
ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

НА НОВОМУ МІСЦІ

Звук був хрипкий, переривистий, гучний. Від нього пронизливо брязкотіли шибки. Спросоння здалось, ніби хтось стукотить у двері.

Це брязкотіння і розбудило Каргата.

Коли треба було йому прокинутися рано, він напередодні просив когось із сусідів постукати до нього. Горішня частина дверей була скляна, і шибки завжди брязкотіли від стукаання.

Ще не розплюшивши очей, Каргат крикнув:

— Дякую!

А за мить здивувався, пригадавши: вчора ввечері він нікого ці про що не просив. Найдивніше ж — не було звичайної ранкової тиші: кімнату, невідомо звідки проникши до неї, заповнило хрипке гудіння.

Каргат розплющив очі. І враз сів на ліжку, оглядаючись. Він не впізнавав своєї домівки.

Завжди найохайніше прибрана, кімната ралтом перетворилася на сарай, аби як напханий речами. Підлогу, стіл і геть усі стільці завалено високими стосами книг. Порожні шафи з розчищеними дверцятами приткнуті до стін. До них притулились напівсховані книжками чемодани. Стіл косо стоїть серед кімнати...

Хвилину Каргат розгублено озирався: що сталося з його домівкою! Адже не тільки розгардіяш панував тут,— навіть двері й вікна були не на місці.

Звук поволі вищух. Завмираючи, він немовби віддалявся, заносячи з собою рештки сьогоднішніх сновидь, ущерть сповнених недавно пережитим.

І коли стало зовсімтихо, Каргат пригадав, що в цій кімнаті він оселився лише вчора. Приїхав сюди деним поїздом, надвечір залізниця видала речі, відправлені з Харкова ще кілька днів тому. Все, що він устиг,— приготувати собі постіль, прибити над ліжком календар та повісити штори на вікнах. Надто втомлений був, щоб упорядкувати своє нове житло.

А звук — це перший ранковий гудок заводу.

І календар нагадує: сьогодні 9 березня 1930 року.

Він, цей завод, віднині стає Каргатові місцем роботи й життя. З Харковом, з інститутом, з чистою науковою покінчено надовго — не на один рік. Багато дечого треба довести отим бюрократам... і отому занадто вже спритному німцеві.

А втім, про причини того, як опинився він тут, думати зараз не слід. Ні для чого ворушити те, що викликає жагучий біль. Вже прогудів перший гудок: через півгодини почне працювати денна зміна. Почнеться і його праця.

Каргат рішуче спустив ноги з ліжка й почав одягатися.

Та ніхто не сказав би, що він поспішає. Методичними, зовсім не квапливими рухами він скинув піжаму, надів шкарпетки, черевики, штани. Голий до пояса підійшов до вікна, підняв штору, впustивши до кімнати сіре світло похмурого ранку. І на хвилину застиг перед вікном, наче забув, що має зовсім мало часу. Обома руками сперся на підвіконня, розглядаючи краєвид, що відкрився звідси.

Кімната — на третьому поверсі недавно змурованого будинку. З неї виднодалеко.

Поблизу тісно скучились хатки старого робітничого селища. Воно вже почало перетворюватися на нове: хатки відступали перед дво- і триповерховими будинками з білої цегли.

Селище мало лише одну вулицю. Вона пролягала паралельно з залізничною колією.

Завод розташувався по той бік залізниці. Звідси видно його низькі й довгі корпуси, почорнілі від часу, степового пилу, диму й випарів. На просторому подвір'ї сновигало кілька людських постатей. За будівлями височіло темне риштування: споруджували, видно, новий цех. Ледве помітно курився над високим димарем білястий димок, танучи у туманному ранковому свіtlі... Вздовж залізничної колії вишикувались численні циліндричні скрини. Біля них натовпились цистерни. Виднілись вони і по заводських, і по пристанційних коліях.

Іх начебто стало більше, ніж десять днів тому...

За заводом розлігся пустельний степ, і тільки де-ненде на обрії височать конуси териконів коло далеких шахт...

Чудно дивитися людині, що досі бачила зі свого вікна лише фасад протилежного будинку, на просторий, рівний, непорушний степ, поплямований шматками не розсталого ще снігу, на присадкуваті будівлі станції і заводу, на безлюдний шлях, що перетинає увесь краєвид, починаючись біля станції, пробігаючи повз завод, зникаючи десь далеко в степу. Якось дивно відчувати себе вихопленим з шумного виру, з оточення, створеного людським розумом та руками, і поставленим ближче до природи, де людська праця ще не все перешкувала на свій кшталт...

А втім, Каргат приїхав сюди не для філософських роздумів щодо природи й людини.

Відійшовши од вікна і знов-таки пе поспішаючи, Каргат витяг з чемодана свіжу сорочку, галстук, робочий піджак, приладдя для гоління. Піджак повісив на стілець, щоб розійшися на ньому нечисленні й малопомітні зморшки. І, звільнивши крісло від книг, сів до стола поголитися.

По тому так само методично, наче те, що ось-ось долине другий гудок, його не обходило, Каргат вимився до пояса, цупким рушником міцно розтер собі тіло. Вигляд у нього при цьому був такий, ніби робив він щось, без чого не можна уявити собі життя.

Старанно зав'язавши галстук, Каргат вичистив піджак, не заставивши на ньому жодної порошинки.

Чи він умів точно розрахувати час, чи цього разу йому пощастило впоратися із своїм туалетом вчасно, але Каргат був уже в пальті й вибивав рукою порох з кепки перед тим, як надіти її, коли залунав другий гудок.

ЗВИЧАЙНИЙ РАНOK

Різко задзвонив телефон на столику коло ліжка.

Прокидатися не хотілось. Так приемно було лежати в пухкому, теплому ліжку, зарившись обличчям у подушку. Та й не було сил одігнати нісенітні, але такі привабливі марення, що з'являються на грани між сном і пробужденням, примхливо сплітаючи дійсність з казковою вигадкою в барвистий орнамент.

Телефон задзвонив удруге.

Починався новий робочий день, такий схожий на всі попередні. Одна по одній поверталися звичні клопітні думки.

Вчора ввечері повернувся з відрядження Маєвський. Він їздив до Хімоб'єднання, щоб вяснити, коли ж почнуть добудовувати сублімаційний цех. Ну, просто чорт знає що таке: ще торік законсервували будівництво й ані пари з вуст. Про що вони там, в об'єднанні, тільки думають? Господарі... Нічого нового Маєвський, звісно, не привіз...

Учора ж появився на заводі Каргат. Директорова примха. Закортіло, бач, Сергію Павловичу мати дуже вченого керівника лабораторії. А втім — чим би дитина не тішилась...

Між іншим, оця поява Каргата на заводі — не зовсім сподівана. І не така вже й бажана.

Домовлятися про роботу він приїздив сюди в середині лютого. Прожив тут щось із тиждень. До лабораторії за цей час зайшов раз чи двічі, не пробув там і десяти хвилин. Щодня з ранку до вечора (а траплялось, і вночі) він вештався по цехах, мовчки придивляючись до їх устаткування, до того, що та як там робиться. В усякому разі інженер, якому було доручено ознайомити з виробництвом кандидата в завідувачі заводських лабораторій, запевняв, що вельмиповажаному Миколі Дмитровичу цікаві лише дрібниці та те, про що говорять між собою робітники, своїх же думок він ні про що не висловлює. В кімнаті для приїжджих, де Каргат жив тоді, ночами подовгу горіло світло. Очевидно, жахлива невідповідність між його торішніми фантазіями і сувою дійсністю, з якою він зіткнувся тут уперше за все своє коротке життя, не давала йому спати.

Нарешті Каргат заявив, що має більш-менш точне уявлення про свою роботу на заводі, та попросив аж два тижні на обдумування своего остаточного рішення. Директор охоче згодився. Він ладен був і півроку чекати цього харківського франта. Треба було бачити, з яким благанням він зазирав в очі Каргатові. Чим той так полюбився директорові?.. З тим Каргат і поїхав. І це скидалось на поспішну втечу. Не останній же дурень цей вчений молодик — ясно йому: жодний з його торішніх номерів тут не пройде.

З'явилається приемна певність, що на завод Каргат не повернеться.

Коли раптом учора вранці — за п'ять днів до призначеної ним строку — від Каргата прийшла телегра-

ма: «Виїжджаю»,— а вже опівдні він з'явився власною персоною.

Ні, в Хімоб'єдпанні таки справді всі з глузду з'їхали. Хіба нормальним людям впало б отаке в голову: послати сюди жовторогого чистоплюя на таку відповідальну посаду—завідувача лабораторії?.. Шкода Сергія Павловича. Через місяць він хіба ж так за голову хапатимеся!

Ну, сьогодні Каргат, мабуть, влаштовуватиметься, працювати почне завтра. І інтересне ж, певно, буде видовисько — ота його робота... Тим-то неодмінно треба побачитися з ним сьогодні-таки. Вчора й під час його першого приїзду сюди якось не траплялось нагоди втлумачити Каргатові, що завод — не інститутська лабораторія: тут від людей вимагають буденної праці, а не науково-фантастичного ширяння над хмарами.

Треба так само...

Телефон задзвонив утрете.

Валентин Модестович покривився, але трубку взяв.

— Слухаю.

— Валентин Модестович? — спітала трубка.

Як і слід було чекати, голос належав Петрову, невагомному завідувачеві виробництва. Тільки Петров, стурбований якоюсь черговою дрібницією, може подзвонити в отаку рань.

— Ну, я,— добродушно відповів Валентин Модестович.— І знаєте, любий мій Вікторе Михайловичу, чого я досі ніяк не второпаю. Звідки у вас ця звичка — дзвонити до людей удоносів?

— Ви ще спіте? — зніяковів голос.— Пробачте, я не зінав. Другий гудок уже прогув, я й подумав... А з корнюром¹ номер три таки справді щось не гаразд.

— Звідки ви говорите?

— З дистиляційного цеху. Я вже з годину тут. Цей чортів корнюр не дав мені спати.

— Хотів би я хоч раз у житті побачити вас не стриженим,— поблажливо всміхнувся Валентин Модестович.— На сто кілометрів довкола всі вовки, мабуть, повиздихали б... Так що сталося з корнюром номер три?

— А я вчора ввечері доповідав вам про нього. Чи не краще було б спинити його на кілька годин? Помили б його. Прочистили б...

¹ Корнюр — прилад для дистилювання кам'яновугільного масла.

Тут уже не до сміху. Валентин Модестович підвівся на лікті. Голос його зазвучав гострувато:

— Вікторе Михайловичу, не кажіть дурниць. Адже вам відомо, що завтра вранці ми — кров з носа — повинні відправити аж чотири цистерни. А без третього корнюра...

— Так і з ним ми...

— Дурниця! Через півгодини я буду на заводі і доведу вам, що ви передчасно б'єте на сполох. Корнюр просто закапризував, а вас там усіх охопив безглуздий розпач — ну й не можете дати собі ради... Так не можна, любий Вікторе Михайловичу. Скільки разів я вам повторював, що постійним своїм нервуванням ви завдаєте шкоди і собі самому, і виробництву! Ви чуєте?

— Чую,— невиразно відповіла трубка.

— Отже, прошу без паніки. Через півгодини я буду в дистилляції.

Валентин Модестович роздратовано поклав трубку.

Зморшки на його лиці враз поглибали: ніколи сам не прокинешся — вічно будять тебе неприємності. Очей ще не розплющащі, а почуваєш себе виснаженим... І так щодня. Хоч би одна доба минула спокійно! Як же, діждешся такого, чорта з два.

А тепер з'явилася ще одне джерело неприємностей: Каргат. З таких ні па хвилину очей не можна спускати. Зовсім ще нібито молодий, а послухаєш, що про нього розповідають у Харкові,— чимало першів перепсує він тут усім. А Валентинові Модестовичу цілком досить і Петрова з Розенбергом.

Ну, щодо Розенberга, то цього на якийсь час начебто приборкано. Проте ручитися ні за що не можна.

А от Петров... Мало не завжди день починається з того, що треба заспокоювати цього дивака. Тямуший інженер, а боїться кожної дурниці, з кожної мухи ладен зробити отакенного слона...

Прогув третій гудок. Треба поспішати.

Нашвидку вдягнувшись, Валентин Модестович прошов до суміжної кімнати. Там уже все було приготовлено для сніданку.

Стіл застелено чистою скатертиною. На ній так привабливо, так апетитно поблискують тарілки, склянки, виделки, біліе нарізаний тоненькими скибочками хліб. А з кухні долинає тихе шипіння примуса та ледве вловимий запах чогось дуже смачного.

Те ж саме було тут і вчора, те ж саме буде тут і завтра: хатній затишок — це непохитний острів серед метушливого заводського життя. Тут швидко повертається втрачена поза цими стінами рівновага. Тут і про Петрова з Розенбергом згадуєш з легкою посмішкою: і чого тільки вони хвилюються, чого ото деруться на стіни? Життя звідси — мов бурхливе море з берега: хоч які хвилі хай здіймаються на ньому, та об тверду землю вони розбиваються і відступають назад. Правда, щодня доводиться кидатися в ті хвилі. Ось, поснідавши, він, головний інженер, піде на завод. Там загальне нервування підхопить і його, до вечора кружлятиме в своєму шаленому вирі. Та зрештою ті хвилі неодмінно вихлюпнуть сюди його — змореного, навіть трохи дезорієнтованого. Проте, відчувши під собою твердий ґрунт, він миттю стане самим собою, поверне собі ясність думок...

За все це Валентин Модестович повинен дякувати своїй дружині.

Яке величезне щастя дала йому доля, звівши його з Ганною! Валентин Модестович одружився з нею, коли їй минув дев'ятнадцятий, а він був тоді рівно вдвоє старший за неї. І от уже одицадцять років вони живуть під однією покрівлею, а Валентин Модестович ще й досі відчуває себе закоханим у неї. З трохи незgrabної, легковажної і пустотливої дівчини Ганна перетворилася на красиву й поважну жінку, перед якою він іноді здається собі безпорадним хлопчиком. Вона зуміла захистити своє кубельце від несподіванок ззовні, навчилась керувати не тільки своїм чоловіком, але і його оточенням. Валентин Модестович ніколи не повставав проти цього: адже Ганна своїм умінням розбиратися в житті її людях допомогла йому стати тим, ким є він нині,— головним інженером чималенького хімічного заводу.

Одна тільки причина для неспокою була в цьому. Майже непомітна причина, бо Валентин Модестович старався не замислюватися над нею. Думка, що Ганні тепер лише тридцять і на ній завжди затримуються погляди зустрічних,— малоприємна думка. Він старанно відганяв її від себе. Та інколи вона примушувала головного інженера підходити до дзеркала й уважно розглядати себе.

І зараз Валентин Модестович спинився коло високого трюмо, посміюючись із самого себе: крім нових

зморшок на лиці та срібних ниточок на скронях, що він міг іще побачити?

Дзеркало показало йому людину з явним патяком на друге підборіддя, з чолом, покресленим дрібними зморшками, з рідким волоссям, надто помітно припорошеним сивизною. Тіло вже почало брезкнути. Щоправда, гладким його ще не назвеш, але колишні гнучкість і стрункість втрачені остаточно... Можна було б затримати це швидке наближення старості легкими фізкультурними вправами щоранку. Можна було б приховати цю брезклість добре пошитим костюмом: вправний кравець вмить зробив би з нього елегантного чоловіка. Та хіба його тут знайдеш, того кравця? І коли про це думати?

Цікаво буде подивитися, як почуватиме себе незабаром на заводі Каргат. Учора цей молодик знов появився якнайвишуканіше вдягнений. Та тепер він уже не гість: робота в лабораторіях і тутешнє оточення швидко позбавлять його цієї звички. Тут живуть роботящи люди, а не чепуруни.

Валентин Модестович не міг не розсміятися.

— Подумаєш, який нарцис! — пролунав ззаду насмішкуватий голос. — Так замилувався на себе...

Валентин Модестович зніяковіло повернувся.

Спершись на одвірок, на порозі стояла Ганна Іванівна. Видно було, — ввійшла вона не зараз, чула, маєтися, самовпевнений сміх чоловіка.

— Головний інженер заводу круить перед дзеркалом, мов дівчина, — як це вам подобається?

І коло губів Ганни Іванівни з'явилася немовби зневажлива зморшка.

Валентин Модестович підійшов до неї.

— Добрий ранок, Ганнусю.

Вона підставила йому щоку для поцілунку. Але не встиг він доторкнутися до неї губами, як Ганна Іванівна відхилилась і роздратовано скрикнула:

— Знов неголений!.. Невже це так важко — зняти щетину?

Було в її голосі щось таке, чого Валентинові Модестовичу давно вже не доводилось чути. Не знаючи, як реагувати на цей надто невдоволений тон, він одступив на крок, помацав своє підборіддя й розгублено почав:

— Я...

Але Ганна Іванівна поклала руки на плечі Валентинові Модестовичу, притягла його голову до себе й міцно

поцілувала в чоло, враз погасивши його образу. Вона добре знала свого чоловіка, знала, що досить одного її поцілунку, і він знову дивитиметься на неї закоханими очима, радітиме з найдрібнішої її ласки.

— А я думала, ти ще спиш,— сказала вона.— Вчора ввечері ти повернувся такий зморений... Я йшла будити тебе.

Справді, Валентин Модестович враз повеселішав. Обняв дружину за стан, пригорнув до себе, відповідаючи їй на таку звичну, але завжди милу ласку.

— Мене Віктор Михайлович розбудив. Я ладен убити його за те, що він випередив тебе... Хотів би я знати, чи дасть він мені хоч одну ніч колись поспати спокійно? Я обіцяю йому бути на заводі через півгодини.

— Ну, то сніданок готовий,— миттю посерйознішала Ганна Іванівна.— Пусти, я зараз.

— О, я маю ще досить часу,— галантно заперечив Валентин Модестович.— Ти можеш не поспішати. Я так мало бываю з тобою...

Ганна Іванівна стала зовсім холодною.

— Звідки така легковажність, Валентине?— спитала вона.

Знову Валентин Модестович відчув себе ніяково.

— Пробач, Ганнусю, я зовсім не те хотів сказати. Коли ти так близько від мене, я...

Під холодним поглядом дружини він замовк і, несміливо поцілувавши руки, які все ще лежали в нього на плечах, випустив її. Докірливо і воднораз кокетливо оглянувшись на чоловіка, Ганна Іванівна вийшла на кухню.

Через дві хвилини Валентин Модестович сидів за столом перед тарілкою з рум'яним і запашним біфштексом.

Ганна Іванівна принесла чайник і присіла до столу.

Під час сніданку вона завжди розповідала чоловікові про всякі дрібні справи, які не заважали його діловим думкам. Це була тиха розмова про те інтимне, домашнє, що може цікавити тільки двох людей, які міцно зжились одне з одним. Валентин Модестович любив ці ранкові розмови, бо вони заспокоювали, давали певність, що дев'ятнадцять років різниці між ним та дружиною — це аж ніяк не страшно.

Сьогодні Ганна Іванівна чомусь не почала такої розмови. Мовчки сиділа, не доторкуючись до їжі, підперши голову долонею, напівзаплющивши очі.

Це не могло не стурбувати Валентина Модестовича.

— Що з тобою? Чого ти не іси?

Ганна Іванівна посміхнулась до нього. Було щось вимушене в цій посмішці.

— Щось не хочеться. Я потім вип'ю чаю... Не зовсім добре почуваю себе.

Валентин Модестович скопився, перехилився через стіл, торкнувся губами до чола дружини.

— У тебе температура! Навіщо ти встала сьогодні? Невже Пріся не дала б мені поспідати?

— Нічого, пусте... Ввечері я буду здорововою... їж.

— Як можна так безвідповідально ставитися до свого здоров'я? — зовсім розхвилювався Валентин Модестович. — Обіцяй мені, що ти нікуди сьогодні не вийдеш, цілий день лежатимеш... Я пришлю до тебе нашого ескулапа.

Ганна Іванівна невдоволено знизала плечима.

— Ну, що ти за людина! Дрібниця, а ти робиш з мене зовсім хвору... Буде мені потрібен лікар, я сама його викличу. Доїдай, будь ласка, свій сніданок — тобі час уже бути на заводі. Там тебе чекають люди. Мое нездужання — не причина, щоб ти забув про свої обов'язки.

Вона налила дві склянки чаю. Видно було, що їй важко підіймати навіть чайник, що вона зовсім хвора. Та коли Валентин Модестович спробував допомогти їй, Ганна спинила його різким рухом руки і спитала:

— Як ваш новий працівник? Задоволений? Кімната йому сподобалась?

Виделка в руці Валентина Модестовича затремтіла; з якої речі така цікавість до цього зовсім не відомого їй молодика? Але зараз же зміркував: вона скопилася за перше, що спало їй на думку, щоб відвернути його увагу від свого нездужання.

— Скарг од Каргата я не чув ніяких, — холоднувато відказав він. — На заводі ми його сьогодні не ждемо. Хай влаштується спершу. — Помовчав і додав не без іронії: — А речі в нього — сама література. Там такі стоси... Боюсь, завод придбав не інженера, а людину кабінетного стилю. Кожна розмова з ним перетворюватиметься на теоретичну дискусію. А хіба нам це потріб-

но?.. Викопав Каргата десь Каринський, а переучувати його доведеться мені.— Валентин Модестович зітхнув.— Ти бачила його?

— Вчора зустріла на вулиці,— кивнула Ганна Іванівна.— Ішов і на все дивився так, наче належить йому вся земна куля. Але одягнений він елегантно. Слід би й вам звернути увагу на себе. Такий у тебе ѿй підлеглих нехлюйський вигляд...

Валентин Модестович немов не почув її слів.

— О, щодо цього він може з першим-ліпшим дипломатом позмагатися... Дивлячись на нього, мимоволі питаш себе: чи можна ставитися до такого піжона серйозно? А от маеш: ім'я його досить популярне.

— Він — відомий учений?

— Не зовсім так. Але хіміки його знають... Пригадуєш, я колись розповідав тобі про одного самовпевненого молокососа, що торік виступив з проектом організації виробництва на наших заводах низки нових речовин. Проект поверховий, його могла висунути тільки людина не обізнана з теперішнім станом нашої хімічної промисловості. Та Каргатові пощастило створити довкола цього шум. А дехто гадає, що шум — неодмінний супутник слави.

Ганна Іванівна промовчала, а потім вразила чоловіка новою несподіванкою:

— Ну, а коли ти запросиш його до нас?

«Навіщо їй здався цей молодик?»

— Ти хочеш з ним познайомитись?

Ганна Іванівна ворухнула бровами.

— Ти, Валентине, забуваєш про найпростіші речі... На роботі непорозуміння — нормальна річ. Ви, чоловіки, надаєте їм надто великого значення. Між тим, усяке непорозуміння дуже легко ліквідувати, коли ти зустрічаєшся з уявленням противником не тільки в цехах. Хай Каргат побуває у нас до того, як між вами виникне якась незгода. Крім того, може, хоч він примусить вас усіх звернути увагу на свій вигляд. А то ви всі такі розхристані ходите, такою мовою один з одним розмовляєте, що найменшого задоволення не дістаєш, коли у нас збираютьсяся. Культурні люди, інженери, а не розумієте різниці між цехом і вітальнюю. Соромно слухати її дивитися... А щодо решти,— закінчила вона тоном, який свідчив, що кокетливість не зраджує її і під час нездужання,— то Каргат не настільки красивий, щоб ти

заздалегідь нервувався. І за одинадцять років нашого життя я не дала тобі ні одного серйозного приводу для сумнівів у моїй вірності.

Валентин Модестович скривився. Він не любив, коли дружина, викликавши в ньому щось подібне до ревнощів, одразу ж починає келкувати. А крім того,—серйозних приводів, справді, начебто й не було. А скільки він пам'ятає несерйозних?

Він поспішив закінчити розмову:

— Ти маєш рацію. Я цими ж днями запрошу його до нас...— І турботливо додав:— Будь же обережною сьогодні, Ганнусю.

В ЛАБОРАТОРІЯХ

Третій гудок зустрів Қаргата коло прохідної. Він ішов серед робітників, які поспішали до своїх цехів,—ішов, ні на кого й ні на що не звертаючи уваги, ніби не помічав, що з усіх боків на нього поглядають з цікавістю.

Він прямував до лабораторії.

Лабораторії містилися в двох не дуже великих кімнатах в дальшому крилі першого корпусу. Більшу з кімнат займала контрольна. Штат її складався з п'яти хіміків-аналітиків і восьми лаборанток. Були то зовсім молоденські дівчата. Керував контрольною Петушек — чех, запрошений на роботу до Радянського Союзу. Менша з кімнат мала гучну назву: «Дослідна лабораторія». Передбачалось, що тут повинні вдосконалюватися технологічні процеси, визначатися шляхи розвитку всього заводу. Та обидва хіміки-аналітики і три лаборантки з її штату (Қаргат уже знову це) працювали так само на контроль. Дослідною роботою на заводі ніхто не цікавився.

Кут меншої кімнати, відокремлений перегородкою з дикту й матового скла, мав правити завідувачеві лабораторії за кабінет.

Увійшовши до контрольної, Қаргат спинився на порозі. В лабораторії не було ні душі.

Вздовж стін і навіть у простінках між вікнами стояли численні шафи для посуду й дрібних приладів. Вони насунулись на двері до другої кімнати, залишивши вузенький прохід, яким могла пройти лише худорлява

людина. Крізь скляні дверцята шаф — деякі з них були розчинені навстіж — видно було, що посуду та приладів на полицях не так уже й багато. Коло вікон і серед кімнати стояли довжелезні столи, поспіль заставлені, крім пальників і примусів, безліччю немитого посуду, металевими та скляними приладами,— тим, що по всіх лабораторіях зберігається в шафах. Скрізь валялись клапті фільтрувального і газетного паперу, чорніли, сповнюючи повітря тугими й важкими запахами, плями розіллятих речовин. Вікна, ба навіть кватирки тут ніколи, мабуть, не відчинялися.

Підлога значно чисгіша за столи. Її принаймні замели і, здається, не дуже давно пэмили...

Ні під час першого приїзду на завод, ні вчора Каргат не встиг як слід придивитися до тутешніх лабораторій та тих, хто тут працює. Він вважав, що з цим він не спізниться. З заводом, з його цехами треба ознайомитися насамперед: адже саме там визначається зміст, характер, напрямок роботи заводських лабораторій. А вчора йому цілий день довелось витратити на всякі формальності, зв'язані з одержанням речей на залізниці, і на розмову з головним інженером. З цієї розмови Каргат так і не зрозумів, чого, власне, головний інженер хоче від нього і від лабораторій...

І під час перших відвідин в лабораторіях кипіла робота. Тому тутешній розгардіяш і не впав в око відразу...

Скидається на те, що ці неприпустимі ні в якій, а надто хімічній, лабораторії безладдя й бруд — явища звичні. І чому тут нікого не видно досі? Третій гудок уже прогув...

Каргат насупився. Поволі рушив до другого приміщення.

Картина й там була не краща.

Проте край одного стола був чистий. Коло того краю стояв Петушек з якоюсь жінкою — здається, прибиральницею. Вона мила посуд.

Петушек, очевидно, тільки-но закінчив якийсь дослід. Він пильно розглядав проти світла склянку з рудою рідиною і не зразу помітив Каргата. А коли їхні погляди зустрілися, Петушкове лице стало надзвичайно люб'язним.

Каргат коротко потис йому руку і звернувся до жінки:

— Скажіть, будь ласка, хто стежить за чистотою в цих приміщеннях?

Прибиральниця скоса зиркнула на нього, зібрала посуд і рушила з ним до шафи.

Інститутські служителі такого собі не дозволяли, і вилиці в Каргата побілішали. Але голос його не змінився:

— Я хочу знати, хто тут прибирає... Ви?

— Ну, я,— по довгій паузі відповіла жінка.— Тільки ж і я хочу знати, звідки ви взялися, що отак по-командирському розмовляєте?

Можливо, Каргат і не стримався б, сказав би щось таке, за що потім картав би себе. Та прибиральниці поспішив застережливо відповісти шокованій її надто незалежним тоном Петушек:

— Це ж наш новий начальник!

— Он що...— Прибиральниця анітрохи не зніяковіла.— Ну, тоді звиняйте, не знала... Та коли ви тут тепер за найстаршого, я вам прямо в очі скажу: я в лабораторіях лише за підлогою стежу, а до столів — ну їх ік бісу!— і підходити боюсь. Хіба лише стіл, де Ігнацій Карлович працює, вранці прибираю. А за підлогу ви мені нічого не скажете: вона чиста і в цій кімнаті, і в тамтій. У тих про столи спітайте, хто мені забороняє до них наблизатися.

— А хто може заборонити вам виконувати свої обов'язки?— уже спокійно спитав Каргат.

Прибиральниця знизала плечима.

— Думаете, мені самій не гідко, що тут таке неподобство та грязюка? Я була поприбирала кілька разів на столах, все поставила на місце. Так дівчата такий лемент зчинили — хоч тікай. І те не так, і того вони ніяк не знайдуть, і п'яте, і десяте.. Самі, кажуть, про чистоту дбатимемо. От і дбають. Он з якою пошаною нового начальника зустріли.

Прибиральниця не скаржилася, навіть посміхалась, наче нічого дивного тут не було. А сказавши, пішла геть з кімнати, не цікавлячись відповідю Каргата.

Каргат придивився до чеха.

То був високий чолов'яга. І такий Петушек оглядний — ступне, а все навколо здригається. Кожний рух його — величний і впевнений: цар природи. Обличчя кругле та рожеве, з великими, далеко одне від одного розставленими блакитними очима. Весь час він посміхається нерухомою, застиглою усмішкою. Вона, усміш-

ка, ніколи, видно, не збігає з цього викоханого обличчя — є такою ж невід'ємною його частиною, як і великі круглі окуляри.

Одне слово, іноземний фахівець, запрошений до Радянського Союзу на спеціальну роботу. Петушек знає лише свої обов'язки до заводу, сумлінно виконує завдання, покладені безпосередньо на нього. Всього іншого він просто не помічає: за це йому не платять.

Ні, Каргат зовсім не збирається так глумачити договір з Петушеком, додержувати кожної літери, як це робить чомусь головний інженер. Якщо цей іноземець згодився стати на посаду керівника контрольної лабораторії, то мусить відповідати за кожну дрібницю в ній. І він це почне усвідомлювати ще сьогодні.

Тим часом Петушек сковав свою рідину в шафу, замкнув її, а ключ поклав собі в кишеню. Потім старанно сполоснув руки під краном і, на ходу витираючи їх, підійшов до Каргата ближче.

— Мені дуже приемно,— почав він, не ждучи, щоб той повернувся до нього,— що саме ви тепер керуватимете цими лабораторіями. Я щасливий від думки, що мені на практиці доведеться ознайомитися з вашими, такими цікавими, методами досліджень. Я з великим інтересом читав повідомлення про ваші праці. Ви сказали нове слово. Ви, я так думаю, революціонізували методику праці в хімічній лабораторії. І те, що мені пощастило взнати про вас, переконує мене, що зміст і стиль роботи тут повинен круто змінитися. Усе, коли можна так висловитися, потече іншим, значно глибшим річичком. Сердечно зичу вам успіху, хоч і гадаю...

Як на чужоземця, українською мовою Петушек говорив цілком пристойно, лише своєрідно іntonував речения. Тому, мабуть, здавалося, що чех весь час намагається декламувати.

Замислений Каргат не дуже багато добрав із сказаного ним. Але на голос повернувся.

— Скажіть, Гнате Карловичу... Якщо не помилляюсь, вас так величають?

Петушек злегка вклонився.

— Ігнацій...

— Перепрошую...— Каргат приховав посмішку.— Так скажіть, будь ласка, Ігнацію Карловичу, чи давно ви працюєте на цьому заводі?

Петушек поправив окуляри і відповів реченням, немовби запозиченим з підручника граматики:

— На цьому заводі я маю честь працювати понад рік.

— Отже, розпорядок у лабораторіях вам відомий добре?

— Матиму за велику приємність познайомити вас із ним,— ще раз вклонився Петушек.

— Мені говорили, що робочий день усюди на заводі починається рівно о шостій годині ранку.

— Так,— поважно кивнув Петушек.

Каргат глянув на свій годинник.

— Зараз чверть на сьому... Чому ж я побачив тут лише вас та прибиральницю?

Щось блиснуло в очах Петушека. Та він приховав їх повіками і відповів тоном безстороннього спостерігача:

— Ваш попередник приходив сюди, коли вважав за потрібне, і не вимагав від працівників лабораторії, щоб вони починали роботу з третім гудком.

Каргат набрав повні груди повітря. Та затримав його на кілька секунд і тихо видихнув:

— Здається, мій попередник пішов з заводу ще місяць тому. Обов'язки завідувача лабораторії тим часом виконували ви.

— Так.

— Чому ж ви не вимагали від лаборанток...

Петушек випростався, гордо закинув голову назад:

— Це — не моя справа!

Сказати б зараз Петушеку все, що думается про його невтручання в роботу його підлеглих,— чи лишилась би на його обличчі оця гумова посмішка?.. Але з Петушеком треба поводитися члено — принаймні поки що...

Якийсь час вони мовчки вдивлялись один в одного: Петушек — з виглядом людини, яка прекрасно знає свої обов'язки й найсумлінніше виконує їх, а Каргат — стаючись опанувати себе.

Потім Каргат одвернувся, поволі розстебнув пальто. Запропонував, показавши на перегородку:

— Пройдімо туди. Здається, там зберігаються документи лабораторії? Я гадаю, ви не відмовитесь поінформувати мене, над чим працюють лабораторії тепер, що робили вчора, які завдання можуть постати перед ними вже сьогодні.

Сказано це було ввічливо, але тоном людини, свідомої свого права розпоряджатися тут. І Петушек відповів ще ввічливіше:

— З великою приємністю.

ДИРЕКТОР ПОСМІХАЄТЬСЯ

У невеликому кабінеті в заводоуправлінні стояв біля вікна високий чоловік.

А втім, високим він зовсім не здавався, бо сутулився. Волосся мав коротко обстрижене, чорне, рясно припорошене на скронях сивизною. Верхню губу прикривали підстрижені вуса, геж із слідами сивизни. Та було тому чоловікові не більше тридцяти восьми років. Старенький сірий піджак, застебнутий на всі гудзики, лежав так, наче під ним нема тіла.

То був директор заводу Сергій Павлович Карицький.

Будинок заводоуправління стояв навпроти прохідної. Кабінет містився на другому поверсі. З його вікон було видно шлях до селища й заводське подвір'я.

Директор думав про завод і про себе. З цього починається чи не кожний його ранок.

П'ять місяців тому, зараз же по закінченню Промакадемії, він потрапив на цей невідомий йому завод, де ніщо не рухалось, де завжди панувала дивовижнатиша, де всі виробничі процеси були сховані всередині приладів, а він про ці процеси та прилади знатав дуже мало.

Перші місяці Сергій Павлович не вилазив з цехів, намагаючись дізнатися, що робиться з кам'яновугільним маслом у приладах та трубах. Ніяковіючи, просив у робітників, техніків, інженерів найдокладніше пояснювати йому кожну дрібницю. До головного інженера ставився, як стараний учень до вчителя. А ночі просиджував над підручниками з хімії вугілля.

Так минуло три місяці. Завод розкрив перед ним якщо не всі, то більшість своїх таємниць.

І тоді директор почав помічати, що не всі його думки про стан на заводі збігаються з думками Валентина Модестовича. Він навіть кілька разів пробував поспіречатися з головним інженером. Щоправда, не зовсім упевнено: всіх тонкощів вуглехімічного виробництва він ще не опанував,— чим же ловодити йому здійсненість

своїх пропозицій? І суперечки ті нічим не кінчались.

Але одні Каринський бачив що далі, то ясніше: на заводі далеко не все гаразд. От хоч би й оті цистерни, що натовпились на залізничних коліях перед заводом. В листопаді минулого року, в перший місяць свого перебування тут, він, директор, під натиском головного інженера, ні з ким не порадившись, підписав перебільшену заявку на сировину. Валентин Модестович переконав його тим, що в Хімоб'єднанні заявку все одно зріжуть — отже, завод дістане масла стільки, скільки йому треба. Та несподівано об'єднання затвердило все, чого вони зажадали. А затвердивши, воно відповідно збільшило й план випуску продукції. До цього головний інженер аж ніяк не був готовий. І тепер геть усі заводські та станційні колії забито цистернами з сирим маслом. Чи не щодня прибувають нові. Ще місяць — і їх зовсім нікуди буде ставити. І ніякої можливості впоратися з цією зливою сировини... Мало того, що завод аж он у якому прориві. Скільки грошей доводиться виплачувати залізниці за перестій цистерн!

Чудовий початок директорування, нічого сказати...

Два місяці тому з'явилась була надія, що цей стан можна виправити. Розенберг, змінний інженер дистиляції, запропонував підвищити продуктивність свого цеху, перевівши прилади з періодичного дистилювання на безперервне. Він запевняв, що корнюри тоді даватимуть фракцій аж на двадцять п'ять процентів більше.

Русевич до пропозиції Розенберга поставився скептично, просто відмахувався од неї. Однаке Каринському думалось, що Розенбергові доводи сильніші за застереження головного інженера. До того ж Розенберга завзято підтримував Слинко — досвідчений апаратник, член бюро заводського партколективу. І Васюта, новий секретар партбюро, чи не щодня повторював: перше, мовляв, ніж відкидати таку пропозицію, її слід перевірити.

Каринський набрався сміливості, натиснув на Валентина Модестовича, щоб той дозволив Розенбергу провести дослід. На жаль, вийшло так, як пророкував Русевич: дистилювання, щоправда, прискорилося, але бензол не відділився начисто від обох інших фракцій, а до тих фракцій потрапили кубові рештки — відхід виробництва; довелось обидві фракції ще раз перепускати через кор-

нюри. Повторили дослід удруге, і знов невдало. Хоч як доводив Розенберг, що далі цього не буде, у Каринського не вистачало духу наполягати на продовженні дослідів. Правда, два тижні тому Розенберг і Слинсько знов перевели були один з корнюрів на безперервку. Зробили це вночі, ні кому нічого не сказавши. Наслідки були ті ж самі...

...Захрипів третій гудок.

Увагу Каринського привернула до себе невисока постать, що прямувала заводським подвір'ям до лабораторії. Упізнавши Каргата, директор спершу здивувався: невже він таки вийшов на роботу? Та зараз же вдоволено кивнув собі самому. Каргат починає саме так, як Каринському хотілось: приступав до праці відразу ж по приїзді. Якщо в усьому він буде отакий, то, здається, цей молодий учений справді-таки стане заводові в пригоді. Ні, не помилився Каринський, мало не зубами вчепившися в Каргата, коли того запропонували йому в об'єднанні на посаду завідувача лабораторії.

Каргат... Той самий, що набув собі неабиякої популярності серед хіміків своїми дослідженнями. Той самий, що торік висунув сміливий проект освоєння радянськими хімічними заводами виробництва нових речовин, піридинових основ передусім. Як не радіти, коли така людина згодилася працювати на керованому тобою заводі!

Каринський став директором саме тоді, коли закінчувалася дискусія про Каргатів проект. Йому дуже сподобалася основна ідея того проекту: вона вражала своєю простотою, не було в ній нічого неясного. Але Каринський тоді не відчував ще себе знавцем хімічного виробництва. А авторитети скептично пересміхувались: це ж, мовляв, навіть не проект, а романтичне казна-що. Вони були переконані, що Каргата зовсім не обходить нинішній стан народного господарства Радянського Союзу, не зважає він і на технічну відсталість нашої хімічної промисловості. Чим міг заперечити їм тоді Каринський? Та згодом, коли хімія перестала бути для нього запечатаною книгою, він чимраз частіше думав: чи не забагато тіні павели Каргатові противники на його пропозицію? Хай вони там хоч що говорять, а є в пій усе ж таки здорове зерно!.. І понерувався ж Каринський, коли десять днів тому Каргат поїхав звідси до Харкова, не сказавши нічого певного...

Валентин Модестович так само кепкував торік з Каргатових мрій. І зовсім не зрадів він, довідавшись, кого накинули директорові в Хімб'єднанні. Він не вірив, що з Каргата може вийти пристойний інженер-виробничик. Але ж учора Валентин Модестович довго розмовляв з Каргатом віч-на-віч. До чого вони договорились? І — чи договорились? Що думає сьогодні головний інженер про нового завідувача лабораторії?

Русевич появився на шляху від селища не скоро після того, як заступила ранкова зміна.

Пізнувато приходить головний інженер на завод... А сьогодні йому треба було б прийти ще до гудка: адже ручився він завтра вранці відправити чотири цистерни карболки та понад двісті бутлів з чистим фенолом. А з дистиляцією знов якась затримка: Петров сам не свій...

І не помітно, щоб головний інженер поспішав. Чи не щокроку оглядається назад: от-от поверне додому, наче забув там щось...

Нарешті Русевич підійшов до заводоуправління, поволі зійшов на ганок.

Каринський відійшов од вікна. Виглянув у коридор. І коли з'явився там головний інженер, гукнув:

— Валентине Модестовичу! Зайдіть до мене на хвилину.

Головний інженер спинився. Погляд у нього був відчужений. Лише за якусь хвильку він махнув рукою, наче відштовхуючи щось од себе, і впізнав директора.

— А, це ви, Сергію Павловичу... Доброго ранку.— Русевич потер чоло.— Але тільки на одну хвилину. На заводі... Петрову знов щось там не по собі...

Коли вони сіли біля столу, Каринський стурбовано спітав:

— З вами щось трапилось, Валентине Модестовичу? Русевич глибоко зітхнув.

— Не зі мною. Дружина раптом захворіла.

— І серйозно?

— Хто зна... Здається, звичайна інфлюенца. А мене це чомусь розхвилювало. Нерви, мабуть, почали здавати. Ви ж знаєте, минулого року я так і не був у відпустці...

Каринський дружньо доторкнувся до коліна Русевича.

— Вірно, нерви у нас у всіх... Та ми з вами незаба-

ром з ними впораємось. Влітку неодмінно поїдемо кудись до моря...

Русевич одмахнувся.

— Чорт з ними, з нервами. Я вам дуже потрібний зараз, Сергію Павловичу?

Каринський провів рукою по підборіддю.

— Довго я вас не затримаю... Цікаво мені знати, що ви тепер думаете про наше нове надбання — Каргата. Не знаю, як це сталося, але й досі ми з вами не спромоглисся толком поговорити про нього, домовитися про вимоги, які слід перед ним поставити... Вчора він довгенько просидів у вашому кабінеті...

Русевич злегка скривився. І для такої дурниці Каринський затримує його тут, коли в дистилляції... Та й згадка про вчорашню розмову з Каргатом — не з дуже приемних.

— Як вам сказати...

Чудна то була розмова. Щось із півтори години тривала вона.

І чого, власне, Каргат сюди приперся? Жив собі у великому культурному центрі, працював у технологічному інституті, в лабораторії видатного ученого, перед ним лежав широкий шлях наукової роботи, куди спокійніший і приемніший, ніж круті стежки заводського інженера,— чого йому ще треба? І раптом кинув усе це, помчав наосліп кудись у голий степ. Адже тут до найближчої шахти вісім кілометрів, а до райцентру всі двадцять... Чи Каргат таки справді несповна розуму? У минулому місяці він пробув тут понад тиждень, увесь час тинявся по цехах, та так, видно, і не второпав, що емпіреїв тут нема ніяких і не буде ніколи... Ну, коли вже заманулося йому здійснювати свої зарозумілі вигадки, пішов би на велике перспективне підприємство — там, напевно, знайшлись би такі, що порозвішували б вуха, слухаючи його. Тут же він любителів надхмарних висот не надибає. Що ж йому тоді — головою об мури лабораторії битися?

От про що думалось Валентинові Модестовичу під час розмови з Каргатом. Він старанно вдавав, що сказане цим молодиком його не обходить. Та головний інженер багато дав би, щоб побачити Каргата наскрізь.

Що Каргат має якийсь хист до чистої науки,— це Валентин Модестович ладен був припустити. Правда, торішні виступи цього надто юного теоретика ніякого

практичного значення не мали, але вони декому здавались досить-таки обґрунтованими. Перемога над Каргатом недешево далась його опонентам, а з ними Русевич, солідаризувався повністю. Проте він визнавав і зараз може вголос визнати, що опоненти не завжди додержувались правил наукової дискусії, вдавались і до недозволених прийомів. Але ж дай таким спритним молодикам волю, вони миттю покладуть ноги на стіл.

Валентин Модестович всіма способами намагався підбити Каргата на одверту розмову. Та якось так сталося, що саме Каргат непомітно примусив Русевича розповідати про завод, його минуле, теперішній стан, перспективи на майбутнє.

Найдивніше ж — Каргат майже не розпитував: елегантний, серйозний, стриманий, він сидів проти головного інженера, не відриваючи від нього зосередженого погляду, не пропускаючи жодного його слова. А коли Русевич зрештою помітив, що нічого ще не вінав про свого співбесідника, і спробував був перейти до запитань, той членою попрохав прощення,— має, мовляв, поспішати на станцію за своїми речами,— подякував за інформацію, попрощався й вийшов.

— Чудний він тип,— по довгій мовчанці відповів Русевич Каринському.— Двома словами про нього не скажеш.

— А все-таки?..

— Перше враження від нього — сноб.

Каринський затис підборіддя кулаком. Найменш гадав він почути таке. Та через мить очі його усмішливо примружились.

— Так ви його, Валентине Модестовичу, по одежці зустріли?.. Ну, а друге враження?

Русевич розвів руками й признався:

— Каргат нічого не розповів мені про себе. Дипломатично ухилився від цього. Але... Подумайте самі, що цікавого може він сказати про себе? Зате він дуже докладно розпитував про завод, а слухав так, наче все, що я кажу, для нього не таємниця .. Ну, а коли бачиш перед собою суб'єкта, що вдає, ніби завод, який він лише поверхово оглянув десять днів тому, є для нього розгорненою книгою,— мимоволі думаєш: це — непоганий спосіб замаскувати свою недосвідченість у заводській хімії.

— Але ж він здібний хімік! — заперечив Каринський.

— Припустимо,— кивнув Русевич.— Але що з того? Його ім'я виплило торік. Не заперечую: факти, на підставі яких він розпочав отої шум, встановлено не без таланту. Однаке Каргат прийшов до них шляхом суто лабораторних експериментів. Лабораторних!— Він піdnis палець угору.— Але ж ті експерименти ще не перевірено хімічною індустрією ні у нас, ні за кордоном... Копротше кажучи, новий шеф наших лабораторій — те, що зв'ється кабінетною людиною. Заводською атмосферою він ще не дихав. А тим часом переконаний, що завод — це та ж сама інститутська лабораторія, лише збільшена в багато разів.

Каринський слухав розчаровано. Він бачив, що нічого певного головний інженер про нового працівника сказати не може, от і намагається видати за істину свої домисли. Але чому він такий упереджений щодо Каргата?

Директор сподівався: головний інженер і завідувач лабораторії одразу знайдуть спільну мову, зуміють довінити один одного...

— Він вам так і сказав — про велику лабораторію?

— Ні, звичайно. Але ж це і без його зізнань видно.

— З чого?

Русевич здивовано глянув на Каринського. Звідки в нього, завжди такого флегматичного, оця гостра цікавість до молодика, який ще пічим себе не виявив?

— Подумайте самі, Сергію Павловичу! — із сміхом відказав він.— Досі Каргат працював в інституті, під крильцем свого професора. Єдине, що він там засвоїв, — та чи інша реакція відбувається, мовляв, ось як, а наслідок повинен бути такий-то. Звідки йому знати, що завод зовсім не сума певних хімічних реакцій?

— А чи не думаєте ви, Валентине Модестовичу, — помовчавши, замислено спітав Каринський, — що Каргат пішов на завод для того, щоб довести здійсненність своєї палкої мрії? Побачив, що виступами в пресі нічого нашим консерваторам не доведеш, і вирішив доводити свою правду ділом.

— Гм... може бути, — посміхнувся Русевич.— Якщо він справжній хімік, то така мета могла привести його сюди. Але ж йому треба спершу довести нам усім, що він справжній... А втім, хай дивиться, спостерігає, ви-вчає завод. Не заперечую.

— Ви гадаєте, що він...

— Так, він дуже скоро побачить,— переконано передив директора Русевич,— що торік проти нього виступали люди, які знають хімію не гірше за нього, а на тому, на що здатна наша хімічна промисловість, розуміються набагато краще. Найбільше через місяць Каргат сам сміятиметься зного теперішнього фантазерства.

— Сміятиметься?— насторожено перепитав Каринський.

Знову Русевич здивовано глянув на директора. Але тон його не змінився.

— Ну, звичайно ж, сміятиметься... А до того, я певний, ми найближчими днями почуємо від нього щось на взірець його торішніх тверджень і вимог. І я не буду розчаровувати його. Уважно й співчутливо вислухаю... і пораджу йому передусім уважно вивчити наш завод. Повинен же він зрозуміти, що тільки після цього й можна говорити про застосування у нас його ідей! І я всіляко допомагатиму йому в цьому вивченні. Таку ж лінію поведінки щодо Каргата рекомендую і вам, Сергію Павловичу. Тоді обидва ми дуже скоро почуємо від нього признання, що торік він не все врахував, де в чому помилився... А просто відмовити йому — це, знаєте, не етично. Навіщо ображати людину? Хай самотужки приходить до правильних висновків. Коли це станеться, ми з вами матимемо цінного працівника.

Уперше за сьогоднішній ранок Каринський широко й задоволено посміхнувся. Він побачив, що головний інженер лише хоче, щоб так було. А це зовсім не означає, що так і станеться.

— Ну, а що ви скажете,— спитав він,— коли Каргат, вивчивши наш завод, ще більше переконається, що торік був правий?

Русевич похитав головою:

— Не може цього бути!

ДРІБНИЦІ ВИХОДЯТЬ НА ПЕРЕДНІЙ ПЛАН

Дрібниці, якими так докучав йому Каринський, облишили Валентина Модестовича ще до того, як він переступив поріг свого кабінету. За стіл сів не чоловік Ганпа Іванівна, не чений співбесідник, що першому ліпшому фантазерові може кількома словами довести

облудність його химер, а головний інженер одного не дуже великого, зате надзвичайно важливого хімічного заводу — людина, що впевнено керує ходом виробництва, перед якою кожний новий день ставить низки щодалі трудніших завдань і яка раз у раз ті завдання успішно розв'язує!

Русевич присунув до себе верхній папірець, ледве глянув на нього, і в ту ж мить губи його стали тонкими й блідими. Йому захотілося щосили трахнути кулаком по столу.

— Це вже чортзна-що!

Русевич з силою круто нув ручку телефону і, ледве стримуючи хвилювання, наказав з'єднати його з лабораторіями. Йому потрібний був Петушек.

Та коли в телефонній трубці несподівано зазвучав голос Каргата, він примусив себе привітатися з ним з найможливішою чесністю.

— Невже це ви, Миколо Дмитрович? Доброго ранку... Ви вже вийшли на роботу?

— Ні,— відповів Каргат,— я прийшов сюди, щоб ближче познайомитися зі своїми співпрацівниками. На свій превеликий жаль, я не зробив цього, коли приїжджав уперше. Працювати почну завтра.

— А-а,— протягнув Русевич.

Йому було геть байдуже, коли саме почне працювати новий завідувач лабораторії. Але почуття такту примусило його сказати ще кілька слів перед тим, як попросити, щоб Каргат передав трубку Петушеку.

— Мені надзвичайно приємно, що ви вже в лабораторіях. Проте ви могли б із цим не поспішати. Я хотів би, щоб ви спершу як слід влаштувалися, відчули себе тут як у дома... Чи подобаються вам наші лабораторії? Яке враження справили на вас ваші підлеглі?

— Народ ще ніякого враження не справив,— невіразно відповів Каргат.— А лабораторії... працювати можна.

— Отже, ви задоволені?

— Поки що не зовсім. Але незабаром усе буде в порядку.

— От і чудово! — не задумуючись над відповідями Каргата, вигукнув Русевич.— А то я побоювався, що після інститутських лабораторій наші згадуться чимсь, знаєте, таким...— Він не знайшов погрібного слова, бо й не шукав його.— Отже, все гаразд?

— Так, усе буде гаразд.

— Приємно чути. Дозвольте побажати вам усіх успіхів. Ми ще побачимось сьогодні... і, будь ласка, попросіть до телефону Ігнація Карловича.

Русевич подумав: «З таким не розбалакається. Не скоро, мабуть, трапиться нагода, коли його зручно буде запросяти до нас... А Ганна має рацію...»

Думку його обірвав голос Петушека.

З ним Русевич заговорив інакше. Тактовності й коректності він не втратив. Петушкове звання — іноземний спеціаліст — імпонувало головному інженерові. І слово Петушека завжди звучало для нього авторитетно. Все ж таки було з ним трохи клопітно.

— Послухайте, шановний Ігнацію Карловичу, що ви там за аналіз до мене надіслали?

Голос Петушека прозвучав спокійно:

— Той самий, що ви замовили вчора.

Русевичу дуже кортіло вилаятися: хіба чех не насміхається зараз з нього? Але він прикусив губу й далі мовив тим же шансонливим тоном:

— Так, але я просив вас перевірити написане якось з ваших лаборанток. Я маю всі підстави гадати, що вона помилилась.

— Неточності були,— потвердила трубка.— Я їх виправив.

— Виправили?.. Чому ж тоді написаний вашою рукою протокол показує те, що написала вчора лаборантка?

— Ні,— байдуже заперечив Петушек.— Прошу вас придивитися до моого протоколу. Справа з позавчораши нім вечірнім і нічним дистилюванням гірша, ніж то показала лаборантка. Я повинен був констатувати, що фракцію з одинадцятого збірника¹ не слід пускати далі. Її необхідно ще раз перепустити через дистиляцію.

Русевич знесилено відкинувся на спинку стільця.

— Ігнацію Карловичу, чи уявляєте ви, що це означає для заводу? Це ж принаймні на три-четири години затримає весь цех. А він і так не пропускає всього, що до нас надходить... Ми ж не здамо завтра призначеного на відправку!

Чех помовчав. А коли заговорив, Русевич ясно почув усмішку.

¹ З бірник — невеличка цистерна, в якій збирається віддистильована речовина (фракція).

— Пробачте, Валентине Модестовичу, але я нічого не можу сказати на ваші докори. Те, що залежало від мене, я зробив.

Русевич кинув трубку і прожогом подався з кабінету, натягуючи пальто на ходу.

Йому спало на думку, що Розенберг та його приятель, старший апаратник Слинсько, певажаючи на категоричну заборону, знов таємно проробили свій небезпечний експеримент. Звідки б ішо до одинадцятого збірника потрапили кубові рештки? Саме це показує Петушеків аналіз.

Це вже занадто! Далі терпіти такого не можна!

Русевич чимдуж помчав до дистиляційного цеху.

І треба ж було Хімб'єднанню затвердити всю заявку на сировину! Всі попередні роки воно торгувалося за кожну тонну кам'яновугільного масла, а тут це саме масло почало заливати завод. Тоді Розенберг і високочив, мов той Мартин з конопель, із своїми пропозиціями. Спершу з них глузували. А потім... Русевич хоч і не вірив у можливість організувати на цьому заводі безперервне дистилювання, та був змушений аж двічі згодитися на проведення Розенбергом цих експериментів. Інакше... Каринський, можливо, і промовчав би. А от Васюта, секретар партбюро, обов'язково почав би при кожній слушній, а то й неслушній нагоді висловлюватися на тему: сировина, мовляв, зливою ллеться на завод, а технічне керівництво й пальцем не ворушить. Ну, а за ним усі комуністи про те ж саме заговорили б, хоча знання Васюти з хімії дорівнюються абсолютному нулю.

Як і слід було чекати, Розенбергова затія виявилась блефом. Після двох експериментів йому заборонили павіті заїкатися про безперервне дистилювання. Півтора місяця Розенберг удавав, ніби зовсім забув про свої пропозиції, а потім раптом пішов мало не на злочин. Правда, він домігся трохи кращих наслідків: кубові рештки потрапили тільки до другої фракції. Та коли завод і без того затоплено сировиною, затримувати виробництво повторним дистилюванням цілого збірника... Під суд треба було віддати і змінного інженера, і старшого апаратника! А Русевич тоді поліберальничав: Розенберг і Слинсько дістали лише по суворій догані з попередженням. На свою, виходить, голову поліберальничав!

І це було ще тоді ясно. Правда, обидва горе-експериментатори ходили, немов води в рот набравши. У всякому разі, розмови про перехід дистиляції на безперервку припинились зовсім. Та чи не з того дня, коли було винесене стягнення, на заводі почала поширюватися чутка: мовляв, і перші два досліди, а третій і поготів, заздалегідь були приречені на провал: Розенберг просто не зміркував, а головний інженер навмисно не залучив до участі в цих дослідах контрольну лабораторію, не зобов'язав Петушека щопівгодини подавати експериментаторам найточніші аналізи кожної фракції. Отже, Розенберг і Слинсько, по суті, працювали з зав'язаними очима. Виявити автора цих ідіотських чуток не тощастило. Та чутки ці, видно, спонукали Розенberга й Слинська знов узятися за своє.

Гадають, що й цього разу їм минеться?

Ну, пождіть же!..

Русевич кипів, входячи до дистиляційного цеху. Навіть гудзикам на пальті не міг дати ради.

Стоячи за одним з корнюрів, Розенберг і Слинсько тихо про щось розмовляли. Безперечно, обмірковували наслідки свого експерименту, проведеного знов таємно, вночі, без сторонніх свідків,— у цьому Валентин Модестович анітрохи не сумнівався:

Він хріпко спитав:

— Ви знову?

Інженер і апаратник повернулися до нього. На їх обличчях не було й сліду усвідомлення своєї вини.

Це ще більше роздратувало Русевича.

— Знову злочинні експерименти без дозволу? — прокрипів він голосніше.— Знову цілий збірник наповнили кубовими рештками?.. Ну, так з мене досить! Прокурор сьогодні ж узнає про ваші витівки. Обидва сядете на лаву підсудних!

Розенберг розгублено закліпав очима, а Слинсько виричivся.

— Далеченько, Валентине Модестовичу, ви нас хотіте запроторити. Чи не скажете, за що саме?

Промовив це Слинсько цілком ввічливо, але головного інженера він оглянув з голови до ніг надто вже незалежно.

Ну, звичайно, для такого, як Слинсько, авторитетів не існує. Головний інженер йому — нуль. От і борись тут за дисципліну на виробництві... Проте Валентин Мо-

дестович постарався взяти себе в руки. Застебнув-таки гудзики на пальті. І відрубуючи слово від слова, спитав:

— Під час чийого чергування наповнено одинадцятий збірник?

— З цього ѹ треба починати, товаришу головний інженер,— докірливо похитав головою Слинько.— А то — прокурор, лава підсудних... Гаразд, що ми з Давидом Марковичем люди смирні і нас уже приучено до переляку. А інший такого повз вуха не пропустив би. Мали б ви, Валентине Модестовичу, халепу.

— Його наповнено, якщо я не помиляюсь, ще вчора вночі,— сказав змінний інженер.— А наша зміна цю п'ятирічку робить удень... Здаючи цех позавтра ввечері, ми залишили збірник порожнім. А вчора ранком він був уже повний.

— Порожнім? — перепитав Русевич таким тоном, наче хвилину тому зовсім не нервувався.— Ще позавчора ввечері?

— Так, позавчора ввечері одинадцятий збірник був порожній,— повторив Розенберг і здивовано спитав:— Валентине Модестовичу, невже вам досі ніхто не доповів, що третій корнюр не в порядку? Це ж він, мабуть...

Русевич перепитав не тому, що не повірив Розенбергу. Він і сам пригадав уже, що завідувач виробництва ще вчора занепокоєно говорив про цей клятий корнюр, що сьогодні вранці Петров знов розмовляв з ним телефоном з того ж приводу. І здивувався, як це все вилетіло в нього з голови. Невже хвороба Ганни і приставання Каринського так вплинули на нього?

Виходить, аналіз Петушека потверджує слова Віктора Михайловича: з третім корнюром справді-таки щось не гаразд. Звичайно, він уже давно вимагає промивки та прочистки... І треба ж, щоб стільки неприємностей збіглося саме сьогодні! А втім, учора ѹ позавчора було не краще. Апаратура на заводі така спрацьована, що всяких сюрпризів не оберешся. Що далі, то частіше доводиться зупиняти то той, то інший прилад на поточний ремонт... Отже, треба якомога швидше виключити цей клятий корнюр, а то все піде к чортам.

Але ж решта корнюрів з сьогоднішнім завданням ніяк не впорається! Буде такий скандал...

Щоб заспокоїтися, зосередитися над розв'язанням цього чергового сюрпризу, Валентин Модестович звернув розмову на інше.

— Отже, ви, Давиде Марковичу, остаточно переконалися, що безперервна дистиляція — це плід не інженерської, а фантазерської уяви?

Він був певний, що Розенберг потупиться, мов щістнадцятирічне дівчатко, а його обличчя, шия, навіть руки почнуть червоніти й через півхвилини скидатимуться кольором на буряк. Не те що відповісти — він і дихнути не наважиться... І не хотімеш, а засмієшся. А що, як не сміх, найкраще сприяє заспокоєнню?

І він не помилився, Давид Маркович почервонів, слова не міг вимовити.

Та за нього відповів Слинсько:

— Зовсім ні! Давид Маркович багато думав про причини наших певдач, якнайпильніше перевіряв наслідки дослідів. Нам обом тепер ясні і помилки, і їх причини. Що корнюри можуть і повинні робити безперервно, давати значно більше фракцій та бензолу,— цього ми тепер ще більше певні.

Розенберг ледве помітно кивнув:

— Обома руками підписуюсь.

Русевич не втримав усміху.

— Вперті ж ви люди. Вам і наочні факти ніщо...

Останнє слово Русевич вимовив з таким виглядом, наче відмахувався від чогось. Бо не думав він уже ні про Розенберга, ні про його експерименти. Що ж буде завтра з обіцянними чотирма цистернами?

Але Слинсько не вважав, що розмова про безперервку закінчена. Він показав на збірник з зіпсованою фракцією і в'їдливо сказав:

— Виходить, і без наших дослідів туди можуть потрапляти кубові рештки. Чи коли з корнюрів виходять браковані не з нашої вини фракції, так то нічого?.. І чи подумали ви хоч раз, чого коштуватиме заводові отаке ставлення до корнюрів? Третій давно слід на ремонт поставити, а ви...

— Не верзіть дурниць,— холодно сказав Русевич.

Та Слинська спипити було не так-то просто.

— Не видно, щоб ви подумали. Хіба відомо вам, що ні сьогодні, ні завтра з одинадцятого збірника не можна буде взяти ані краплі на повторне дистилювання, бо коло третього корнюра принаймні дві доби доведеться поратися, а криком та погрозами на цього не вплинети?. Давиде Марковичу, розкажіть головному інженерові, про що говорив з вами Віктор Михайлович.

— До речі, де він зараз? — перебив його Русевич. — Я кажу про Петрова.

Цей нестриманий на мову робітник заважав йому думати...

Так, передусім конче треба порадитися з Петровим: він давно вже тут, краще знає про корнюр — можливо, знайшов уже коли не вихід, то принаймні якийсь шлях до нього...

— Хвилин з десять тому Віктор Михайлович пропішов до начальника цеху, — відповів Розенберг. — До речі, він сказав...

Не слухаючи, Русевич повернувся й похапцем пішов у дальній кінець цеху, де містилась невеличка цехова контора.

Петрова тут не було. А начальник цеху стояв коло телефону, запевняючи когось, що Валентина Модестовича він ще не бачив, сам дуже хоче побачити його, але де саме той зараз — сказати не може.

— Я тут, — перебив його Русевич. — Хто там мене питає?

— Валентин Модестович тут, — радо заявив начальник цеху в телефон. — І, простягши трубку до Русевича, запобігливо пояснив: — Вас Ганна Іванівна розшукує.

З холодком коло серця, відчуваючи щось недобре, Русевич прикладав трубку до вуха.

— Я слухаю.

— Валентине, ти? — кволо прошепотіла трубка.

— Я, — намагаючись говорити спокійно, потвердив Валентин Модестович. — Що з тобою? Як почуваєш себе?

На останньому слові голос його затремтів.

— Я мало не по всіх заводських телефонах тебе викликала... — Трубка помовчала, а далі зовсім тихо додала: — Не знаю чому, але мені стало так погано, що з ліжка звестися не можу. Ніколи ще такого...

Голос замовк, ніби зовсім знесиливши.

— Так що ж з тобою таке? — нервово скрикнув Русевич. — Чого ти замовкла?

Начальник цеху стояв перед головним інженером, одвернувшись, удаючи, наче зовсім не прислухається до розмови.

Несподівано його постать неймовірно збільшилась, заповнила весь простір перед очима Валентина Модестовича, заколивалась. Трубка мовчала. Валентинові

Модестовичу здалось, що Ганна знепритомніла, а може, з нею сталося щось інше гірше.

— Ганно! Алло! Ганнусю!

Знов не почувиши відповіді, Русевич важко сперся на стінку. Стис трубку так,— аж пальці побіліли. Але сказати більше нічого не зміг: голосу не вистачило.

— Валентине, я чую тебе,— нарешті знов зашепотіла трубка.— Але мені важко говорити. Я дзвонила до лікаря, та мені ніхто не відповів. Коли є в тебе час...

— Через п'ять хвилин я приведу лікаря до тебе,— гукнув Русевич.— Сам приведу!

Похапцем повісив трубку й рвонувся до виходу.

Все ж таки він спинився на порозі, пошукав очима начальника цеху і не своїм голосом наказав:

— Негайно зупиніть третій корнюр. Терміново промийте його... Найпізніше о четвертій дня завтра він повинен знов почати... Через двадцять хвилин я знов буду тут.

І для чогось розстебнувши пальто, збивши шапку на потилицю, прожогом вибіг з кабінету.

ЛАБОРАНТКИ

Першою, як завжди, прокинулась Лара. Розплющивши очі, вона зиркнула на будильник, що стояв на стільниці коло ліжка. Дзвоник у ньому давно вже не діяв. Було чверть на сьому. Лара примуржилася (бо була короткозора) на ліжко коло протилежної стінки.

Саня міцно спала, загорнувшись у ковдру з головою. Тільки непокірний закруток волосся, вибившися з-під ковдри, чорнів на білому тлі пошивки.

Лара тихо гукнула:

— Саню!

На другому ліжку нічого не змінилось.

— Саню!— голосніше промовила Лара.

Ковдра поворухнулася. Закруток волосся зник під нею.

— Саню!— ще раз гукнула Лара.

З-під ковдри долинуло невдоволене бурчання. Потім голос став виразніший:

— Ну, чого тобі?

— Чверть на сьому.

Відповідь долинула по довгій паузі:

- Ну ѿ плювати! Я спати хочу.
- Спи собі на здоров'я,— весело побажала Лара по-друзі.— Але знай, що вже чверть на сьому.
- З-під ковдри на мить висунулося гарненьке, але за-спане ѿ розлючене дівоче лицце.
- Ларко! Я колись тебе вб'ю!
- Але ж чверть на сьому...
- А я ще не виспалась. Ти можеш це второпати?
- Я розумію, що зараз чверть на сьому.
- Палуга!

I Саня знову зникла під ковдрою.

Такі діалоги повторювались мало не щоранку. Саме коли треба було йти на роботу, Сані найбільше хотілося спати. Навіть пізно ввечері, коли в утомленої Лари голова сама хилилась до подушки, Саня була бадьора, ніби весь день нічого не робила, очі її задерикувато поблискували, і вона ніяк не хотіла дати спокій своїй подрузі: настирливо ділилась з нею враженнями за день, кожною новою думкою (а їх у Сані було безліч) і обурювалась, коли Лара не виявляла належної цікавості до сказаного нею. А вранці, щоб витягти Саню з ліжка, треба було вживати героїчних зусиль.

Звичайно, про вчасний вихід на роботу нічого було й думати. Раніш як о сьомій годині вони до лабораторії не приходили. Проте, крім Петушека, там з третім гудком ніхто не з'являвся.

Робочий день у лабораторіях починається залежно від того, коли зберуться дівчата. Збирались вони у контрольній, бо двері до дослідної завжди були замкнені на ключ. Там, прийшовши задовго до гудка, таємниче, мов алхімік, ворожив над чимсь Петушек. Що віш робив ранками, ховаючись від усіх, того не знав ніхто. Спершу це обурювало, а згодом дівчата звикли: не хоче Ігнацій Карлович ділитися з ними своїми знаннями, знайомити їх зі своїми методами роботи — ну ѿ біс його забираї!..

Коли всі сходились, Петушека повідомляли про це стуком у двері. Проте дівчата частенько зловживали тим, що начальство само ніколи не виглядало з дослідної: стукали лише тоді, коли обмін новинами був закінчений і всі ці новини детально обговорені. Вийшовши, Петушек неквано розподіляв роботу на сьогодні. I цілий день по тому або сидів за перегородкою ѿ писав листи, або тинявся поміж столів, поблискуючи своїми

окулярами, та іноді, коли був у доброму гуморі, розважав дівчат оповіданнями про Чехію, про її поетичні краєвиди й бурхливу давнину, про старовинну столицю Прагу, про те, як працюють на чеських хімічних заводах. Та за роботою він стежив у всії свої чотири ока: коли в кого траплялась помилка чи затримка, він одразу підходив... Ні, він ніколи нічого не показував і не пояснював, лише коротко казав, що в даному випадку треба зробити. А хочеться ж знати, чому треба робити так, а не інакше...

Лара не вважала, що вона та її подруги сумлінно виконують свої обов'язки. Проте ніхто від них цього й не вимагав. Але ж приїхала вона сюди аж із Запоріжжя не для того, щоб залишитися такою ж недосвідченою, якою випустив її технікум. Вона хотіла навчитися працювати, здобути той досвід, що дозволив би їй узяти справжню, гідну комсомолки участь у будівництві країни.

Того ж хотіли й усі її подруги. Навіть Саня. Саня лише вдавала з себе байдужу до роботи — її більше, ніж будь-кого, пригнічувала рутина одноманітної лабораторної праці. Важко зберегти інтерес до будь-чого, коли ранком знаєш, що сьогодні буде точнісінько те ж саме, що й учора, і місяць тому, і давно вже не сподіваєшся, що завтрашній день принесе щось нове. А Петушек, якщо дівчата знову насядуть на нього з своїми вимогами, лише широко посміхатиметься й одмовчуватиметься.

Можливо, новий завідувач щось змінить...

Він уже тут. Здається, йому дали кімнату в цьому ж будинку, навіть у цьому ж коридорі. Учора він ненадовго заходив до лабораторій. Невисокий. З нерухомим, похмурим обличчям. З немовби порожніми очима. Поволі пройшовся туди й сюди, байдуже придивляючись до того, що робили дівчата, і зник, слова не вимовивши... Ні, від такого допомоги навряд чи діждешся. Та й ходять по заводу чутки: лабораторний працівник з нього, мовляв, непоганий, але ж він перш за все — мрійник, фантазер. А хіба фантазер потрібен заводові, лабораторіям, а найголовніше — їм, хімікам-аналітикам та лаборанткам?..

Лара почала вбиратися. І робила вона це так, щоб натворити якнайбільше шуму: тупотіла, натикалася на стільці, скидала на підлогу важкі речі...

Кілька хвилин Саня не ворушилась. Але кіпець кінцем не витримала: рвучко повернулась, висунула розлючене лице з-під ковдри.

— Доки ти вдаватимеш із себе бегемота?

— Поки ти не встанеш,— відказала Лара.— Час уже, Саню. Ми й так спізнилися... А не встанеш — тупотітиму, мов два бегемоти.

— Подумаєш, який ретельний хімік-аналітик! — огризнулась Саня.— Неначе ми ніколи не просипали... Встигнемо. Не втечутъ од нас примуси та колби.

— Не втечуть, звичайно. От тільки...

Лара смутно глянула на подругу. Їй хотілось поділитися з Санею своїми сьогоднішніми думками про роботу, Петушка й нового завідувача. Та в думках цих нічого ні нового, ні втішного не було. І знала вона, що Саня цілком згодиться з нею: знали б вони, що так тут буде, нізащо не покинули б Запоріжжя, Дніпра, не поїхали б на цей завод. Адже єдине, що вони можуть робити в лабораторії,— це сидіти та лупати очима на Петушка. Так чи не краще поспати? Від цього хоч якась користь... І не можна сказати, що Саня не має рації.

— Ну, а не втечуть, я ще подрімаю,— вирішила Саня.

— Як хочеш. Але я сказала: спати не дам.

Лице Сані стало ще зліше. Та через мить вона розсміялась і скинула з себе ковдру.

— От бісова дівчина — розігнала-таки мені весь сон... Ну, можеш більше на стільці не натикатися. Я вдягаюсь.

Та тільки через півгодини,— бо не можна ж не прибрати в кімнаті й не випити хоча б по склянці чаю,— пішли вони на завод.

В контрольній лабораторії було порожньо.

Саня була надула свої й без того пухкі губи, збираючись вилаяти Лару за те, що та потягла її так рано. І раптом схопила подругу за руку, показала на двері до дослідної. Двері були напівлічені. Ні разу ще дівчата такого не бачили, хоч і працюють з минулой осені. Здивовано глянувши одна на одну, вони навшпиньках підкralись до тих дверей.

У дослідній так само не було нікого. Зате з-за перегородки долинали голоси: Петушек поважно розповідав щось, а чийсь незнайомий, трохи тріскучий голос безцеремонно перебивав його.

— Новий завідувач,— прошепотіла Саня.
— Очевидно,— так само пошепки згодилась з нею Лара.

— Про що ж вони там?

Дівчата прислухались, але слів не розібрали.

До краю зацікавлена, Саня спробувала підійти до перегородки. З усією обережністю вона переступила через поріг. Але спершися рукою на стіл, зачепила якусь колбу. Та дзенькнула.

Голоси за перегородкою вщухли, і перед Санею нараз появився Петушек.

— Будь ласка,— сказав він, нічим не показуючи свого ставлення до Саниного вчинку (і це було чомусь найнеприємніше),— пройдіть назад до контрольної і зайдіть там, поки зберуться всі. Лише тоді не відмовте постукати сюди. Як завжди.— Чех зробив наголос на двох останніх словах і навіть повторив їх:— Як завжди...

— Гаразд...

І це все, що Саня змогла йому відповісти.

Петушек провів її до дверей у контрольну і щільно зчинив їх за нею.

— Чорти б тебе взяли!— без зlostі вилася Саня.

— Отже, все у нас залишається по-старому,— розчаровано промовила Лара.— Чула, що сказав Петушек? «Як завжди...»

— А чого, власне, ти хочеш?— перебила її Саня; вона лише тепер зашарілась, а її розмашисті, мов крила ластівки, брови затремтіли.— Чого ти вічно ниеш? І те тобі не подобається в лабораторіях, і брудно тут, і зірок тобі з неба не дають хапати... Правильно, зовсім тут не затишно. І ніхто нас нічого не вчить...— Саня замислилась на мить і несподівано запропонувала:— Знаєш що, Ларко? Давай подамось на якийсь інший завод.

— І Петушек такий же самовпевнений,— не слухаючи її, сказала Лара.— Гоголем ходить...

— От йому справді варт було б насипати солі на хвіст.

Як і решта хіміків-аналітиків та лаборанток, обидві вони не любили Петушека. Він ніколи нікого з них не ображав, не сказав жодного грубого слова, був завжди перебільшено чесний. Та дівчата відчували, що він раз назавжди провів між ними й собою грань, яка, на його думку, повинна відрізняти начальника від підлеглих, представника цивілізованого Заходу від аборигенів схід-

них степів. На лаборанток він дивиться, як мисливець на дворняжку: хоч лусни, мовляв, ані лягавого пса, ні гончака з тебе не вийде. Ні разу ще не довелось дівчатам відчути себе з ним на товариській нозі.

— А тепер сидить наш чех з новим завом,— сумно закінчила Саня,— і всякі гидоти про нас, мабуть, розповідає — проти нас його настренчує. А якщо він захоче, багато дечого зможе про нас розказати. За його ставлення до нас ми ж йому з процентами віддячували. От він і вважає нас за ні на що не здатних вертихвісток, хоч і сам винен у цьому: нічого нас не вчив, нічого нам не показував.

— Чого б не вигадав про нас Петушек, Каргат дуже легко всьому повірить,— додала Лара й показала на столи.— Це він уже бачив.

— А прийшли б ми раніше, перехопили б нашого нового зава, все пояснили б,— зовсім інакше справа могла б повернутися. Всі знання свої Петушек примушений був би нам передати.

— Ти б іще довше спала...

Саня роздратовано відвернулась од подруги.

— Ти гадаєш, що я боюсь? — несподівано спитала вона.— Нічого подібного. Якщо Каргат, настренчений Ігнацієм, спробує комусь із нас зробити хоч отакеньке зауваження,— Саня показала кінчик свого гострого нігтя,— я йому так відповім, що він три дні з роззвяленим ротом ходитиме.

Лице її стало задерикуватим і презирливим. З таким виглядом вона мало не завжди розмовляла з Петушком, коли той бував незадоволений з неї. Переговорити її — на цьому ще ні разу йому не пощастило. Останнє слово завжди лишалося за Санею.

...Лара й Саня недовго побули на самоті. Прийшли ще три лаборантки.

Та не встигла Саня поділитися з ними такою сенсаційною новиною, як присутність у лабораторіях нового завідувача, коли в контрольній раптом з'явився Петушек. Підкреслено офіційним тоном, але всім виглядом своїм виказуючи невір'я в успіх дорученої йому місії, він промовив:

— Микола Дмитрович Каргат, наш новий патрон, просив мене передати вам таке: він дає вам п'ятнадцять хвилин на прибирання столів і шаф. Будь ласка, перекажіть це ї тим, хто прийде пізніше.

Він повернувся, щоб зникнути в дослідній, але оглянувся на Саню. Він знов, що вона не промовчить. І не помилився.

— Перекажіть вашому патрону чи пістолету,— погордливо заявила Саня,— що ми не прибиральниці, а про свої обов'язки прекрасно знаємо й без нього.

В глибині душі вона вважала, що Каргатова вимога справедлива: в хімічній лабораторії повинна бути чистота — це ж азбучна істина. Але те, що Каргат передав свою вимогу через Петушка, дійняло її до живого.

І зовсім розіллась вона, коли Петушек насмішкувато кипув:

— Микола Дмитрович вийде сюди через чверть години, коли закінчить розмову зі мною. Так само він просив нагадати вам, що чистотою наші лабораторії повинні змагатися з лікарнями. Коли він вийде, ви самі скажете йому все, що надумаете за цей час.

— І йому скажемо,— потвердила Саня.— І вам де-що нагадаємо.

Петушек блиснув окулярами й прихилив за собою двері.

Дівчата пересміхнулись. Вимагати, щоб у заводських лабораторіях було чистіше, ніж у лікарнях? Але ж заводська лабораторія, найстаранніше прибрана вранці, ввечері неодмінно стає брудною! Витрачати бодай крихту робочого часу на прибирання — хіба це не марнотратство?.. Ось хай Каргат появиться тут. Про нього говорять, що він — фантазер. Ну, так вони, дівчата миттю покажуть йому, що таке дійсність.

І ті лаборантки, що прийшли згодом, відразу ж приєднались до цих думок.

Лара не брала участі в цій запальній розмові, бо не вірила в ширість своїх подруг. Проте з цікавістю прислухалась до них. І поглядала на годинник.

Якби дівчата також стежили за часом, то побачили б, що Каргат увійшов до контрольної точно через п'ятнадцять хвилин. В білому, аж блискучому халаті він зупинився на порозі, байдужим поглядом окинув кімнату й присутніх. На нього, здавалось, ніяк не вплинуло те, що ніхто й пальцем не поворухнув, щоб виконати його розпорядження.

— Добриден! — звичайно, наче бачився з своїми підлеглими вже не вперше, привітався він.

Дівчата не чекали такої байдужості. Всі вони були певні, що Каргат зараз вичитає ім довжелезну нотацію, наговорить стільки правильних, але нудних слів, що їх і класти буде нікуди. Або просто розкричиться. А він мовчки озирав їх своїми холодними очима, і од цього всім чомусь стало не по собі.

Що зараз тут трапиться щось найменш очікуване,— про це свідчив увесь вигляд Петушека. Мало не на голову вищий за нового завідувача, він з гострою цікавістю поглядав з-за нього на дівчат: те, що мало тут статися, заздалегідь потішало його. Та видно було, що посміювався він не так з дівчат, як з Каргата.

Кілька секунд дівчата і Каргат мовчки дивились одне на одного. Потім він підняв руку, глянув на годинник і тихо промовив:

— Двадцять на восьму. Так...

Погляд його спинився на Сані, бо та ступнула вперед, щоб першою кипутися в бій. Каргат поволі підійшов ближче, а дівчині чомусь здалось, що до неї, нечутно ступаючи, наблизився вкрай розлютований тигр. Проте тоном, який можна було назвати цілком чемним, Каргат попросив:

— Покажіть мені, будь ласка, ваше робоче місце.

Що ж, коли він такий ввічливий, то навіщо їй собі нерви псувати?.. Та Саня про всяк випадок незалежно знизала плечима й підвела його до стола.

— Прошу.

Каргат оглянув стіл без поквапу, і на обличчі його нішо не ворухнулось. По тому він вступився в дівчину своїми скляними очима і з тією ж крижаною ченістю промовив:

— Ви повинні в найкоротший термін ліквідувати оцей бруд. Посуд має бути чисто вимитий, а місце його — у шафах. Стіл мусить набрати властивого йому кольору — білого. І якщо десяти хвилин вам на це не вистачить...

Саня голосно засміялась. Вона зрозуміла його тактику: виступати не проти всіх одразу, а проти кожної окремо. Ну, якщо йому ввижається, що тут найвні дівчина, то він глибоко помилляється!

— Ви...

— Я ні про що вас не питаю,— перебив Каргат Саню.

Їх погляди зустрілися. І Саня враз усвідомила, що він не слухатиме її, не дозволить і слова вимовити, що байдужість його й чемність — удавані. Якщо вона не виконає його наказ негайно, то він... Вона не знала, що саме Каргат зробить: чи скаже їй щось нестерпно образливе, чи вижене її з лабораторії з тим, що вона більше сюди не повернеться, чи навіть ударить її. Він здатний на найстрашніше. І перед подругами вона викаже себе тоді зовсім не героїною... По її спині пробігли мурашки. І те, що вона хотіла сказати Каргатові, нараз вилетіло з голови.

— Вам ясно, чого я хочу? — ще ввічливіше спитав Каргат.

— Так. Але...

— Я з приемністю вислухаю вас через десять хвилин.

Круто повернувшись, Каргат рушив до другої лаборантки.

З якою насолодою Саня жбурнула б оцю важку мінзурку йому в спину! Та вона лише закусила губу й почала вдягати халат. Однаке не поспішала: спідлоба стежила, що робитиме Каргат далі.

Почула, як він спитав тим же тоном:

— Покажіть мені, будь ласка, ваше робоче місце.

І далі все повторилося слово в слово. З тією, хіба, різницею, що на останнє запитання Каргата лаборантка відказала, що їй нічого не ясно, а до його бажань вона ніякої цікавості не відчуває. Тоді Каргат мовив до неї з надзвичайно люб'язною посмішкою:

— Я хочу, щоб ви були справжнім хіміком. Бо нехімікам тут не місце. Отож...

Руки лаборантки самі собою потяглися до халата.

Сані відлягло від серця: не сама вона... Закотивши рукава, заходилася перемивати посуд.

Петушкова посмішка значно повужчала. Він був більше ніж певний,— дівчата самі навально атакують Каргата, влаштують йому таку обструкцію, що він одразу ж відмовиться від думки зробити в лабораторіях щось по-своєму. А Каргат звернувся лише до двох дівчат, причому ні разу не підвишив голосу, а решта самі попідходили до своїх місць. Лабораторія сповнилась хлюпанням води та дзенькотом посуду. Петушек був розчарований: очікуваний спектакль не відбувся.

Лише Лара не підійшла до стола. Примруживши великі сірі очі, вона стежила за тим, що відбувається

навколо неї. Поведінка Каргата їй не подобалась. Але як інакше домогтися ѹому свого?

Коли новий завідувач підішов і до неї, вона повела його до дослідної, спинилась там, де він бачив за роботою Петушека.

— Подякуйте Ігнацію Карловичу,— крізь зуби вимовив Каргат, навіть не глянувши на дівчину.— Це він сьогодні прибрав ваше місце.

Лара відказала:

— Пробачте, але вчора я залишила це місце ще чистішим.

— Таким же,— поправив її Петушек, підходячи.— Хімік-аналітик Горленко — виняток: вона завжди дбає за чистоту свого робочого місця. Саме тому я й наважуюсь працювати за цим столом.

Каргат глянув на Лару так, наче мав побачити щось надзвичайне. Та перед ним стояла звичайнісінька дівчина. Ну, може, трохи стрункіша, ніж інші. І її пишне волосся темно-золотого кольору падало на плечі. А на нього зі стриманою усмішкою дивились великі сірі очі... Каргатове лице втратило байдужість, стало привітніше і від того нібито покрасивішало.

— Я дуже радий, що знайшлася тут хоч одна людина, яку можна назвати хіміком,— сказав він.— А втім, інші також дістануть право називатися так, тільки трохи згодом.

Він кивнув дівчині, і знову лице його стало замкнутим.

«У нього зовсім не жаб'ячі очі»,— несподівано промінуло в Лариній голові.

Хіміки-аналітики й лаборантки сходились ще протягом півгодини. І з кожною до нудоти одноманітно повторювалась та ж сама сцена. Це трохи розважило тих, хто вже мив посуд та столи. Не плакати ж їм...

Коли хто з дівчат закінчував прибирання, Каргат причепливо оглядав зроблене ними, помічав кожну плямку, залишенну на столі, кожну найдрібнішу смужку на посуді. І давав спокій лаборантці лише після того, як ті смужки та плямки зникали.

О восьмій столи в лабораторіях аж сяяли, а весь посуд стояв у шафах перемитий. Дівчата ніяково поглядали одна на одну, наче не вірили, що змогли так швидко й так добре ліквідувати застарілий бруд. Тоді нараз

кинулось їм в очі, що халати їхні... Ох, давно вже слід би ці халати випрати!..

Каргат ще раз пройшовся вздовж столів. І хоч ні до чого більше, коли не зважати на халати, не можна було причепитися, обличчя його не змінилось. Бездоганне виконання його вимоги, очевидно, не дало йому вдоволення. Трохи згодом спинився і сказав так, ніби змушував себе говорити:

— Слодіваюсь, і далі все тут матиме тільки такий вигляд. І без підганяння... Не думайте, будь ласка, що розмахування батогом — приемне заняття. Вчора головний інженер сказав мені, що контрольна лабораторія подає йому й цехам такі протоколи аналізів, від яких очі на лоб лізуть. Не знаєш, чи продукція не потрапляє в аналіз, чи ви оббріхуєте якість заводської продукції. Я не дивуюсь. При тому безладді й бруді, які тут досі панували, інакше й бути не могло.

Вперше Каргат вдався до гострих виразів. Зробив він це обдумано. Тим-то слова його боліче зачепили дівчат. Дехто з них уже збиралася дати йому відсіч.

Каргат випередив їх:

— Єдине, що трохи виправдовує вас, це те, що ніхто чистоти й поваги до праці прибиральниці од вас не вимагав.— Він навіть очей не скосив у бік Петушека.— А втім, чи може це бути виправдання для хіміків, за яких, здається, ви себе вважаєте,— судіть самі. Ні в яку разі я не вважатиму навіть за пересічного лаборанта людину, яка працює серед бруду і з брудним посудом. І подивились би ви на себе в дзеркало. Не знаю, чи можна вважати вас просто дівчатами

Каргат помовчав трохи, пильно приглядаючись до тих, ким він мав однині керувати. Усі вони, крім Лари, дивились куди завгодно, тільки не на нього.

Коли його погляд затримався на Ларі, в очах промінуло щось схоже на посмішку.

— Те, що я казав досі, вас, товаришко Горленко, не стосується. Але далі послухайте, будь ласка, і ви... Кілька слів про порядок роботи в лабораторіях... Насамперед ще раз прошу запам'ятати, що основа всієї нашої роботи — чистота. Але я чув тут, що ви ціните кожну хвилину вашого вільного часу, що на прибирання ви не можете виділити жодної секунди понад вісім робочих годин. Цілком згоджуєсь з тим, що позаробочий час — ваша недоторканна власність. Але всі чотириста вісім-

десят хвилин робочого часу віддайте, будь ласка, лабораторіям. Цього часу цілком досить на виконання всіх щоденних завдань і на прибирання після себе... Сьогодні перші з вас прийшли сюди через п'ятдесят хвилин після ранкового гудка, а остання — за двадцять хвилин до восьмої. Я не знаю, як ви звete це: трудовою дисципліною чи розхлябаністю. І не хочу знати. Тільки з завтрашнього дня робота тут починається точно о шостій ранку.

— Цілком нові порядки,— іронічно шепнула Саня сусідці.

Вона хотіла показати подругам, що сумлінне виконання нею Каргатового наказу зовсім не свідчить про її миролюбність щодо нього. Але вона не зміркувала, що в тій тиші, яка панувала зараз в кімнаті, слова її долинуть до Каргата.

— Так, буде порядок,— підхопив він ті слова,— і ви зрозумієте, що без нього немислима праця ні в лабораторіях, ні будь-де. Слова ваші, товаришко, свідчать, що вам бракує елементарної відповідальності за свою роботу й поведінку. Байдуже вам і до завдань, що стоять перед заводом і його лабораторіями. А я до цього не байдужий. Це ѹ дає мені право вимагати від вас найточнішого виконання моїх розпоряджень. І я використаю це право. Я дотримуюсь правила, сформульованого знаменитим російським байкарем: «...слов не тратить по-пустому, где нужно властъ употребить...» І перше мое розпорядження: чистота і початок роботи точно в призначений час.

Каргат новолі обвів кімнату поглядом.

Кожна з лаборанток могла сказати, що саме на ней він подивився. І якщо слова його звучали немовби байдуже, то погляд цей показав їм, що він зовсім не спокійний, що він лише добре володіє собою, що краще не сперечатися з ним зараз.

Повернувшись до Петушека, Каргат з підкресленою ввічливістю запропонував йому:

— Отож приступайте до роботи, Ігнацію Карловичу. Сьогодні всі співробітниці ще в вашому розпорядженні. Дослідна робота розпочнеться завтра... І, прошу вас, уважно стежте, щоб усюди було чисто. Коли розподілите роботу, зайдіть, будь ласка, до мене.

Він твердим кроком вийшов у дослідну лабораторію.

Каринський поволі йшов заводським подвір'ям. Руки заклав за спину, раз у раз поглядав у бік лабораторій: юному хотілося зайди туди. Та крокував він до риштування, що виднілося за одним з корпусів.

Старе то було риштування...

Маєвський, завідувач відділу капітального будівництва, розповідав: коли його споруджували, вірилось, що дошки не встигнуть потемніти — залишаться такими ж новенькими. Вірилось, що вже на початку зими новий сублімаційний цех дасть першу партію сніжно-білого нафталіну. І Хімоб'єднання квапило з будівництвом; новий корпус виріс протягом двох місяців.

Але восени, після того як Каринський прийняв завод, будівництво довелося згорнути. І з того часу технічний відділ Хімоб'єднання ще й досі не спинився на будь-якому з численних варіантів сублімаційних камер.

Про що вони там, у техвідділі, раніше думали, — невідомо.

Восени риштування поливалось дощами, цілу зиму лежав на ньому сніг, дошки посіріли, де-не-де почали навіть загнивати, риштування от-от розсохнеться... Коли варіант камер буде нарешті затверджений, чи не доведеться його відновлювати? А в об'єднанні почнуть тоді думати, звідки взяти на це гроши. Знов мине казниська часу.

А як затрималась через отаку неповороткість бюрократів з об'єднання реконструкція заводу!

Каринський підійшов до невеликого барака, що притинувся до риштування. Штовхнув двері й опинився в освітленому невеличкою електричною лампочкою приміщенні.

Тут містилась контора виконроба, якому тепер нічого було робити...

Коло нефарбованого старого стола, на якому стояла засиджена мухами порожня чорнильниця-невиливайка та валявся недогризок олівця, сиділо двоє: виконроб Динченко, людина тиха й скромна, та інженер Маєвський, літній, високий, статечний.

Почувши рипіння дверей, обидва вони повернулись.

Побачивши директора, Маєвський ураз підвівся, радо загукав:

— Сергію Павловичу! А я оце до вас збираюся бігти — про свою поїздку доповісти.

Каринський кволо потиснув простягнену йому руку і, зсунувши кепку мало не на потилицю, спитав тоном, який ясно промовляв, що нічого цікавого він од Маєвського не жде:

— Ну, як іздилось? Що привезли?

Маєвський сумно розвів руками:

— На превеликий жаль, всі мої старання ні до чого. Діпрохім, бачте, новий варіант камер опрацював, ну а в об'єднанні знову замислились. Здається, надовго. А через них і мені соромно в очі вам глядіти: почуття, що ні за що дістаєш зарплату, що не дають тобі робити і примушують сидіти немов з кайданами на руках та ногах — огидне почуття. День, коли техвідділ Хімоб'єднання затвердить якийсь з варіантів, стане для мене найщасливішим. Але коли це буде?

Розмовляючи, Маєвський промовляв голосно й будьочно — нібито мітинговий оратор.

— Хоч отой новий варіант ви привезли? — спробував спинити його Каринський.

— Ну, звичайно ж! Вам чи Валентинові Модестовичу його передати?

— Мені.

— Через півгодини ви його матимете. Він у мене в чемодані. Я ще й не розпакувався.

Каринський присів на стілець, якийсь час нерухомо сидів, ні на кого не дивлячись. Рука його машинально скопила недогризок олівця й почала тихо вистукувати щось.

Щосили трахнути по столу кулаком і вилася — от од чого стало б трохи легше. На жаль, цим затвердженням проекту сублімаційних камер не прискориш, навіть люті не зірвеш... І не злоститися треба на об'єднання, не сидіти, згорнувши руки, не ждати, поки Маєвський або Русевич щось придумають, а поїхати до Харкова й не відставати від чинуш з Хімоб'єднання, аж поки... Та чи вплине це на них?.. Є у Каринського одна думка. Перед тим як вийти з нею на люди, слід би порадитися з Русевичем, іншими інженерами, Васютою... А може, і з Каргатом?

Каринський рівним голосом спитав:

— Що ж вони хоч говорять?

Маєвський розплачливо махнув рукою.

— Не переслухаєш. Та певного — ані слова. Все сперечаються поміж собою... Обіцяють протягом цього місяця все утрустити, погодити в наркоматі й дати нам пайточніші директиви...

— Цілу зиму чуємо це.

— Так я ім і сказав! — обурено підхопив Маєвський. — І ще дещо додав. Та хіба їх проймеш словами?

Хвилина минула в мовчанні. Каринський усе ще постукував олівцем по столу, і це був єдиний звук, що порушувавтишу холодного й темного приміщення.

Маєвський поглядав на директора, готовий зараз же красномовно відповісти на всяке запитання.

Каринський уникав зустрічі з ним поглядом. Не подобався йому цей інженер. Він не вірив, що обурення Маєвського шире. Цілу зиму просидіти, пальцем не поворухнути для того, щоб зрушити з мертвової точки будівництво сублімації, і тільки заочно лаяти працівників Хімоб'єднання — хіба цього досить для завідувача відділу капітального будівництва? І Каринський був певний, що в об'єднанні Маєвський ні з ким не сперечався — навпаки, з усіма запобігливо згоджувався. Навіть на заводі не було такої людини, з якою він хоч раз посперечався б...

Динченко сидів згорбившись і замислено водив пальцем по ребру стола.

Він і порушив мовчанку.

— Сергію Павловичу, — не відриваючи погляду від свого пальця, мовив він, — дозвольте мені дещо у вас запитати.

Каринський кивнув:

— Давайте.

Виконроб трохи зніяковів. Його палець зупинився, щосили вперся в ребро стола.

— Коли цілими днями сидиш в оцій комірчині без діла, то різне в голову лізе. От я, скажімо, будівельник. Та хоч і чимало чого збудував я для хімії, хімік з мене... — Динченко зневажливо махнув рукою. — І все ж таки... Чи є в техвідділі Хімоб'єднання хоч одна людина, що знає цей завод так, як знаю його я?

Каринський з цікавістю придивився до виконроба.

— Не думаю, — похитав він головою. — Працівники з об'єднання приїздять до нас так рідко...

Динченко споважнів.

— Можливо, я зараз казна-що почну верзти... Коли техвідділ Об'єднання спиниться на якомусь варіанті, то цей варіант повинні затвердити наша технічна нарада й головний інженер. Лише після цього його можна здійснювати. Правильно?

— Правильно.

Каринський поклав олівець на стіл.

Виконроб, здається, прийшов до того ж висновку, що й він, директор. Звичайно, обидва вони до видатних знавців вуглехімії не належать. Але хіба це позбавляє їх права замислюватися над тим, що робиться на заводі?

— От я й питаю себе,— говорив Динченко далі,— чи спайомі ви, Сергію Павловичу, і Валентин Модестович з тими варіантами сублімаційних камер?

— Ну, звичайно ж. За винятком того, що привіз Андрій Олександрович.

Динченко помовчав, обдумуючи дальші свої слова. Палець його, здавалося, от-от переломиться.

— Боюсь ні в сих ні в тих опинитися,— признався він.— Ale мені здається, я повинен сказати вам про свої думки. Що не день, то більше не дають вони мені спокою. От Андрію Олександровичу соромно ні за що зарплату одержувати. Так мені ще соромніше. Цілу зиму я дурно хліб їм. Не звик я до такого. Невже наша технічна нарада неспроможна вибрати такий варіант, що дасть найбільший ефект у наших умовах? Невже Хімоб'єднання не зважить на міркування нашої технічної наради?

Каринський якийсь час вдоволено розглядав скромного виконроба. Думки Динченка збігалися з його власними. Ale, не відповівши йому, директор повернувся до завідувача відділу капітального будівництва.

— A що ви думаете про це, Андрію Олександровичу?

Той зазирнув йому в очі, удав, що напружену обдумує свою відповідь, і захоплено почав:

— Знаєте, це ідея! Я б навіть сказав — багатюча ідея. I навдивовижу проста. Ніколи не думав, що отаке може виникнути в голові товариша Динченка. Дивно, як це ніхто з нас, інженерів, до цієї елементарно простоті речі не додумався!.. Ну, звичайно ж, завод для працівників об'єднання — напівабстрактна промислова одиниця. I тільки. Пальців однієї руки вистачить, щоб підрахувати, хто з них побував у нас. Ale ж ні один не

поцікавився індивідуальними, так би мовити, особливостями нашого підприємства. Хіба в об'єднанні можуть знати конкретно, як саме завод наш робить, що йому треба? Отже, звідки їм знати, яка з камер даст у нас максимальний ефект... Між іншим, я це говорив їм не раз і не два. Наполягав, щоб проектувальники камер неодмінно у нас побували...

Каринський постарається промовити без іронії:

— Дякую. Я бачу, ви думаете однаково з товарищем Динченком. Мало не слово в слово. Але мені хотілось би почути від вас щось по суті його пропозиції.

— Двох думок тут бути не може,— цього разу вже не задумуючись одповів Маєвський.— Треба, щоб Валентин Модестович якнайшвидше поїхав до об'єднання й авторитетно заявив у техвідділі, який саме варіант найприйнятніший для нас: за нього, мовляв, ми можемо відповідати в повній мірі. Хай скаже, що далі ми чекати не можемо... Мало хіба чого він може сказати? Хай тільки, повторюю, говорить авторитетно.

Саме на це Каринський і сподівався від Маєвського. Цей інженер ніколи не висловлює такого, що розбігалося б з поглядами співбесідника. Але останні слова Маєвського примусили директора пильніше глянути на нього: невже і він має сумнів щодо вміння Русевича дбати про свій авторитет?

— І ви гадаєте, що техвідділ пристане на вашу думку?— спитав він.

— А звичайно ж, пристане,— мало не з ентузіазмом вигукнув Маєвський.— У техвідділі навіть радітимуть, почувши від нас таке. І миттю на все згодяться. Адже цим вони двох зайців застрелять: і питання про сублімаційні камери здихаються, і відповідальність за них перекладуть на наші плечі. Чого ж їм іще?

Каринський скривився: надто цинічно звучали ці слова. І Маєвський, незважаючи на свою статечність, поглядав на нього, мов той собака, що намагається вгадати думки свого господаря. Приємного в цьому було мало.

— Так...

Директор рушив до виходу.

Але перед тим як переступити поріг, він замислено оглянувся на виконроба.

— Ви не відмовите виступити на технараді?
Той зовсім зніяковів.

— На технараді? Але ж я... — І раптом рішуче кивнув: — Ні, не відмовлюсь.

— Так я її скличу сьогодні о шостій вечора, — закінчив Каринський.

На Маєвського він не глянув. І не помітив, яким зневажливим поглядом провів його той.

ЧИ МОЖНА ЖДАТИ?

Людині, яка понад дванадцять років працювала вальцовальником на Макіївському металургійному заводі, дивно бачити те, що гордо звуть тут цехом.

Адже цех — приміром, той же вальцовальний — це щось несояжне, сповнене невгамованого металевого гуркуту: стоячи на одному кінці приміщення, не бачиш, що робиться на другому. Щоб почув тебе сусіда, треба кричати йому на вухо. Сторонньому кожний, хто працює там, видається мало не героєм.

Ну, а цех на хімічному виробництві... Та який же то цех? Просто невеличке приміщення, тісно заставлене приладами, оповите численними трубами; одного погляду досить, щоб помітити все. Нерухомість татиша — от що вражає тут передусім. Чути тільки, як стримано булькотять рідини в приладах та ледве чутно шипить пара в грубах. Робітників угледиш не відразу: їх тут небагато, вони губляться поміж приладами — мовчки стежать за їх невидимою роботою, прислухаються до булькання та шипіння, поглядають на манометри й термометри, коли-не-коли підкручують той або інший кран... І все повітря пронизане гострими, задушливими запахами — не тільки в цехах, а й усюди довкола заводу. Поки не звикиш, у голові паморочиться від них.

З першого погляду все здається тут таким простим... Та тільки з першого погляду.

Такий і дистилляційний цех.

Невеличке приміщення заввишки у півтора звичайних поверхні. Високі, до стелі, вишикувані в ряд колоноподібні корнюри ділять те приміщення надвое. Попід стінами, залишивши між собою й корнюрами вузький прохід, натовпилися збірники, теж обплутані трубами. У дальньому кінці цеху — крути металеві сходи. Нагорі містки й площасти, звідки стежать за конденсаторами, комунікаційними трубами та горішніми частинами корнюрів і збірників.

Так-то воно так. Приміщення, може, і маленьке, та господарство тут таке складне й примхливе...

А обслуговують це господарство лише шестеро працівників. Он троє з них стоять спиною до дверей, біля третього корнюра: начальник дистиляції, змінний інженер і старший апаратник. З ними — Петров, завідувач виробництва. Про щось занепокоєно радяться. І обличчя в усіх — мов у лікарів коло ліжка тяжкохворого.

Директора вони не помітили.

Після розмови з Динченком настрій у Каринського трохи покращав: майбутнє стало яснішим, з'явилася — ну, не певність, а тільки надія, що через два-три тижні можна буде приступити до вивершення будівництва нової сублімації. Отож треба вже тепер подумати про вербування будівельників та монтажників. І зовсім спокійно було б на душі, якби з'явилася можливість назавжди розпощатися з отим підлабузником, ледарем і брехуном — Маєвським. Та дуже важко знайти пристойного керівника для відділу капітального будівництва. Адже новий цех — лише початок реконструкції заводу.

— Дзвонили ви до Русевича? — спитав Петров.

Начальник цеху безнадійно махнув рукою.

— Двічі дзвонив і двічі чув: «Біжу, біжу!» Та, маєтъ, Валентинові Модестовичу ноги відняло: ще й досі не добіг... Ганна Іванівна захворіла, чи що...

— А-а... — промовив Петров. — Ганна Іванівна не жить піймала, а її благовірний впав у розпач. Тепер толку від нього не скоро діждешся.

— Муха пролетить мимо Ганни Іванівни, — посміхнувся начальник цеху, — а Валентин Модестович уже до смерті переляканій: чи не зачепить та муха його тендітну дружину крильцем або — не дай господи! — лапкою. — Він посерйознішав. — Та й ми хороші: стоймо тут утрьох, голови у нас тверезі, а ні до чого путнього ще й досі не додумались.

— Так, може, — глузливо спитав Слинсько, — начхаємо на цей проклятий корнюр, а самі побіжимо мух від Ганни Іванівни відганяти? Русевич, можливо, швидше тоді очуняє.

Розмова ця неприємно вразила Каринського. Мало того, що два інженери дозволяють собі так непоштово висловлюватися про свого головного технічного керівника при робітникові, — ані начальник цеху, ні Петров,

ні навіть цей скромник Розенберг не помітили, що з Русевича глузує і Слинько.

І все-таки у директора майнула думка:

«Так Валентинові Модестовичу й треба. Заслужив».

— Формена чортівня виходить,— промовчавши, мовив Слинько далі.— Чи відомо Русевичу, в якому стані опинився наш цех, а через нього й увесь завод?

— Відомо,— відповів Петров.— Ще вчора я доповідав йому про третій корнюр. А сьогодні вранці дзвонив до нього. І почув, що я помиляюсь, що він сам незабаром буде тут, у цеху... I от — як бачите.

— Ні, з годину тому він був тут,— заперечив начальник цеху.— Прибіг до мене в кабінет, поговорив із своєю дружиною телефоном, раптом наказав мені спинити цей корнюр на промивку і подався галасвіта. А що зробити для того, щоб не сісти нам маком завтра,— про це ані словечка!

— Тьху!— з серцем плюнув Слинько.

Каринський зовсім нахмурився.

Місяців за два тому в нього вперше з'явилася думка, що головний інженер не такий уже й непогрішимий, яким він здавався йому в перші дні директорування. I що далі, то виразнішою ставала ця не дуже приемна думка. Та Каринський ні з ким нею не ділився: авторитет головного інженера — не іграшка. До того ж і досвідчені спеціалісти можуть інколи помилятися. Та й помилки Русевича були, зрештою, не такі вже й страшні: не всім же зорі з неба знімати. Щоправда, перебільшення заявка на сировину таки поставила завод у скрутне становище.

Найнеприємніше в цьому було те, що відгоді, як Каринський почав критично ставитися до свого учителя, йому впало в вічі, що й на заводі не всі думають про головного інженера так, як належало б. От і сьогодні: навіть Маєвський — той самий Маєвський, що перед Валентином Модестовичем ходить на задніх лапках — насмілився висловити сумнів щодо вміння Русевича дбати про свій авторитет, а тут, у цеху, про Русевича говорять як про людину, що здатна забути про невідкладні справи.

І цим чотирьом нічого не закинеш: говорять вони правильно. Звичайно, хвороба дружини — справа серйозна. Та отака розгубленість, отаке забуття своїх обов'язків — це вже... Тут і відповідного слова не підбереш.

Петров хмуро зиркнув на Розенберга. І раптом заговорив так, наче кожне слово давалось йому з трудом:

— Ваші досліди, Давиде Марковичу... Ви якось казали мені, що коли б дозволили вам ще раз спробувати та забезпечили б контрольними аналізами, так ті помилки не повторилися б... Знаєте, я ладен рискнути. Домовлюсь зараз з Петушеком і дам вам розпорядження. Спробуємо, га? Іншого ж бо виходу... де він?

Розенберг сквильовано ступнув до нього. Але переглянувся з Слинськом і рішуче похитав головою:

— Ні, Вікторе Михайловичу, без санкції головного інженера або директора ми корнюрів на безперервку не переведемо. Сьогодні Русевич знов категорично заборонив нам мріяти про щось подібне. А то сидіти нам на лаві підсудних,— так він пообіцяв.

— Моєї санкції вам не досить?— спитав Петров.

— Ні,— ще раз хитнув головою Розенберг.— Ми не хочемо підводити вас... Та ѹ Петушеку може тільки головний інженер наказувати. Отож лабораторія і цього разу нічим нам не доломоже.

Петров зірвав з себе кепку, зазирнув для чогось у неї й знову натягнув на голову.

— Тоді Русевич хай сам відповідає за завтрашній день!— роздратовано вигукнув він.— А я зараз піду до Каринського ѹ розповім йому все. Не зовсім це буде красиво, але... мені цей самий завтрашній день осьдечки сидить.— Він щосили ударив себе долонею по потиличі.— З якої речі я за його гріхи буду відповідати? Під три чорти!

Петров рвучко повернувся, щоб вийти з цеху, і за п'ять кроків од себе побачив Каринського. І хоч саме до нього намірявся прямувати, обличча його почервоніло. Він навіть озирнувся, немов шукаючи, чи не можна десь сковатися?

Каринський підійшов, потиснув усім чотирьом руки й спитав:

— Чому це вас так лякає завтрашній день? Що трапилося?

Начальник цеху неохоче кивнув на корнюр:

— Тому, що оце одоробло стойть. Спинили його ще годину тому. Зараз він простигає. Хвилини через п'ять-надцять його почнуть промивати. І знову завантажать аж увечері, якщо в корнюрі не виявиться чогось серйозного. Та все одно ми за сьогодні без цього корнюра

не дамо іншим цехам потрібної кількості фракцій та бензолу... Одне слово, ми на мілке вскочили.

— І ніякого іншого виходу, крім способу Давида Марковича, ви не бачите? — не зразу спитав Каринський.

Начальник цеху промовчав.

— Коли топишся, то й за бритву вхопишся, — кинув Петров. — Тут хоч надія є...

— Надія... — невесело всміхнувся Каринський. — Це така безконечно мала величина...

— Тоді давайте сядемо та почекаємо Валентина Модестовича.

Каринський пильно подивився на Петрова.

— Отже, ви згоджуєтесь дати дозвіл Давидові Марковичу? І вас не лякають ті невдачі, що він їх зазнав?

Петров з силою натягнув кепку на очі.

— Коли хочете знати, то невдачі Давида Марковича мене особисто не лякали. Дослід — це дослід. Тут усяке може трапитися. А надто коли забувають про контроль над дослідом. І одна невдача, ба навіть десяток, ще не означає, що дослідження треба припинити.. Я взагалі за безперервку в дистилляції.

— Вперше від вас таке чую, — зауважив Каринський.

Петров збив кепку на потилицю.

— А я свої погляди висловлюю лише тоді, коли ними цікавляться.

— Ну, якщо людина вірить у свою правоту, вона цього не приховує... Отже, ви гадаєте...

— Отже, після трьох невдач Давида Марковича я вважаю: юмовірність, що наступний дослід закінчиться успішно, набагато збільшилась. Я переконаний, — Давид Маркович тепер... як той чумак, у якого віз ламається... Ну ѹ треба, щоб лабораторія йому допомогла.

Каринський придивився до Петрова ще пильніше: і цей інженер — права рука Русевича! — виходить, не в усьому згоджується з своїм безпосереднім начальником. Далі він обвів присутніх поглядом і спитав у Слинька:

— І ти нічого іншого не бачиш?

Спитав зовсім не тому, що захотілось йому жартувати. Хіба зараз до жартів? Від директора ждуть рішучого слова. Йому потрібен час, щоб подумати...

Надзвичайно неприємне становище! Коли вже Петров, який хоч і відмовчується під час суперечок про безперервку і цим, як усі гадали, підтримував головного

інженера, заговорив про потребу ще раз повторити рискований експеримент Розенберга, це означає, що Русевич також ніякого іншого виходу не знайде, бо цього іншого виходу взагалі не існує. Виходить, директорові треба набратися сміливості і...

— А павіщо мені інше! — відказав Слинько. — Спосіб Davida Markovicha не тільки сьогодні виведе нас із безпорадного стану, а взагалі набагато підвищить продуктивність усього заводу. Адже кожному відомо, що наші цехи працюють з неповним навантаженням, що їх постійно затримує дистиляція, єдине наше вузьке місце...

— Ну тебе, досить! — спинив його Каринський, здивуючи плечима, наче раптом йому стало холодно. — Тебе торкни тільки... Ось незабаром ми ще один корнюр встановимо. Найновішої конструкції. Розширемо вузьке місце... Ти скажи, що зараз робити.

— А ясно що, — переконано почав Слинько. — Дозволити ще одну спробу Davidovі Markovichу й мені, — це раз. Заборонити будь-кому перешкоджати нам, — два. Та накажи Петушкові організувати безперервний контроль над нашими приладами на весь час досліду, а ідаліні — хай принесуть нам сюди обід, бо ми ні на мить не зможемо відійти від корнюрів. Це — три. І хай інші цехи не відстають од нас, — чотири.

Говорив Слинько, простягши вперед руку, а другою, широко розмахуючи, загинав на першій пальці, починаючи з мізинця... Загнувши чотири, він подивився на останній, великий, відстовбурчений, і закінчив:

— Отак справи на заводі підуть, якщо ці чотири умови будуть виконані, — на оцей самий палець. Ясно?

Каринський почав був:

— Отже, всі оті розмови про невтручання лабораторії у ваші досліди...

— А я їх сам поширював, — зізнався Слинько. — Хоча, правда, мені їх підказали.

Всі посміхнулись. Лише Каринському було зовсім не до сміху. Він спітав у Розенберга:

— Не відмовитесь прочергувати коло корнюрів добу?

Поки директор розмовляв з Петровим і Слиньком, Розенберг жадібно ловив кожне слово і схвилювано переступав з ноги на ногу. Тепер смугляве його лице зблідло, а очі стали такими, наче він раптом перестав вірити тому, що чує.

— Як? Відмовитися? Та я... Дві доби, три, скільки завгодно пробуду тут...

— Ви сподіваєтесь...

— Hi! Ніяких сподіванок! Рубайте мені голову, якщо я підведу вас... Правильно сказав Іван Степанович: хай інші цехи не відстають від нас. Ім це легко — іхня пропускна спроможність більша, ніж у нашого. Віктор Михайлович те ж саме вам скаже.

Голос Розенберга тремтів і зривався. Інженер то розстібав свою тужурку, то похапцем застібався на всі гудзики.

— Інші цехи не відстануть,— сказав Петров.— За це я чим хочете ручуся... Я так само з заводу не піду.

— От бачите, Сергію Павловичу!— дзвінко крикнув Розенберг.

— І браку не наробите?— спитав Каринський.

Розенберг щосили притис руки до грудей.

— Та який же тут може бути брак, коли я твердо знаю, чому раніш до другої фракції домішувались кубові залишки. Знаю я тепер і те, щоб друга фракція виходила з корнюра чистою. Ну ѿ хай нам Ігнацій Карлович трохи допоможе... Можливо, перші дві три години, поки ми все будемо налагоджувати, кубові рештки не всі осідатимуть у корнюрі. Але ж це не страшно. Сьогодні вночі почали дистилювати одну цистерну, і виявилося, що масло з неї дає головним чином другу фракцію. Отже, в наших збірниках є достатні запаси її.

— Готової другої фракції заводові вистачить більше як на три години,— не втерпів, щоб не додати, Слинько: юому здавалось, що розмова затяглась, що вона відбирає надто багато дорогоцінного часу.

Лоб Каринського заблищав від дрібних крапель поту.

— Очевидно, з дружиною Валентина Модестовича щось серйозне,— звернувся він до начальника цеху.— Не знаю, як би я сам поводився на його місці...

— А я не знаю, як би він поводився зараз на моєму.—Начальник цеху з досадою засунув руки в кишені.

— Та нам же кожна хвилина он яка дорога!— заволав Слинько.

Каринський ненадовго замислився,— не про те, чи дати Розенбергу дозвіл. Сумнівів він уже не мав: зняти пута з дистиляційників треба. Він почував себе, мов у

бою: найнеправильніше — це не приймати рішення. Хай це риск, і досить-таки небезпечний: при невдачі тиждень, якщо не більше, лихоманка знову тіратиме весь завод. Але ж може статися й інше — назавжди підвищиться продуктивність усіх цехів. Єдине, що стримувало директора від рішучого слова, — почуття деякої незручності: він уперше втручався в техніку — галузь, в якій за цілком обізначеного вважати себе не наважувався, галузь, за яку досі відповідав виключно головний інженер. Але що ж тоді мусить робити директор? Чекати коло моря погоди?.. Може, Валентин Модестович і знайшов би якийсь інший, не такий рискований спосіб позбутися цього утруднення. Та чи можна ждати аж півгодини, коли — Слинсько правий! — за кожну хвилину боляче! І чи буде Валентин Модестович тут через півгодини? Чи буде він здатний вдуматися в цю проблему? Скільки часу він на це роздумування витратить? І треба ще Петушека переконати...

А може... може, тут і Каргат у пригоді стане!

Розенберг і Слинсько не відривали напружених поглядів від обличчя Каринського. Вони аж нахилились до нього, щоб одразу підхопити його слова.

Не поспішаючи, Каринський витяг хустку й старанно витер чоло.

— Ну що ж... — сказав він ледве чутно. — Спробуємо ще раз.

— Правильно!

Це захоплено вигукнув Слинсько.

Але коли Каринський повернувся до нього, ні його, ні Розенberга поблизу вже не було.

Крик Слинська долинув знадвору:

— Давай! Масло давай! Швидше!

Голос Розенберга — з котельної:

— ...атмосфер! По всіх корнюрах — триста дванадцять градусів!

Каринський відчув себе так, наче раптом опинився в безповітряному просторі.

«МЕНЕ НІХТО НЕ ПЕРЕКОНАВ!»

Каринський не любив заходити до заводських лабораторій.

Якщо майже все, що відбувалося на заводі, було вже більш-менш зрозуміле для нього, якщо, ввійшовши

до будь-якого цеху, він майже враз помічав, чи нормальню йде там робота, то в лабораторіях він почував себе ще не зовсім певно.

Попередник Каргата тримався осторонь заводських людей і інтересів. І його ніхто не любив: завжди він був на когось або на щось ображений. Не попрацював він тут і півроку — переметнувся на інший завод, зваблений більшою платою. Тоді стало ясно, що живило його вічну образу.

Після нього — а втім, і при ньому — лабораторіями розпоряджався Петушек, людина не нашого світогляду. Він тонко весь час підкresлював, що в Радянському Союзі він гість, і чим більше його тут шануватимуть і припрошуватимуть (отже, чим більше він повезе звідси золотих карбованців), тим приемніше він буде до всіх посміхатися. Каринський не хотів порушувати коректну офіціальність у своїх взаєминах із чехом, не хотів особистих послуг з його боку.

Заводські інженери самі мало розбирались у лабораторному розгардіяші, дивились на лабораторії, мов на щось, майже цілком відокремлене від заводу. Русевич, наприклад, інколи заявляв (щоправда, лише коли аналізи псували йому настрій), що завод легко міг би обйтися й без цього придатка. І він ніколи не цікавився внутрішнім життям лабораторій.

Буваючи в лабораторіях, Каринський відчував, що вони — зовсім поза його впливом, що він не має засобу міцно з'єднати їх роботу з роботою цехів. Та й чи є такий засіб?.. Через те директор заходив туди не часто. Та й не знаходилось досі ані часу, ані приводу як слід вникнути в те, що там робиться.

Не зайшов би він до лабораторій і сьогодні, хоч і kortilo йому зустрітися з Каргатом. Та те, що допіру сталося в дистилляційному цеху, само повело його туди.

Переступивши поріг контрольної, Каринський похмуро оглянув її. Він не навчився ще відразу знаходити тут потрібну людину.

На всіх білі халати. Столи так заставлені різними приладдям, що не видно тих, хто коло того приладдя порається. І ніхто не стоїть спокійно, всі немовби ніяк не знаходять місця. Ні на мить не віщають дівочі голоси, то роздратовані, то веселі. Вічно дзвенить посуд, булькають і плюскають рідини, оглушливо гудуть примуси. Все це враз приголомшує відвідувача. Не

віриться, що на тихому, впорядкованому заводі може бути такий шумний, хаотичний куток.

Каргата в контрольній Каринський так і не побачив. Зате побачив таке, від чого на якийсь час затримався коло дверей.

Сьогодні в лабораторії було навдивовижу спокійно: ні метушні, ні біганини. Дівчата мовччи сиділи чи стояли за столами, а обличчя їх були незвично зосереджені. Столи — майже порожні: коло кожної з дівчат стояв лише один прилад і зовсім мало посуду. І ніколи ще Каринський не бачив цих столів такими чистими. А резервуари примусів сяяли, мов золоті. І шипіли ті примиуси тихше.

Яке диво вгамувало сьогодні цих галасливих дівчат?

Стараючись не притягати до себе нічнеї уваги, Каринський пройшов до дослідної.

Там було ще тихше й спокійніше.

Каргат стояв коло однієї з лаборанток і, закотивши рукава халата, показував, як треба поводитися з якимсь приладом. Говорив він пошепки й покапцем, невдоволеним голосом. Проте по кілька разів повторював кожну фразу, а руки його некванно орудували приладом.

Дівчина сердито закусила губу, та погляд її не відривався від рук завідувача.

Помітивши директора, завідувач лабораторії привітав його легким уклоном голови. Проте від лаборантки відійшов, лише переконавшись, що та все зрозуміла. Прямуючи до Каринського, він насторожено придивлявся до того, що робить решта дівчат.

Каринський подумав, що зайшов сюди невчасно. Та коли він патякнув, що поговорити можна і згодом, Каргат сказав:

— Сьогодні я не працюю. Я лише призвичаююсь і до лабораторії і до моїх співпрацівниць.

— Ну і як? — ввічливо поцікавився Каринський.

— Все йде нормально. До лабораторії я майже звик. До співпрацівниць також. А от їм призвичаїтися до мене буде важче. На жаль, вони не мають точного уявлення про те, що таке лабораторія і як треба в ній працювати... Чи не краще нам пройти сюди? — Каргат показав на перегородку.

Коли двері перегородки зачинилися за ними, на обличчі Каргата з'явилось щось схоже на вдоволення. Він наче скинув маску і став самим собою.

Стілець в його «кабінеті» був один. Він показав на нього Қаринському, а сам присів на край стола.

— А знаєте,— мовив Қаринський, сідаючи,— це ви вірно помітили: наші дівчата не скоро звіннуть до вас. Дівчата у нас донбасівські: язикаті й зубаті! День або два вони ще просидять смирно. А далі —стережіться!

Каргат відкотив рукава і відповів так, наче йшлося про загальновідомі речі:

— Найбільше через тиждень з нас будуть непогані друзі.

Қаринський подумав, що перед ним неабиякий хвалько. Спитав не без іронії:

— Ви певні?

— Бачите,— відповів Каргат, не помітивши іронії співбесідника,— в інституті протягом трьох років мені доводилось мати справи зі студентами. Я керував практичними заняттями. За цей час набув певного педагогічного досвіду, швидко привчав юнаків і дівчат до дисципліни в роботі.

— На мою думку,— зеперечив Қаринський,— цього можна домогтися, лише глибоко зацікавивши лаборанток працею. Мені ж здається...

— ...що вони зовсім не зацікавлені в тому, коло чого їм доводиться поратись тепер,— закінчив за нього Каргат.— Не зеперечую... Можливо, я мислю, як людина, закохана в свою науку. Але й ці дівчата, очевидно, не байдужі до неї. Інакше вони пішли б працювати друкарками, рахівниками, секретарками...

Қаринський перепинув його:

— Чи не занадто круто ви повелися з ними?

Каргат примружився.

— Хімія жартів не любить. Вона жорстоко карає неохайніх, необережних і недисциплінованих. Отож перше мое завдання — прищепити своїм співпрацівницям звички до чистоти й дисципліни. І як тільки я доможусь цього, ми станемо друзями. Незабаром ви це на власні очі побачите... Робота в контрольній лабораторії вже завтра докорінно зміниться. Досі вона була знеосіблена. Сьогодні, скажімо, хіміки-аналітики й лаборантки діставали завдання незалежно від того, над чим вони працювали вчора і що робитимуть завтра. Робота їх була механічною, безперспективною. З заводом їх пішо не з'язувало. А я хочу прикріпити кожну працівницю до певного цеху, щоб вона стежила за якістю роботи

його агрегатів і відповідала... так, відповідала за неї... Дослідна лабораторія стане по-справжньому дослідною. Робота в ній неодмінно захопить лаборанток, якщо вони справді вважають себе хіміками. Перед ними розгорнується такі перспективи...

Поки Каргат говорив, погляд його блукав по стінах і стелі, старанно обминаючи Каринського. Здавалося, Каргат не розмовляв, а думав уголос. Нараз він замовкі, не закінчивши фрази, і спідлоба зиркнув на директора.

Каринський відчув,— Каргат підійшов до того, про що йому, Каринському, найбільше хотілося знати. І хоч директор не для того прийшов сюди зараз, він не втерпів: похапцем, боячись, що іншим разом Каргат не буде такий одвертій, спитав:

— Піридинові основи?

Каргат рвучко повернувся до нього всім тілом. Довго вдивлявся в очі директорові, наче запитував, чи не перебуває він під впливом тих «високодосвідчених» спеціалістів, яких торік йому не поталанило будь у чому переконати.

— А якщо піридинові основи?— нарешті спитав він з викликом.

— Що ж, я не від того, щоб узнати про них якнайбільше.

Каринський зняв кепку, поклав її на стіл. Сів зручніше, готуючись до тривалої розмови. І ледве стримався, щоб не доторкнутися Каргатові до руки. Каргат напруженого стежив за кожним його рухом: звік, видно, бідолашний, до заперечень або до поблажливих посмішечок вже на перше своє слово.

— Знайомства — мало,— майже не розтуляючи рота, сказав він.— Майте на увазі: ви запросили на роботу людину, що не даватиме вам спокою ні вдень ні вночі.

— Я про це догадувався,— тихо відказав Каринський.— І, як бачите, не злякався.

Знов Каргат уп'явся поглядом в очі директорові.

— Торік мене ніхто не переконав,— заговорив він, наче виштовхуючи з себе кожне слово.— Навпаки: після торішньої дискусії я ще більше повірив у доцільність дальшої боротьби за свої ідеї. Протягом останніх місяців я провів ряд досліджень, перевірив ними всі, до найдрібніших, заперечення моїх опонентів. І от вам висновок: проти мене виступали люди, геть байдужі до то-

го нового, що вносять у хімічну промисловість мої пропозиції. Таким людям журнальними статтями нічого не доведеш. Своїх поглядів вони тримаються, як — пробачте за порівняння — воша кожуха. Не статті, не теоретичні міркування, не словесні бatalії,— партія піридину в кілька тонн вагою — тільки вона може на них вплинути. І ці противники нового матимуть радянський піридин, чого б це мені не коштувало. Я їх викупаю в ньому!

Що далі говорив він, то ширше роздувались його ніздрі, частіше спалахували в очах темні виблиски, глухіше звучав голос.

Каринський з полегшенням перевів подих.

— Знаєте, — сказав він, — саме таким я й уявляв вас, коли читав ваші статті.

Каргат невесело посміхнувся.

— Маніаком, що, крім своїх піридинових основ, нічого не хоче бачити?

— Ні, людиною, яка точно знає, чого їй треба. Я радий, що ви тут.

— Раді? — Каргат ще більше похмурнішав. — На вашому місці я не радів би. Ви віддали заводські лабораторії людині з настирливою ідеєю, яка ні собі, ні вам, ні лаборанткам, ні будь-кому іншому на заводі не дасть спокою ані на мить. Я не відстану від вас, аж поки цей завод не почне видавать спершу піридинові основи, а далі й інші речовини десятками, сотнями тонн... Мине кілька днів, і ви перестанете радіти. Я вам це гарантую.

«Ач який!» — вдоволено подумав Каринський.

А вголос сказав:

— Не кажіть «гоп», товаришу Каргат... Не знаю, чи однодумці ми з вами, але спільника в мені ви, здається, матимете.

Каргат аж нахилився до нього.

— І ви не візьмете цих слів назад?

— Не збираюсь. Торік я бажав вам удачі. І, скажу щиро, не знаю, чи взяв би вас сюди, коли б не було торішнього. — Каринський помовчав. — Тільки я не певний, чи досить мені самих піридинових основ.

Замість зрадіти, Каргат мовив трохи не з погрозою:

— Глядіть же! Ви сказали необережні слова. І я ловлю вас на них.

Він недовірливо оглянув директора з голови до ніг.

— Хочете запевнити мене, що ми — спільники, а гадаєте, що я відстоюю програму-мінімум. Ви думаєте,

мабуть, що проблема виробництва піридинових основ має для мене винятково науковий інтерес і поза цим я нічого не хочу бачити.

— У мене ще нема причин думати інакше,— стараючись не виказати своїх справжніх почуттів, відповів Каринський.

— Чудна ви людина, коли так,— гостро сказав Каргат.— Ви забуваєте азбучну істину: коли щось вийшло за межі дослідної лабораторії, то це означає, що воно набрало певного економічного, а то й політичного значення. З першого погляду піридини — це побутова дрібниця: звичайна речовина для денатурування спирту. Але на наших заводах її ще не виробляють. Отже, налагодивши в нас виробництво піридинових основ, ми зробимо ще одну ділянку нашого господарства, хай невеличку, зате незалежну від закордону. Та це далеко не все. Виробництво піридинів за моїм способом ставить високі вимоги до технології, до людей. Воно обов'язково піднесе технічний рівень заводу, примусить і інженерів, і техніків, і робітників вдумливіше ставитися до кожної дрібниці. Одне слово, піридини примусять увесь завод рівнятися по собі, поведуть його вперед. А хіба не це потрібно нашій країні, не цього вимагає від нас п'ятирічка? Тим більше, виконати її треба за чотири роки!.. От що спонукало мене торік битися за піридинові основи, а нині відкласти сухо наукову роботу й переїхати сюди... Ви на моєму місці інакше зробили б?

Дивно було Каринському вислухувати таке від людини, яка, здавалось, могла мислити лише хімічними формулами. Не сподівався він, що Каргат з таким темпераментом буде закидати йому, комуністові, політичну короткозорість. І разом з тим він відчував задоволення: ні, не помилився він, наполягаючи в Хімоб'єднанні, щоб Каргата послали сюди.

Він сказав:

— Значить, найближчими днями, ознайомившись з заводом, з його особливостями... а серед них є й прикарп'ї... ви зможете говорити конкретно?

— Так. І швидше, ніж ви гадаєте. Коли я приїздив сюди вперше, то часу не марнував.

— Чим швидше, тим краще. І чим більше ви придбаєте собі спільників на заводі, тим буде краще. Один спільник, навіть коли він директор заводу,— цього ще замало.

Каргат оглянувся на двері, і Каринський уперше почув його сміх.

— Про те, щоб у мене було якомога більше союзників, я почав дбати з першої ж хвилини. Лаборантки — це не десяток однодумців, а армія.

Каринський на якусь хвильку замислився. Чи не слід порадити цьому молодому й темпераментному ученому, щоб він насамперед постарається обернути на свого спільнника головного інженера? Та навряд чи допоможе тут спосіб, застосований до лаборанток. І взагалі невідомо, що тут може допомогти... Чи не сказати йому про Петрова, Розенберга, Слинька й таких, як вони? Не дуже ще багато таких на заводі, та все ж таки вони є...

І раптом директор стрепенувся: стільки проговоривши з Каргатом, він і досі не зайлкнувся про мету свого приходу. А тим часом у дистиляційному цеху...

— Пробачте, товаришу Каргат,— квапливо почав він,— але розмову нашу ми продовжимо згодом. Я, власне, прийшов сюди порадитися в одній надзвичайно тривожній справі. Чи маєте ви трохи часу?

По обличчю Каргата майнула тінь розчарування. Але він зараз же кивнув:

— Я ж казав вам, що сьогодні ще перебстую.

— Здається мені, ви могли б допомогти нашій дистиляції. А допомога їй потрібна негайна. Кожна змарнована хвилина...

Каргат рвучко повернувся до нього.

— Невже там знову пробують перейти на безперервку?

Каринський широко розплющив очі:

— Звідки ви знаєте?

— Не знаю, а догадуюсь. Я ж, пам'ятаєте, був на заводі, коли отої соромливий інженер провів цю спробу вночі. На жаль, мені, як і вам, про це стало відомо лише вранці. А то я відрадив би йому робити подібні речі потай. В таких випадках треба, щоб у експериментаторів було якнайбільше зацікавлених в їх успіху помічників, щоб на кожному корню, навіть коло кожного конденсатора стояло по лаборантці, а то й по дві,— і щоб негайно перевірялися наслідки кожної, навіть найменшої зміни температури й тиску.

Каринський підвівся.

— То значить, що ви тоді...

— Ну да, я все це висловив тоді ж тому інженерові і його апаратникові. Та було вже пізно... Ви не від того, щоб повторити цей дослід,— так я вас зрозумів?

— Дослід уже розпочато,— важко спершись на стіл, тихо сказав Каринський.

— Розпочато?.. А лабораторія про це нічого не знає?

З півхвилини Каргат дивився на директора так, наче перед ним був божевільний. А потім скочився й прожоком вискочив з кабінету.

КОЛИ ЛЮБИШ...

Важко жити без любові, не віддавати їй усього себе... Чи не любов — той центр, що довкола нього кружляє життя людини? Скажуть, що основне в житті — праця, творчість, боротьба. Але що таке праця без любові до неї? Чи не називають таку працю рабською повинністю? Як можна творити, не люблячи всім серцем того, що твориш, і тих, для кого твориш? І хіба боротьба — не найвищий вияв любові до одних і, отже, жагучої ненависті до інших?

Можна до самозабуття віддаватися своїй щоденній роботі — на перший погляд одноманітній і буденній, а насправді до краю сповнений і винахідливості, і напруженої боротьби, і суму, і радості.

Давид Маркович Розенберг не мислив свого існування без такої любові. Він ясно бачив мету, що стояла перед ним і всіма громадянами його країни. Ту мету, що зветься «соціалізм», «безкласове суспільство». Що інше, крім праці, могло приєднати Розенберга, молодого ще інженера, до тих, хто відвоював собі право будувати таке майбутнє?

Тому він палко любив свій завод.

Зовсім же не старі ще ці корпуси, не спрацьована апаратура. Завод кульгає не тому, що його устаткування недосконале або застаріле: просто тут не знають усіх його можливостей, не дають йому стати на ноги, випростатися, вільно рушити вперед.

Будувати завод почали напередодні війни чотирнадцятого року, а закінчували вже тоді, коли оборонне значення хімічної промисловості второпав навіть царський уряд. Отже, заводові ще нема й п'ятнадцяти років. Його будівники непогано використали досвід, якого

тоді набула хімічна промисловість, поставили в дистиляційному цеху досконалі, як на той час, корнюри, апаратуру змонтували для безперервної роботи. А потужність решти цехів розрахували саме на ту кількість фракцій і бензолу, яку дистиляційний видавав би при безперервці.

Налагоджували, пускали їй перші роки вели цей, як він тоді здався, казенний завод службовці «департаменту мануфактури й промисловості». Ці напівінженери-напівчиновники краще були обізнані на способах робити кар'єру та на діставанні чинів і нагород у вигляді кругленьких тантем та орденів. Що ж до досягнень хімічної промисловості, то вони знали про них з чужих слів або з похапцем переглянутих закордонних журналів. Безперервки, тоді нового слова в цій промисловості, вони не опанували, а скотились до періодичного дистилювання.

Потім революція, громадянська війна: з вісімнадцятого аж до двадцять другого завод стояв. А пускаючи його знову, новий господар, Радянська влада, не міг ще обійтися без тих, хто розпоряджався тут до революції, кого тепер називали «спецами».

З того часу незабаром миє вісім років. І мало не весь цей час витрачено на те, щоб підняти продуктивність заводу до рівня, на якому вона була під час війни чотирнадцятого року. Домоглись цього зовсім недавно. І відтоді ніхто перед заводом нових завдань не ставив: усі сили були спрямовані на те, щоб досягнутий рівень не знижувався. Жодної спроби перевести дистилювання на безперервку, не кажучи вже про інші, складніші заходи.

І все-таки любити цей занедбаний завод можна! Ну, занехаяний він, але ж це зовсім не означає, що не здатний іти в ногу з усією країною. О, він ще може довго й добре служити радянському народу і справі соціалізму. Переустатковувати його ще рано.

Тут просто треба запровадити сучасні способи виробництва. І тоді завод покаже себе.

Ще як покаже! Ого!..

Каринський (а який з нього хімік?), прийшовши на завод, скоро помітив цей недопустимий розрив між потужністю дистиляційного й інших цехів і поставив перед інженерами завдання ліквідувати його. Розенберг тоді набрався хоробрості — запропонував перевести цех на

безперервку. І не тільки запропонував: почав наполегливо вимагати цього. Кінець кінцем йому дозволили спробувати. Змушені були дозволити: щодня нові цистерни з кам'яновугільним маслом залишались стояти на заводських і станційних коліях. А втім, Русевич не дозволив би, незважаючи й на це, коли б не Каринський і не бюро заводського партколективу.

Єдина людина, що цілком повірила в можливість безперервної роботи цеху,—старший апаратник Слинько. Не втратив він цієї віри й після того, як перша спроба, а за нею й друга закінчилися невдало... І це Слинько два тижні тому підбив змінного інженера проробити ще один дослід, та так, щоб про нього ніхто не дізнався. На жаль, експериментаторів викрили ті ж самі кубові рештки: таки потрапили куди не слід. Щоправда, останній дослід ще виразніше показав Розенбергу та Слинькові, в чому саме вони помилялись. Але сувора догана з попередженням від цього легшою не стала.

Отже, Розенберг і Слинько тричі помилялися; але ж помиляється той, хто щось робить, чогось шукає, до чогось прагне. На це не захотів зважити Русевич, який не помиляється, бо робить тільки те, що до нього тисячу разів зроблено іншими — ходить давним-давно утворованими стежками. І такі рівні ці стежки, що на них і спіткнутися ні об що...

Сьогодні четвертий (останній!) дослід. Або друга фракція буде без шкідливих домішок... або йому, Розенбергу, доведеться ходити слідом за Русевичем тими ж утворованими стежками.

Поки що все йде начебто гаразд. Температура в корнюрах тримається та, яку він визначив: кочегари пообіцяли «не підкачати». Тиснення так само відповідне: стрілки манометрів навіть не здригаються. І всі апаратники на своїх місцях. Чудово було б, якби лабораторія забезпечила хоча б щогодинний контроль над тим, що відбувається в корнюрах. Та навіть і Сергію Павловичу навряд чи пощастиТЬ швидко домовитися з Петушеком, бо той без санкції головного інженера і голови не поверне до дистиляції... Ну, нічого, може, прийде перемога й без Петушека! І вона, ця перемога, примусить-таки декого замислитися: чи не завчасно дехто збирається перебудовувати цей завод?

...Хтось доторкнувся його рукава. Замислений Розенберг не помітив, як підійшов Слинько.

Обличчя старшого апаратника було стурбоване.

У Розенберга зараз же перехопило подих.

— Що сталося? — ледве прошепотів він.

Слинько мовчки простягнув до інженера склянку, наполовину наповнену рудою, майже чорною рідиною. Зі склянки густо йшла пара.

— Друга фракція? — спитав Розенберг і повів племчима так, іначе йому раптом стало холодно.

— Так, перший вихід, — потвердив апаратник.

— Ну ю що?

— Дивіться.

Тремтячими руками Розенберг узяв склянку й погався до дверей цеху. Слинько не відставав від нього.

Ще не дійшовши до порога, Розенберг підніс склянку до очей — спробував розглянути її проти світла. Та цього, видно, було мало. Розенберг почав принюхуватись до рідини, дав те саме зробити Слинькові. Потім умочив палець і поволі розтер рідину на долоні. Руда масна пляма розповзлась по шкірі. Інженер і апаратник схилили до неї голови, роздивляючись, як вилискує вона і проти світла і за світлом, ще ю ще принюхуючись, розтираючи її між пальцями. І раз у раз замислено поглядали один на одного.

— Ну, як? — нарешті спитав Слинько.

Дорого дав би Розенберг за точну відповідь на це запитання.

— Хто ж юго знає, — зітхнувши, відповів той. — Око ю ніс — прилади дуже недосконалі, самі знаєте... Доведеться чекати, поки лабораторія проаналізує. Поки Сергію Павловичу пощастить упрохати чеха та поки той розкачається, — словом, увечері дізнаємося. А то аж завтра вранці.

— Та то так...

Слинько ю собі розмазав на долоні краплю речовини ю, оглянувши її, зробив висновок:

— І все ж таки кубових решток не помітно.

— Начебто не помітно, — напівзгодився Розенберг.

— Чиста друга фракція, як подивитися, — зовсім упевнено заявив Слинько. — А після першого нашого досліду, — пам'ятаєте? — тільки ми глянули на пробу, враз стало ясно, що з нею не гаразд.

— А минулого разу було те саме, що ю оце тепер, — пригадав Розенберг, і знову його обсіли сумніви.

— Ну, то ще подивимось, Давиде Марковичу, що нам цього разу лабораторія скаже,— спробував заспокоїти його Слинсько.— Не може бути, щоб кубові рештки осюди,— він постукав своїм твердим нігтем по склянці,— потрапили. Не може такого бути, кажу я вам. Хоч на шматки мене ріжте... Отож надсишайте цю склянку до лабораторії і давайте далі спокійно робити.

Вони ще раз глянули один на одного. І Розенберг побачив: у Слинська надміру впевнений голос, бо він намагається приховати своє збентеження. Інженер знову заклопотано підніс до очей долоню і не помітив, як у дверях з'явилася три постаті. Не лідвів голови він і тоді, коли тінь упала на ту долоню, затемнивши її. Лише машинально ступнув вперед — до світла. І наштовхнувся на одну з тих постатей.

То був Каринський. Затримавши Розенберга, він показав на невисокого чоловіка, що стояв поруч.

— Миколі Дмитровичу здалося, що йому ще сьогодні слід познайомитися з вами більше, Давиде Марковичу.

І це не відразу дійшло до свідомості Розенберга. Він спитав:

— Қаргат? А де він?

Хоч і дивився прямо на нього.

— З вашого дозволу, це я,— посміхнувся Қаргат.— Невже я так змінився за ці кілька днів?

Лице змінного інженера зашарілось. Він простяг був руку, та зараз же сковав її за спину. І його ніби прорвало:

— Ой, пробачте... У мене в голові усе ходоромходить. І дивлюсь я на вас проти світла. Та й чому б вам змінитися?.. І за те даруйте мені, що я не можу так привітатися з вами, як хочеться. Пробував довідатися, що в корнюрах робиться... Значить, ви до нас назовсім?

Йому хотілося сказати, що приїзду Қаргата він чекав з нетерпінням, що заочно знає він Қаргата вже давно — з захопленням читав його статті й од усього серця бажав йому успіху; що після першої зустрічі з ним два тижні тому побачив: думають вони однаково; що він надзвичайно радий бачити Қаргата в своєму цеху та ще в таку відповідальну хвилину.

Але зараз було не до цього, і Розенберг випалив:

— Словом, я дуже радий. І ви завітали до нас саме тоді, коли ми просто пропадаємо без лабораторії. Па-

м'ятаєте, що ви нам казали під час першого знайомства? Так зробіть же, будь ласка, тепер, щоб ми якнайшвидше дізналися, чи є тут кубові рештки. Адже Сергій Павлович сказав уже вам, що тут у нас діється, правда ж? Ми наче в темряві... Та ви й самі це розумієте.

Вінувів голову між плечі й розгублено замовк. Помітив-бо, що говорить безладно, захлинається словами. Це ж нечемно: людина не встигла поріг цеху переступити, а на неї накинулись, торочать їй казна-що.

Каргат коротко спитав:

— Що в склянці?

— Повинна бути друга фракція.

Каргат повернувся до дівчини, що лишилась біля входу в цех.

— Товаришко Горленко, скільки часу вам треба на аналіз?

— Ну, півгодини,— мить подумавши, відповіла та.

— То візьміть склянку і — ясно? І тільки-но закінчите, несіть, будь ласка, аналіз сюди... І нагадайте Ігнацію Карловичу, що я чекаю тут тих трьох лаборанток, яких він обіцяв виділити для дистиляції.

Лаборантка кивнула і похапцем вийшла з цеху.

Каринський провів її поглядом, вдячно подивився на Каргата й зітхнув так, буцімто йому полегшало.

Розенберг не сподівався, що його прохання буде виконано так швидко. Він рвучко повернувся до Слинька, щоб поділитися з ним цією радістю. І не повірив своїм очам: апаратник зовсім не радів.

Одступивши в тінь корнюра, Слинько придивлявся до Каргата так, наче була то зовсім не та людина, про яку він стільки чув. Рік тому він з неабиякою цікавістю стежив за перебігом суперечки між Каргатом і консерваторами від хімії, не раз зичив йому успіху. А вчора, почувши про приїзд завідувача лабораторії, він докладно розпитував Давида Марковича: як він гадає, на чому перш за все позначиться робота такого сміливого вченого на звичайному заводі? Учора ж Слинько заявив Розенбергу, що йому кортить якнайшвидше зустрітися з Каргатом, розповісти йому про цех, порадитися не тільки про безперервку... Шо ж із ним сталося?

Оглянувшись цех, Каргат повернувся до Розенберга.

— Отже, через півгодини ви матимете перший аналіз. І коло кожного діючого корнюра буде чергувати лаборантка. Вони братимуть проби щочверть години.

Не тільки з корнюрів та збірників: спробуємо дослідити, що робиться в кожному конденсаторі. Та чи досить цього?.. У нас є трохи вільного часу. Давайте ще раз згадаємо історію того, що тут звуть Розенберговими експериментами. Минулого разу ми про це поговорили в загальних рисах. А товариш Каринський нічого істотного сьогодні не встиг додати.

— Встигнеш, як же! — засміявся директор. — Розумієте, Давиде Марковичу, тільки-но сказав я, що ви знів пробуете перевести цех на безперервку, як Микола Дмитрович зажадав од Петушека, щоб той негайно віддав йому трьох дівчат, а оту, що тут була, просто схопив за руку й подався сюди. Я їх мало не коло вашого цеху наздогнав.

Каргат, видно, не любив компліментів — холодно спинив директора:

— Товаришу Каринському, давайте відразу ж домовимось: далі ви не будете перетворювати виконання будь-ким з працівників лабораторії своїх обов'язків на виняткову заслугу.

І, не ждучи відповіді, знов повернувся до Розенберга.

— Але якщо вам ніколи, дозвольте походити поміж корнюрів, придивитися до них. Комуникаційну мережу цеху я вже мав нагоду оглянути детально.

— Я з великою охотою розповів вам усе, — поспішив запевнити його Розенберг. — Одну мить...

Він окинув поглядом цех, прислухався.

Шиління в корнюрах — саме те, що повинно бути. Апаратники коло них спокійні. Вони добре проінструктовані, точно знають, що робити, вміть попередять його або Слинка, коли ртуть в будь-якому термометрі або стрілка в манометрі зійдуть з визначених рисок. Словом, ніде нічого загрозливого.

Каргат також ще раз оглянув корнюри. Потім погляд його прикипів до труб, що рясним мереживом сплелися довкола корнюрів та збірників.

— Час маємо, — сказав Розенберг. — До аналізу, в усякім разі...

Та Каргат не відповів йому: пильно вдивлявся в мереживо труб, і лице його ставало чимраз зосередженішим і похмурішим. Раптом він повернувся до Каринського.

— Учора головний інженер сказав мені, що здійсненню пропозиції інженера Розенберга поза всім іншим

перешкоджає ще й устаткування цеху. Однака цех пристосований саме для безперервного дистилювання. Я побачив це під час першого свого приїзду сюди, а зараз остаточно переконався. Але я, по суті, не інженер. А рядовому інженерові, по-моєму, відразу впало б у вічі, що комунікаційні труби і конструкція конденсаторів...

— Ух!

Це чи то зітхнув, чи то вигукнув Слинько. Відразу суворість зникла з його обличчя. Він вийшов з тіні корнюра, підійшов до Каргата з таким виглядом, наче побачив у ньому щось таке, що не могло йому не сподобатися.

— А про що ми з Давидом Марковичем на всі голоси кричали? — гостро спитав він.

Розенберг уже не стримував радісної усмішки.

Як не сміялися, коли одне з найістотніших заперечень, що їх висував головний інженер проти переведення цеху на безперервку, саме в тому й полягало, що, мовляв, комунікаційна система цеху для безперервки не пристосована? А втім, це міркування головний інженер висловив лише після перших двох невдалих експериментів. І Каринський згодився з цим, хоч він, Розенберг, вузлом зав'язувався, доводячи йому, що головні інженери іноді можуть помилитися. Звісно, авторитет Русевича і його двадцятирічний стаж важать куди більше, ніж два роки роботи й молодість Розенберга...

Змінний інженер переможно крикнув Каринському:

— Ну?

Він стримався б від цього викрику, якби відразу побачив, як вплинули на директора слова Каргата. Очі в Каринського враз покруглішли. Він здавленим голосом спитав:

— Миколо Дмитровичу, ви певні того, що сказали?

— Ще раз кажу: я ні в якому разі не можу вважати себе за інженера, — не дивлячись на нього, далі оглядаючи цех, відповів той. — І легко міг би заплутатися в цьому лабіринті труб. Але темою мого дипломного проекту була первинна обробка легко-середнього масла. Захищав я його не так уже й давно. Та й дипломний проект — його все життя не забуваєш.

Каринський закусив губу.

— І ви не помиляєтесь?

Каргат ще раз уважно оглянув корнюри, навіть підійшов до них ближче.

— Коли я непевний чогось, я мовчу,— сказав він.— Тут же я можу повторити те, що ви чули.

Каринський постояв хвилину, закусивши губу. Потім кинув:

— Ми сьогодні ще побачимось.

І, круто повернувшись, вийшов з цеху.

Розенберг спантеличено подивився на Слинька. Той благочестиво звів очі до стелі й промовив:

— Можливо, над головою нашого дорогого Валентина Модестовича прогримить сьогодні перший директорський грім. Хай то буде йому на здоров'я.

Каргат наблизився до Розенberга.

— З хвилини на хвилину сюди прибіжать лаборанти. Щоб не затримувати їх, розпорядіться, будь ласка, хай візьмуть проби з усіх конденсаторів.

І коли це прохання було виконано, він сказав:

— А тепер — про засоби дистилювання... Чому тут і досі не попрощалися з періодичним способом?

Розенберг ще не отямився після раптового зникнення Каринського. Він почав, мов учень на екзамені:

— Так... Завантажуємо корнюри маслом мало не до верху, а потім починаємо нагрівати їх до двохсот вісімдесяті шести градусів і ждемо, поки бензол і фракції випаровуються. Потім викачуємо з корнюрів қубові рештки і знову заливаємо в них масло... Старовинний спосіб і недосконалій.

У Каргата зробилось таке обличчя, ніби йому заболіли зуби. Але спітав він спокійно:

— А як ви уявляєте собі безперервку?.. Пробачте, що я ставлю вам такі елементарні запитання. Але...

— Прошу, прошу. Саме з цього я й хотів почати. Перевіряти — так перевіряти: ви мене, я вас. Так швидше порозуміємось... Хочу думати, що безперервний процес я уявляю собі правильно. Піднімаємо в усіх корнюрах температуру до тих же майже трьохсот градусів і лише після цього починаємо подавати в них масло. І подаємо його вже весь час, стежачи за тим, щоб температура в корнюрах не знижувалась. Навіть қубові рештки усуваємо, не припиняючи подавання масла: їх викидає тиском... За моїми підрахунками, вже на самому заощаджені часу, витрачуваного на завантаження корнюрів, на нагрівання їх, на викачування решток, ми помітно підвищуємо продуктивність корнюрів — щось на двадцять п'ять процентів. Вам відомо, що масло в кор-

нюри надходить зверху. Нагорі корнюра воно безліччю струмків ллється вниз цілою системою сходинок, що уповільнюють спускання й ще більше роздрібнюють струмки. Поки масло дійде донизу, бензолу і фракції у ньому вже немає. На дно осідають самі кубові рештки.

— Ці деталі можна й обминути,— перебив його Каргат.

— Можна, звичайно,— згодився Розенберг.— Але я так докладно розповідаю тому, що мені самому хочеться перевірити, чи не закралась у мої міркування якась помилка... Так от... Ні па мить не припиняючи подавання масла в корнюри, ми маємо безперервний дистиляційний процес. І цей процес, як я вам говорив, принаймні на двадцять п'ять процентів підвищує продуктивність кожного корнюра.

— Якщо не більше,— подумавши, сказав Каргат.— Бо тут... Скажіть, скільки саме масла ви подаєте в корнюр?

— Як скільки? — здивувався Розенберг.— Я точно підрахував, скільки часу масло перебуває в корнюри при періодичному процесі. І тепер за той же час в корнюр вливається стільки ж масла...

Каргат похитав головою.

— Шкода, що ви не спробували збільшити подавання масла. Корнюрів ви б цим не перевантажили. Довелося б тільки пильніше стежити за температурою в них і тиском та особливу увагу звертати на конденсатори, де пари фракцій знову перетворюються на рідини. Це ще більше підвищило б продуктивність цеху. Можна було б говорити про процент порядку сорока, а то й п'ятдесяти.

І Розенберг, і Слинсько втупилися в нього: надто неймовірним здалося їм почуте.

— Але як же це?— по довгій мовчанці спромігся спитати Розенберг.

— А от давайте хоча б приблизно підрахуємо. Під час безперервної дистиляції в кожний момент у корнюрі набагато менше масла, ніж під час періодичної. І воно рухається. І його поверхня значно більша. Виходить, бензол та фракція випаровуються швидше. Уже дійшовши до половини корнюра, масло цілком відає їх, а решту шляху проходять самі кубові рештки. І, звичайно ж, вони також випаровуються і з другою фракцією потрапляють до збірника. Збільшивши ж подавання

масла, ви домоглись би того, що випаровування фракцій тривало б на протязі всього його шляху в корнюрах і, значить, випаровувалось би їх ще більше. А кубові рештки геть усі залишались би в корнюрі... Розумієте?

Замість одповісти йому, Розенберг спитав Слинька:

— Ви чули, Іване Степановичу?

— Чув,— невесело обізвався той.— Прошляпили ми з вами, Давиде Марковичу.

— Прошляпили,— майже прошелотів Розенберг.— І ще як прошляпили! Така проста річ — і не подумати про неї... Отже, і сьогодні вони будуть у другій фракції, ці чортові рештки. І чимало.

Вигляд у нього був такий, немов Каргатові міркування розчавили його.

— Це завжди так буває,— спробував підбадьорити його Каргат.— Думаеш про складне, а на просте, на те, що з першого погляду видається дрібницю, не звертаєш уваги... Ale це нічого. Ви зараз збільшите подавання масла в корнюри.

Каргат замовк, гадаючи, видно, що Розенберг і Слинько кищуться до корнюрів. Ale вони не ворухнулись, лише спантеличено дивились один на одного. В інженера затремтіли губи, а очі стали мов у дитини, що от-от заплаче. Слинько щосили сіпав себе за вуса.

I раптом апаратник підскочив до Каргата. Хоч обличчя його було вкрите густим шаром масла, та й це не приховало того, що він зблід. Проте очі його блищають, наче він збирався розпочати бійку з Каргатом.

— Правильно! — скрикнув він.— Ми всього не врахували. Ale ж Давиду Марковичу жодна душа не допомогла. A я... ну, чим я міг допомогти йому, крім свого вміння працювати?.. A ви... чи можете ви сказати нам, на скільки треба збільшити подавання масла?

— Зараз не можу,— похитав Каргат головою.— Ale трохи згодом... Це не так важко підрахувати...

— I... і хай нам спершу дадуть аналіз! — не відриваючи свого збудженого погляду від нього, похапливо вигукнув Слинько.— Отоді й поговоримо... Хіба не спадало нам на думку, що корнюри недостатньо завантажені? Хіба ми не вживали заходів, щоб кубові рештки не випаровувались? Хоч що ви там собі кажіть, а не можуть вони зараз випаровуватися, розумієте ви це? На-

ша сьогоднішня друга фракція повинна бути чистенькою... такою ж, як ваше вбрання!

Каргат розсміявся.

— А знаєте, любий товаришу,— впевнено промовив він,— надійде час, і ждати його, по-моєму, не так уже й довго,— коли чистоту продукції цього цеху ви порівнюватимете не з чужим, а з своїм власним одягом.

Слинько не сподіався, що до його слів так поставляться: сам звик на гостре слово відповідати ще гострішим. Він пустив сказане Каргатом повз вуха і несподівано для себе спокійно промовив:

— Ви от говорите так, ніби вирок нам читаєте, ніби вдоволені з нашої невдачі. Як же, піймали нас на по-милці... А знаєте, чого вона нам коштуватиме? — Слинько з досадою махнув рукою.— Тільки що вам до цього! Прийшли сюди, мов на спектакль, подивились та й підете. А ми тут...

— Не розумію вас,— мовив Каргат.

— Ну ясно,— знов махнув рукою Слинько.— Звідки вам нас розуміти?

Він відступив на крок. Та, видно, Каргат чимсь здорово дратував його. Знов підійшов до завідувача лабораторії.

— Було тут у нас сьогодні одне начальство, нотації нам вичитувало. Ми, бачите, не робимо, а тільки про те ї думаємо, як дезорганізувати виробництво... І маєте: ми таки його дезорганізували. Ну, що ви зробили б, коли б були тим начальством?

— Не можу себе таким начальством уявити,— посміхнувся Каргат.— І до дезорганізації, по-моєму, тут іще дуже далеко. Адже...

До цеху зайшла лаборантка з аркушем паперу в руках. Дівчина поспішала: лише перевівши подих, промовила:

— Я робила аналіз двома способами одночасно. Обидва наслідки збіглись...

Каргат хотів був узяти принесене нею, але Розенберг випередив його: підскочив до дівчини і, вихопивши папірець, вп'явся в нього поглядом.

— Дякую, товаришко Горленко,— сказав Каргат таким тоном, наче просив пробачення за вчинок інженера.— Ви впорались значно швидше, ніж обіцяли. Та ще й подвійний аналіз... Повертайтесь до лабораторії

і пам'ятайте: все, що братимуть тут лаборантки, аналізуватимете ви. Згода?

— Гаразд,— сказала дівчина й вийшла.

Лише кілька секунд розглядав Розенберг папірець. Далі з серцем зіжмакав його і, широко розмахнувшись, кинув на підлогу. Засунув руки в кишенні і, намагаючись стримати третіння голосу, запропонував Слинькові:

— Отже, Іване Степановичу, давайте негайно переведемо корнюри знову на періодичну. А я зараз подзвоню Каринському. Сьогодні з нашої справи, скажу, знов пшик вийшов — знову замість чистих фракцій даватимемо брак.

Слинько нічого не відповів йому, навіть не глянув на нього. Він усе ще стояв проти Қаргата, але дивився на щось у цеху і вже обома руками сіпав себе за вуса.

Қаргат так само не дивився на Розенберга. Потирає собі лоб, вкритий дрібними зморшками.

— Може, ввечері,— сказав далі Розенберг,— коли я встигну підрахувати, на скільки збільшити... Тільки хто нам дозволить?

Слинько повернув до нього голову й нараз посміхнувся.

— Ми забули з вами, Давиде Марковичу,— сказав він,— про одинадцятий збірник.

Пригнічений своєю невдачею, Розенберг не зрозумів його.

— Одинадцятий?.. А навіщо він нам?

— Послухайте, товариш,— звернувся Слинько до Қаргата.— Що в критиці ви майстер, це ми на своїй шкурі відчуваємо. А щоб по-справжньому допомогти нам? Ми маємо повний збірник другої фракції, яку треба пустити на повторну дистиляцію. Що, як ми додаватимемо її до того масла, яке зараз іде в корнюри? Допоможе це нам здихатися кубових решток?

Зморшки на лобі Қаргата розійшлися.

— Можна додавати й цільне масло,— поволі сказав він.— Але чи багато в тому збірнику домішок?

— Трьох процентів нема,— відповів Розенберг.

— І багато тієї фракції?

— Години на чотири,— вже нетерпляче переступаючи з ноги на ногу, щосекунди озираючись на рятівний збірник, одповів Розенберг.— Це якщо нею одною корнюри завантажувати. А так — нам до вечора вистачить. А ввечері... Ну, одне слово, чи можна довантажувати нею корнюри, поки я підраховуватиму?

— На вашому місці я спробував би,— обережно сказав Каргат.

Але його очі виразно промовляли, що можна, що слід, що цим способом можна розв'язати два завдання: позбутися свого браку і ліквідувати той брак, який з учорашнього дня заповнив цілий збірник. І Розенберг побачив це.

Забувши сказати Каргатові «спасибі», він метнувся до корнюрів.

— І от що,— закінчив Каргат, звертаючись до Слинська.— Хай товариш Розенберг не виходить з цеху, хай очей не спускає з конденсаторів... І хай пришло до мене рисунки й паспорти корнюрів. Я спробую підрахувати... Мені здається, що я зроблю це швидше за нього, бо маю сьогодні вільний час.

УЧЕНЬ СТАВ МАЙСТРОМ

З серцем рвонувши двері кабінету, Каринський мало не налетів на Васюту, секретаря заводського партколективу. Той, як видно, збирався в цехи. Привітавшись з ним, Каринський рушив був далі, але Васюта сколив його за рукав.

— Стій! Куди летиш?

Каринський вирвав рукав. Проте спинився. Справді, хай і Васюті все стане відомо.

— Ходім до мене — взнаєш.

І, переступаючи через дві приступки, подався до свого кабінету.

Васюта збив свою кубанку набакир і рушив за директором.

Оглядним секретаря заводського партколективу не можна було назвати, і на зірт він не видавався високим. Та коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходинки під ним прогинаються: так широко розмахнулись його плечі, такою кремезною була його постать. Одягнений він був у короткий бушлат. З-під кубанки вибивалося чорне волосся. Густі брови круто падали до перенісся, зростаючись там. Під ними побліскували темно-карі очі, що з них майже ніколи не зникала хитринка.

У кабінеті, зірвавши з себе пальто, Каринський скочив телефонну трубку й викликав квартиру Русевича. Звідти відповіли йому не відразу. Це ще більше роздра-

тувало Каринського: він щосекунди крутив ручку телефону. Нарешті гостро заговорив:

— Валентин Модестович?.. Говорить Каринський. Я прошу вас негайцо прийти до мене... Так, у заводоуправління... Не через півгодини, а негайно!

Він з силою поклав трубку, пройшовся по своєму невеличкому кабінету, мало не наступаючи Васюті на ноги.

Васюта витягнув уперед губи, наче хотів свиснути. Щоб Каринський так розмовляв з головним інженером, йому не доводилось чути. Але він не свиснув.

— Що з тобою, Сергію Павловичу?

— Ось прийде Русевич — про все дізнається.

— Що ж, почекаємо,— охоче згодився Васюта.

Він так саме роздягнувся й сів за столом, щоб не перешкоджати Каринському вимірювати свій кабінет. Приховавши хитруватий вогник в очах повіками, він насторожено стежив за сердито насупленим обличчям директора.

Хоч не минуло ще й трьох місяців, як Васюта прийшов на завод, він уже добре знав Сергія Павловича. Не важко було йому згадатися, чому директор розхвилювався. Русевич, звичайно, досвідчений, знаючий інженер. І по-своєму чесний. Та всі звички свої він набув ще до революції й досі не помічає, як заважають вони йому нині. Рано чи пізно комуніст Каринський перестане дивитися на завод очима шановного Валентина Модестовича, бо хоче він значно більшого, аніж той. Конфлікт між ними неминучий. Ну, а неминуче — чим скоріше воно станеться, тим краще. І Васюта останнім часом не пасивно спостерігав назрівання цього конфлікту. Хай тільки почнеться він не з дрібниць, а відразу з головного. І не розхвилюваним, не вибитим з колії мусить бути в цій суперечці Каринський. Йому треба міцно загнуздати себе, ні на мить не втрачати притаманної йому розсудливості. Не ображати головного інженера, а вимагати від нього,— от яку лінію слід узяти директоріві.

Васюта підпер голову рукою й почав:

— Зустрів я сьогодні нашого нового лабораторного зава, коли він на завод ішов. Молодця! Ретельний нібито інженер: не встиг приїхати, а вже вийшов на роботу. Навіть не спізнився.

Каринський не відповів.

Та на Васюту це не вплинуло. Брови його злетіли ще вище, і заговорив він голосніше, примушуючи Каринського слухати себе:

— А яке він на тебе справив враження, Сергію Павловичу? Справді, він такий учений, як ото про нього дехто гомонів?

— Каргат зараз у дистиляції,— з досадою відказав Каринський.— І не скоро, по-моєму, звідти піде. Якщо тобі хочеться знати, як він працює, можеш прогулятися туди...

— Що ж там сталося?

Каринський двічі пройшовся туди й сюди.

— Я дозволив... Ні, я наказав Розенбергу ще раз повторити отої експеримент.

Васюта не поворухнувся. Тільки очі його зовсім прімружились.

— Без Валентина Модестовича? — спітав він.

— Так, без Русевича,— відкарбував Каринський.

— Це на тебе Каргат так впливув?

Каринський склонив стілець і сів.

— До чого тут Каргат? Каргата я побачив пізніше... Між іншим, чи відомо тобі, хто поширював на заводі оті чутки: Розенberга, мовляв, залишили напризволяще для того, щоб він собі в'язи скрутів?

— Невже Каргат? — зчудовано перепитав Васюта.— Коли ж він устиг?.. Від Слинька днів із десять тому я щось подібне чув... А ти, директоре, зовсім, здається, зашився...

— І подивився б ти,— не слухаючи його, казав далі Каринський,— як цей кабінетний учений (так його Русевич іменує) помчав до дистиляції, тільки-ні почав я йому розповідати про Розенберга. А зараз там, мабуть, уже цілий загін лаборанток. Я більше ніж певний — ні він, ні лаборантки не вийдуть з цеху, поки не допоможуть Давидові Марковичу здобути перемогу... Хіба не це ж саме повинен був зробити Русевич ще тоді, коли Розенберг уперше пробував перевести цех на безперервку? А він... Ет!.. А сьогодні ще гірше.

Васюта кивнув сам собі. Так, це — не дрібниця.

— Але ж ти сам тоді...

— Знаю, не на висоті був.

— Не забудь про це, коли Русевич сюди прийде. А то знову почнеш згоджуватися з ним в усьому... Отже,

ти гадаєш, що сьогодні Розенберг з допомогою Каргата...

— Це ми ввечері побачимо.

Каринський якусь хвилину помовчав, розглядаючи щось на підлозі. Потім скопився з стільця й підійшов до Васюті.

— Ти чув про дискусію, яку торік розпочав Каргат?

— Ще б пак!

→ Що ти думаєш про неї?

Васюта заспокоєно відкинувся на спинку стільця. Роздратування почало облишати директора.

— А я торік, як тобі відомо, в Горлівці був, з шахтарями працював. Про хімію не думав. А Каргатом — чи ти вже забув? — ти мені в обидва вуха гудів. Але толком так нічого й не сказав... Може, ти хоч зараз коротенько розповіси мені і про нього, і про дискусію? Чому ти так вимагав від об'єднання, щоб його направили до нас?

Каринський знов почав ходити по кабінету.

— Двома словами про це не скажеш.

— А ти трьома скажи.

Каринський підійшов до вікна, глянув на дорогу до селища. Далі присунув стілець до стола, сів проти Васюті.

— Ну, слухай... Минулой весни... Я кінчав Промакадемію і знав, що пошлють мене на хімію, тому й зацікавився цим... Так от, минулой весни в одному з хімічних журналів з'явилася стаття Каргата. Він писав, що тепер, мовляв, коли розруху подолано й робітничий клас нашої країни здійснює п'ятирічний план реконструкції народного господарства, перед хімічною промисловістю постає ряд надзвичайно важливих проблем. Нам треба, доводив Каргат, якнайшвидше розпочати виробництво речовин, про які до революції на наших заводах і думати не наважувались...

— По правді сказати, пропозиція не з оригінальних, — посміхнувся Васюта. — Ми давно вже цим живемо.

— Значить, Каргат думає так, як треба, — заперечив Каринський. — І не тільки думає. Мало поставити питання. Треба й відповідь на нього дати. Так Каргат і зробив: показав на один з шляхів до розв'язання проблеми, що стоять якраз перед нами. Він знайшов спосіб добувати піридинові основи з кам'яновугільного масла —

способіб, що його закордонні заводи тримають у секреті. Він наполягав, щоб наша хімічна промисловість запропонувала винайдений ним спосіб у себе. Це, доводив він, дасть нашій країні не тільки піридинові основи. Це підведе нас до видобування антрацену, допоможе впорати-ся з карбоксилами...

— Широко розмахнувся.— В голосі Васюти прозвучала схвальна нотка.

— І сміливо,— вже спокійно, навіть весело ддав Каринський.— Але... Каргатові довелося витримати жорстокий бій. Навколо його статті розгорілась дискусія. Та підтримували його тільки такі ж, як він, теоретики — люди, безпосередньо з хімічною промисловістю не зв'язані. І було їх небагато. Лише одна людина, більш менш обізнана з тим, що діється тепер на наших вуглевідкладах, висловилася за його пропозицію. Це — професор Орел, консультант нашого об'єднання. Але ж Орел — учитель Каргата. Отже, голос його... — Каринський промовисто розвів руками.— Усі ж практики виступили проти Каргата єдиним фронтом. І от що цікаво, Даниле Максимовичу: ніхто з його противників по суті пропозиції не виступав. З наукового боку Каргатові ніхто нічого не закинув. Його противники посилались не на науку, а на свій багаторічний досвід роботи на заводах, на своє досконале знання нашої техніки. І по-їхньому виходило, що Каргат не на твердому ґрунті стоїть, а змагається з авторами науково-фантастичних романів: ані один, мовляв, з наших заводів запропонованого ним не здійснить. Вони кричали: не на землі Каргат живе, а ширяє десь у позахмарному просторі. Адже за кордоном, доводили вони, оці самі піридинові основи виробляють заводи з високорозвиненою технікою,— куди ж тут нам з нашою відсталістю, з нашим невмінням культурно працювати?

— Так, так,— сердито гмухнув Васюта.— Не з нашим, мовляв, хистом соціалізм будувати. А на захід оглядаєшся, так шапку тримай у руках та кланяйся понижче... Не з таких ми!

— Правильно, по-своєму зробимо. Хто так говорить,— нам ясно... Були, проте, в Каргата і вдумливіші опоненти. Вони його пропозиції не відкладали. Міркували вони приблизно так: Каргат поспішає, але це законно, бо наука й повинна бути попереду. Інакше — яка ж вона наука? Але про промислове виробництво піридинів

та інших речовин того ж порядку говорити ще ранувато. От наприкінці цієї п'ятирічки або ж у наступній, коли наші заводи будуть реконструйовані, а наші робітники й інженери повністю опанують передову техніку,— от тоді слід заходитися й коло нових речовин... Каргат і з цим не помирився. Він запально доводив, що піридини можливі за сучасних умов. Він виніс дискусію з наукових журналів па сторінки газет... Але ж — ти розуміеш! — на одному боці досвідчені інженери, а на другому молодий учений, що не знає навіть, чим пахтить повітря хоч би й на нашому, приміром, заводі. От і скажи: чи легко було широкій громадськості приєднатися до Каргата, хай хоч які привабливі перспективи він змальовував?

Васюта підморгнув:

— Сам тільки Сергій Павлович Каринський приїхався до нього.

— Не зовсім так.— Каринський удав, що не помічає іронії співбесідника.— Рік тому, під час цієї дискусії, я ще не розбирався в хімії вугілля, не знав цього виробництва. І, зрозуміло, більше вірив тим, хто радив Каргатові почекати нової п'ятирічки... хоч і шкода мені було, що ми не в силі вже тепер здійснити його пропозицію. Ще тоді вона здорово мене захоплювала... Та от уже півроку скоро, як я тут. Погано чи добре, а я вже розбираюсь у тому, що на заводі робиться. Нещодавно я знов перечитав торішні виступи Каргата. І чим більше тепер замислююсь над ними, тим ясніше мені стає: перш ніж заперечувати Каргатові, його олонентам, а надто таким, що працюють на заводах, слід було б провести бодай один дослід у промислових умовах, перевірити його доводи заводською апаратурою... От чому, коли в об'єднанні мені раптом запропонували Каргата, я ні на секунду не завагався...

Каринський помовчав і рішуче закінчив:

— Перший радянський піридин повинен з'явитися на нашему заводі...— І засоромлено додав:— Коли б ти тільки зізнав, як мені цього хочеться...

Його погляд прикипів до Васюти.

Лице Васюти стало серйозним. Густі брови нависли над очима.

— Угу... — поволі промовив він по тривалій паузі.— Ростеш, директоре, ростеш... От тільки...

У двері постукали.

До кабінету ввійшов Русевич. Він, видно, дуже поспішав, бо ледве переводив подих. Спинився коло дверей, витяг хустинку, довго витирав лоб та шию. Одначе на Каринського й Васюту поглядав так, ніби все було в порядку. Віддихавшись і сховавши хустинку, він спітав:

— Я вам потрібен, Сергію Павловичу?

Каринський підвівся і, заклавши руки за спину, знову пройшовся з кутка в куток. Нараз закусив губу.

— От тільки,— закінчуючи почате кілька секунд тому, сказав Васюта,— у кожній справі спершу треба сім разів одміряти...

Каринський зрозумів його пораду. І коли заговорив до Русевича, голос його прозвучав майже спокійно:

— З Ганною Іванівною щось серйозне?

Валентин Модестович схилив голову.

— Вона несподівано відчула себе зовсім зле,— схвилювано почав він.— А лікар кудись запропав. Мені довелось шукати його по всіх усюдах. Ледве знайшов... І мусив же я пересвідчитися, що він зробить усе належне.

— Що сказав лікар?

— А що путнє може сказати наш ескулап? Йому більше підходить інше наймення — коновал. Ганна Іванівна ледве притомна, от-от втратить свідомість, а він: звичайний грип, нічого небезпечного. Не знаю, чи покинули б ви свою дружину на такого... Кілька хвилин тому Ганні Іванівні трохи покращаю, і я, як бачите...

— Дивно,— тим же стриманим голосом перебив Русевича Каринський.— Ніколи мені не доводилось чути такого про нашого старенького лікаря. Навпаки... Отже, лікар певний, що Ганні Іванівні ніщо не загрожує? Чи можете ви доповісти нам, як у нас з завтрашнім днем?

Валентин Модестович знову поліз до кишені по хустинку, ще раз старанно витер лицє.

— Гадаю, все буде в порядку.— Він начебто впорався зі своїм хвилюванням і заговорив діловим тоном.— Можливо, не зранку почнемо навантажувати цистерни, а десь у другій половині дня. Ви ж знаєте, дистиляція у нас знов усе застопорила.

— І зробити там нічого не можна?

— А все ж зроблено.

Каринський спинився проти головного інженера.

— Зроблено? Поставити корнюр на промивання, ні про що більше не подумати, побігти з заводу,— це, поважому, зроблено?

Каринський аж хруснув пальцями. Але Васюта, знаючи що кахикнувши, знову стримав його.

— Гаразд,— спокійно мовив директор.— Ми ще повернемось до цієї теми. А зараз мене цікавить от що. Цікавить і дивує. Ви запевняли, Валентине Модестовичу, що устаткування нашого дистиляційного цеху не пристосоване до безперервки.

Русевич відчув себе певніше.

— Так, запевняв. І запевнятиму далі.

— Навіть так?

— А хіба за ту годину, що мене не було на заводі, дистиляція змінилася?

Директор ще раз пройшовся по кабінету і спинився проти Васюті. Стримуватися далі було над його сили. Хоч і звертався він до секретаря партколективу, всі слова його адресувалися головному інженерові.

— Розумієш, Даниле Максимовичу, чверть години тому я почув зовсім інше. Ну, припустимо, Розенберг і Слинко фантазери, хоч повірити в це трудно. Але до їх тверджень пристала людина, що, як виявляється, саме дистиляційну апаратуру знає непогано і добре розбирається в системах комунікації. Щоправда, для Валентина Модестовича ця людина чомусь не авторитетна. Так от — людина та з усією відповідальністю заявила мені, що всі лінії комунікації в нашему дистиляційному цеху розраховані саме на безперервку.— Каринський нарешті повернувся до Русевича.— Чим же все-таки пояснити, Валентине Модестовичу, таку розбіжність думок Каргата з вашими?

— Ах, Каргат...

Русевич навіть засміявся. Він розстебнув пальто, присунув стілець, вигідно розсівся на ньому.

— І тут він уже встиг...— Русевич перейшов на повчальний тон.— Як і ви, Сергію Павловичу, я вірю, наш новий завідувач лабораторії непогано знає технологію геть усіх процесів на такому заводі, як наш, але в теорії. В теорії,— повторюю я... Відомі йому, мабуть, і дані наших приладів. Але з першого погляду розібрatisя в комунікаційній мережі, та ще такому новакові, як Микола Дмитрович... У ній же сам чорт поламає собі ноги! До того ж ви, Сергію Павловичу, зрозуміли мене не

точно. Я ніколи не запевняв, що нашу дистиляцію будували з розрахунком лише на періодичний спосіб. Я знаю, що монтували її для способу безперервного. Ще більше, в 1915-му році, коли завод пускали, і в 1922-му, коли завод відбудовували, були спроби запровадити безперервку. Однаке всі ці спроби закінчились тим же, що й експерименти Розенберга. Давид Маркович зайвий раз потвердив, що було відомо ще п'ятнадцять років тому. А саме: монтаж комунікаційної мережі в дистиляції має якусь ваду, і ця вада не дає корнюрам видавати чисті фракції при безперервці... Ну, а що цехова комунікація має якусь ваду,— цього ваш Каргат помітити не міг, хай у нього хоч яка премудра голова.

П'ять місяців спільної роботи — цього цілком досить для того, щоб розкусити всяку людину, навчитися впливати на неї. Головний інженер знов: що авторитетнішим тоном розмовляє він з директором, то швидше той стає поміркованим. Щоправда, цього разу похмурість не зійшла з обличчя Каринського, але заперечень він уже не знайшов.

Зате заворушився Васюта. Він закурив, видихнув хмару диму й неголосно спитав:

— А скажіть, Валентине Модестовичу...

— Прошу,— чесно повернувся той до Васюти.

З цим впоратися буде зовсім легко: секретар партколективу на техніці розуміється ще менше, ніж директор.

— Скажіть, чому ви, головний інженер, так і не поцікавились, де ж саме допустилися помилки монтажники п'ятнадцять років тому? Чому ви досі нічого не зробили, щоб усунути її?

На це Русевич мав готову відповідь. Тим же тоном, яким допіру повчав директора, він промовив:

— Ви прийшли до нас, товаришу Васюта, якраз перед першими експериментами Розенберга.

— Шкода,— буркнув той.

Русевич чесно почекав, чи не дадастъ чого Васюта. Але той мовчав.

— Так от...— казав головний інженер далі — Ці експерименти якраз і переконали нас остаточно, що з комунікацією і, можливо, з конденсаторами в нашій дистиляції не все в порядку. На той час, як вам відомо, питання про докорінну реконструкцію нашого заводу в принципі вже було розв'язане. Ми навіть знали, що незабаром дістанемо два нові корнюри. Коли будемо вста-

новлювати їх, доведеться перемонтувати чи не всю цехову комунікацію, а можливо, частину міжцехової. Тоді й виправимо помилку колишніх монтажників. А зараз... Ну, скажіть самі, хіба варт витрачати кошти й сили на те, що вже цього літа все одно буде зруйноване?

— Нічого не скажеш, резонно,— кинув Васюта і склався за димом.

Русевич усмішливо (все, зрештою, обернулось на ма-лій дощ з великої хмари) глянув на нього, на Каринського.

— Чому це вас, товариші, раптом так занепокоїв наш дистиляційний цех?

Каринський кинув йому через плече:

— Тому що завтра ми можемо сісти маком. Ви от згодні з цим примиритися, а я не можу й не хочу... Я розпорядився півгодини тому перевести дистиляцію на безперервку.

— Що-о?

Русевич ледве вимовив це коротке слово. Він приголомшено заплюшив очі, руки його безсило повисли між колінами. Директор почав свавільничати?.. Мало того, що це свавільство знову зірве так довго налагоджуваний процес роботи на всьому заводі! Щоб колишній валцювальник, п'ятимісячний директор отак знектував головним інженером з двадцятирічним стажем, відчув себе вправі втрутатися в його галузь — ні, навіть припущення таке було неймовірне!

— На безперервку? Дистиляцію? — нарешті знайшов трохи голосу Русевич.— Та як же ви... та хіба ж ви не знаєте, чим це закінчиться?

— Я знаю все,— різко обірвав його Каринський.

Якусь хвилину Русевич спантеличено кліпав очима. Скільки неприємностей протягом якихось двох годин! Чи не забагато це для однієї людини? А головне — Каринський відчув у себе за спиною крила. Що за клопітне, тривожне буде відтепер у Русевича життя! Він уже з власного досвіду знов, що трапляється, коли більшовик з учня стає майстром...

Усе ж таки Валентин Модестович зібрався з силами. Стріпнув головою, мовив весело:

— Вітаю вас, Сергію Павловичу.— І додав з одвертою насмішкою:— Я певний, у вас вистачить мужності визнати свою провину, якщо завтра кількість зіпсованої фракції в наших збірниках помітно збільшиться.

— У мене вистачить мужності на значніше,— відповів Каринський.— Якщо Розенбергу і цього разу не поталанить, то за це я з вас спитаю. Допомагати Розенбергу всім — от який ваш обов'язок сьогодні. А о шостій годині вечора відбудеться технічна нарада в справі камер для сублімації. Ясно?

Русевич сторопів знову.

У кабінеті залунав раптом дрібний стукіт.

Це Васюта підійшов до вікна й гучно затарабавив пальцями по шибці, вибиваючи якогось переможного маршу. Що той марш мав означати,— про те ні Каринському, ні — тим більше — Русевичу ніколи було подумати.

НАДЗВИЧАЙНО ВАЖЛИВА СПРАВА

Лара й Саня вийшли з лабораторії аж о десятій годині вечора. Такого з ними ще не траплялось.

Мало не цілий день Қаргат пробув у дистиляційному. До лабораторії він забігав лише для того, щоб поквапити Лару, якій лаборантки чи не щохвилини приносили проби з корнюрів та з усіх конденсаторів. Або на якіхось чверть години замикався в своєму закапелку, щоб нашвидкуруч щось підрахувати.

Перед денним гудком він знову прибіг, заклопотано спитав: чи не згодяться троє з лаборанток та один хімік-аналітик повернутися сюди по обіді — підмінити тих, хто працював тут вдень: цей цех, мовляв, не можна лишати без допомоги сьогодні.

Якби підмінити треба було не Лару, Саня пустила б Қаргатове прохання повз вуха. А Лара попрацювала сьогодні за двох. І Саня згодилася одразу. Після цього виявилось, що всі дівчата згодні попрацювати ще одну зміну. Коли ж говорити щиру правду, то Саня мимоволі стежила за всіма етапами боротьби в дистиляційному цеху і не могла лишитися спокійною. Разом з Ларою вона мимоволі засмучувалась, коли кількість кубових решток у черговій пробі несподівано збільшувалась, не могла не радіти, коли ця огидна домішка починала зменшуватися. Що далі, то більше хотілося їй замість Лари побігти до цеху, повідомити там усіх про наближення перемоги... Та коли Қаргат подякував їй за згоду підмінити Лару, Саня погордливо відвернулась від нього. Зате вона трохи не на смерть посварилася з подру-

гою: під час обіду Лара ні сіло ні впало заявила, що теж повертається до лабораторії; не може вона сидіти вдома, коли в дистиляційному таке робиться.

По обіді до лабораторії повернулось не менше половини дівчат, і це найбільше здивувало Саню. Невже всім так кортить взяти участь у тій боротьбі, що розгорнулася в цеху?

Все ж таки Саня не здалась. Не тільки почуття дружби до Лари заохотило її повернутися до лабораторії. Порахуватися з Каргатом за ранок,— от чого їй кортіло. Саня була певна, що без свідків вона зробить це краще. І діждавшись хвилини, коли в лабораторії вони залишилися втрьох,— вона, Лара й Каргат,— Саня без передмов почала доводити йому, що жодна з дівчат (а вона перша) ніколи не забуде сьогоднішнього ранку і всі вони ще навчать свого начальника такту і ввічливості.

Каргат дав їй виговоритися, а потім з веселим блиском в очах відказав:

— Хоч і мало я сьогодні був у лабораторіях, але по-мітив-таки, що ви, товаришко Вовк, умієте працювати. Тому я не вірю, що зараз ви говорите широко. Сварки між нами не відбудеться. Мені може дошкулiti тільки одне ваше нехлюйське ставлення до своїх обов'язків, до хімії. А ви... Невже ви здатні на це?

Що могла відповісти йому Саня? Тим більше, що, похапцем вимовивши це, Каргат подався до цеху. Лише згодом вона сказала, сама не знаючи як — чи то сердито, чи то схвально:

— Чорт... З ним і не поспорючишся.— Вона оглянулась на двері, за якими давно вже зник Каргат, і кинула нібито йому вслід: — На дружбу набивається? Не вийде!

Роботи дівчатам вистачило на весь вечір — ані хвилини перепочинку. Але ні Лара, ні Саня не відчували втоми: адже тільки три вечірні проби мали ще незначну кількість кубових решток, а далі лаборантки приносили самі чисті фракції.

Кілька разів Саня сама відносила протоколи аналізів до цеху, і там зустрічали її, мов вісницю перемоги. Останній раз вона повернулася звідти з переможним криком:

— Оце я розумію, Ларко! Відчуваєш, що ти комусь потрібна.

— Але Микола Дмитрович тут ні при чому, правда ж? — ніби простодушно спітала Лара.

Саня промовчала.

До шостої вечора Каргат заходив до них часто: успіхи в дистиляційному схвилювали і його.

Потім почалась технічна нарада (Каринський зажадав, щоб Каргат прийшов), і тільки разів зо три пощастило Каргату вирватися на якусь хвилину, щоб побувати в цеху, заглянути до лабораторії. Зате він часто дзвонив дівчатам телефоном і відпустив їх, коли стало ясно, що далі цех може обходитися без їхньої допомоги.

...Заводській молоді десята година вечора ніколи не здавалась пізнім часом. На шляху коло заводу на вулиці селища, за його околицями — всюди тривало життя: то розлягалась пісня, то дзвенів сміх, то чулась тиха розмова. Повсюди можна було наткнутися на групи молоді, помітити полохливу пару. Весна ж не за горами!.. А виспатися — ну, хто ж висипається напрвесні?

Сьогодні над шляхом і селищем панував незвичний спокій.

Дівчата йшли мовчки.

Примруживши короткозорі очі, Лара пильно дивилася під ноги, старанно обминаючи все, чого не могла розглядіти. Саня брела за нею, озираючись, придивлюючись до зустрічних. Під її ногами часто хлюпала вода в калюжах.

Коли попереду проступили з темряви будинки селища, вона пішла зовсім повільно і знов затягla своєї:

— Засиділись мало не до півночі, а завтра з гудком будь на місці... Не керівник, а експлуататор.

Лара не відповіла. Вона знала, чому Саня знов почала злоститися.

— Чого ж ти мовчиш? — не вгавала Саня. — Чи не сподобався тобі часом отої наглядач?

Лара не образилась.

— Ні, не сподобався, — відповіла вона; а подумавши, додала: — А втім, він зробив те, що давно б уже треба зробити. Брутально зробив. Але що правда, то правда: в лабораторіях ми займалися чим завгодно, тільки не тим, чим слід... Сьогодні ми з тобою вперше по-справжньому попрацювали. Ти ж сама раділа з цього.

Саня сердито хмыкнула, але промовила без злости:

— Ти соціал-угодовка. Ти виправдуеш Каргата.

— І не думаю,— заперечила Лара.— Я буду виправдувати його лише тоді, коли він перестане дивитися на нас жаб'ячим поглядом.

Саня раптом пирхнула.

— Ну, на тебе він поглядав зовсім не по-жаб'ячому... То була одна з Саниних дурниць. На них не слід звертати уваги... Та несподівано для себе Лара відчула,— їй чомусь хочеться, щоб було це не лише Саниною вигадкою. Зовсім трішки хочеться... Але ні, Сані треба за це вичитати, і так, щоб вона більше нічого подібного не сміла вигадувати.

А коли Лара обурено повернулась до подруги, з-за рогу будинку, повз який вони проходили, вийшла якась постать і перепишила їм дорогу.

— Це ти, Саню?

То був Гриць Частій, технік ректифікаційного цеху. І Саня вмить забула, про що говорила з Ларою.

Якби ніч була не така темна, навіть короткозора Лара помітила б, як заблищаю Санині очі, як уся вона засвітилась радістю. Проте, коли б ніч була ясніша, Саня ніколи не дозволила б своїм почуттям вихопитися назовні. Ну, а голосом своїм вона й зараз володіла бездоганно. Грицеві відповіла так байдуже, немов хвилину тому нікого не виглядала:

— Не тільки я.

— Добрий вечір, Ларо,— спохватився Гриць.— Здається, я ще не бачив тебе сьогодні...— І знову звернувся до Сані, не ждучи Лариной відповіді:— Саню, тебе можна на хвилиночку?

Ну, звичайно ж, можна!

Ні, Саня цього не вимовила. А що істота її так одгукнулася,— Грицеві про це ще рано знати. Стомленим голосом вона сказала інше:

— Так спати хочеться... А хіба що сталося?

Гриць відчув себе непевно, трохи не почав заікнися.

— Я скажати тобі шось хочу. Надзвичайно важлива справа... Ну, і умовились же ми зустрітися сьогодні. Я павіт заходив до тебе...

Лара, з якою Саня ділилась чи не всім, але нічого не розповідала про свої зустрічі з Грицем, зрозуміла, що за надзвичайно важлива справа у юнака до її подруги. І рушила була далі, щоб залишити Саню з Грицем на самоті.

Але Саня схопила її під руку, притислася до неї.

— Та, здається, умовились,— сказала вона, протяжно зітхнувши.— Я тоді не подумала... Цілий вечір ми сьогодні працювали. І втомилася же я...

Гриць нахилився до неї, намагаючись розглядіти приховане темрявою лице. І воно здалось йому зовсім не таким, яким він бачив його ще вчора, яким мріяв побачити сьогодні. Відступивши на крок, сумно схилив голову.

Саня подумала, що він зараз попрощається. Вона рвучко вихопила свою руку з-під Лариної.

— А втім, якщо на хвилинку...

— На одну-єдину! — з надією в голосі потвердив Гриць.

Саня ще раз протяжно зітхнула. І, немовби все ще вагаючись, спитала в Лари:

— Ти дійдеш додому сама, Лариско?.. Постав чай, якщо й тобі хочеться. А я скоро. Чай ще не закипить...

Стараючись зберегти серйозність, Лара попрощалася з Грицем.

Гриць і Саня мовчики дивились їй услід, аж поки тонкий силует не зник у пітьмі, аж поки вони не впевнились, що тепер нікого тут, крім них, нема. Тоді повернулись одне до одного.

— Ну, от...— сказав Гриць, знов бережно схиляючись до Сані.

Дівчина стояла зовсім близько. Простягти тільки руку — і вона опиниться в його обіймах. Та на лиці її блукала невиразна, начебто чужа посмішка. І дивилася Саня кудись убік. Грицеві здалось — це з нього вона посміюється. Знає, що хоче він сказати їй, і загодя глузує з нього.

Юнак не посмів ворухнутися. І всі слова, які він зберігав цілий день, багато слів, схожих на гарячі іскри, враз розсипались, згасли.

— Що ж ти мовчиш? — спитала Саня, і голос її прозвучав похмуро.— Про що ти хотів поговорити зі мною? Що там за така екстрена справа?

Так, вона знущалася з нього — з його нерішучості, з того, що от уже цілий місяць дивиться він на неї захочаними очима, але не наважується сказати їй про своє почуття і не помічає, що давно вже жде вона його освідчення. Чи насмілиться Гриць сьогодні? Ну, чого він такий дурний, чому не бачить, що не терпиться їй почути про його любов, відчути його сильну руку на своєму

плечі. Ну, хай він тільки скаже, хай пригорне її до себе — Саня притулить на мить своє лице до його грудей і вирветься, втече додому, а вночі довго лежатиме з розплющеними очима, сміючись від ніколи ще не знаної радості.

Але Гриць мовчав. Він боявся поворухнутися.

Казна-скільки часу минуло, поки він витиснув з себе:

— Слухай, Саню... Давай... Давай трохи пройдемось.

Саня голосно розсміялась. Гриць не зраджував себе: завжди бував з нею отаким недотепою.

Зате на заводі — вона знала — він зовсім інший. В ректифікаційному цеху нема кращого техніка,— так говорять усі. Він охоче береться за всяку роботу. А на дозвіллі наполегливо готується до вступу в інститут. Восени збирається стати студентом-заочником.

Те ж саме зробить і Саня. Разом учитимуться, разом стануть інженерами, разом працюватимуть...

— Що ж, давай пройдемось,— згодилася дівчина, і знову тон її став такий, наче однаково їй, чи йти додому, чи стояти тут, чи прогулюватися.

Сані здалось, що Гриць ладен щосили трусонути її, можливо, вдарити за глузливі слова... Так йому й треба! Вона завжди знущатиметься! З нею він повинен бути таким, як на заводі, навіть ще рішучішим. Вона хоче цього! І вона цього доможеться...

Не дивлячись на нього, вона рушила до околиці селища. Він мовчки пішов поруч. Ні, на півкроку ззаду.

За селищем степ, оповитий нічною пітьмою, дихнув їм в обличчя холодною вогкістю, передвесняними паходами.

День сьогодні був хмурий і туманий. А зараз туман розвіявся, стало видно тремтливі спалахи далеких вогнів десь за обрієм: там шахти, заводи — там бує життя... І небо, ще зовсім холодне, чорне, оздобилось незчисленними вогниками зірок, провіщаючи на завтра сонячний день. Десь далеко торохтів поїзд. І негучно шумів завод: його шум був подібний до подихів живої істоти. А під ногами м'яко вгиналась земля, набрякла від розталого снігу, і інколи тихо шаруділа суха торішня трава.

Щоб Гриць забув про її сміх і став певніший себе, Саня заговорила до нього по-товариському:

— Що ти робив сьогодні?

Гриць відповів похмуро:

— Екстрена технічна нарада була.

Сані було однаково, про що розмовляти. Адже з усього, крім мовчанки, можна непомітно перейти на своє — те, що тільки іх двох обходить. І вона перепи-тала так, немов тема ця захопила її:

— Технічна нарада? Навіть екстрена?.. Про що?

— Про сублімаційні камери... Дуже просте, знаєш, питання, а суперечки тривали близько трьох годин. Одні доводили...

Не можна сказати, що Саня була геть байдужа до таких новин. На цьому заводі почалось її трудове життя, і вона не могла спокійно сприймати те, що на ньому робилось. Іншим разом вона докладно розпитала б Гриця про все, що відбулось на нараді. А сьогодні їй не хотілось, щоб він довго спинявся на цьому. І вона пере-била його:

— Невже таки почнемо добудовувати сублімаційний цех?

Гриць же, зрадівши знайденій темі, вже не міг обме-житися короткою відповідлю.

— Виходить, що так... Ти ж знаєш, затримка стала-ся саме через камери. Хімоб'єднання й досі, бач, не знає, на якому типі спиниться. Боїться помилитися. А завод не допоміг йому в цьому... Каринський і запропонував: хай учасники наради точно скажуть, яка ж камера в наших умовах найдоцільніша. Спинившися на чомусь, ми зможемо вимагати від об'єднання, щоб воно задо-вольнило нашу постанову й дозволило провадити будів-ництво далі. Розумієш?

Саня кивнула.

— І що ж вирішили?

— Та кажу ж,— годин зо три лосперечались, а потім більшість приедналась до міркувань, які першим висловив Каргат.

Саня аж спинилася. І тут Каргат!.. Вона рвучко по-вернулась до Гриця:

— І ти?

Гриць не зрозумів:

— Що я?

— І ти приеднався?

Юнак посміхнувся.

— Ну, мій голос на технараді ще ністілочки не ва-жив. А з Каргатом я згодний. І в цьому — нічого див-ного... Каргат на нараді довго мовчав, дуже уважно

прислухався до всього, а потім... Він не те, щоб узяв участь у суперечці, а навально вдерся в неї. І мало не відразу мені все стало ясно.

— Оде так! — вигукнула Саня. — Чистий тобі Юлій Цезар: прийшов, побачив, переміг... Ну, ми, дівчата, ще туди-сюди. Але невже технічна нарада нікого розумнішого не знайшла?

Вона рвучко пішла вперед.

— А чому ти гадаєш, — спантеличено спітав Гриць, — що тут треба розумнішого шукати? Каргат прекрасно розібрався в питанні. Такий хімік, як він...

— Як можна, — не дала договорити йому Саня, — приставати до міркувань людини, яка ще й не почала працювати на нашому заводі? Ти знаєш Каргата? Чи тобі варт лише глянути на нього, і він перед тобою весь мов на долоні?.. А мені от здається, — мало в ньому нашого.

Саня промовляла так упевнено, що Гриць мимоволі подумав: справді, чи не помилився він щодо Каргата?

— Ти маєш підстави говорити так?

— Ого, ще й які! Побував би ти сьогодні ранком у нас в лабораторії. Він з нами...

Гриць затулив рот, щоб не розсміятися.

Чутки про те, як Каргат знайомився зі своїми помічницями, вже пішли по заводу. Не важко було Грицеві уявити Санині переживання під час того знайомства. Хоч і здавалось юнакові, що, крім Сані, дівчат на світі більше нема, та не закривав він очей на її свавільство, на те, що хоч і комсомолка вона, та дисциплінованістю похвалитися ще не може. До речі, чутки про ранок у лабораторії також спонукали Гриця придивитися на нараді до нового Саниного начальника, прислухатися до його висловлювань.

Каргат справив на юнака враження людини, яка вміє швидко орієнтуватися, знає, чого їй треба, і вперто простує до своєї мети. Та насамперед це нетерпима людина. А надто до тих, чиї погляди він вважає за нісенітні. І байдуже Каргатові, кому належать ті погляди. Коли Русевич заперечив йому щось, Каргат з убивчою логікою довів, що між тим запереченням і безглуздям можна поставити знак рівності, а потім гостро заявив, що йому дивно чути таке від головного інженера... Та сказати щиро, нетерпимість — не така вже й погана якість. Особливо, коли вона скерована проти тих, кому

буденні дрібниці заступають очі, хто боїться відірватися від них і глянути вперед.

Хоч і побоюався Гриць, що Саня може розсердитись на нього, він спробував розтлумачити їй, що правда зараз не на її боці.

— Технічний відділ Хімоб'єднання,— здалеку почав він,— розробив для нашого заводу кілька типів сублімаційних камер. Зовсім не поганих типів. Можна було б, звичайно, розробити тільки один з них. Коштувало б це набагато дешевше. Але для цього треба вивчити завод. Або доручити цю справу нам. Та повірити в наше уміння дбати про завтрашній день свого заводу Хімооб'єднання не наважується. А не знаючи досконально нашого заводу, в його техвідділі не знають і того, що нам краще... Наш дистиляційний цех, наприклад, досі давав іншим цехам фракцій менше, ніж вони здатні переробити. Зваж на це й скажи...

— Яке це має відношення до Каргата?

— Скажи,— вперто повторив Гриць,— на що орієнтуватися, вибираючи тип камер: на потужність дистиляції чи інших цехів?

Саня глузливо кинула:

— І щоб розв'язати отаку дурницю, треба було скликати технічну нараду?

— Ну, наш завод має ще й інші особливості. Треба було все врахувати, на все зважити... До того, що ти назвала дурницею, треба було ще підійти, складне треба було зробити простим. Спершу питання про камеру скидалося на неймовірно заплутаний алгебраїчний многочлен. Здавалося, спростити його — ну, ніяк не можливо. Казна-скільки часу лішло на те, щоб з усіляких «об'єктивних» причин, міркувань, причинок почала викристалізовуватися ота дурниця, як ти сказала. Між іншим, отим словесним мотлохом ми заплутали й працівників об'єднання. Не технічна нарада, звичайно, а Русевич... Коли хочеш знати, Каргат чи не найактивніше допомагав нам розплутатися. Послухав він наших інженерів, а потім узяв слово... Виступав Каргат двічі. І після другого виступу...

— Одне слово, розумніший за всіх?

Саня ніяк не хотіла здаватися.

— Не те ти говориш, Саню,— з легким докором відказав їй Гриць.— Каргат більше ніж ми в курсі проблем, що стоять перед сучасною хімією й хімічною про-

мисловістю... Вся вечірня зміна про одне гомоніла: Розенберг довів-таки, що корнюри можуть працювати продуктивніше. Та невідомо, чи домігся б свого Давид Маркович, коли б не Каргат.

— Ну, про це я краще за тебе знаю,— не без гордості заявила Саня.— Сам Каргат не зробив би в дистилляції нічого. Півлабораторії контролювало чи не кожний рух дистиляційників... І попрацювали ж ми! Аж досі в голові гуде...— Вона спохватилася і перейшла на попередній тон.— Але що Каргатові з того? Йому треба себе показати... На нараді, я певна, він кожний зі своїх виступів починав з того, що признавався в палкій любові до робітничого класу, а потім тільки й чути від нього було: я, я, я...

— І не полюбила ж ти свого начальника, Саню,— обережно заперечив Гриць.— Просто-таки ненависть з першого погляду... Проте ти вгадала: один раз він про свої політичні погляди сказав. Русевич закинув йому, що він суто теоретичні розрахунки свої надто високо підносить над конкретною дійсністю. Тоді Каргат кинув з місця: «Мої розрахунки в усіх деталях збігаються з вимогами, що поставить перед кожним із нас п'ятирічний план, що їх поставить перед заводом завтрашній день Радянської країни. А ваша конкретна дійсність вимагає, щоб завод рівнявся на найвідсталіший цех, який навіть із сьогоднішніми завданнями не справляється». Це, знаєш, прямо в око Валентинові Модестовичу... То як же, по-твоєму: чи є це погляди?

Дівчина не відповідала. Але й не розсердилася.

Те, що розповідав Гриць, показувало їй Каргата ще з одного боку. І якщо Гриць так шанобливо ставиться до її начальника, значить, той на це заслуговує. Гриць уміє розбиратися в людях... Та цього все ж таки мало, щоб вона відчула симпатію до Каргата... Та й хіба для розмов про свого завідувача залишалася вона з Грицем?

— Чого ж ти мовчиш? — спітав юнак.— Цікаво, на якому типі камер ти спинилася би. Може, разом з Русевичем зважала б на відсталість дистиляційного?

Саня образилася.

— Невже я така дурна?

— От і збіглись твої думки з Каргатовими! — вдоволено скрікнув Гриць.— А ти ж дивись, знайшли інженери, які бояться йти в ногу з завтрашньою дистиляцією: нова сублімація, мовляв, одразу ж стане вузьким

нашим місцем, бо розраховано її на теперішню потужність дистиляції. А наш Валентин Модестович найбільше того страшився, що переведення дистиляції на безперервку збільшить розрив між нею й іншими цехами. А втім, трохи згодом второпав, про що йдеться. І почав бити себе кулаком у груди: якщо справді пощастиТЬ збільшити продуктивність дистиляції, а в сублімації поставити відповідну камеру, то в нас з'являться всі умови і для ліквідації лишків сировини, і для загального підвищення продуктивності заводу. Сперечатися перестав, а все-таки... «Одне,— сказав,— тривожить мене: чи довго триматиметься дистиляція на сьогоднішньому рівні?» На це непогано відповів йому Васюта: «А це від вас залежить, Валентине Модестовичу. І більше ні від кого».

— Здорово! — вигукнула Саня і спинилась.— Вико-дить, і наш завод готується вирушати вперед?

І раптом швидко пішла до селища.

Сторопілій від такої несподіванки, юнак ніби прі-кіпів до землі.

— Саню!

— Що?

Вона не спинилась, навіть не оглянулася.

— Але ж я...— Гриць хотів був гукнути їй те, чого не спромігся сказати досі, та знов не вистачило відваги.— Але ж я можу провести тебе...

— Проведи,— байдуже згодилася дівчина.

Юнак понуро пішов поруч. Кілька разів набирає він повні груди повітря й через мить безнадійно видихав його. Розповідь про технічну нараду далеко завела його від того настрою, коли в пітьмі над степом ввижаеться щастя.

Мовчки підійшли вони до будинку, де жила Саня.

Будинок уже спав. Тільки двоє вікон на третьому поверсі світились. Отже, Лара не спить. А друге вікно... Чи не Каргатова то кімната?

Саня відчинила двері, переступила через поріг. Та Гриць нарешті відважився:

— Так і не поговорив я з тобою сьогодні, Саню...

Дівчина повернулась до нього і з наївністю, яка видавалась занадто вже широю, спітала:

— Хіба?.. Але ж ти так багато розповідав мені про Каргата. Тепер про свого нового начальника я тільки й думатиму. Навіть уві сні його побачу...

Та цього разу Гриць второпав, що не до Саних слів йому треба дослухатися... Ноги його самі ступили до неї. Руки самі взяли дівчину за плечі, пригорнули її до його грудей...

Саня не пручалась. Лише коли юнакове лице схилилось до неї, вона тихо мовила:

— Дурний ти, Грицю.

— Ага! — охоче згодився він.

СКЛЯНКА ЧАЮ

Зійшовши на третій поверх, Лара помітила, що двері до кімнати, в якій давно вже ніхто не жив, напівоточнені, і в коридор вихоплюється світло. Дівчина мимово лі зазирнула до тієї кімнати.

Під лампочкою стояв невисокий чоловік, поволі оглядав розкидані по підлозі та стільцях речі і немовби розгублено почухував потилицю. Стояв він спиною до дверей, вдягнений був у простору, не підперезану блузу...

Лише на мить спинилася Лара проти дверей. І саме в цю мить Каргат повернувся. Рушати далі — незручно: Каргат подумає, що занадто цікава лаборантка крадькома підглядає за ним.

Каргат помітив дівчину. Обережно переступаючи через речі, він підійшов до порога. Лару здивувало його лицце. Ніщо в ньому не нагадувало того бездушного піданта, яким Каргат показав себе вранці. Тепер це було обличчя людини, яка добре попрацювала й збирається відпочити. І зараз ніхто Каргата красенем не назвав би, але він зовсім не такий потворний, яким видавався вдень...

— А, це ви, товаришко Горленко? — спітав він так, неначе її поява не була несподіванкою. — Добрий вечір!

— Добрий вечір, — не зовсім упевнено відповіла Лара.

— Це дуже добре, що я побачив вас... Щоправда, кілька хвилин тому я дзвонив до дистилляційного, взнав, що все йде як слід. Та мене от що терзає: ви певні, що ваші аналізи її аналізи товаришки Вовк...

Каргат зніяковіло змовк.

Каргат уміє ніяковіти?.. Лара посмілішала.

— Ми працюємо на заводі от уже другий рік і ні разу не чули нарікань.

Каргат полегшено зітхнув:

— Ф-фу... Отже, можна спати спокійно?

— На добраніч.

Лара повернулась, щоб іти. Але Каргат заговорив знову:

— Я знаю, ви втомились сьогодні. Та затримаю я вас лише на хвилину... По-перше,— кому-кому, а вам і товарищі Вовк дистилляційники перш за все мають подякувати. Давид Маркович просив мене передати це вам... А по-друге,— я хочу просити вашої поради. Розумієте, ніяк не можу дати лад своїй кімнаті. Речі не хочуть ставати на місця.

Було в його голосі щось таке, від чого замішання зовсім облишило дівчину.

— А ви беріть їх по одній і кладіть або ставте куди слід.

Каргат зрозумів натяк і засміявся.

— Он ви яка: б'ете влучніше, ніж ваша подруга... Та, слово честі, ранком мені з вами всіма було легше, ніж з цими мертвими речами. Там я знов, чого мені треба. А тут...

Які чудні ці чоловіки! Протягом якоїсь години можуть, наприклад, ідеально впорядкувати лабораторію, цілий день напружені працювати, допомагаючи цілому цехові, а вдома безпорадно опускають руки перед дрібницею.

Лара підійшла до дверей.

Хоч і була вона короткозора, та хвилини її вистачило, щоб розібрatisя в безладі Каргатової кімнати й сказати їйому, як би вона розставила тут меблі.

— Справді, так буде добре,— згодився Каргат.— Ні, чудово!— зараз же поправився він.— Ви не тільки хімік-аналітик. Як ви це робите—протягом секунди розв'язуєте завдання, над яким я б'юсь уже скільки часу? Причому розв'язуєте так, ніби мої смаки вам відомі.

Він зосереджено дивився на стоси книжок, що вкривали мало не всю підлогу в його кімнаті, а говорив церемонно, наче поруч нього столла поважна дама, якій він не насмілювався глянути в очі.

— Ви й далі не відмовлятимете мені в порадах? А вони будуть мені вкрай потрібні. І дуже скоро... Можливо, я вже завтра почну зловживати вашим добросусідським ставленням до мене. Чи можу я вас просити, Ларисо...

Каргат запитливо глянув на дівчину.

Лара не враз зрозуміла, чого він хоче від неї. Дивно почувала вона себе: її дратував цей церемонний тон, ці штучні компліменти, і водночас не хотілось, щоб Каргат замовк. До того ж доводилося стримувати себе: весь час невідомо чому кортіло посміхнутися.

Несподівано для самої себе відказала, мов задерикуватий підліток:

— Малят, яким читають нотації, не звуть по батькові.

І мало не засміялась, побачивши, як Каргат нараз зрадів.

— Значить, Лара? — перепитав він і похапцем, немов боячись, що вона відбере свої слова назад, заговорив далі: — Я хочу просити вас, Ларо, щоб ви допомогли мені де в чому розібратися на заводі. Ви працюєте тут давно — знаєте людей. Перші дні часто, мабуть, траплятиметься, що я не розумітиму чогось такого, про що ви й думати перестали. От і допоможете мені розібратися що там до чого... Згода?

— Постараюсь, — невпевнено мовила Лара. — Але ж тут стільки досвідчених...

— Спасибі, — не дослухав її Каргат, — і не тільки за обіцянку, а й за весь сьогоднішній день. За весь... А тепер прийміть дружню пораду: зараз же лягайте спати. І не проспіть завтра... бо наші добросусідські взаємини враз зіпсуються.

Уявши Ларину руку, Каргат потиснув її.

Одійшовши на кілька кроків, дівчина оглянулася. Каргат стояв на порозі, проводжаючи її поглядом. Чомусь подумалось: самотньо, мабуть, йому зараз на новому місці, в неприбраній кімнаті.

— Хочете чаю? — спитала вона.

А спитавши, здивувалась: і на думці не було в неї запрошувати Каргата!

— Чаю... — замислено повторив Каргат. — Гм.. Склянка гарячого чаю. Це ж непереборна спокуса!

— Он двері нашої кімнати, — просто сказала Лара.

...Через двадцять хвилин до неї постукали. Та коли дівчина запросила ввійти, знову пролунав той же обережний стукіт.

Лара відчинила. За дверима стояв Каргат. Він мовчки, з церемонним поклоном подав дівчині чашку.

Посмішка, яка з'явилася на Лариних губах, згасла.

— Ах, ви он як! — зовсім не гостинно мовила дівчина.— Ну, будь ласка.

Лара схопила була Каргатову чашку. Але той не випустив її.

— Я щось не так зробив?

Лара взяла чайник, знов підійшла до Каргата.

— Держіть ваш посуд. І... і добрих сусідів з нас не буде.

Каргат сковав чашку за спину.

— Нічого не розумію.

Лара мимоволі розсміялась: чудно було бачити Каргата не схожим на самого себе. Та відловіла йому не без іронії:

— Я не знала, що вам приємніше пити чай не за столом, а сидячи верхи на стосі книжок.

Аж тепер він побачив стіл, застелений білою скатертиною, а на ньому дві склянки, тарілку з тонко нарізаним хлібом, цукерницею, масло і ще якісь страви. А в очах дівчини не було ні лукавства, ні бажання кокетувати з Каргатом.

Темно-золоте волосся хвилями падало на плечі, кидаючи легку тінь на бліде від утоми, ніжно окреслене обличчя. А темно-синя сукня з високим комірцем і довгими рукавами робила Лару вищою, стрункішою й начебто старшою за її дев'ятнадцять літ.

Лара не опустила перед Каргатом погляду, дивилась прямо йому в лиці.

Каргат оглянувся на порожній коридор.

— Але ж... незабаром одинадцята. Я гадав...

Очі в Лари знову стали сердитими.

— Про кого ви так погано думаете? Про сусідів? Про мене? Чи про самого себе?

— Пробачте, Ларо...

Каргат рвучко повернувся й мало не побіг до своєї кімнати. Лара знизала плечима: хай як собі хоче... Щільно причинивши двері, вона сіла за стіл і налила собі чаю.

Та не встиг іще цукор розстанути, як у двері знову постукали.

— Прошу! — озвалася дівчина.

До кімнати урочисто ввійшов Каргат. Хвилину тому на ньому була сіра простора блуза. Тепер же його облягав чорний, застебнутий на всі гудзики піджак. Волосся було старанно зачесане. Обличчя начебто застигло.

А тим часом він так, ніби аршин проковтнув. В руках Каргата чималенький, акуратно перев'язаний пакунок. Можна було подумати, що він з'явився з офіційним візитом і подарунками до якоїсь дуже високо поставленої особи. Спинившися він на порозі й до стола підійшов лише по тому, як Лара показала йому на стілець і мовила:

— Та сідайте ж.

Якийсь час вони мовчки сиділи одне проти одного, і Каргат ставався не зустрічатися з Ларою поглядом, хоч та наливала йому чай так, наче допіру нічого не сталося. Сидів Каргат виструнчений, дивився поверх Лариної голови, обома руками тримаючи пакунок.

Нарешті сказав:

— Ще раз прошу дарувати мені, Ларо. Я виріс у маленькому міщанському містечку, а там до таких речей ставились... От мені й здалось, що й тут на те треба зважати... Не буду більше про це,— перебив він самого себе, помітивши, що дівчина хмуриться.— Буду зовсім щирим. За вечір я зголоднів. І приніс, як бачите, свою вечерю з собою. Чи не знайдеться у вас ще однієї тарілки?

— Це вже по-нашому,— відповіла Лара.— А то...

Та однієї тарілки не вистачило. На першу Каргат висипав цілу гору печива, а на другій розіклав стільки бутербродів, що ними можна було б нагодувати при наймні четверо голодних.

— Коли я виїжджав з Харкова,— тим часом пояснював він,— Галина Михайлівна... Це дуже мила бабуся, дружина професора Олександра Івановича Орла. Він дотепер керував моєю працею. Я був у нього за асистента. Та й сюди я приїхав з цілою горою його настановів і порад... Так Галина Михайлівна наготовила мені цілий чемодан усякої їжі. Смертельно образилась би, коли б я відмовився взяти. Вона певна, що я подався чи не в Арктику або до пісків Каракумів. Просто шкода, що не сидить вона за вашим столом... Ну, я й подумав, що, може, ви й ваша подруга допоможете мені впоратися з цим запасом. Ви з подругою так само цілий вечір працювали — теж зголодніли... Словом, ви не захотите образити мене й Галину Михайлівну. Вона так старалась... До речі, де ж ваша подруга?

Лара промовчала: навіщо Каргатові знати, що коли Саня досі не прийшла, то тепер уже не скоро прийде —

не втомить її Гриць Частій своїми розмовами про «надзвичайно важливі справи». А небо зоряне. І довкола повівся весною.

Вона присунула до Каргата чай, цукерницю.

Голова його була схилена, а лампочка висіла низько над столом, і її світло сліпило Лару,— вона неясно бачила обличчя свого співбесідника.

Помалу зав'язалась розмова, зовні байдужа, лише ввічлива. Такими розмовами розганяють нудьгу малознайомі люди, що випадково опинилися віч-на-віч.

Каргат і Лара розмовляли про життя в заводському селищі, про місцеві розваги, про кіно, що буває в заводському клубі раз на тиждень, про те, що робилось і робиться в цехах. Не забули про степ і погоду. І хоч спинялися вони на кожній дрібничці докладно, наче набирала вона раптом величезного значення, майже нічого одне одному не сказали. Лише раз розмова стала більш-менш змістовою — коли Лара розповідала про Петушка, посміюючись з його «таємної алхімії»...

І все-таки це безпредметне словесне плетиво, це легке перестрибування з теми на тему захопило їх. Каргат облишив свій церемонний тон і нібито забув, що прийшов сюди випити склянку чаю: чайник давно спорожнів, а він сидів, прислухаючись чи то до того, що розповідає йому ця дівчина з великими сірими очима, чи то до її голосу, невідступно стежачи за кожним її рухом. Або сам розповідав про Харків, про свого чудакуватого професора, про студентів і інститут. І Лара ні разу не згадала, що завтра треба рано вставати. Здавалось їй—і десяти хвилин не минуло відтоді, як налила вона Каргатові першу склянку.

Вони випили весь чай, та їли зовсім мало: гори печива й бутербродів не поменшали.

Зовсім небагато лишилось до півночі, коли Каргат нарешті згадав про свій годинник.

— Як пізно! — гукнув він, скоплюючись.— Треба накрутити мені вуха за те, що ви досі не в ліжку.

Але від стола не відійшов: йому зовсім не хотілося йти звідси. Ларі стало трохи шкода, що зараз Каргат піде,— розмова урвалась на найцікавішому місці.

Однак вона також підвела.

— На добраніч, Миколо Дмитровичу.

Каргат обережно взяв простягнену йому руку.

— Добраніч, Ларо...

Схилив голову, і нараз дівчина відчула, що до її руки ледве чутно доторкуються його губи.

Лара відсахнулась. Та Каргат і не затримував її. Не підводячи голови, він вийшов з кімнати.

Якусь хвильку Лара стояла проти зачинених дверей, дивлячись на них так, ніби Каргат чогось не договорив їй і зараз повернеться. Потім довго оглядала свою руку: все ще відчувала на ній короткий, несміливий дотик його губів. І здивовано питала себе: чому почуває вона себе зараз не так, як завжди?

Потім рішуче ступнула до ліжка, почала стелити його, примушуючи себе ні про що не думати.

Заснула вона, тільки-но голова її торкнулася подушки...

...Саня повернулася о пів на першу. І стороїла, побачивши на столі гори смачної їжі, дві склянки й порожній чайник. Мало того: Ларині щоки палали, і вона посміхалась чомусь уві сні.

ДОБРЕ ВІДОМІ ІСТИНИ

Третій гудок застав усіх лаборанток на місцях. Розмовляли вони мало не пощелки і раз у раз оглядалися на двері. На всіх уже були халати такої чистоти, наче дівчата перетворились на операційних сестер. Все довкола так само блищаюло.

Каргат увійшов не сам, а — це було неймовірно! — пропустив уперед Лару й Саню!

...Очевидно, Каргат відчував себе винним у тому, що, засидівшись за чаєм, не дав Ларі як слід виспатися. Тільки-но сам прокинувся й одягся, поспішив до дверей своїх сусідок. І стукав, аж поки не розбудив їх. А поки ті вбирались, приготував чай і почастував ним обох дівчат.

Саня не знала, що думати. Лара встигла дещо розповісти їй про вчорашній вечір. А Каргат, частуючи їх чаєм, нічим не нагадував того, що було: добродушно вмовляв їх, щоб вони не хапалися, бо час, мовляв, ще є, розповідав анекдот про якогось хіміка — щоправда, зовсім не смішний. І до неї, Сані, звертався так, ніби вона і не пробувала задиратися з ним.

Все-таки Саню не облишала тривожна думка: адже Ларі всього тільки дев'ятнадцять, і занадто вона довір-

лива: запросити такого, як Каргат, до себе в гості — тільки вона на таке здатна. Чи, може, Каргат сам наївся. Про що ж вони розмовляли?

Коли, перед виходом, вони лишилися на півхвилини самі, Саня не втерпіла, щоб не застерегти подругу:

— Ох, дивись мені, Ларко...

— Ти про що? — здивувалась та, і вигляд у неї став такий, немов вона справді нічого не розуміла.

Це трохи заспокоїло Саню. Та й Каргат... Він же такий замкнутий, холодний. А втім... Ой Саню, весь час треба тобі бути насторожі.

...Спинившись на порозі, Каргат учорашнім поглядом (от-от причепиться до чогось) поволі оглянув лабораторію. І відразу його похмуре лице стало вдоволеним. Коли привітався він, голос його вже нікому не нагадав воронячого крякання.

Він пройшов до свого закапелка, щоб зараз же вийти з нього вже в халаті. Люб'язно звернувся до Петушки:

— Ігнацію Карловичу, ви ще не починали розподіляти роботу на сьогодні?

— Ні... я... — не зовсім впевнено почав той.

— От і гаразд,— ще привітніше мовив Каргат.— Ви зробите це через кілька хвилин. Спершу ми проведемо коротеньку нараду. Бо сьогодні, як я бачу,— він широко посміхнувся,— ми вже можемо й поговорити.

Він запросив усіх до дослідної. І коли дівчата посадили, почав:

— Вам, товаришки, треба буде розділитися. Більша частина з вас працюватиме, як і досі, на контроль. Але вже сьогодні ми мусимо розпочати й дослідну роботу.

Саня ніколи не відзначалась терпінням. Не вистачило його й на цей раз. Вона перебила Каргата:

— Шо ж ми будемо досліджувати?

Каргат нахилив голову в її бік, та ніхто не сказав би, що він глузує з Сані.

— Зараз поговоримо про це... Як вам відомо, за дослідною лабораторією числиться двоє хіміків-аналітиків та три лаборантки. Це, звичайно, малувато. Але нічого не вдієш: контрольна лабораторія стежить за всіма цехами — обсяг її роботи завжди буде більший, ніж у дослідної. А праця в дослідній матиме дуже мало спільногого з тим, що робили ви досі. Вона вивчатиме не те,

що завод уже зробив, а те, що має він робити в найближчому майбутньому.

Він замовк на мить, перевіряючи, як ставляться до його слів дівчата. Та коли не помітно ворожості, яка вчора визирала з кожної пари очей, то не видно в них і цікавості. Немовби байдуже чекали дівчата, що скаже Каргат далі.

— Дозволю собі висловлюватися цілком одверто,— казав він.— Здається мені, що спершу нам, так би мовити, дослідникам, треба завоювати собі право на таку розкіш, як дослідницька праця... У мене створилося враження, що на заводі дуже мало робиться, щоб замінити допотопні засоби й методи виробництва на нові — досконаліші, продуктивніші, дешевші. На жаль, тут чимало людей, які гадають, що думати про майбутнє не їхня справа, а начальства. Отим людям насамперед і треба довести, що дослідницька робота — не розвага. Як бачите, перед нами стоїть нелегке завдання. Та я анітрохи не сумніваюсь, що ми доможемось неабияких наслідків і в лабораторії, і поза її стінами. Було б тільки бажання...

Дехто з дівчат обурився: яке має право цей новак, один тільки день підрядувавши на заводі, закидати керівникам заводу відсталість і відсутність ініціативи?.. Нема до чого сьогодні в лабораторіях причепитися, так він уже до всіх на заводі починає присікуватись!

Каргат розумів: зовсім ще юні вони, ці дівчата, і за кращий вважають саме той завод, на якому працюють. Це непогано, що вони так ображаються за своє підприємство. Вони хочуть, щоб воно було і найпередовішим.

І Каргат сказав:

— Наша країна розпочала соціалістичне будівництво. Чи замислювались ви, які завдання у зв'язку з цим стоять перед кожним з нас? От і спітайте себе: чи виконали ви хоч одне з них? Подумайте і над іншим. Завод наш існує п'ятнадцять років. Та скажіть, які нові речовини почав він випускати? У тім-то й справа, що й сьогодні він випускає тільки те, що випускав у перші дні свого існування. І нішо тут не змінилось, ні один процес не поліпшено.

Ніхто з дівчат не заперечував. Деякі відвели погляди вбік. Лара замислено схилила голову. Невже Каргат

вчора встиг побачити на заводі більше, ніж вона за два роки?

— Скажімо собі прямо,— говорив Карагат далі,— країна наша змушена довозити ряд найпотрібніших речовин з-за кордону. А цього не було б, якби наш завод і заводи, подібні до нашого, працювали так, як того хочуть партія й уряд. Ну, хоча б так, як дистиляція вчора... Для цього ми повинні розпочати низку досліджень, які дадуть змогу людям, що б'ються над збільшенням продуктивності насамперед у дистиляції, не тільки закріпiti вчорашні досягнення, а й дійти нових перемог. Ми повинні показати всім, од директора до чорнороба, шляхи до поліпшення умов і наслідків праці. Без нас ні інженери, ні техніки, ні робітники не зможуть рухатися вперед, іти не навпомацьки, не з зав'язаними очима... Водночас нам треба в найкоротший час перевірити всі технологічні процеси на заводі. Без такої перевірки їх не можна вдосконалювати. А головне — час зайнятися новими речовинами, подивитися, чи не може наш завод виробляти хоч деякі з них...

Що це — демагогія чи програма роботи лабораторії? Саня не відривала очей від Карагата — старалась угадати, чи щирий він зараз.

Ні, на демагога він не схожий.

А Карагат, здавалося, забув, що його слухають: не промовляв, а начебто думав уголос:

— Я хотів би запровадити в дослідній лабораторії добровільний принцип роботи. Тому я прошу вас зважити на труднощі, які обов'язково постануть перед дослідниками. Нове ніколи не вилуплюється, мов курча з яйця. Новому доводиться завойовувати собі право на існування. Не тільки працювати, але й завзято боротися за зроблене — от що перед нами... Ще раз кажу: добре підумайте перед тим, як зголосуватися на дослідницьку працю. Дослідна праця — творча праця. Вона забирає всю людину. У восьмигодинний робочий день вона майже ніколи не вкладається... І ще одне треба зарубати собі на носі. Я сказав про добровільність. Це означає, що ви берете на себе зобов'язання працювати по-ударному й дисципліновано. Ніяких потурань нікому. Вчора я сказав вам: я — не кріловський кухар-грамотій... Отож думайте. Потім не буде часу ні на жаль, ні на нарікання, ні на дискусії...

Каргат добродушно посміхнувся. Та Саня бачила: посміхаються лише його губи. А очі суворо вдивляються в притихлих дівчат.

— І нарешті кілька слів про контрольну лабораторію... Її робота мало скидатиметься на те, що було досі. До сьогоднішнього дня ви працювали приблизно так: Ігнацій Карлович роздавав вам надіслані з цехів проби й говорив, що з ними треба зробити. Аналізували ви ті проби механічно, бо толком не знали, якою повинна бути аналізована вами речовина, потім здавали протоколи ваших аналізів Ігнацію Карловичу і все подальше вас не обходило. А споживачі продукції нашого заводу — це інші хімзаводи та тваринницькі господарства мало не всього Радянського Союзу, і якість їх роботи визначається насамперед якістю нашої продукції. А остання у великій мірі залежить від того, як глибоко вникає кожна з вас в свої обов'язки. Та хіба ви можете дбати про поліпшення продукції, коли вам навіть її стандарти не відомі? Починаючи з сьогоднішнього дня, Ігнацій Карлович знайомитиме вас з стандартами щоразу, коли даватиме завдання. А ви, будь ласка, занотовуйте їх, щоб у друге не доводилось їх вам нагадувати. Крім того, коли ваш аналіз розбігатиметься з стандартом, ви повинні знати, чому так сталося. Ваш прямий обов'язок — вказати цеху на причини браку, визначити, де саме й коли допустилися помилки. Всі ви по закінчували технікумі, дістали там певні знання, але вони й щербатої копійки не варті, якщо ви не вмієте прикладати їх до живого діла... й щодня не поповнюєте свої знання з хімії вугілля. Вірно, я вимагаю од вас багато. Легкого життя вам не обіцяю. Та інакше не можна. Лозунг «П'ятирічку за чотири роки!» повинен стати особистим лозунгоможної з вас. Без цього своєї мети ми не досягнемо.

Останні слова нагадали дівчатам про те, з чим ішли вони на завод: прагнення до високої кваліфікації, мрії про цікаву роботу, про активну участь у виконанні першої п'ятирічки...

Досі їх бажання лишались тільки бажаннями, це вірно. Та коли широко призналися, вони дуже мало зробили для їх здійснення. Невже Каргат справді хоче допомагати їм? Тоді навіщо він їх лякає — важкий, мовляв, шлях до перемоги? Хіба у них, дівчат, не стане сил по-

боротися і за кваліфікацію, і за мрії, і за те, щоб стати справжніми хіміками?

Каргат перевів дух і закінчив:

— Ну от, я все сказав... Коли хто з вас чогось не зрозумів, питайте, будь ласка. Коли в кого є якісь міркування — прошу. Було б добре, якби ті, кого приваблює робота в дослідній, думали не більше години-двох.

Відразу ніхто не обізвався. Дівчата нерішуче поглядали то одна на одну, то на Петушека. Той сидів остеронь, байдуже дивився у вікно.

Що більше обдумувала Саня почуте, то ясніше стало їй: з Каргатом працювати можна. А надто якщо він виконає свої обіцянки. В усякому разі він знає, чого хоче. Отож і вона, Саня, і всі дівчата знатимуть, що їм треба робити, як домагатися, щоб лабораторії стали передовою ділянкою виробництва, щоб увесь завод рушив уперед.

І ще одне. Саня не від того, щоб працювати в дослідній. Та якщо Лара піде в контрольну, то Саня саму її там не залишить. Ні, не подобаються їй оті чаювання пізно ввечері на самоті.

— Мені все ясно. І всім ясно, правда ж, дівчата? Нічого нам сидіти зараз та роздумувати про торішній сніг... Я хочу до дослідної.

Це сказала Лара.

Саня стрепецнулась. От і чудово! Та перш ніж заявити про свою солідарність з подругою, вона ще раз пильно подивилася на Каргата. Але той лише коротко кивнув на Ларині слова, навіть не глянув на неї. Ото біс! Прекрасно володіє собою... Чи, може, Санині підоозри таки безпідставні?

— Я теж до дослідної,— вголос мовила вона.

Санину заяву Каргат зустрів інакше. В очах його раптом блімнули вдоволені — так, так, саме вдоволені! — вогники. І він сказав:

— Приємно чути.

Що б це означало?

Дівчата почали підводитися. Лише одна з них спітала:

— Як я зрозуміла, товаришу Каргат, ви зобов'язалися бути і вчителем нашим?

— Так,— потвердив Каргат.— Вам це не подобається?

— Навпаки, дуже подобається,— запевнила його дівчина.

Підвівся й Петушек. Байдуже попрямував до столика, де стояли надіслані з цехів проби. Лаборантки зрозуміли цей сигнал: розійшлися по своїх місцях.

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ

Петушек повернувся до дослідної.

— Миколо Дмитровичу, я хотів би поговорити з вами. Конфіденціально. І зараз же.

На лиці його не було звичної посмішки. І дивився він мимо Каргата.

Каргат сидів з майбутніми дослідницями, перевіряв їх знання. Але почувши ці надміру урочисті інтонації Петушека, підвівся й пішов до перегородки.

Коли двері зачинились, Петушек заговорив ще стаченніше, але так, щоб слова його не долинули до лаборанток.

— Дозвольте насамперед запевнити вас, вельміщановний Миколо Дмитровичу, що я зовсім не від того, щоб наші лаборантки вивчили стандарти. Проте вважаю за свій обов'язок попередити вас: з таким же успіхом вони можуть вивчити хронологію Римської імперії або засвоїти агротехніку кокосових пальм. Стандарти не дадуть їм нічого. Абсолютно однаково, як працюватимуть вони — озираючись на стандарти чи не маючи про них уявлення.

— Надзвичайно цікаві міркування,— так само тихо зауважив Каргат.

Петушек розчув сарказм в його голосі. Він нахмурився, поправив окуляри й заговорив ще тихше:

— Та я змушений категорично заперечити проти будь-яких занять з лаборантками. Ви не маєте права так безапеляційно нав'язувати їх мені. Це не відповідає духові й букві угоди між мною і вашою державою. Тим більше, це — безглаздо. Ніяких позитивних наслідків такі заняття не дадуть. Ці дівчата не мають бодай елементарної хімічної освіти. Ви ідеалізуете їх. Ні на одному заводі за кордоном їх би й дня не тримали. Якщо й можна від них чогось домогтися, то тільки тими методами, що ви їх вжили вчора... Взагалі прошу мати на увазі: я приїхав сюди не для педагогічної роботи. Я вико-

нував і далі виконуватиму лише те, що обумовлено в угоді, про яку я вже згадував.

Петушек знов поправив окуляри: чи не вони часом раптом спотворили Каргата? Він чомусь став таким, яким вийшов учора до лаборанток.

Одначе голосу Каргат не підвищив.

— Ви все сказали?

— Так,— намагаючись не втратити гідності, кивнув Петушек.

— Тоді дозвольте мені дещо сказати,— твердо почав Каргат.— Мені вже відомий ваш договір з нами. За ним ви зобов'язалися керувати контрольною лабораторією...

— Так, керувати. Але...

— Я вас не перебивав, Ігнацію Карловичу, і прошу вислухати мене з тією ж увагою, з якою слухав вас я. Мене не цікавить, як ви розумієте слово «керувати». Вам доведеться засвоїти наше розуміння цього слова.

Петушек блиминув на Каргата окулярами.

— Я понад десять років працюю на хімічних заводах. Мені доводилося керувати лабораторіями в багато разів кращими, ніж ця. Смію запевнити вас — я чудово розумію, що таке керівництво.

Немов для того, щоб не схопити Петушека за петельки, Каргат склав руки за спину. Але й тепер він не дозволив собі підвищити голос. Та промовляв, наче одрубуючи слово від слова:

— На ваш превеликий жаль, трапилось так, що вам довелось змінити ваши прекрасні лабораторії на ці. Криза, що почалась минулого року в капіталістичних країнах, в тому числі й у вашій, припинила роботу чи не в усіх отих «кращих» лабораторіях. Отож, будь ласка, сумлінно виконуйте вимоги, які ставлять до вас оці далекі від вашого ідеалу лабораторії. Не забувайте, що ви згодились керувати дівчатами, батьки яких всього тільки дванадцять років тому здобули можливість давати своїм дітям освіту. Так, дівчата ці дуже мало знають, ще не вміють працювати. Та це не дає вам права зневажати їх. Ви тут для того, щоб вони перейняли у вас і знання, і вміння працювати. Тому сумлінно вчіть наших лаборанток. Запевняю вас, вони дуже скоро стануть гідними пошани. Навіть вашої.

— Ну, знаєте...— презирливо кинув був Петушек.

— Залиште своє презирство при собі! Та кожну мить згадуйте, за що вам тут гроші платять... Я бачу, ви ще не навчились нашої мови. Тому я змушений звертатися до вас вашою мовою — мовою грошей... Наша держава платить не за те, що ви вмієте аналізувати продукти кам'яновугільної смоли, а за те, що ви маєте ділитися з нами вашим досвідом. А що робите ви? Досі ви з ранку до другої години дня прогулювались по цих кімнатах та лише інколи коротко казали, як зробити те або інше. Цього досить у вас, у Чехії, бо там лаборантами працюють люди з вищою освітою. А ми перепродукції інтелігенції не маємо. Ми певні: і з дівчат з середньою освітою можуть вийти відмінні працівники лабораторії. І вийдуть! Далі. Коли трапляється якась складна робота, яку ніхто, крім вас, виконати не може, то ви ховаетесь з нею — бойтесь, що наші дівчата переймуть од вас методику праці. І це тоді, як ви мусите навчити їх. Мусите! Відтепер ви працюватимете разом з ними. Більше того, всі лаборантки по черзі будуть вашими асистентками. Цю чергу я встановлю сьогодні ж. І ні одне запитання лаборанток ви не залишите без відповіді...

Вчора, спостерігаючи, як рішуче й безцеремонно Каргат наводив лад у лабораторіях, Петушек одверто сміявся з дівчат: як на нього, то вони заслужили, щоб з ними й не так поводились Але сьогодні, на собі відчувши Каргатів натиск, він мимоволі відступив на крок. Хоч і стримував себе новий завідувач лабораторій, та кожне слово його скидалось на ляпас.

— Я знаю свої права,— все-таки заперечив Петушек.— Я робитиму лише те, що сам визнаю за потрібне.

— Ні, ви робитимете те, чого зажадають від вас лабораторії й завод,— ще рішучіше заявив Каргат.— А через те, що пильнувати інтереси заводу та його лабораторії у цих стінах доручено мені, то ви будете робити те, що я визнаю за потрібне... Гадаю, що розмов з цього приводу між нами більше не буде. Я прошу вас повернутися до контрольної.

Губи в Петушека погордливо викривилися. Він спробував розсміятися.

— Гаразд. Тут розмовляти я з вами більше не буду. Я провадитиму свої розмови в іншому місці.

— Не знаю, чи матимете ви з цього приемність.— В голосі Каргата прозвучала погроза.— Коли мене в тому іншому місці спитають про вашу роботу, я повто-

рю те, що сказав зараз вам. Не думаю, що ви хоч два тижні після того пробудете на нашому заводі. А можливо, і в Радянському Союзі. Жодний завод, жодна лабораторія не візьме вас до себе, бо те, чим ви тут досі займались, на наш погляд,— не робота.

Петушек зробив такий рух головою, наче ковтнув щось, не прожувавши. Круто повернувся й вийшов з-за перегородки такий же поважний і урочистий, яким і заїшов туди.

Але хоч і швидко пройшов він до контрольної, дівчата в дослідній помітили, що рум'янець на його щоках став не такий рожевий.

Тільки-но Петушек зник, Каргат нібито полагідніше. Він знов, що його помічник побіжить зараз до Руслевича, а то й до Каринського. Але знов і інше: якщо Петушек — справжній хімік, то працюватиме він тут і далі. А ні, то на заводі незабаром і згадувати про нього забудуть.

Нараз задзвонив телефон.

Притиснувши трубку до вуха, Каргат почув голос Каринського:

— Миколо Дмитровичу, чи не могли б ви зараз прийти до мене? Хотілось би продовжити нашу вчоращеню розмову. Не забули про неї?

— Ні, не забув, — стримано відповів Каргат. — А прийду... через півгодини можна? У мене тут невідкладна справа.

— Аж через півгодини? — розчаровано перепитав Каринський. — Ну, нічого не вдієш. Чекаю.

За ці півгодини Каргат хотів скласти більш-менш повне уявлення про науковий багаж своїх нових помічниць.

Радості та перевірка не дала ніякої. Але й не засмутила Каргата. Технікуми не дали дівчатам того, що мали б дати, проте прищепили їм певні елементи систематичного мислення, такого потрібного для всякої, а найбільше для дослідницької праці. Звичайно, самого цього замало. Все ж, якщо лаборантки працюватимуть із завзяттям, то швидко надолужать те, чого не дали їм школа та дотеперішнє Петушкове керівництво.

В розмові з Петушком він, Каргат, мав рацію. І з лаборантками контрольної шановному Ігнацію Карловичу доведеться попрацювати куди наполегливіше, ніж йому зараз ввижається. Каргат не дозволить йому відстა-

вати од себе. А він неодмінно доможеться, що лаборанти дослідної вже через два тижні знатимуть і вмітимуть стільки, що їм можна буде доручати невеличкі самостійні дослідження.

Ні, дівчата не підведуть лабораторію. Особливо Лара. Ця дівчина має всі дані...

Але чому він так придивляється до неї? Лише тому, що вона — вдумливий хімік-аналітик і враз скоплює кожне його слово? Чи вчора... Ні-ні, то була лише добросусідська зустріч. І старшою в дослідній він зробить Олександру Вовк, хоч Лара виконувала б обов'язки старшої куди краще, мабуть!

Каргат запропонував своїм помічницям самостійно простудіювати кілька статей про природу й особливості піридинових основ та способи їх добування в лабораторіях. Коли повернеться він од директора, то обговорить з ними прочитане, а потім вони разом з ним складуть план на наступні тижні, розподілять обов'язки...

Виходячи з лабораторій, Каргат зіткнувся в дверях з Петушком. Був той у пальті — звідкись повергався. Обличчя його знову було рожеве. Він члено відступив перед Каргатом, даючи йому дорогу. Але окуляри його при цьому переможно бліснули.

Каргат хмикнув: Петушек діяв саме так, як він передбачав.

І наслідки вжитих Петушком заходів позначились негайно. Не встиг Каргат і на десяток кроків одійти від лабораторії, як почув позад себе:

— Миколо Дмитровичу!

Гукав Русевич. Поважно ступаючи, він наздоганяв Каргата. Лице Валентина Модестовича аж світилося, наче зустріч з завідувачем лабораторії була для нього найприємнішою подією сьогоднішнього дня.

— Доброго ранку, дорогий Миколо Дмитровичу! — ще здалеку почав він, заздалегідь широким жестом простираючи до Каргата руку. — От ніколи не думав, що ви, — людина, можна сказати, кабінетного плану, — так швидко навчитесь рано прокидатися... Це, коли хочете, неабияке досягнення!

Каргат уже мав підстави з деяким сумнівом ставитися до широті Русевича. Він коротко відказав:

— Доброго ранку.

Валентин Модестович від того не став менш люб'язним. Він узяв Каргата під руку й заговорив так, німов

зрадів з нагоди висловити своєму новому співробітнику-ві всі свої думки про його вдачу. Але в голосі його раз у раз прохоплювались нотки чи то легкої насмішки, чи то дружнього застереження.

— Така акуратність і ваші здібності,— а про них я можу судити з ваших виступів учора на технічній нараді та по наслідках вашої участі в дослідах у дистилляційному цеху,— дають мені приємну певність, що ви — саме та людина, якої так бракувало нашим лабораторіям. Я ніскільки не сумніваюсь,— контрольна під вашим досвідченням керівництвом працюватиме ідеально, ніколи більше не подаватиме мені тих жахливих аналізів, від яких не тільки в мене волосся на голові ворушилося... Але не подумайте, прошу вас, що я говорю вам компліменти. Я глибоко переконаний, що ви краще, ніж будь-хто інший, організуєте контроль...

Каргат розумів, що означають ці надмірні лестощі. Русевич намагався показати, що вчоращня сутічка між ними не має для нього значення. Існує, мовляв, велика різниця між принципіальними розходженнями й особистими взаєминами — різниця, якої дехто по молодості своїй не помічає. А тим часом перше не повинно відбиватися на другому. І те, для чого він, головний інженер, спинив зараз свого нового підлеглого, аніскільки не викликане бажанням порахуватися за вчоращне.

Мобілізувавши свої дипломатичні здібності, Каргат скромно відповів:

— Ні, я не вважаю це за компліменти. Просто ви в дещо образній формі ставите передо мною певні вимоги. Прошу повірити мені: я докладу всіх сил, щоб виконати їх найсумлінніше. Не тільки контрольна, але й дослідна,— він зробив наголос на цьому слові,— лабораторії працюватимуть на всю, якщо можна так сказати, потужність.

Русевич зовсім розцвів. Він збирався поговорити з Каргатом на досить дражливу тему. А загострювати взаємини з цим надто бистрим на прикре слово молодиком не хотілось. Вчорашній вечір показав, що з Каргатом краще жити в мірі. Тим-то його відповідь обрадувала Русевича. Більше того, вона засвідчила, що новак ставиться до головного інженера з належним пієтетом.

Кілька кроків вони пройшли мовчкі.

— Шкода, що мені сьогодні треба їхати до Харкова,— знов почав Валентин Модестович.— Треба було б

показати вам завод, розповісти про нього геть усе. Тут є чимало цікавого для вас, людини кабінетної...

— Я докладу всіх зусиль,— запевнив його Каргат,— щоб ви не згадували так часто про мою кабінетність.

— Дуже приємно,— не помітивши шпичака, кивнув Русевич.— Так я скажу Петрову, щоб він зробив це за мене. Ви вже познайомилися з ним? Це наш завідувач виробництва... І він, і я — ми обидва будемо раді прислужитися вам.

І без паузи, щоб показати Каргатові, як мало важить для нього наступне, задав питання, якого той чекав з самого початку розмови:

— До речі, що трапилося сьогодні між вами і Ігнацієм Карловичем?

— На мою думку, нічого особливого,— в тон йому відповів Каргат.

Валентин Модестович з подивом глянув на нього.

— Чому ж тоді Ігнацій Карлович так образився на вас? І коли б тільки образився... Ігнацій Карлович прибіг до мене обурений. Повірити Ігнацію Карловичу, так ви немовби такий порядок почали запроваджувати в лабораторіях, що він просто працювати там не зможе... Не подумайте тільки, що це — докори. Але Ігнацій Карлович — такий досвідчений спеціаліст...

— Ну, який з нього спеціаліст, я ще знаю,— сказав Каргат.

— Так нам це відомо! — поважно промовив Русевич.

— От я й дав йому всі можливості якнайповніше виявити свою досвідченість. І він її виявив.

Люб'язність на обличчі Валентина Модестовича стала не такою виразною.

— Дивно... Вас послухати, дорогий Миколо Дмитровичу, так Ігнацій Карлович дякувати вам повинен. Не повірити Ігнацію Карловичу?.. Я знаю його не один день...

Надто ясно було, що Петушкові головний інженер вірить значно більше. Отже, розмовляти з ним ні про що. Все-таки Каргат спробував пояснити:

— Я, звичайно, дуже мало пробув на заводі, щоб мати безпомилкове уявлення про досвідченість Петушека. Але ви весь час стежили за його роботою, навіть керували нею. Значить, все про нього знаєте... Чим же саме Петушек виявив свою досвідченість?

На обличчі Валентина Модестовича лишилося ще менше люб'язності.

— Ну, знаєте... Адже тільки аналізам Ігнація Карловича і можна вірити! Не уявляю, що б ми робили без такого висококваліфікованого спеціаліста.

Каргат і собі перестав дбати про те, щоб голос його звучав лагідно. Він гостро спітав:

— Так що ж ваш Ігнацій Карлович — досвідчений лаборант, та й по всьому? Який же з нього керівник контрольної? Що він зробив для того, щоб можна було вірити усім аналізам? Хіба це не його прямий обов'язок — дбати, щоб лаборантки не помилялись?

— А-а, ви он в якому розрізі,— примирливо перебив його Русевич.— Тоді, звичайно... Одне слово, ви попросили Ігнація Карловича...

— Я зажадав од нього високоякісної роботи всієї лабораторії,— відрубав Каргат.

Валентин Модестович зітхнув. Нічого не скажеш, вимога цього молодика до Петушека небезпідставна. Але ж не в тім справа...

Русевич витяг свою руку з-під ліктя Каргата.

Цей несамовитий молодик таки справді мало зважає на те, що йому кажуть люди з більшим життєвим і виробничим досвідом, не замислюється над тим, до чого можуть привести його слова та вчинки. Хай не Каргат, а Розенберг із Слинськом були вчора причиною першої незгоди між ним, головним інженером, і директором, але завідувач лабораторії (може, й не навмисно) підвів під цю прикру незгоду теоретичну, так би мовити, базу. Очевидно, відтепер суперечки з Каринським частішатимуть в міру того, як директор відчуватиме себе щодалі певнішим, незалежнішим. А Каргат, очевидно, охоче допомагатиме йому слухати висловлювання головного інженера як щось таке, до чого треба ставитися тільки критично.

Крім того, з примхи випадку цьому молодикові пощастило допомогти Розенбергу довести правильність його припущення і виручити сьогодні завод. Щоправда, тут лише радіти можна. Та яка тут може бути радість, коли ця подія так боляче позначалась на авторитеті головного інженера!

А вчора на технараді!.. Ні від кого досі Русевичу не доводилось чути стільки образливих натяків, як од Каргата. Цього самовпевненого новака не спинила офіці-

альність і поважність наради. Вживши некрасивої демагогії, не давши ні кому як слід розібратися в справі, він повернув усе так, що Русевич змушеній був сказати, який тип камер він вважає найдоцільніший — тобто взяв на себе відповіальність за те, за що відповідати повинно Хімоб'єднання. Ще трохи, і головний інженер постав би перед усіма в карикатурному вигляді розгубленого адміністратора.

Що ж, Валентин Модестович хоч і змушеній сьогодні їхати до Харкова й відстоювати там те, що нав'язав заводові цей скоростиглий учений, ладний був би пробачити йому вчоращне: все це, мовляв, запал молодості... ну, і відсутність правильного виховання.

І, нарешті, оця історія з Петушком...

Чи не забагато для однієї доби? А що буде, коли отаке повторюватиметься щодня?

Звичайно, Каргат поставив перед Петушком, як і вчора перед технічною нарадою, вимоги, проти яких наряд чи заперечиш. Та досі ніхто до Ігнація Карловича з подібними вимогами не підходив: хіба він сам не знає, що й як йому робити? Не врахував Каргат і того, що Петушек як-не-як іноземний спеціаліст з похвальними атестатами видатних хімічних фірм. Для нього гостро поставлені вимоги — найменше образа... Ні, не можна так поводитися з потрібними заводові людьми!

— От бачите,—з погано прихованою погордою сказав Каргат,— ви мовчите. Вам нічого сказати на захист вашого Петушека... Петушек або пристане на мої вимоги, або забереться звідси.

Отже, минула доба — не випадок. Каргат не збирається толерантно ставитися до того, що не подобається йому чи в людях, чи на заводі. Він належить, видно, до тієї категорії індивідуумів, які визнають лише те, у вішо самі вірять. Не дуже симпатична категорія... Люди на з такою фанатичною вдачею та ще з причепливою ідеєю хоч кому завдасть клопоту.

І не тільки клопоту...

Але все це зрештою, не таке вже й страшне, яким ввижається з першого погляду. Трохи терпіння, рівнє поводження, спокій — от що тут потрібне. І не таких норовистих молодиків Валентин Модестович угамовував. Прибере й цього до рук, зробить з нього тактовного й культурного інженера і — тягтиме він той віз, у який його запряжуть.

Люб'язність ще не зовсім облишила Русевича, коли він мовив:

— Справді, я нічого не заперечу по суті ваших вимог до Ігнація Карловича. Але... Насамперед я попрошу поставитися до моїх слів, як до дружньої поради людини, що довше за вас жила на світі й краще знає життя... Голе право — ну, хіба його досить? Правом треба тактовно користуватися. У стосунках між людьми потрібна ще й ввічливість. Французи кажуть: «Ввічливість винайдено для того, щоб зробити людські взаємини прекрасними».

Каргат недбало хитнув головою:

— Щодо тактовності, то я не погрішив проти неї. Я не сказав Петушкові жодного образливого слова. Менш за все я хочу з ним сваритися. Та, на жаль, не форма, а саме зміст моїх вимог здався йому неприйнятним.

Русевич міцно стулив губи. Важкувато з цим молодиком зберігати рівновагу. За слова йому, щоправда, нічого не закинеш, але тон — тон чого вартий! Так і чуєш: без вашого батька знаю, що мені робити.

Та й тепер Валентин Модестович переборов себе і звернувся до Каргата по-товариському:

— Вчора на технараді я мав нагоду спостерігати, в якій формі ви висловлюєте свої погляди... Ви були в дискусійному запалі, хай так. Але культурна людина завжди стежить за собою, ніколи не втрачає почуття міри й не дозволяє собі некоректних слів... Знов-таки — це не догана. Ви доросла людина. Я не думаю, щоб вас треба було вчити елементарних правил ввічливості. Я кажу це тільки тому, що ваша поведінка вчора багато дечого показала мені. Легко уявити, як ви розмовляли з Ігнацієм Карловичем, коли він спробував заперечити проти ваших вимог... Я вважаю, що Ігнацій Карлович мав підстави скаржитися на вас і просити мене, щоб я захистив його від вашої... м-м... нетolerантності.

Занадто урочиста промова Русевича почала дратувати Каргата. Правила поведінки, чиєсь дрібні образи, удавана дружність — чого з допомогою отакого арсеналу чеснот хоче домогтися від нього головний інженер? І невже він має стільки вільного часу — витрачає його на нікчемні розмови!

— Про що ми говоримо? — вже не приховуючи досади, спітав Каргат. — Про мої вимоги до Петушека чи про мої манери?

Валентин Модестович, вірний своєму рішенню не звертати уваги на притаманні зеленій молодості вихватки і щоразу подавати наочний приклад гречності цьому нетактовному франтові, відповів з підкресленою лагідністю:

— В даний момент — про вашу поведінку. Поговоримо про неї сьогодні з тим, щоб більше до цієї теми ніколи не повернутися... Любий Миколо Дмитровичу! Я надзвичайно заінтересований у тому, щоб ви домоглися близьких результатів у роботі лабораторії. А для цього вам перш за все потрібні відповідні умови. В Харкові, в своїй інститутській лабораторії, ви сиділи між чотирьох стін, і, крім пристойного обладнання, вам нічого не було потрібно. А тут завод. Замкнутися в чотирьох стінах вам не пощастиТЬ. Та, коли судити по вчорашильному дню, ви й не шукаете самоти. Отже, вам мало не на кожному кроці доведеться стикатися з людьми. І якщо ви не зумієте знайти дружній контакт з ними, то навряд чи задовольнить вас тоді і найкраще обладнання лабораторії... З міркувань виключно товариських я раджу вам продумати свою поведінку... Щодо мене особисто, то мені зовсім байдуже, як ви ставите місяць до мене. Не це визначатиме мое ставлення до вас, як до працівника. Але інші, розіллившиесь на вас, почнуть інтригувати, вstromляти вам палки в колеса — постараються зробити все, щоб ваше перебування тут стало для вас нестерпним...

Можливо, коли б це говорив не Русевич, Каргат замислився б над почутим. Тим більше, що він і сам розумів: від правильних взаємин з тутешнім народом багато що залежатиме в його роботі.

Але Русевич уже в першій розмові з Каргатом допустився кількох скептичних натяків на його торішні виступи в пресі. Саме це й спонукало тоді Каргата замкнутися в собі, враз відбило охоту ділитися своїми планами з головним інженером. А вчора на технічній нараді, коли справа з сублімаційними камерами стала вже ясною, Русевич усе ще нагромаджував кули дрібниць, які, на його думку, доводили, що всю відповідальність за новозбудований цех повинно нести Хімоб'єднання, і знов допустився єхидних висловів на адресу Каргата:

наша наука, мовляв, це одне, а виробнича практика — зовсім інше. Після цього Каргат узяв слово вдруге. Не важко було довести, що головний інженер в даному разі з-за дерев не бачить лісу, а наука саме для того й існує, щоб людина могла вгледіти те, що лежить на якійсь віддалі від її носа.

І Русевич, сам не вміючи додержувати елементарної тактовності, сміє робити йому зауваження!

Дуже kortіло Каргатові сказати щось подібне до висловленого ним на вчорашній нараді. Та він промовчав. Хай головний інженер говорить що завгодно і скільки хоче. Він, Каргат, пустить ці теревені повз вуха, постарається забути їх якнайшвидше.

— Чи зрозуміли ви мене? — тим часом повагом промовляв Валентин Модестович. — Ще раз повторюю: я певний, з вас вийде непоганий інженер, і я дуже хочу, щоб це сталося якнайшвидше. Повірте, це — єдиний мотив, що примусив мене дискретно поговорити з вами на цю неприємну тему.

Вони вийшли за ворота заводу й спинилися серед шляху, що пролягав між проїздною та заводоуправлінням. Каргат доторкнувся рукою до козирка кепки й мовив:

— Я дуже вдячний вам, Валентине Модестовичу, за поради...

Русевич недовірливо зиркнув на нього.

— Ну, що ви, що ви, Миколо Дмитрович! — поблажливо сказав він. — Будемо вважати вашу сутичку з Ігнацієм Карловичем за прикре непорозуміння. Надалі ви будете з ним обережніші і, перш ніж вимагатимете чогось від Ігнація Карловича, завжди радитиметься зі мною.

Каргат рвучко повернувся до Русевича... і церемонно вклонився.

— Даруйте мені, Валентине Модестовичу, що перевиваю вас. Два слова...

— Прошу, Миколо Дмитровичу.

— Ви — головний інженер заводу. Отже, я повинен виконувати ваші прохання й коритися вашим наказам. Так я й робитиму... Але внутрішнє життя лабораторії — це моя компетенція. Я відповідаю перед вами за наслідки їх роботи, а не за методи... Вашого прохання про Петушека я не виконаю.

Русевич спантеличено закліпав очима.

— Сьогодні лабораторії почали працювати інакше,— говорив далі Каргат,— ніж досі. І не вони до Петушека, а хай Петушек до них пристосовується. На цьому дозвольте мені попрощатися й побажати вам успіхів у Харкові. Я з приємністю порозмовляв би з вами ще, але на мене давно вже чекає Сергій Павлович.

Каргат ще раз уклонився і попрямував до ганку за водоуправління.

Якусь хвильку Валентин Модестович дивився йому вслід. Виходить, він, головний інженер, говорив зараз на вітер. Валентина Модестовича пройняла злість. Він розтулив був рота, щоб вилася, але Каргат уже зник за дверима.

Валентин Модестович провів рукою по обличчю.

«Нічого, нічого... Нічого, що мороки з ним буде до несочу. Кінець кінцем я таки приберу його до рук. А мені не пощастило — Ганна з ним упорається. Так чи інакше, а буде він ручний».

ТАЄМНИЦЯ ЗАКОРДОННИХ ЗАВОДІВ

— Зараз буде тут,— сказав Каринський.— Вони вийшли з заводу.

Васюта поклав на стіл газету, і собі підійшов до вікна. Побачивши Каргата, який в ту мить вклонявся Русевичу, буркнув:

— Цікаво... Вчора гризлись, а сьогодні китайські церемонії. Виходить, дійшли згоди?

Та Каринський, бачивши все, догадувався, що це за поклони й чому в Русевича такий стороپільний вигляд.

— Ні, не церемонії це,— сказав він.— Каргат, видно, підніс Валентинові Модестовичу якусь нову пілюлю, а гелер пробує трохи позолотити її... Ні, згоди вони так швидко, на жаль, не дійдуть.

— Мирно не житимуть? — спитав Васюта.

— Ти ж бачив учора. Надто різні вони в усьому... Та й зараз — о, подивись на них.

Тепер і Васюта помітив, як самовпевнено Каргат одійшов од Русевича, як мінився на обличці головний інженер, як нервово його пальці стиснулися в кулаки.

Помітив Васюта й те, як похмурнішав Каринський. Він легенько штовхнув директора лікtem у бік.

— У старовинному кресалі кременем били по залізу — вискакувала іскра. Так наші предки добували вогонь. Русевич, звичайно, не залізо, Каргат не кремінь. І все-таки... Тут інтересна хімія буде — не така, як по заводських приладах. Реакція починається бурхливо. Може, вона й цехи захопить, га? Хіба ти цього не хочеш?

— Не знаю, що дасть нам отої стародавній спосіб добування вогню,— невпевнено промовив Каринський. Васюта посерйознішав.

— А нам з тобою віднині треба жити з пашорошеними уshima й широко розплющеними очима, щоб чогось не прогавити, щоб оцей норовистий коник біг правильною дорогою... Огонь нам потрібний не для того, щоб висадити в повітря завод. Отож вище голову, директоре! Підбери віжки. А то казна-куди зайдеш.

І зовсім суворим став Васюта, коли Каргат увійшов до кабінету. Не встиг ще той привітатися, як Васюта сказав:

— Ми звідси бачили, як ви з головним інженером розмовляли.

Каргат знизав плечем:

— А це ми з Валентином Модестовичем намагались зробити наші взаємини прекрасними.

— Прекрасними? — похмуро перепитав Васюта.— Ну, знаєте... Ви що — завжди отак з ним будете?

Каргат відповів:

— Ні. Тільки в тих випадках, коли він говоритиме не зовсім розумні речі.

Васюті це сподобалось. Та він ще більше наспився.

— По- вашому, це часто з ним трапляється?

— Не думаю,— відказав Каргат.— Коли б часто, то навряд чи був би він головним інженером.

Кілька секунд вони мовчки дивились один одному в очі.

Цих секунд Васюті було досить, щоб пересвідчитися,— Каргат зараз такий самий, яким був учора на технічній нараді. Це одверта людина. Каргат не боїться в очі сказати співбесідникові, що думає про нього, бо вірити у свою правоту, знає собі ціну. Можливо, він де-що заноситься. Але то ще не гріх.

Брови у Васюті розійшлися, і вже звичайним голосом він спітав:

— А самі ви ніколи дурниць не верзете?

— Як не верзу? — засміявся Каргат. — Я нормальна людина. А кожна нормальна людина, бува, говорить не подумавши. Однаке я не протестую й не ображаюсь, якщо мені за це мнуль вуха.

— Навіть коли то буде Валентин Модестович?

— Навіть коли то буде моя лаборантка.

Засміявся й Васюта.

— Ну, подивимось...

Каринський, який усе ще стояв коло вікна, так само перестав хмуритися.

— Мені, Миколо Дмитровичу, — сказав він, підходячи до стола, — дуже хочеться, щоб ви спрацювалися з Валентином Модестовичем. Не думаю, щоб незгоди між вами дали хоч якусь користь вам обом і нашему заводу.

— А то які незгоди, — кинув Васюта.

— Ви маєте рацію, — не відразу відповів Каргат. — Постараюсь встановити між собою й головним інженером нормальні стосунки. Але як визначити норму? Вчорашній день показав, що на деякі питання вуглехімії та її найближчого майбутнього ми дивимось по-різному. І тут я нічим не поступлюсь. Якщо Валентин Модестович знову заплутається в дрібницях, як це сталося вчора, або раптом почне повторювати мені те, що я чув торік з приводу моїх статей, я... — Почавши вийовничо, Каргат раптом закінчив майже миролюбно: — Так, я постараюсь довести йому, що він помиляється.

— В той же спосіб, що вчора? — поцікавився Васюта.

— Або в якийсь інший. Та я не думаю, що ділові й принципіальні суперечки перешкоджатимуть нам у праці. Навпаки.

Каринський кивнув.

— Ну, ділові дискусії — це закономірно. Тільки не плюйте в криницю, Миколо Дмитровичу. Валентин Модестович дуже досвідчений інженер. Його досвід вам ще може в пригоді стати... Але досить про це. Скидайте пальто та сідайте сюди.

За столом всі троє помовчали.

— Отже, поговоримо про наші плани, — заговорив Каринський, — якщо у вас, звичайно, ще не зникло бажання розповісти про них мені й Данилові Максимовичу.

Каргат зазирнув в очі директорові, потім Васюті,

— Бажання не зникло,— поволі почав він.— Мені просто не терпиться познайомити вас з тим, заради чого я сюди приїхав... Але спершу, Сергію Павловичу, як дистиляція? Чи впоралась решта цехів із збільшенням навантаження?

Каринський аж засяяв.

— Усе закінчилось щасливо. Через дві години відправимо цистерни.

— А корнюри знов переведені...

— Ні! — скрикнув Каринський — Розенберг і Петров добре проінструктували нову зміну. Від безперервки ми відмовлятися не збираємося. Між іншим, Розенберг і Слинсько не знають, як дякувати вам. Я — також. Ви так допомогли нам усім...

— Допоміг? — широко здивувався Каргат.

— Ще б пак!

Каргат заперечливо хитнув головою.

— Ви знов беретеся за вчоращне, Сергію Павловичу?.. Спасибі за комплімент. Але я відмовляюсь прийняти його. Те, що я збирався розпочати свою працю сьогодні, а почав її вчора — не заслуга.

Каринський і Васюта переглянулися. По обличчю первого промайнула тінь. А Васюта ледь помітно кивнув, наче стверджуючи якусь свою думку.

— Ви хочете сказати,— спитав він,— що коли б Розенберг мав надійний контроль під час первого свого досліду, то він уже тоді домігся б успіху?

— Не знаю. Але під час другого — безперечно.

Васюта мигцем глянув на Каринського.

— Ти запам'ятаєш це, правда, директоре?

— І не тільки це,— замислено промовив той.— А ви, Миколо Дмитровичу, не скромничайте. Почали ви добре. А добрий початок...

— Я не відкидаю того,— перебив його Каргат,— що я — особливо зацікавлений у тому, щоб дистиляційний цех, а там і весь завод працювали прискореними темпами. Я думаю не про далеке майбутнє і не про літри, а про тонні піридинових основ.

Каринський сів зручніше.

— Правильно, поговоримо про них,— сказав він.— Отже, чого ви хочете?

Васюта підпер голову кулаками, прикипів поглядом до Каргата.

— Хочу я,— стримано почав той,— не так уже й багато... Та доведеться почати з торішньої історії.

— Будь ласка,— разом відповіли Каринський і Васюта.

— Багато всяких міркувань висували проти мене то-рік наші господарники. Не буду про них згадувати. Але одного забувати не слід. Нікому не було боляче, що наші заводи не виробляють продукції, яка давно вже стала звичайною для заводів закордонних. Не про відставання нашої хімічної промисловості думали мої опоненти, а про те, як би раз назавжди поховати мої пропозиції. Вони не хотіли бачити, що наші заводи можуть виробляти чимало нових речовин... Піридинові основи — далеко не найважливіша з них. Зате найпростіша. Тому з неї і слід почати. Для піридинів не треба ні нової апаратури, ні істотної реорганізації виробничих процесів. Потрібне інше: знання останніх досягнень вуглемінії. А нашим старим виробничникам чомусь здається, що на їх вік стане й того, що вони взнали колись. Таким людям важко щось довести, від нового вони відбрикуються ногами й руками. Можливо, я перебільшу...

— Не думаю, щоб це було велике перебільшення,— вставив Васюта.

Коло губів Каргата прорізалається глибока зморшка.

— Ну, та я не з тих, хто складає зброю після першої поразки. Не вплинуло на моїх противників слово — вплинути факти... Як добувають піридинові основи за кордоном, нам точно не відомо. Це виробнича таємниця фірм. Ми знаємо лише, що вилучають їх з першої фракції, бо вона аж на п'ять процентів складається з піридинів. Виходячи з цього, я торік і опрацював спосіб їх добування, який давав наслідки не гірші проти закордонних засобів і був не дорожчий. Що сталося з моєю пропозицією, ви знаєте. Але останній рік я не тільки сперечався з нашими консерваторами від хімії,— я працював над удосконаленням свого способу. Я спробував вилучити піридин не з цілокупної фракції, як це робиться на закордонних заводах, а з уже обробленої — із знефеноленої і зненафтальіненої,— тобто з того, що на цьому заводі є відходом виробництва. І я їх вилучив! Наслідки цієї спроби перевишили всі мої сподівання. По-перше, процент вилучених піридинів такий високий, що можна говорити про цілковите вилучення їх з першої фракції. А по-друге, цей спосіб дає можливість рен-

табельно вилучати піридини і з другої фракції, так само вже обробленої... От що я хочу впровадити в радянську хімічну промисловість. Для цього, власне, я сюди й приїхав.

Васюта не приховував своєї гострої цікавості до розповіді Каргата. Він нетерпляче нахилився вперед і спітав:

— А цей новий спосіб — складний?

— Набагато простіший за перший,— відповів Каргат.— Рядовий робітник розбереться в ньому.

— Непогано,— кинув Васюта.

— По-моєму,— сказав Каргат,— вже одного цього досить, щоб негайно організувати перевірку його в заводських умовах, а далі і впровадити його у виробництво. Коли ж зважити ще на один момент...

— Який?

Каргат вийняв з кишені аркуш паперу, обережно розгорнув і поклав на стіл. Це була сторінка з якогось журналу з надрукованою великою таблицею. Один рядок був підкреслений червоним олівцем.

— Це,— сказав Каргат,— світові ціни на основні хімічні продукти на перше січня цього, тисяча дев'ятсот тридцятого року. Зважте, що за кордоном тепер страшна економічна криза,— ціни на все дуже впали... Підкреслений рядок — вартість піридинових основ. Як бачите, товарна біржа в Нью-Йорку реєструє від двох тисяч чотирьохсот до двох з половиною тисяч доларів за тонну. Берлін дає дві тисячі й двісті в тій же валюті. Лондон наближається до американської ціни. А проти нашої країни стоїть образлива риска: ми піридинових основ ще не виробляємо. А втім...— Каргат помов'яв мить.— А втім, тонна цієї речовини може коштувати нам десь коло двох з половиною тисяч карбованців. Карбованців, а не доларів,— ви розумієте?.. І ця цифра — не остаточна. Я вивів її для напівкустарної установки, з якої, на мою думку, нам слід починати. Проект такої установки я вже почав розробляти. Закінчити його — справа двох-трьох тижнів. Коли ж ми матимемо добре обладнаний піридиновий цех...

— Карбованців? — не повірив Васюта.

— Невже карбованців? — слідом за ним перепітав і Каринський.

— Авжеж, карбованців,— потвердив Каргат.— Проте повторюю: це мої попередні, приблизні підрахунки.

Я не знаю тонкощів заводської калькуляції. Вивести точну собівартість — це справа заводських плановиків. Та в усякому разі наша ціна на піридинові основи буде значно нижча порівняно з теперішніми, дуже низькими світовими цінами.

Каринський гордо глянув на Васюту: бачиш, якого сокола здобув я для нашого заводу? Каргат обіцяв куди більше, ніж директор сподівався. Однаке озвався Сергій Павлович стримано:

— Чи не помиляєтесь ви, Миколо Дмитровичу? Адже це... це щось неймовірне.

Каргат розгладив таблицю.

— Мені теж спочатку здавалось, що я десь наплутав. Я кілька разів перевіряв усі свої розрахунки, при чому орієнтувався на найнесприятливіші умови. І щоразу виходило те саме... А втім, я зараз викладу суть моого проекту, і ви побачите, що піридин ми матимемо тільки дешевий.

Через двадцять хвилин директорський стіл рясно вкрився клаптиками паперу з похапливо виведеними формулами й нашвидкуруч зробленими рисунками.

У Каринського весело поблискували очі.

Васюта поволі перебирає ті папірці, ще раз перевірючи, чи правильно він усе розуміє. Він ні разу не перебив Каргата — так ясно той виклав свою ідею й шляхи її здійснення. Справді, суть його проекту була навдивовижу нескладна: не тільки рядовий робітник хімічного завodu, але й людина, яка має туманне уявлення про хімію, могла б розібратися в ньому. Ну, а раз уміє Каргат так ясно викладати свої думки, то зуміє, значить, знайти спільну мову з тими, хто віднині працюватиме поруч з ним.

Каргат поклав олівець.

— От і все. До смішного просто, як бачите. І... що ж ви з приводу цього думаете, товариші?

Каринський підвівся, пройшовся туди й сюди. Відповідь у нього була готова. Та Каргат сказав більше, ніж він чекав. Перспективи, що раптом розгорнулися перед директором, були такі несподівані, такі захоплюючі,— потрібен був час, щоб охопити їх, упоратися з хвилюванням. І неваже цей молодий інженер, що нічого досі, крім інститутської лабораторії, не бачив, жив лише абстракціями,— справді мислити практичніше, вміє диви-

тися вперед краще, ніж ті поважні інженери з багаторічним досвідом, які торік висміювали його?

— Коли ж буде готовий ваш проект? — тим часом спитав Васюта.

У Каргата й на це була готова відповідь.

— Спершу мені треба точно встановити кількість піридинових основ у тутешніх знефенолених і зненафталінених фракціях та перевірити, як виходять вони з них. Не думаю, щоб я натрапив тут на щось несподіване, та все ж таки... Водночас я хочу якнайдокладніше вивчити завод, мати вичерпні відомості про технологічні процеси на ньому, знати його апаратуру, міжцевові комунікації. Треба поблизче познайомитися і з тими, хто тут працює. На лабораторні дослідження й усе інше мені вистачить місяця. Ну, хай п'ять тижнів...

— Так багато? — спитав Каринський, і в голосі його виразно прозвучало розчарування.

— Та хіба ж це багато? — здивувався Каргат.

— Я думав... — почав директор, але сам себе перебив: — Чому ж усе-таки аж п'ять тижнів?

Каргат глянув на нього з усмішкою і призвався:

— Правду сказати, мені самому не терпиться. Але я хочу мати певність, що нічого несподіваного не трапиться. Отже, місяць. А потім, як я вже сказав, днів з п'ятнадцять-двадцять треба буде на уточнення проекту й остаточні підрахунки... Поки що мої мрії, повторюю, обмежуються установкою напівзаводського, майже кустарного типу. Ну, а якщо справдяється всі припущення, тоді, товариші... тоді, здається мені, ви самі почнете будівництво цілого піридинового цеху.

Хотілось Каринському підійти до Каргата, схопити його руку, щосили потиснути. Але щось стримало директора від такого одвертого виявлення почуттів. Та й Каргат сидів виструнчений, напружено вдивляючись в якусь цятку на стіні.

— Що ж ви скажете, товариші? — спитав він по довгій мовчанії.

Каринський нарешті підійшов до нього.

Та раніш заговорив Васюта:

— По-моему, у нас є час подумати. Правда, Сергію Павловичу? Микола Дмитрович працюватиме над своїм проектом, а ми тим часом обміркуємо все. Щоб потім, коли проект буде готовий, відразу сказати «так» чи «ні». Резонно?

Каргат вислухав його з нерухомим обличчям.

— Резонно воно резонно,— сказав Каринський.— І від широго серця бажаю вам успіху, Миколо Дмитровичу.

Васюта хитро примружився.

— А чи досить Миколі Дмитровичу твого широго серця? Що ми думатимемо про його пропозицію й бажатимемо йому успіху в розробці проекту — це само собою. Ну, а якщо Миколі Дмитровичу буде потрібна наша допомога?

— Допоможу всім, чим тільки зможу,— твердо сказав Каринський.— Трапиться у вас якась там неув'язка,— ви не крийтесь, Миколо Дмитровичу.

Васюта повернувся до Каргата.

— Допомагатиму вам і я. Ось моя рука.

Каргат напружено подивився йому в очі й міцно потис простягнену руку.

...Коли двері за Каргатом зачинились, Васюта ще раз перебрав покреслені папірці, глянув через плече на директора (той з замисленою посмішкою ще стояв серед кабінету) і мовив:

— А ти, Сергію Павловичу, мав рацію. Мирно вони не житимуть. Я про Каргата та Русевича.

Каринський по-філософськи зауважив:

— У суперечці народжується істина.

— Знов ти маєш рацію,— згодився Васюта.— Виходить, ти вже за те, щоб побільше іскор викрешувати?.. А мені здається, що нам з тобою треба подбати, щоб суперечок було не забагато, а істини народжувалися швидше. А це трудніше. Нелегко впрягти в одну справу таких різних людей... Русевич в основному задоволений з того, що є. Реконструкція для нього — механічне розширення вже існуючого: збудувати сублімацію, поставити кілька нових корнюрів до дистилляції, замінити спрацьоване устаткування... Працює він спокійно, не хапаючись. А нервується лише тоді, коли його кваплять. А цей... Не знаю, чи задовольниться він самими піридинами. Домігшися їх, він тієї ж миті захоче ще чогось... Оця риса у людей мені найдорожча... І ще одне, думається мені: повариться він у заводському котлі з півроку,— приде до тебе, а то й до мене, рекомендацію в партію просити.

— От і добре! — вигукнув Каринський.

— Дуже добре,— згодився Васюта.— І я хочу, щоб перемогу він здобув швидше. Ну, а коли Русевич від його прагнень щодня на стінку дертиметься...

— Спільників Каргат собі швидко знайде,— впевнено мовив Каринський.— Одного вже має — Розенберга. Петров, мені здається, теж буде з ним.

Васюта сперся руками на коліна, якийсь час сидів з низько склоненою головою. Чоло його взялося зморшками.

— От що, директоре,— почав він.— Скажу я тобі те, що давно вже думаю. Мені відразу не сподобалась атмосфера на цьому заводі, тільки-но я сюди прийшов. І ти мені не дуже подобався. Два місяці не вистачало в тебе пороху, щоб Розенберга підтримати.

Каринський провів рукою по потилиці.

— Так ти ж знаєш...

— Знаю,— перебив його Васюта.— І я терпляче ждав. І вчора таки побачив, що директор з тебе нібіто вийшов... Придивлявся я й до Розенберга. Гаряча голова. І до непосидючого Петрова так само приглядався. Обидва вони бачать, що не гаразд на заводі, а сил виступити проти Русевича у них обмаль. Та й відваги їм би в когось позичити. Хоч що хай вони думають про теоретичну відсталість головного інженера,— не їм ту відсталість подолати. Не поведуть вони Русевича за собою. Та й самі без досвіду Валентина Модестовича мало чого зроблять.

— Якби не це, я ще два місяці тому б...

— І Каргатові без нас з тобою буде важко, знов перебив директора Васюта.— Звичайно, коли він пабуде досвіду, прекрасний командир виробництва з нього вийде. Та чи можемо ми стільки ждати? Ні, зрушення на заводі повинно початися тепер же... У Каргата є те, чого бракує Розенбергу й Петрову: віра в себе і знання. Якщо ми зуміємо толково йому допомогти, він зуміє подолати відсталість Русевича, примусить його опанувати досягнення вуглехімії. Одне слово, Каргат повинен запліднити досвід нашого головного інженера передовими ідеями науки. Я дуже хочу, щоб ти пам'ятав: саме тут Каргатові й потрібна наша допомога... Ти розумієш, що станеться, коли ми з тобою зуміємо об'єднати гострий розум і наполегливість Каргата з досвідом Русевича?.. А якщо до того ж Каргат потягне за собою таких, як Розенберг та Петров...

Каринський сів, теж нахилився, спершися ліктями на коліна. З хвилину сиділи вони, мало не дотикаючись головами, але дивлячись один мимо одного. Потім Каринський сказав:

— Знаєш, Даниле Максимовичу, останнім часом і я про те думаю. Не зовсім так, як ти... І мені не страшно, що Каргат і Русевич сперечатимуться. Кожний на ділі доводитиме, що він правий. А ми з тобою вибиратимемо вже не з гіршого, а з кращого... Кінець кінцем і вони побачать, що про одно дбають. Помиряться. Можливо, швидше, ніж ти сподіваєшся... Це непогано, що Русевич пойде сьогодні, з тиждень просидить у Харкові. Каргат вивчатиме завод без нього. І — хіба такого не буває? — переконається, що самотужки, без головного інженера, йому з піридинами не впоратися. А Русевич, обстоюючи думку технічної наради в Хімоб'єднанні, неминуче повторюватиме те, що говорив учора Каргат. Думки Каргата стануть його власними думками: він щиро закидатиме товаришам з об'єднання те, в чому вчора обвинувачував його Каргат... Коли зустрінуться вони знову, зовсім в іншому тоні розмовлятимуть один з одним.

Васюта похитав головою.

— А втім... — замислено промовив він. — Трапляються інколи чудеса... Та є правило, якого нам з тобою не слід забувати: надіючись на краще, чекай і гіршого. Бути готовим до всього — от що нам з тобою, Сергію Павловичу, треба

ПО ДОРОЗІ ДОДОМУ

Валентин Модестович мав бути вдома о першій годині дня. Та годинник показував уже початок третьої, а іхати залишалося ще принаймні півтори години, і то якщо поїзд далі йтиме нормально. Але надії на це не було ніякої. Чомусь подовгу стояли на кожній станції. На кожному підйомі притищувався й без того повільний хід. А крутих підйомів на цій магістралі стільки...

Валентин Модестович був злий на себе: напутив же його якийсь дідько поїхати цим безплацкартним «максимом»! Хотів швидше дістатися додому. І от — маєш!

Щастя ще, що сидить він коло вікна.

Забившись у куток, уткнувшись у шибку носом, Валентин Модестович намагався не помічати того, що діялось довкола нього у переповненому вагоні, не чути

того різного голосого гомону, який не вщухав ні на секунду. Щоб не так нудно було, він пробував підбити підсумки свого дванадцятиденного перебування в Харкові — не тільки ті, про які доповідатиме по приїзді Каринському.

Але як він не любить їздити до Харкова! Як вимучує його кожний прожитий там день! Ночі в незатишному готельному номері, дні в переповнених трамваях, в накурених кабінетах, у галасливих розмовах, вечори в нудних засіданнях та нарадах. І все для того, щоб довести дві незаперечні істини: перша — на заводі краще знають, яка з сублімаційних камер дасть найбільше нафталіну; друга — консервування будівництва нового цеху є щонайменше злочином.

Навіть смішно інколи ставало: все завзяття доводилось мобілізовувати, щоб утівкмати ці прості речі в голови бюрократів з Хімоб'єднання.

Та зовсім не до сміху було Валентинові Модестовичу. Весь час не давало йому спокою почуття, ніби він іде проти свого сумління. Воно було непомітним, коли Валентин Модестович бував на людях, та відразу давалося візники, тільки-но залишався він на самоті. Валентин Модестович гнав його від себе. Старався не згадувати про причини, які породили це гнітюче почуття. Призначатися в своїй дріб'язковості кому приємно? І все-таки почуття це не давало заснути звечора, інколи будило перед ночі...

Одноманітно постукують колеса вагона. Пливе за вікном сірий степ. Повіки помалу стають важкими — хочеться заплющити очі й віддатися тим думкам, які виникають самі. Хочеться побути одвертим з самим собою.

Ну й хай це дріб'язковість, але ж треба, зрештою, усвідомити, до чого тут Каргат, чому спомин про цього навіженого молодика щоразу викликає почуття чи то помилки, чи то якоїсь провини перед своїм сумлінням. Правда, згадувати про нього ну, аж ніяк не хочеться...

Цьому надміру спритному молодикові поталанило зробити те, чого не зробив два місяці тому Розенберг, над чим він, Русевич, навіть думати не схотів... Проте це не зовсім вірно: зробив-таки Розенберг, а вийшло чомусь так, чे�мов саме Каргат був причиною цього успіху. Але ж могло статися й таке, що саме Валентинові Модестовичу дісталася б уся слава. Як це трапилось, що перед першим експериментом він не подумав про

вирішальну роль контролальної лабораторії в проведенні цього експерименту?

Крім того, цей молодик має славу талановитого науковця. Але слава та — скоро стигла й роздута. Проте успіх та слава Каргата раптом запаморочили голови членам технічної наради, і вони безоглядно пішли на повідку в нього. А Каринський та Васюта так повірили в цього чепуруна, що йому, Русевичу, довелося стрімголов летіти до Харкова.

А може, він усе ж таки помиляється щодо Каргата? Чи не бринить у ньому відгомін їхньої останньої розмови?

Тим більше, що все, зрештою, йде чудово. З Харкова Валентин Модестович повертається не з порожніми руками. В його портфелі лежать затверджені рисунки й розрахунки сублімаційних камер та наказ негайно приступити до завершення будівництва. Каринський зрадіє, піднесено поговорить про чудове майбутнє заводу, Васюта ще раз нагадає головному інженерові про конечну потребу осідлати техніку й витягти з неї геть усе. Маєвський із своїм виконробом забудуть, що то є нудьга: будувати можна — чого ж їм іще треба. Словом, усі будуть вдоволені.

Він, Русевич, так само. Перемога, хай вона хоч яким гарніром приправлена, залишається перемогою. І Валентин Модестович усе зробить, щоб цех добудовувався ударними темпами, щоб завод якнайшвидше почав виробляти сублімований нафталін.

Так, усе начебто гаразд...

Кінець кінцем навіть у тому, що поїзд запізнююється, є щось приемне. На свою станцію Валентин Модестович дістанеться, очевидно, після четвертої. Отже, можна буде піти просто додому. Каринський і всі потерплять до ранку. Телеграму з Харкова про успіх вони ж одержали — до завтра їм цього вистачить. Весь сьогоднішній вечір належатиме Валентинові Модестовичу.

Він як слід одпочине уперше за дванадцять діб. Насамперед посидить у ванні. Всю втому як рукою зніме. Далі повагом пообідає. Ганна, напевно, приготувала розкішний обід. Вона завжди, коли повертається Валентин Модестович з відрядження, зустрічає його чимсь навдивовижу смачним. Ну, а він привозить їй подарунки... По обіді Валентин Модестович поспить з годину. Ввечері посидить з дружиною, розповість про Харків, її по-

слухає: докладніше, ніж будь-хто, вона розкаже йому всі заводські новини. А перед сном можна грамофон послухати.

Шкода, забув цього разу прикупити нових пластинок, така запаморочена голова була. Проте нічого: і серед старих є такі, що їх завжди можна слухати з насоловдою.

Грамофон цей і перші пластинки до нього Валентин Модестович купив двадцять три роки тому, коли двадцятип'ятирічним юнаком приїхав по закінченні хімічного факультету Київського політехнічного інституту у Донецький басейн і почав працювати на Алчевському коксовому заводі. Там служив тоді бельгійський інженер, Газье на прізвище. Невдовзі він поїхав на батьківщину, а Валентин Модестович відкупив у нього грамофон. Двадцять три роки прослуживши йому, цей грамофон і тепер звучить так само чудово.

Приємна ця машинка, між іншим, допомогла Валентинові Модестовичу стати тим, чим він є зараз. Якби не грамофон, він, напевно, розважався б так, як розважались у ті часи мало не всі інженери Донецького басейну: горілкою та картами.

У ті часи Валентин Модестович належав до того інженерства, яке вважало себе за прогресивну силу.

Таких, як він, глузливо обзвивали тоді «чающими движения воды»: сидять вони, мовляв, помірковано в черзі до капернаумської купелі й чекають, поки прилетить янгол небесний і скаламутить ту купіль; вони викупаються, миттю вилікуються від капіталістичної прокази, і буде на землі прогрес і мир, а в человещех благоволені. Та мало хіба як паплюжили прогресивну молодь і ретрогради, і ті, кому подавай прогрес, мов біфштекс по-гамбурзькому!

Інженерська молодь тих часів була не від того, щоб іноді зібратися, порозмовляти про те, що революція п'ятого року не виправдала себе, про промислову відсталість Росії, про те, що мало не весь Донецький басейн належить чужоземцям, обережно, в зв'язку з цим усім, виляти царський уряд, побажати йому скорішої загибелі, а між отакими прогресивними розмовами розумно випити-закусити, зіграти в преферанс по сотій, а то й по десятій. Але щоб зіграні мізери та totusи стали найяскравішими моментами їх життя,— ні, до такого занепаду «чающие движения воды» себе не допускали.

Часто кращі представники прогресивного інженерства збиралися у Валентина Модестовича, тоді ще нежонатого, послухати грамофон. Механічний шум із рупора на чебто зв'язував товариство з культурними центрами всесвіту, давав ілюзію величезних оперних театрів і концертних залів, де лунають прекрасні голоси, де грають найславетніші музиканти й видатні симфонічні оркестири.

За минулім Валентин Модестович особливо не щокував. Та коли отак роздумаєшся, якось сумно стає, що ті часи вже не повернуться. Чи, може, це смуток не за тими часами, а за молодістю?..

Довго просидів він коло капернаумської купелі в очікуванні двигтіння води.

Під час громадянської війни Валентин Модестович не пристав ні до кого — ні до білих, ні до червоних. Але й не втік з Донбасу. Просто чекав, поки все утрусииться, поки надійде час, коли знову можна буде по-справжньому працювати. Нічого нудного в цьому чеканні не було. Навесні дев'ятнадцятого року Валентин Модестович одружився, і красуня Ганна відгородила його від того, що творилося довкола. Тепер вони вдвох слухали хрипкі голоси грамофонних Карузо й Баттістіні, Шалляпіна й Ансельмі та переконували себе в тому що не вони розпочали громадянську війну, не за них і не для їх щастя б'ються люди. Він — інженер; коли закінчиться ця незрозуміла війна і люди стануть до праці, він знову буде всім потрібен.

Справді, коли знову закурився дим над заводськими трубами, над домнами почали здійматися заграви, а з затоплених шахт вийшло на-гора перше вугілля, став до роботи й Валентин Модестович. Не заради якоїсь там високої політичної мети, не заради незрозумілого йому майбутнього, а просто тому, що любив свою роботу, скучив за нею.

І трудно ж було тоді! Щоб подолати розруху, доводилось напружувати всі сили, всі здібності. Як спершу не довіряли Валентинові Модестовичу ті, хто перетворював Донецький басейн на Всесоюзну кочегарку! І як хотілося тим, що потім стали «героями» Шахтинського процесу, щоб інженер Русевич був з ними! Валентин Модестович з честю вийшов з усіх випробувань. Він завжди так віддавався своїм обов'язкам,— часто-густо зовсім ніколи було газети переглянуті. А про спеціальну

літературу й згадувати не доводилось. Та за плечима був у нього багаторічний досвід...

Протягом цих дев'яти років Валентин Модестович пустив два напівзруйновані заводи. На кількох налагодив виробництво. І тим заслужив славу тямущого радицького спеціаліста, який ніколи не відмовляється від найтяжчої роботи. Гордий з такого довір'я, Валентин Модестович завжди спрощував його.

Останні два роки він пропрацював на цьому заводі: перші місяці — завідувачем виробництва, а далі — головним інженером. І як працював! Прийняв завод у зовсім непристойному вигляді: цехи не давали й половини колишнього. Русевич не шкодував себе, днював і очищував у цехах. А чого коштувало йому добрати досвідчені кадри, виховати їх, відремонтувати мало не всі прилади, як слід налагодити весь виробничий процес! Це його заслуга, що завод піднісся на втрачену за роки розрухи височіні! Валентин Модестович здобув собі право на те, щоб після такої шаленої роботи можна було хоч би по-дих перевести.

Так, завод досягнув належного рівня. Правда, останні півроку дехто намагається довести, що завод, мовляв, туплює на місці. Що ж, у цих твердженнях є дещоція правди. Та ті, хто так думає, не усвідомили одного: на заводі використано геть усе, не лишилось у нього ніяких внутрішніх резервів. В таких умовах і те, що він ні на йому не спускається з досягнутої височини,— чимала заслуга. Звісно, сьогодні завод ніяк не може виконувати тих збільшених вимог, що їх поставив перед народним господарством п'ятирічний план. Коли б завод мав бодай якусь можливість для цього, не постало б питання про його докорінну реконструкцію. А воно не тільки постало,— в принципі це питання вже розв'язано.

На жаль, на заводі є чимало гарячих голів. На шкільній лаві ці гарячі голови чули про якісь нові методи. А прийшовши на завод, вони хочуть прикладти їх до всього, на що натрапляє їх погляд, прагнуть усе перешукувати на свій взірець. Засліплени юнацьким запалом, вони не хочуть зважати ні на конкретні умови, ні на досвід минулого, ні на статечних інженерів, які на зубок знають виробництво, набувши знань не так з підручників, як у щоденній наполегливій роботі: саме життя їх учило. Вони, ці молоді інженери, не можуть критично поставитися до себе. Тому часто скручують

собі в'язи. А при цьому так іноді нашкодять,— не знаєш, як і виправити ту шкоду.

А втім, боячися цього зарано. У нього, Валентина Модестовича, вистачить такту й авторитету, щоб не дозволити реалізації скоростиглих проектів. Він не дозволить рискувати державним майном і наслідками своєї дворічної праці!

До того ж він цими дніми детально ознайомиться з суттю отих нових досягнень, що правлять за символ віри у молодиків. Треба кінець кінцем мати ясне уявлення, заради чого ця нетерпляча молодь так одчайдушно ламає списи. Без цього не можна дискутувати з такими, як Каргат. Без цього не прочистиш їм мозок. Та їх бити їх треба їхньою ж зброєю!

Так і буде!

НЕСПОДІВАНКА

Русевич прокинувся рано і з дому вийшов з третім гудком, похапцем проковтнувши склянку чаю. Чекати на сніданок не захотів.

Йому не терпілось докладно розповісти Қаринському про свою баталію й перемогу в техвідділі Хімоб'єднання. Його переповняла радість: вчораши думки, навіяні дорожньою нудьгою, облишили його. Так само хотілось побувати в цехах, пересвідчитися, що всі його передвід'їздні розпорядження виконані, що за час його відсутності там нічого прикрого не трапилось, не терпілось поділитися з усіма успіхами в Харкові.

З Қаринським він зустрівся ще на селищі. Проходячи повз директорів будинок, він побачив, як той вийшов на ганок і замислено спинився. Валентин Модестович гукнув:

— На завод, Сергію Павловичу?

Қаринський оглянувся, кивнув. Але, захоплений своїми думками, він не одразу, мабуть, усвідомив, що перед ним головний інженер: лише по хвильці під його вухами заворушилась посмішка. Він рушив до Валентина Модестовича, широким жестом подав йому руку.

— З приїздом, Валентине Модестовичу,— радо мовив він.— Але чого ж ви ще вчора не прийшли до мене? Цілий вечір я ждав вас.

Хоч і було це сказано без докору, тон директора вразив Валентина Модестовича: в ньому було щось незвичне.

— Я не знав цього, Сергію Павловичу. Я неодмінно побував би у вас... Поїзд спізнився, а я був та-кий стомлений... Ви ж знаєте, як впливають на мене ці поїздки.

— Я не в претензії до вас,— ще ширше посміхнувся Каринський і рушив до заводу.— Правильно, вам треба було відпочити. А то втому не дала б вам дещо побачити... Ми тут без вас часу не марнували. На всі педалі натиснули, щоб розконсервувати будівництво. І матеріалів добули, і будівельники от-от почнуть з'їжджатися. Одне слово, сублімація живе!

— Ще й як живе!— постарався попасті йому в тон Русевич.— Перемога цілковита. Хоч і коштувала вона мені дорогувато. Ви ж знаєте, техвідділ...

— До лиха з техвідділом!— Каринський відмахнувся, і Русевич зрозумів: зовсім не цікаво йому, якою ціною дісталася перемога.— Сьогодні своїми силами починаємо приводити в порядок риштування. Вже домовились ми й про монтажників. Маєвський обіцяє до літа здати цех в експлуатацію... Живемо, Валентине Модестовичу! На всіх парах живемо!

Русевич не впізнавав Каринського. Раніше директор неодмінно розпитав би про все, слухав би, не пропускаючи жодного слова, гостро переживав би кожний епізод цього мало не двотижневого бою з харківськими бюрократами, страшенно радів би з кожного вдалого ходу Валентина Модестовича. А сьогодні йому вистачило коротенького повідомлення про остаточний результат.

Кілька кроків вони пройшли мовчкі. Каринський знов замислено зсутилився. Русевич підібрав губи: йому чомусь стало тривожно. Але Сергію Павловичу було не до його понурості.

— Знаєте,— почав директор по довгій мовчанці,— не сама ваша телеграма піднесла мені настрій. Та й не тільки мені. Останніми днями на заводі трапилось таке, від чого всі ми побадьорішали. Вам також радісно стане. Багато цікавого ви побачите. От чому я радий, що ви добре відпочили й у вас сьогодні свіжа голова.

— Якщо ви маєте на увазі перехід дистилляційного цеху на безперервку, то про це я не забув. Мені надзвичайно приємно за Розенберга... і Қаргата.— Тон

Русевича не відповідав його словам.— Ім неймовірно поталанило.

— Вони домоглися свого,— поправив його Каринський.— Вони виправили нашу з вами, Валентине Модестовичу, помилку з заявкою на сировину. Дистиляція тепер пропускає стільки масла, скільки ми дістаємо. Хіба це неприємно?

— Ще б пак!— кисло згодився Русевич.

Та десь у глибині його свідомості майнуло: якби цього домігся він, головний інженер, коли б принаймні це з його ініціативи сталося... А то вийшло так, що він навіть і досі не знає до пуття, як саме домоглисся свого ті молодики. Дистиляція вирвалася з-під його влади.

Помовчавши, Русевич спітав:

— І ніяких затримок?

— Жодно!— гордо мовив Каринський.— Хронометр, а не дистиляція. І Ігнацій Карлович сказав мені вчора, що ніколи ще дистиляційний цех не давав таких ідеальних фракцій.

— Ігнацій Карлович помирився з Каргатом?— здивувався Русевич.

— А хіба вони сварились?— так само здивувався Каринський.

— Мені здалося...— почав був Русевич, але перебив себе.— Ну, а решта цехів? Чи впораються з цим раптовим збільшенням навантаження?

Каринський заклопотано похитав головою.

— Перший день минув чудово. А далі почалися затримки то там, то тут. Найбільше — у ректифікації. Позначилось те, що цехи не були підготовлені до такого стрибка дистиляції вперед. Але ми вже знаємо причини цих затримок. Та й ви вже ось у дома. Не сьогодні завтра ліквідуємо їх.

Враження було таке, наче Каринський розповідав це не головному інженерові, а комусь сторонньому. Невже він став уже такий певний себе, що його не цікавить, як поставиться до такої відповідальної справи його заступник в технічній частині? Невже директор уже не вважає, що в ліквідації цих затримок участь головного інженера не бажана, а обов'язкова?

— І взагалі,— говорив Каринський далі,— багато нового й цікавого побачите ви сьогодні.

— Що ж саме я побачу?

Русевич не зумів приховати свого занепокоєння.

Каринський уявив Валентина Модестовича під руку.

— Ви даремно хвилюєтесь, Валентине Модестовичу,— заспокійливо мовив він.— Нічого страшного. Навпаки... Правда, ще нічого не зроблено. Робити доведеться вам. Ми лише готуємо для вас, так би мовити, арену. Зараз підготовка в самому розпалі... Якби ви тільки знали, як нетерпляче ждали ми на ваш приїзд! Ми ж гадали, що ви в Харкові за тиждень упораєтесь... Я певний, вас одразу захоплять перспективи...

— Все-таки,— повторив Русевич,— що саме я побачу?

— Ну і нетерплячий же ви!— розсміявся Каринський.— Але я вам більше нічого не скажу. Хай це буде для вас приемним сюрпризом.

Русевич промовчав. Своїми натяками Каринський ще більше розхвилював його. Невже те, про що він подумав учора знічев'я і чому не йняв віри, вже почало здійснюватися? Невже Сергій Павлович перетворився на того азартного картяра, що, випадково зірвавши велику ставку, йде тепер тільки ва-банк? На який же експеримент уже з цілим заводом підбили необачного директора, скориставшися з відсутності головного інженера?

Та Каринський сам відповів на цю невисловлену тривогу:

— Завод напередодні чудесного зрушення.— Голос його став мрійним.— І знаете, Валентине Модестовичу, я трохи заздрю вам. Щоправда, ви сьогодні чимало сумного знаєте, але куди більше — радісного. Ми всі тут немовби переродилися. Хіба ви не дивитесь зараз на мене, мов на малознайому людину? З Петровим вам так само доведеться наново знайомитися. А зустрівшись з Миколою Дмитровичем, ви просто не повірите, що за такий короткий строк можна зробити так багато.

Русевич аж спинився. Невже справдилось найстрашніше з його припущенъ?

— Каргат? Що ви йому дозволили? Що він зробив з заводом?

Каринський знову на секунду здивувався й заспокійливо потис Валентинові Модестовичу лікоть.

— Та нічого не зробив. І що він без вас може?.. Але, готовуючись до вашого повернення, він робив дуже багато. Микола Дмитрович широ хоче допомогти вам.

Валентин Модестович не зінав, чи слухати йому Каринського далі, чи бігти чимдуж на завод.

— А чи не опинюсь я в становищі того криловського пустельника, сон якого оберігав послужливий... м-м... ведмідь?.. За допомогу я, звичайно, вдячний... коли вона не ведмежа. Проте я сам собі в усіх випадках можу зарадити... І все-таки, Сергію Павловичу, я змушений настійно просити вас сказати мені, з яким вогнем ви дозволили бавитися Каргатові. Сірники в руках дитини або божевільного завжди призводять до пожеж.

Якби Каринський був уважнішим, він побачив би, що робиться з його співбесідником, і розповів би йому все. Але мрії занесли його так високо,— він навіть не помітив, що Русевич заговорив підкresлено офіціальним тоном.

— Нічого я Миколі Дмитровичу не дозволяв. Та й на те, що він робить, дозволу не треба. Він виконує свої обов'язки. Дуже сумлінно виконує.

— А конкретно?

— Конкретно?— повторив Каринський.— Робить те, про що давно вже мріють кращі люди заводу, чого від нас з вами весь час вимагає і партія, і уряд, і вся країна. Багато народу на заводі вже зробило певні висновки з виявленого нашою контроллюю лабораторією. А виявила вона силу-сильну цікавого. Черга за вами, Валентине Модестовичу. І запам'ятайте мої слова: не міне й трьох місяців, як про наш завод у всіх газетах писатимуть.

— Ах, он чого вам хочеться...

Ні, то були не ревнощі. Але почуття, що пройняло Русевича, дуже нагадувало їх. Таких слів, якими ви хвалив Каринський завідувача лабораторії, про головного інженера він не говорив ніколи. А за п'ять місяців спільної роботи головний інженер заслужив їх не раз.

— Що з вами, Валентине Модестовичу? — спитав Каринський: нарешті він придивився до свого співбесідника.— Ви наче невдоволені з того, що ми без вас про завтрашній день дбали?

Русевич прибрав статечний вигляд. Щоб директор здогадався про його ревниві думки,— цього ще бракує!

— Не бачу причин для радості,— неохоче кинув він.— Поки що я зрозумів одне: головний інженер вам уже не потрібний.

Каринський сторопіло повернувся до нього:

— Що з вами, Валентине Модестовичу? Весь час я кажу вам, що ми ці дні гостро відчували вашу відсутність, а ви...

Русевич примусив себе розсміятися.

— Так ви мене зараз не розумієте? Таким ви наївним стали? — Він піdnіс голову вище і, виразно вимовляючи кожне слово, закінчив розмову: — Гаразд, подивимось на те, що ви тут без мене натворили. Тоді побесідуємо. Цікаво буде подивитись, чи залишиться після цього хоч одна мрія з тих, що від них у вас тепер голова обертом іде. Щоб не довелося вам за ту голову хapatися...

ЗАКЛИК ДО ЗМАГАННЯ

Поруч прохідної будки прибіто широкий диктовий щит для об'яв. Біля нього стояло двоє робітників. Проходячи за їх спинами, Русевич почув їхню розмову і зупинився.

— Ім там, у дистилляції, можна отакі плакати вимальовувати, викликати інші цехи на змагання. Їхній Розенберг — не дурень. Крім того, днів з чотири за кожним апаратником по лаборантці слідом ходило. Той ледве дихне, а та зараз же проаналізує. З такою підмогою — ще більшого можна досягти.

— Правильно,— згодився другий,— голови в Розенберга та Слінька — дай боже кожному. Та й у того, но-велького, з лабораторії, на горищі не порожньо. І очі зірки в нього — кожну дрібничку враз помічають... Але ж тепер він своїх дівчат по всіх цехах розсадив. Ти хіба в своєму їх не бачив?

— Ну бачив.

— Чого ж ти не спитав у них, чи не помітили вони у вас якогось неподобства. А їх і у вас, мабуть, досить. Через оті неподобства з дистилляцією не позмагаєшся. Навіть якщо вона великої фори дасть.

— А ти лаборанток розпитував?

— З самим Каргатом розмовляв. І не тільки я. Тепер поміж нас такі суперечки точаться...

— Ну ѿ що ж?

— Кажу ж, сперечаемось. А там і згоди дійдемо... Тим часом порішили ми виклик дистилляційників прийняти. І певні, що незабаром ні в чому від них не відставатимемо. Сьогодні будемо договір підписувати.

Раджу ѹ тобі ѹ усім твоїм те ж саме зробити. Не прогадаєте.

Русевич підійшов до щита. До нього прибитий великий саморобний плакат:

Ми, робітники ѹ ІТП дистиляційного цеху, домігшися збільшення продуктивності всіх своїх агрегатів на 26,7 процента,

З О Б О В'Я З У Є М О СЬ

протягом квітня довести цей процент до 40.

ЗАКЛИКАЄМО ВСІ ЦЕХИ НЕ ВІДСТАВАТИ!

В И К Л И К А є М О

всіх робітників, техніків та інженерів заводу

НА СОЦІАЛІСТИЧНЕ ЗМАГАННЯ

за такі показники:

1. Дайош у квітні 140% продукції!
2. Жодного ухилення від державних стандартів!

НАЗДОЖЕНЕМО Й ВИПЕРЕДИМО

НАЙРОЗВИНЕНІШІ

КАПІТАЛІСТИЧНІ КРАЇНИ СВІTU!

З хвилину Русевич не йняв своїм очам віри. Ще раз перечитав плакат, вдивляючись у кожне слово.

Сто сорок процентів...

Та це ж безглузді!

Ні, більше — божевілля!

У кого так запаморочилася голова? Хто намагається заразити своїм божевіллям увесь завод?

Ні, самого Каргата тут замало. Васюта, мабуть, тут теж рук доклав. Як же, цей плакат повністю відповідає тому, про що тепер усі газети галасують.

А найбільше завинив у всьому той, хто дозволив висіти цей плакат. Невже Карицький настільки позбувся розуму? Це ж курям на сміх — те, що тут намазують!

Про яке соціалістичне змагання може йти мова на такому заводі, як цей? Адже ще рік тому, коли в усій країні почало поширюватися оце саме соцзмагання та ударництво, коли ѹ тут були загомоніли про те, що ми,

мовляв, не маємо права пасти задніх, розумні люди дозвели, що такі методи підвищення продуктивності в хімічній промисловості неприйнятні. Соціалістичне змагання — це панацея. Вірно, воно може відіграти велику роль на шахтах, на металургійних або машинобудівних заводах — там, де людина є вирішальним чинником. Але там, де працюють лише прилади, а люди тільки стежать за їх роботою,— навколо чого там змагатися?

Як же можна не те що говорити, а навіть мріяти про таке божевільне підвищення продуктивності всіх цехів — аж на сорок процентів? Та ще протягом одного місяця! Яка нормальна людина може заговорити про додержання стандартів, коли якість продукції тут лімітується знов-таки не людьми, а станом приладів?

Та через хвилину Русевич голосно розрероготовався: не так уже й важко збагнути, де лежать причини, що породили цей безглуздий плакат.

Робітники обернулись на регіт. Побачивши падто веселого головного інженера, вони похмурішли: як на них, то в плакаті нічого смішного не було.

До того, що вони думають, Русевичу було байдуже. Але сміялися він перестав. Поздоровкався з робітниками й спітав:

— Чи не знаєте ви, товариші, з чиєї ініціативи наліплено тут оцю штуковину? — тицьнув пальцем у плакат.— Давно вона висить?

Робітник, що радив своєму товаришеві звернутися до дівчат з лабораторії по консультацію, широко розплющив очі.

— Я тижнів з два не був на заводі,— пояснив Русевич.— І для мене це новина.

— А-а,— протягнув робітник.— Воно й для нас, хоч плакат уже три дні висить, новина: всі думки до себе привертає. Його дистиляційники повісили. Здорово вони коло своїх корнюорів заходились...

Та приливившись до головного інженера уважніше, робітник знову здивувався:

— А вам хіба це не до вподоби?

Русевич удав, що не чує.

— А чи не можете ви мені сказати, що спонукало дистиляційників звернутися до всіх з таким широкомовним закликом?

— На заводі ось уже два тижні тільки й розмов, що про їх перемогу. Всі їхні прилади працюють тепер

но-ударному. І те, чого вони домоглись, ще не край. От вони й закликають узяти з них приклад. А Микола Дмитрович Каргат доводить...

Русевич не став слухати далі. Все ясно.

Встиг, значить, цей лабораторний молодик здобути собі популярність на заводі. Ач, як йому не терпиться!.. А втім, цього слід було чекати: рано чи пізно, а Каргат неодмінно виступив би з чимось подібним до того, що плів торік. Ну, а його проектки можуть затуманити голови тим, про кого колись романси співали: «Лучше безрассудными жить мечтами чудными!».. Але так поспішати з своїми вигадками? Не завдавши собі спершу клопоту хоча б поверхово ознайомитися з заводом?

— І що ж,— знов розсміявшись, спітив Русевич,— прилади змагаються?.. Якщо я вас правильно зрозумів, то дистиляційники разом з Каргатом винайшли дивовижний спосіб втягти в соціалістичне змагання навіть прилади...

Робітник відповів холодно:

— Не добираю, про що ви говорите, товаришу головний інженер. Зате знаю, що в нашому цеху прилади використовуються не повною мірою. Ми були попереду, коли дистиляція працювала не на повну потужність. А нині ми чомусь відстаємо від неї. Не знаю, як кому, а нам це не до смаку... Дехто непогано нам порадив, як ліквідувати цей розрив. Та й ми не з лопуцька — самі бачимо. Кому приємно пасти задніх!

Русевич насмішкувато схилив голову набік.

— Серйозно?

І не чекаючи відповіді, зник у прохідній.

Він зізнав, що обидва робітники ошелешено дивляться йому вслід. Та це анітрохи не стурбувало його. Він був певний — найпізніше завтра, а то ще й сьогодні, не лише ці двоє — усі зрозуміють безглуздя й демагогічність такого плаката.

Русевич поонтирював до дистиляційного цеху: коло нього, в невеличкій прибудові, містилась контора завідувача виробництва. Ці дванадцять днів Петров виконував обов'язки головного інженера, — його передусім і треба про все розпитати. Він же перший повинен зрозуміти, яка дурість отої плакат.

Звісно, Петрова так само могло збити з лантелику це незрозуміле змагання. На це й Каринський прозоро налякнув.

Постійно непокоїтися її непокоїти всіх довкола, з пізненням доходити до розуміння істини — це у Віктора Михайловича в крові. Та Петров — досвідчений інженер. Він сумлінно й докладно про все розповість. А цього досить, щоб виробити правильну лінію поведінки, зміркувати, кого в першу чергу обdatи холодною водою.

Петров був у себе.

Аж лігши на стіл, придавивши своїм огляднуватим тілом розворушені папери й старі синьки, він похапцем щось підраховував: клапоть паперу перед ним рясні цифрами.

Коли він оглянувся на рипіння дверей, обличчя в нього стало таке, наче головний інженер зайдов сюди не до речі — перебив важливу роботу у найвідповідальніший момент. Але через мить в очах Петрова замиготіла щира посмішка. Він кинув олівець на стіл і скромовоюко привітався:

— Доброго здоров'я, Валентине Модестовичу! З приїздом. І з перемогою.

— Доброго ранку, Вікторе Михайловичу, — відповів Русевич, дружньо потискуючи своєму помічникові руку. — Приємно бачити вас у добром гуморі. — І тут же перейшов на головне. — Чи все гаразд на заводі?

Петров аж посвітлішав.

— О, у нас стільки новин!

Поспішно присунувши Русевичу стілець, він знову напівліг на стіл. Видно було, — його вже охопило нетерпляче бажання про все розповісти. Та почав він дивно:

— Сказавши, що все гаразд, я збрехав би. Для того щоб усе пішло саме так, потрібна ваша присутність. Ми так нетерпляче ждали тут на вас!

Русевич сперся на стіл обома ліктями. Та що вони — змовились усі золотити йому пілюлі одинаковими словами?

— Ми приготували для вас тут кілька надзвичайних сюрпризів, — похапливо казав далі завідувач виробництва. — Таких сюрпризів, які в сто разів збільшать ваше вдоволення від перемоги в Харкові... І нам не терпиться якнайшвидше приступити до реалізації того, до чого ми додумались. Одне слово, затримка тільки за вами. Але ви вже тут. Сьогодні з усім ознайомитесь. А завтра...

— Про що ви говорите?

Якусь хвилину Петров то зазирав Русевичу в очі, то кліпав віями. Він не розумів, як можна байдуже ставитися до таких захоплюючих новин.

— Ах, та ви ж нічого ще не знаєте! — нарешті згадав він.— Я й не туди.

— Ні, я вже дещо знаю,— нахмурився Русевич.— Скажіть, будь ласка, як це ви дозволили вивісити перед заводом огой... дивовижний плакат? Невже й ви не розумієте, що в наших умовах це найменше дискредитація ідеї соціалістичного змагання?

— В чому ж тут дискредитація?

— А що ж це таке, по-вашому?

Голос Русевича сповнився гострими нотами.

Петров стріпнув головою, ніби хвилину тому прокинувся й тепер одганяв рештки сонноти.

— Ви, Валентине Модестовичу, щось дивне кажете. Це від того, мабуть, що ви нічого не знаєте. Запевняю вас: обізнавшися з станом на заводі...

Русевич спітав:

— Який такий особливий стан? Що тут могло змінитися за кілька днів?

— Нічого не змінилось.

— То якого ж біса ви всі...— почав був головний інженер на високій ноті, але стримав себе і закінчив спокійніше:— Чи ви можете толком сказати, що сталося?

— І чого ви хвилюєтесь, Валентине Модестовичу?.. Петров знизав плечима.— Я вам розповідаю про приємні сюрпризи... Ми тут виявили, що є всі передумови для того, щоб завод, ні в чому зовні не змінившись, став зовсім іншим по суті.

Правильно сказав Каринський: йому, Русевичу, доведеться заново знайомитися зі своїм найближчим помічником. За ці дванадцять днів Петров розучився розмовляти людською мовою.

— Нічого не розумію,— розвів руками Русевич.— Завод, не змінившись зовні, стає іншим по суті... Не знаю, що ви хочете цим сказати. Чи не здається вам, що ми в психіатричній лікарні?.. Чи не дійшли ви, бува, до заперечення існування землі й неба, нас з вами, реконструкції заводу?

Завідувач виробництва потер руки. Він уже розтулив рот, збираючись, певно, відказати головному інженерові. Ale машинально оглянувшись на годинник, одразу став заклопотаним. Схопив списаний цифрами папірець, пе-

реступив з ноги на ногу, немов збираючись кудись бігти, і похапцем промовив:

— Не берусь запевняти, що всі прийшли до такої думки про реконструкцію заводу. Тут останнє слово належить вам, Валентине Модестовичу. Що ж до мене, то мені здається — і чим далі, тим більше, — що з реконструкцією нашого заводу — з тією реконструкцією, що ми раніш намічали... Ну, коротше кажучи, це питання потребує перегляду. От тільки не зможу я вам зараз докладно розповісти про свої міркування...

— Вікторе Михайловичу! Ви часом з глузду не з'їхали?

Петров наче не почув: скопив зі стола кепку і побіг до виходу.

— Пробачте, Валентине Модестовичу, але мені конче треба до ректифікації. А я ще не закінчив оцих підрахунків. А без них там...

Русевич відчув: грудям його аж тісно стало від злости. Він скопився, став Петрову на дорозі. Мало не крикнув:

— Я вимагаю, щоб ви зараз же звітували мені про все, що тут сталося!

І це пролетіло мимо Петрова. Він натягнув кепку на голову, спритно обійшов Русевича й спинився коло дверей, на ходу закінчуячи фразу:

— ...там скандал буде. Мене давно вже чекають. Якщо я через мить не буду в ректифікації, ви перший знімете з мене стружку за халатне ставлення до своїх обов'язків. — На порозі він оглянувся на свого начальника. — Валентине Модестовичу, трохи згодом я складу вам звіт. А зараз... День у мене сьогодні такий бойовий, — не знаю, чи впораюсь.

Русевич розлючено ступниув до нього.

— А знаете що? — вже по той бік порога радісно скрикнув Петров. — Побалакайте з Миколою Дмитровичем. Він розповість вам усе краще за мене. А знайдете ви його в промивці або в продувці.

І Петров похапцем зачинив за собою двері. Не почув, що саме послав йому навздогін Валентин Модестович — той самий Валентин Модестович, який так полюбляє круглі звороти та вищукані іноземні слова.

Каргата Русевич побачив одразу.

Завідувач лабораторії стояв на помості коло продувальної установки й розглядав щось усередині чана. Аж перехилився через край того чана так, що носки начинених до блиску черевиків ледве торкалися помосту. Поруч Каргата стояло кілька робітників та техніків — так само зазирали в чан і стурбовано перешіптувались.

Головний інженер набрав поважного вигляду. Але зберегти цей вигляд йому не пощастило. Окинувши поглядом цех, він побачив біля вікна двох дівчат у сніжно-білих халатах — очевидно, Каргатових лідлєгах, а на підвіконні — цілу батарею якихось скляночок, пляшечок, пробірок. Навіть якийсь прилад стояв там. Не вистачало лише пальника, а то можна було б подумати, що лабораторії організували в продувці свою філію і похапцем готують висадження заводу в повітря.

Валентин Модестович пригадав, що допіру, промчавши у розшуках завідувача лабораторії через промисловий цех, він помітив таку саму філію і там, але не звернув на неї уваги.

Валентин Модестович поспішно повернувся до промивки.

Справді, лаборантки господарювали й там, тільки було їх не дві, а чотири. І якщо в продувальному воїні нібито нікому не заважали, то тут... Одна лаборантка без упину метушилася коло апаратника, раз у раз черпаючи з приладу рідину й розливаючи її по пробірках. Друга вертілась коло комунікаційних труб, що підводили сюди розчин ідкого лугу. А двоє присіли навпопічки коло табуретів, що стояли прямо на проходах і правили їм за столи,— орудували численними скляночками та колбочками з таким виглядом, наче робили щось надзвичайно важливе.

Закусивши губу, Русевич підійшов до найближчої дівчини мало не впритул. Але та, захопившись розгляданням своєї колекції склянок, навіть голови не підвела.

— Що ви тут робите? — голосно спитав головний інженер.

Лаборантка й на це не повернулася. Зате прикро відказала:

— Не заважайте!

Русевич аж скам'янів. Кров ударила йому в обличчя. Якась лаборантка сміє так поводитися з головним інженером?!

А втім, провина лежить, звичайно, не на дівчині, а на тому, хто примусив її перешкоджати робітникам, хто сам порушує нормальний хід праці в цехах, тикаючи свого носа до приладів і скупчуючи довкола себе всіх. Русевич похапцем подався назад, до продувки.

Тепер Каргат сердито доводив щось тим, хто оточував його на помості. Вони уважно слухали й кивали мало не після кожного його слова. Невже всі так покірно згоджуються з цим молодиком?

Аж ось Каргат повернувся лицем до виходу. Його погляд зустрівся з поглядом головного інженера. І сталося зовсім не те, на що сподівався, чого так хотів Русевич.

Лице Каргата прояснішало, наче зустріч з головним інженером була для нього давно очікуваною радістю. Він не зійшов, а злетів з помосту, кинувся до Русевича, крикнув:

— Приїхали? Чудово!

Півмісячне перебування на заводі ніяк не позначилося на зовнішності цього молодика. Черевики блищають так, наче досвідчений чистій щойно попрацював над ними своїми щітками. На темно-сірих штанах знизу догори проходить старанно випрасувана складка. Щоправда, замість піджака — синя куртка, схожа на спецівку. Але з-під неї видно білий, аж бліскучий, комірець та акуратно зав'язаний галстук. І жодної плямки на одягу, неначе Каргат допіру не перехилявся до продувального чана, де булькають і бризкають масні феноляти. От тільки очі його трохи запалені, повіки червоні, наче недосипає він уже кілька ночей.

Підбігши до Русевича, Каргат потиснув його руку.

— Здрастуйте, Валентине Модестовичу, здрастуйте! — вигукував він. — Це ж просто чудово, що ви вже тут. Ви навіть не уявляєте, з яким нетерпінням ждали ми вас.

Це було так несподівано й звучало так широ, що Русевич мимоволі відповів і на рукопотиск, і на вітання.

— Добриден, Миколо Дмитровичу. Радий бачити вас отаким.

Молодик цей або чудовий актор, або справді таки не розуміє, для якого злочинного нонсенсу він дав

привід. І певен, мабуть, що головний інженер похвалить його, негайно підхопить розпочате ним та його новоспеченими, такими ж молодими, друзями.

Ех, молодість, молодість!.. Колись і він, Валентин Модестович, тоді просто Валя, ганявся за уявлюваною жар-птицею...

Та треба все-таки, щоб з першої ж секунди цьому молодикові стало ясно, що більше йому не потуратити.

— Що це таке?

Каргат глянув на заглиблених у роботу лаборанток, і лице його стало ще вдоволенішим.

— Контрольна лабораторія, Валентине Модестовичу, вийшла в цехи. І які це дало результати!

Русевич надав своєму голосу ще більшої офіціальності:

— Ви хочете сказати, що ваші лаборантки... м-м... досліджують щось безпосередньо в цехах?

— По всіх без винятку. А як же інакше? Завод у такому стані, що перевірка всіх процесів на ньому...

Очевидно, молодик аніскільки не сумнівається в своєму праві робити тут усе, що тільки спаде йому в буйну голову. Русевич перебив його:

— Але ж ваші підлеглі заважають тут!

— Не без того, звичайно,— згодився Каргат.— Та те, що вони тут трохи пометушаться,— нішо в порівнянні з наслідками, які ми маємо завдяки цьому. Надзвичайні наслідки!. Та й наша робота тут уже закінчується. Днів через три всі ми повернемось назад до лабораторій.

Русевич дозволив собі ледь помітно всміхнутися. Йому стало трохи шкода Каргата. Молодик, очевидно, щиро вважає, що отаке «наближення» контрольної лабораторії до цехової апаратури принесе неабияку користь. Ще б пак не вважати, коли до кожного твого слова так уважно прислухаються, коли всі твої скоро-стиглі висновки стають для декого прaporом, коли довкола тебе почалась метушня, яку чомусь називають соціалістичним змаганням. Тут хоч хто відчує себе мов на крилах. Ймовірніше за все,— в цьому молодикові наївності більше, ніж нахабства, і він не тямить, що ніякого змагання тут не може бути, можлива лише нікчемна комедія, створена чиеюсь дешевою демагогією. Як гірко доведеться йому розчаруватися!

Щоправда, одна спроба поговорити з ним дружньо закінчилася зле. Але це ще не причина, щоб не повторити її. Треба лише зробити це тактовно, на самоті. Треба ще раз зважити на самолюбство цього молодика — не розвінчувати його перед цілим цехом.

І Русевич сказав лагідно, але так, щоб Каргат зрозумів, що головний інженер не поділяє його захоплення:

— Ви, Миколо Дмитровичу, даремно переобтяжили ї себе, і лаборанток. Якщо вас так зацікали деталі виробничого процесу, хід реакцій у приладах, зовсім не треба досліджувати їх з такою витратою енергії. Звернулись би до будь-якого з інженерів — до Віктора Михайловича, наприклад. Пам'ятаю, я радив вам це перед від'їздом.

Каргат не зрозумів (чи не захотів зрозуміти) прихованого між цими словами натяку. Радісний усміх його не зник, а ще поширшав.

— Ви мене не так зрозуміли, Валентине Модестовичу. Нас цікавить зовсім не академічний бік справи.

— Який же?

Русевич промовив це ще лагідніше — тоном, яким дорослі звертаються до немовлят.

Вдоволення враз зникло з Каргатового обличчя. Він нарешті побачив, що головний інженер не від того, щоб поглузувати з нього. На мить блиснув в очах злив вогник, та зараз же згас: спомин про обіцянку, дану Каринському й Васюті, стримав Каргата...

— Перш ніж відповісти вам, дозвольте запитання.

— Хоч десять.

Русевич не змінив свого тону.

— Чи не розмовляли ви вже з кимсь про те, що роблять тепер лабораторії і які наслідки дає їхня праця?

— Ще не довелось. Але деякі наслідки вашої... гм... праці я вже мав приемність помітити. І як тут не помітити, коли вони стількома знаками оклику кричать про себе з щита перед заводом... На мою думку, ці наслідки дещо дивні... щоб не сказати більшого. Але якщо той плакат — єдиний наслідок...

Каргат спромігся-таки відказати спокійно:

— От-от, саме про це я збираюсь вам доповісти.

— З великою цікавістю вислухаю вас.

— Тільки тут двома словами не обмежишся. І цех для цього не місце. Може, пройдемо до лабораторії?

Там нам ніхто не перешкодить, та й усі документи, які я приготував для вас, будуть під руками.

Русевич відповів не одразу. Він побачив: дружньої розмови й тепер не вийде. Надто фанатично поблискують очі Каргата. А коли так...

Можна було б раз назавжди відбити в цього зухвалого молодика охоту до подібних досліджень. Слід лише примусити Каргата говорити прилюдно, а потім тут же дати належну оцінку його «діяльності». Це враз показало б усю безпідставність його фантасмагорії тим, хто прислухається до його балаканини. Тим більше, серед присутніх є, безперечно, і такі, хто поділяє думки головного інженера і чекає від нього рішучих слів.

Русевичу впав в око один робітник. Він, мабуть, здогадався, що головний інженер критично ставиться до метушні лаборанток по цехах,— аж шию витяг, прислушаючись до розмови між інженерами. Обличчя того робітника було Русевичу незнайоме: хіба можна їх усіх запам'ятати?

Так, це найпростіший і найефективніший засіб ліквідувати розгардіяш на заводі. Зате й найжорстокіший: так спаплюжити молодого інженера...

Русевич поблажливо спітав:

— Виходить, розмова буде серйозна?

— Дуже серйозна,— стріпнув головою Каргат.— І не коротка. Йдеться про завтрашній день нашого заводу.

— А-а... Ну, якщо про завтрашній день, то—ходімо.

Русевич не міг похвалитися частим відвідуванням лабораторій, тому побачене там не дуже здивувало його. Не відразу, правда, повірилось, що на території хімічного заводу може існувати щось подібне... Обидві кімнати були безлюдні, але це ще виразніше підкреслювало абсолютний порядок на столах і в шафах, ідеальну чистоту. І з першого ж погляду помітно, що це — не виняток, а звичай. Валентин Модестович мимоволі глянув собі під ноги: чи не приніс, бува, бруду знадвору? І так само мимоволі схвально пробурмотів:

— Гм... Здається, тут стало краще.

Побачивши Русевича й Каргата, підвівся з своего місця коло вікна Петушек. В білому, без одної плямки халаті, він поважно пішов їм назустріч. Помітивши вдоволене обличчя головного інженера, він і собі дозволив стримано посміхнутися.

— Як почуваєте себе, Ігнацію Карловичу? — спитав його Русевич після перших вітань. — Чи не сумно вам сидіти тут цілими днями самому.

— О, ні! — дивлячись кудись мимо нього, відказав Петушек. — Я щойно повернувся з ректифікації. І незабаром знову піду туди... Тепер праці значно більше, ніж раніш. А коли людина має багато праці, часу для нудьги їй бракує.

Хоч у голосі Петушка не було нічого схожого на скаргу, Русевич, скоса зиркнувши на Каргата, поцікавився:

— Ви не переобтяжені?

— О, ні! — Петушек енергійно похитав головою. — Я вмію працювати. Багато роботи — це краще, ніж мало роботи. А надто коли робота цікава і вам відомо, що працюєте ви не на вітер. — Петушек подивився в лицез обом інженерам. — Проте я... На превеликий жаль я маю підстави гадати: те, що з таким захватом нині робить контрольна лабораторія, не дасть очікуваних наслідків.

— А підстави ваші поважні? — стрепенувся Русевич.

Петушек відловів ухилення:

— Не менші поважні підстави додержуватися іншої думки має Микола Дмитрович.

Русевич чудово зрозумів, на що так обережно натякає Петушек. Ще легше було здогадатися, як керівник контрольної лабораторії ставиться до кавалерійського наскоку своїх підлеглих у цехи. Чех не з тих, кого можна дезорієнтувати метушнею. І це дуже приємно — мати такого поважного спільника. Невідомо ще, хто з них кращий знавець вуглехімії — Каргат чи Петушек.

— Я ще не знаю, що саме ваша лабораторія робить тепер, — дивлячись прямо в очі Петушеку, мовив Русевич. — Ви, Ігнацію Карловичу, висловлюєтесь так туманно... Проте ви заінтеригували мене. Ми неодмінно поговоримо на цю інтересну тему трохи згодом. А зараз я хотів би, щоб ви були присутні при моїй розмові з Миколою Дмитровичем. Якщо, звичайно, це не перешкодить вашій роботі.

— Завжди готовий до послуг, — чимно схилив голову Петушек.

Русевич розстебнув пальто, сів на найближчий стілець.

— Отже, я весь — увага, Миколо Дмитровичу.

Каргат почав без передмов, паче давно вже був готовий до цієї розмови:

— Вам відомо, Валентине Модестовичу, що завод за останній рік не тільки не збільшив своїх кількісних показників, а й досі ще неспроможний випускати продукцію за затвердженими державою стандартами. Я не міг не зацікавитися причинами цього. Та ніхто на заводі не дав мені задовільного пояснення.

— А втім, це зовсім легко,— не дав йому закінчити Русевич.— Я охоче дам вам ці пояснення. Якби ви стежили за пресою, то знали б: комісія в справах стандартизації дещо переборщила. І в першу чергу щодо хімікалій. Радянські хімічні заводи не мають устаткування, яке дозволяло б випускати продукцію за затвердженими комісією стандартами. Не раз про це в газетах були статті, написані дуже авторитетними людьми. Повною мірою це стосується і нашого заводу з його спрацьованим обладнанням.

— От-от, саме так мені й пояснювали. Але водночас мені сказали й те, що ніхто на заводі не перевіряв як слід, чи мають рацію ті статті щодо нашого устаткування: це мовляв, і так видно...

Русевич широко розів руками.

— Ну, знаєте...

Петушек зняв окуляри й почав старанно протирати їх хустинкою.

— А тепер,— казав Каргат далі,— я відповім вам на запитання, яким ви мене сьогодні зустріли: що робить у цехах контрольна лабораторія... Ми тут поставили собі за мету з'ясувати причини відсбавання заводу. Але Сергій Павлович і Данило Максимович порадили нам не обмежуватися цим. Причини причинами, сказали вони, але виявити їх треба для того, щоб знайти умови, за яких наш завод ще до реконструкції зміг би якщо не стати цілком гідним теперішніх вимог, то принаймні наблизитися до цього.

— Сергій Павлович? Данило Максимович? Порадили? Вам?

- Так.

— Надзвичайно цікаво...— Русевич почав був у гострому тоні, але зараз же змінив його на побажливий.— А втім, чим би дитина не втішалася... Так, мабуть, Сергій Павлович думав, коли ви приставали до нього. А Данила Максимовича не розумію. Що спільнога має

він з хімією? Партійні справи — от його стихія... Ну, ѿ що ж ви знайшли на заводі?

— Багато дечого,— спокійно відказав Каргат, та видно було, чого коштує йому цей спокій.— Бо, як і Данило Максимович, я вважаю, що хімія — наука зовсім не позапартійна... Щодо умов, то про них я скажу через кілька днів, коли ми зберемо всі потрібні нам відомості. Та я хочу вірити, що про ті умови ви самі вже сьогодні почнете думати. Вам це легше, ніж мені. Ви ж знаєте, який з мене інженер... Тим важливіше для вас якнайшвидше дізнатися про причини поганої роботи цехів.

— Що ж то за причини?

Русевич заклав ногу за ногу. Глянув на Петушека, наче хотів спитати: бачили, мовляв, отакого півничка? Але той розглядав протерті окуляри на світло: чи не лишилось на скельцях якої лоропушинки?

— Основною і найганебнішою причиною,— твердо вимовляючи слова, сказав Каргат,— я вважаю бруд на заводі.

У Русевича аж рот розкрився. Всього він міг чекати, але такої дурості... Русевич розреготався.

— Бруд? Ха-ха-ха! Бруд... Ну й сказали ж...

Каргат і тепер не підвищив голосу:

— Причин для реготу не бачу.

— Бруд...— ще раз повторив Русевич, регочучи.— Та який же з вас, Миколо Дмитровичу, хімік, коли ви...— Він перестав сміятися, зате в тоні його лишився одвертій глум.— А втім, ваша правда. В наших цехах не так чисто, як, скажімо, в бальній залі. І забруднитися незвичній людині дуже легко. Нічого не поробиш, хімічне виробництво. Хімічне!

Каргат зблід. В очах його спалахнули люті вогні. Та голос його й цього разу не змінився.

— Пробачте, Валентине Модестовичу, але я говорю не про зовнішній бруд, що поспіль вкриває підлоги, стіни й прилади. Цей бруд, як бачите, не пристає до мене... як не пристають і деякі ваши слова. Але й цей бруд — явище, я в цьому впевнений, на виробництві неприпустиме, а тим більше — на хімічному. Я маю на увазі той бруд, що ним ущерть заповнені геть усі прилади, всі комунікаційні лінії... Візьмімо хоч би цех, де ми щойно були,— продувку. Яке його призначення? Звільнювати феноляти від летючих та механічних домішок. Для цього їх продувають...

— Мені надзвичайно приємно, що ви так твердо за своїми цю азбучу ісгину. Гадаю, пам'ятаєте ви й те, що Волга впадає в Каспійське море, а коні йдуть овес...

— ...продувають гострою парою,— повторив Каргат голосніше.— А ця пара має бути абсолютно чистою. Ти часом до пари, яка подається в продувні чани, завжди чомусь потрапляє сажа, постійно є в ній вугляний і всякий інший пил, є навіть залізна іржа. Очевидно, не дух святий у цьому винуватий. Бруду в парі стільки, що феноляти, коли їй звільнюються від летючих домішок, то в продувці забруднюються різним сміттям. Коли ж додати до цього й те, що температура та тиск пари дуже часто змінюються, що ніхто не знає, скільки саме слід тримати феноляти в чані і кожний апаратник працює, як бог йому на душу покладе, то не важко зрозуміти, в чому полягає одна з причин нестандартності нашої продукції. А бог, як відомо й вам, ніколи не сприяв розвиткові науки й техніки.

Десь у глибині свідомості Русевича промайнуло: слід би поставитися до цих тверджень без упередження, з усією серйозністю, бодай на хвилину відкинути настірливу думку, що Каргат — людина, яку віп, Русевич, уже почав вважати чи не за ватажка тих, хто хотів би закопати всі теперішні досягнення заводу. Адже йдеться про явище, над яким Русевич сам не раз замислювався... і не додумував до кінця: реконструкція, мовляв, однім заходом всі недоліки спише... Правильно, забрудненість приладів і комунікацій не може не позначитися на якості продукції.

Ясна ця думка, не встигши блиснути, потонула в каламутному потоці інших.

Здійснити своє торішнє безглуздя — от до чого прагне Каргат. Та побачив він, що головний інженер йому не потуратиме, що про всякі небезпечні експерименти тут краще й не займатися,— от і намагається за всяку ціну підірвати довір'я до технічного керівника заводу. Цей навіжений молодик не спиниться ні перед наклепом, ні перед брехливим обвинуваченням у недбалому ставленні головного інженера до обов'язків. Усе тоді полетить к чортам: тільки й знатимеш, що будеш виправдуватися.

Ні іронією, ні поблажливістю, ні глузуванням Каргата не спиниш і нічим від нього не відкараскаєшся. На всяке його твердження треба давати рішучого одкоша.

А от як почне він отаке кожному повторювати — чорт зна до чого дійде... Ось чому такий дивний сьогодні Ка-ринський, такий неуважний Петров: Каргатова отрута вже проникла в їх душі...

Русевич роздратовано скрикнув:

— Одне слово, ви будь-що намагаєтесь довести, що бруд розвів я?

Йому здалося, піби по обличчю Каргата майнуло вдоволення: ага, мовляв, дошкулив.

— Чимале нахабство потрібне для цього! — Русевич склонився на рівні ноги, жести його стали нестриманими. — Я б сказав, що не звичайне нахабство, а... Я навіть і підходящого вислову не можу добрati.

— Валентине Модестовичу, чи думаете ви над своїми словами? — тихо спитав Каргат.

І навіть Петушек, який, протерши окуляри, знов озброїв ними очі й сидів тепер нерухомо, раптом зніяковіло завовтузився на своєму стільці.

Русевич зміркував, що криком нічого Каргатові не доведеш і можна втратити повагу Петушка, потенціального спільника. Не розпачливих же вигуків жде від нього витриманий чех.

Пробурмотівши щось про свої нікудишні нерви, Валентин Модестович знову сів і спробував загладити свій крик:

— Пробачте, Миколо Дмитровичу, я забув про вашу... м-м... оригінальну манеру розмовляти з людьми. Ігнацій Карлович, я бачу, вже звик до неї... Я слухаю вас.

Він і сам розумів, що так не перепрошують. Та Каргатові, видно, було не до його перепросин, і він почав з того, на чому спинився:

— Отже, бруд — це тільки одна з причин і не лише в продувному цеху... Що ж до інших цехів, там, на жаль, в бруді так само можна потонути. І кожний з них має ще й свої недоліки. На заводі занадто покладаються на прилади і зовсім не зважають на людей, які коло тих приладів працюють. Прилад без уважного, технічно грамотного апаратника багато й чисто не наробить. Не дивно, що ви за голову хапалися, читаючи протоколи аналізів. Я зовсім не хочу сказати цим, що контрольна лабораторія аналізувала ідеально. Тут також бруду було чимало. Але обвинувачувати в усьому тільки її — це значить перекладати з хворої голови на... не зовсім здорову.

Хоч як старався Русевич тримати себе в руках, а тільки розкрив він рота,— самі собою поспались не ті слова:

— Знаєте, я не звик, щоб ті, в кого молоко на губах ще не висохло, вичитували мені отакі нотації. І ви даремно витрачаете час: своїми голослівними твердженнями ви нічого не доведете. Мені одно ясно: ви намагаєтесь висунути проти мене якісь обвинувачення...

— Я ні в чому не збираюсь вас обвинувачувати,— заперечив Каргат.

— Але вам не пощастиТЬ! — не слухаючи його, волав Русевич.— Звинувачувати мене... мене... людину, яка поклали стільки сил, щоб витягти завод з прірви...

— Витягти з прірви — це ще не піднести на вершину.— Каргат відвернувся, щоб приховати мимовільну усмішку.— Одначе ще раз кажу: я вас ні в чому не звинувачую. Я знаю: була тисяча поважних причин, які перешкоджали вам перевірити завод так, як це зробила останніми днями контрольна лабораторія. Я лише хочу, щоб ви зрозуміли: перевірка ця зроблена вчасно, і нехтувати її наслідками не можна — інакше все виробництво полетить к чортам.

— Не полетіло ж досі!

— Так не сьогодні-завтра полетить. Зараз ви на власні очі побачите, що де в чому вже не можна було на вас чекати. Доводилось вживати термінових заходів.

— Вже знаю, яких ви тут заходів вживали. Організували карикатуру на соціалістичне змагання.— Русевич знову схопився.— Як вам не соромно, Миколо Дмитровичу! Напівпісменний робітник, і той розуміє, що тут працюють не люди, а прилади. При-ла-ди! А ви ж таки маєте диплом інженера-хіміка.

— Про це саме я й кажу,— немовби примирливо сказав Каргат.— Ви на перше місце ставите прилади, а на останнє — людину. А це неправильно. Люди — не приладок до приладів, а їх господари. І наш обов'язок — навчити наших людей не розводити бруду в приладах і коло них. Зробіть це, і ви враз побачите, що вийде... От чому те, що почалось на заводі, анітрохи не скидається на карикатуру, а є справжнім соціалістичним змаганням. Я самотужки до нього не додумався б. Цю ідею висунув партійний колектив заводу, і її підхопили всі — і комуністи, і такі, як я, безпартійні... Невже ви не бачите, що змагання може ліквідувати чи не всі хиби заводу й піднести його на значно вищий рівень?.. Ні-ні, не відпові-

дайте зараз. Спершу перегляньте документи.— Каргат повернувся до Петушек.— Ігнацію Карловичу, принесіть, будь ласка, сюди ті папери, що я їх передав вам недавно.

Петушек мовчки вийшов до суміжної кімнати.

Каргат порився в своїх кишенях, вийняв звідти кілька паперів, подав їх Русевичу.

— Що це?

— Докази.

— Чого?

Каргат на мить прикусив губу.

— І ще раз прошу вас, Валентине Модестовичу, мати на увазі: ці докази не проти вас, а для вас... Тут акти окремих моментів обслідування продувного цеху. А зараз Ігнацій Карлович принесе акти про інші цехи.

Русевич узяв ті папери так, наче то було розпечено залізо. Не хапаючись, вийняв окуляри, надів їх. На його губах застигла невиразна посмішка...

Через півхвилини обличчя його витяглось. Докладно й педантично складені, акти стверджували все, що він допіру почув. І додавали багато такого, від чого по спині побігли мурашки. Якби ці папери побачив хто з Хімоб'єднання, він мимоволі подумав би про нездатність інженерно-технічних працівників, а передусім головного інженера впоратися з своїми обов'язками. Русевич сам так подумав би, коли б прочитав щось подібне про чужий завод.

А що, як Каринський уже читав ці акти? Або Ваєвського?

Валентинові Модестовичу стало зовсім холодно...

А втім, перелякався він лише на хвилину. Ні, Сергій Павлович цих паперів ще не читав. Якби він їх бачив, зовсім інакше розмовляв би з ним сьогодні. Отже, Каргат хоч і молодий, та кільчаться, видно, в його душі паростки стародавньої інженерської етики. І за це спасибі...

І крім того, хоч які страхи цей молодик тут понаписував, продувка все ж таки працює! І з видаваних нею фенолят завод випускає цілком пристойну продукцію. Вона — не стандартна, не найвищого сорту, це вірно. Але ж це зовсім не означає, що вона недоброкісна. В усякому разі споживачі її не гудять. Жодної рекламиї за весь час роботи Валентина Модестовича не паділо.

Цей фанатичний молодик перестарався. Нічого загрозливого в його паперах нема. І Каринський, розібравшись в усьому, так само зрозуміє, що його захоплення Каргатом підчим не виправдане. Ніякої істотної користі завод від Каргата не дістane: він же абсолютно непрактична людина. Єдине, на що цей неборака здатний,— це дивитися на все з своєї невисокої лабораторної дзвіниці й демагогічно щось вигукувати. А демагогія й техніка — речі не сполучні. Про це свідчать його ж документи. Треба тільки трохи інакше їх коментувати. Тоді Сергій Павлович побачить, що нічого нового Каргат не сказав, що все давно відомо і головному інженерові, і Хімоб'єднанню, і навіть наркоматові. Саме ж на підставі цього Хімоб'єднання й порушило перед вищими інстанціями клопотання про реконструкцію заводу.

Коли Петушек приніс товсту пачку паперів, Русевич був уже спокійний. Навіть обдумав, як з честю закінчити суперечку, що розпочалася була так невдало...

Він узяв ті папери і з удаваною байдужістю сунув їх собі під пахву.

— Ого, скільки їх! Ви, я бачу, Миколо Дмитровичу, здорово потрудились. Але ви так академічно підходите до всього... З кожного рядка визирає, що ви — не інженер: на цехи й прилади дивитесь так, наче то мензурка або пробірка з вашої лабораторії. А корнюр або ректифікаційну колону в руки не візьмеш, не побовтаєш, проти світла крізь них не подивишся.

Каргат нічого не відповів. Лише брови його здивовано злетіли вгору.

— Потім я поясню вам,— говорив далі Русевич,— в чому ваша помилка. Скажімо, завтра. А ще краще — післязавтра. Перечитувати цю збірку ваших найновіших творів я можу лише вечорами, на дозвіллі. Я хоч і не від того, щоб інколи зайнятися суто академічними питаннями, та витрачати на це час не маю права... — Помовчав трохи й закінчив: — Проте сьогодні ми ще побачимось. Мені цікаво знати, як справлялися лабораторії з своїми безпосередніми завданнями. Отже, зайдіть до мене години через півтори.

І доторкнувшись одним пальцем до козирка кепки, не поспішаючи, Валентин Модестович попрямував з лабораторії. Він не помітив, що не тільки Каргат, а й Петушек — навіть Петушек! — проводжають його недобрими поглядами.

Лише ввечері, коли по цехах і на подвір'ї заводу спалахнула електрика, Петров звільшився. Можна було години на чотири облишити приміщення, пронизане гострими заводськими запахами, трохи відпочити від сьогоднішньої біганини, щоб потім забігти сюди ще на півгодини — на власні очі пересвідчитися, що робітники нічної зміни правильно зрозуміли його розпорядження. Може, звичайно, і таке трапиться, що він півночі пробуде в цехах...

Захотілося спати: на заводі він сьогодні з п'ятої ранку. Але мрія про пухку подушку й ковдру з'явилася тільки на мить: на ці ж бо чотири години залишено стільки всякої всячини... Насамперед треба сходити до їдалні. На завод він прийшов натхненний, і якось так трапилось, що не згадалось йому ні про сніданок, ні про обід. Між іншим, з Ігнацієм Карловичем, як виявилось, працюється непогано: він геть усе розуміє з півслова. І дійшли ж: жодної дрібниці мимо уваги не пустить. Вони вдвок доможуться, що з ректифікацією незабаром ніяких неприємностей не буде. Потім неодмінно треба побачитися з Каргатом (вечорами він завжди в дослідній лабораторії), порозмовляти з ним про завтрашній день, узнати про сьогоднішню розмову з головним інженером. Не ту, що була ранком у продувці,— про неї цілий день гомоніли здивовані і стурбовані свідки. Краєчком вуха він чув, що після полудня Каринський, Русевич і Каргат заперлися в директорському кабінеті і просиділи там щось із дві години. Чи довів Каргат головному інженерові те, що мав би довести?.. Слід побувати й у Валентина Модестовича. Адже він, Петров, ще вранці обіцяв побачитися з ним, та так закрутися, що лише тепер згадав про це. Треба ж кінець кінцем звітувати за ці дванадцять днів...

У лабораторії Петров застав не тільки Каргата та його лаборанток, а й Розенберга з Слиньком. Прийшло також кілька комсомольців з ректифікаційного цеху з техніком Частієм на чолі. Найбільше здивувало завідувача виробництва, що був тут і Васюта.

Всі вони сиділи навколо стола й пили чай. Коли Петров підсів, одна з лаборанток зараз же підсунула йому склянку. Це було чудово.

Чай був «хімічний»: воду для нього закип'ятили в лабораторному дистиляційному кубі, пили його з градуйованих скляних циліндрів, цукор розмішували скляними паличками.

Пили мовчки. Стежили за тим, що відбувалося на столі.

Там стояв штатив, підтримуючи реторту з рудою рідинною. Під нею шипів примус. Пара з реторті йшла вигнутою трубкою до банки з сірими грудками, потім до холодильника, а звідти блідо-брунатними краплями спадала в підставлену склянку. Гостро пахло карболкою.

Петрова захопило чаювання. Лише випивши градуйований циліндр до дна, він звернув увагу на те, що за цей час ніхто й слова не вимовив. Каргат сидів нахмуриений. Слинко сіпав себе за вуса й ворушив бровами. Розенберг засмучено підпер голову долонями; можна було подумати, що його незаслужено образили. Комсомольці то збентежено поглядали на Васюту, то перезиралися один з одним, то починали нечутно перешіпуватися. Лише на обличчі Васюти не відбивалось це загальне занепокоєння. Але й Васюта був замислений.

Збагнувши, що сталося щось не зовсім радісне, Петров одсунув від себе порожній циліндр. Кивнувши на прилад, він почав розмову:

— Шо тут таке, Миколо Дмитровичу? Піридини?

Каргат глянув кудись мимо нього і після дуже довгої мовчанки потвердив:

— Так... Пробуємо ректифікувати їх.

— А-а...— замислено протягнув Петров.— І як?

Каргат відповів ще неохотніше:

— Відділити важкі від легких можна. І в реторті, і в заводських умовах.

— Так...— ще замисленіше сказав Петров.— І, прощайте за настирливість, ще одне запитання: заводські умови — ті, що зараз є, чи ті, що незабаром будуть?

Каргат похмуро буркнув:

— Ті, що могли б бути.

— Угу...

Петров знову присунув до себе порожній циліндр і почав старанно розмішувати в ньому скляною паличкою повітря.

— Хіба ви, Вікторе Михайловичу, нічого не знаєте? — спітав Каргат.

— Я? Нічого... Невже Валентин Модестович...

Петров побачив недобрий усміх на губах Каргата й замовк.

— Миколо Дмитровичу, розкажіть усе ще раз.
Це сказав Васюта.

Каргат уперто стулив губи, але, глянувши на Васюту, присунувся ближче до Петрова.

...Найменше хотілося Каргатові думати про поведінку головного інженера. Не розгадувати ж усякі психологічні загадки він сюди приїхав. А от — доводиться витрачати час і на це. Чому присутність лаборанток у цехах так знервувала Валентина Модестовича? Чому він так накинувся на нього, Каргата, коли зайдло про виявлене на заводі? I жодного ж резонного зауваження з приводу виявленого... Взагалі Русевич старанно обминає наслідки рейду. I що означають його останні терефені? З них виходить, ніби практична цінність зробленого контрольною лабораторією дорівнюється нулю. Але ж таке лише неук може заявити!

— Йі же богу,— розповідає Каргат,— під час розмови у Каринського я відчув себе персонажем якогось пісенітного роману, в якому діють особи з ірраціональною психікою. Спершу мене підозрюють у тому, що я начебто висуваю безпідставні обвинувачення проти головного інженера, а потім одним словом перекреслють усе здобуте нами, навіть не глянувши на нього, і, нарешті, вдають, ніби нічого не сталося. Може, ви, Вікторе Михайловичу, скажете мені, в чим тут справа?

Петров промовчав.

...Коли Каргат, виконуючи наказ головного інженера, прийшов до нього розповісти про роботу лабораторії, то застав його за уважним читанням актів. Як це розуміти? Про «безпосередні завдання» лабораторії Русевич так і не згадав. Розмова кружляла навколо того, що робив Каргат торік та позаторік. Головний інженер раптом відчув гостру цікавість до того, як почував себе Микола Дмитрович на інститутській кафедрі, що спонукало його минулої весни виступити з «такою занадто передовою» пропозицією, а тепер змінити спокійну наукову і викладацьку роботу на сповнене численних турбот і неприємностей життя заводського інженера. Весь час Валентин Модестович був надзвичайно чесний, пересипав свої запитання компліментами, немов перед ним сиділа дама. Одне слово, поводився так, наче він і Каргат весь час були надзвичайно близькими друзями. Робота кон-

трольної лабораторії в цехах майже не цікавила його. Він лише сказав, що аніскільки не сумнівається в здатності Каргата до теоретичних узагальнень і нічого не захотів слухати про те, що випливає з тих узагальнень.

— Як пов'язати це з тим, що він уважно перечитував наші акти?

Знову Петров ухилився од відповіді.

І що, власне, він міг сказати? Що далі, то менш певно почував себе Віктор Михайлович. Зовсім інакше уявляв він собі повернення головного інженера з відрядження. Йому здавалося, що з Русевичем усе на заводі завишує: він підхопить ініціативу молодого вченого... А тепер-то виявляється: не похвалить Валентин Модестович свого заступника за те, що той чи не в усьому пішов за Каргатом. Невже Петров справді-таки помилувся? Хто з них правий — молодий учений чи старий інженер?

Глибоко зітхнувши, Петров спитав, що було далі. Каргат, зрозумівши, мабуть, що робиться з Віктором Михайловичем, сердито повів свою розповідь далі.

...Отак протримавши Каргата у себе з півгодини, Русевич раптом заявив, що на такі приємні теми краще погомоніти за чашкою чаю і що він був би дуже радий, коли б Каргат якось увечері, хоч би й сьогодні, завітав до нього на квартиру; його дружина буде рада познайомитися з Миколою Дмитровичем, вона давно про це мріє. Зaproшуєвав так настирливо, що Каргат, аби відкараскатися, пообіцяв зйти найближчими днями. Потім Русевич запропонував йому піти до Каринського. І в директорському кабінеті він одразу змінив тон. Спитавши директора, чи відомо йому, що витворяв по цехах останніми днями Каргат, і діставши ствердну відповідь, Русевич накинувся на Сергія Павловича: як він міг дозволити щось подібне? Хіба не бачить директор, як використовують це безвідповідальні елементи? Вони ж намагаються дезорганізувати виробництво! Вони ж прагнуть спалюжити ідею соціалістичного змагання!.. Як міг Каринський забути, що наука й техніка — галузі, хоч і досить близькі одна до одної, але цілком самостійні? Дуже часто те, що здається теоретично обґрунтованим, техніка відкидає, як непотрібний мотлох.

На Каргата ця «істина» так вплинула, що в нього зникло бажання заперечувати Русевичу.

А Русевич подумав, що його слова обезбройли Каргата, і чимдуж помчав далі. Акти ніякої ціни не мають. Все, що Каргат тут понаписував, давно відомо всьому світові. Коли б до Каргата ніхто цього не помічав, питання про реконструкцію заводу не постало б. Він, Русевич, довів потребу реконструкції перед вищими інстанціями. І зробив це без галасу, без отого розгардіяшу, який тепер панує скрізь на заводі. Якби Каргат розумів, що все, написане в його актах, є наслідком старості заводу, він не став би марнувати час на дурниці, не нерувував би робітників...

От і все,— закінчив Каргат і відвернувся до репортри.

Усі, хто сидів тут, поглядали на Петрова, стараючись робити це непомітно.

Він знов, чого від нього чекали, але мовчав...

Чудно повернулася справа. Щоб головний інженер був неширий, доводячи Сергію Павловичу й Миколі Дмитровичу недоцільність обслідування й механічність перенесення методів соціалістичного змагання в умови хімічного заводу,— цього Петров не припускав. Щоправда, докази Русевича — не дуже переконливі... Але ж Русевич перечитав акти і не міг не побачити, яка мета постала і перед Каргатом, і перед Каринським, і перед усіма, тут присутніми; не міг не зрозуміти, що це благородна мета і що для досягнення її варт попрацювати. Чому ж Валентин Модестович до всього поставився так негативно? Значить, у нього поважні причини? Але які?

— І що ж ви йому відповіли? — спитав Петров.

— А що можна сказати?.. Дискутувати з нерозумними все одно, що вичерпувати ложкою море. Ім, хоч голову собі розбий, нічого не доведеш, а себе почнеш вважати за ідіота. Крім того, я обіцяв Сергію Павловичу й Данилові Максимовичу розмовляти з головним інженером ввічливо. А це було над мої сили...

Петров мимоволі посміхнувся. За ці дні він добре вінав, як Каргат ставиться до найдрібніших перешкод. Не важко зрозуміти, чого коштувала йому стриманість у Каринського.

Слинько прокашлявся й поважно мовив:

— Я б на вашому місці, Миколо Дмитровичу...

І вигляд у нього був такий, що Петрову враз стало ясно: в очах цієї людини головний інженер втратив

сьогояні рештки свого авторитету. А втім, про те ж саме свідчили й обличчя інших.

— На місці Миколи Дмитровича,— перебив Слинька Васюта,— ти нікому нічого не сказав би. І на своєму — також. Тут не про особисті образи йдеться.

— Я б йому сказав,— закінчив Слинько,— що залишаюсь на своїх позиціях. Ох, і виразно сказав би...

Повернувшись до Петрова, Каргат мовив:

— Ви хочете, певно, знати й про те, як поставився до цієї односторонньої суперечки Сергій Павлович... Він теж мовчав. Не так, звісно, як я... І слухав. Лише наприкінці пообіцяв у всьому розібратися.— Каргат відвернувся до приладу.— Якщо навіть ви, Вікторе Михайловичу, завагались, то, згодиться, Сергієві Павловичу треба ще більше часу, щоб дійти до істини.

Відсунувшись од Петрова, Каргат з півхвилини спостерігав, як капає піридин у склянку. Потім рвучко підвів голову, голосно звернувся до всіх:

— Що робитимемо далі?

Але то було аж ніяк не запитання людини, що опинилася на роздоріжжі. Каргат не просив поради й допомоги. Він хотів знати, як уявляють собі прийдешнє ті, хто підтримував його досі. І Петров бачив, якою буде їхня відповідь.

Лише про Васюту було важко сказати щось певне. Він спокійно позирав то на одного з присутніх, то на другого, а в глибині очей інколи миготіло щось схоже на вдоволення, наче все йшло так, як він передбачав. Пальцями вистукував на столі щось бравурне.

І про себе Петров нічого певного не міг сказати: треба якнайшвидше побачитися з Валентином Модестовичем...

Відчуваючи, що робить не те, чого від нього чекають усі, і не те, що велить йому сумління, він демонстративно глянув на годинник і підвівся. Приховуючи свою розгубленість удаваним переляком, він похапцем промовив:

— Ого, аж понад півгодини я тут? А мені ж конче треба... На все добре, товариш!

І, не оглядаючись, попрямував до виходу. Він усією шкірою відчував, як зневажливо дивляться йому усі вслід і вважають його за дезертира. Неприємно, та що вдієш! Дипломатом він ніколи не був, вдаватися до хитрощів не вміє. Та й від хитрощів хоч трохи, а відгопнити дворушництвом.

На порозі він на мить спилився.

— Я ще побачу вас сьогодні, Миколо Дмитровичу. Неодмінно побачу. Не знаю тільки, коли саме... Якщо повернатимусь я з заводу вночі, а у вашому вікні горітиме світло,— чи можна буде зайти до вас?

Каргат кивнув, не глянувши на нього.

Вийшовши на заводське подвір'я, Петров постояв трохи, застібуючи пальто і збираючись з думками. Як же розмовляти йому з Валентином Модестовичем? Але нічого путнього не придумав. Здигнув плечима, наче цим можна було скинути з себе те неприємне почуття, з яким вийшов з лабораторії, і поволі рушив з заводу.

Він уже підходив до будинку головного інженера, коли рантом почув позаду квапливі кроки. Оглянувся і влізnav невисоку постать Каргата. Мимоволі зіщулився, наче піймали його на непристойному вчинку.

І не стало йому легше, коли Каргат добродушно спитав:

— До Валентина Модестовича?

— До нього,— помовчавши, відказав Петров.

— От і добре. Підемо разом... Я подумав, що мені не слід нехтувати його запрошенням. А самому йти — якось не з руки. От ви, Вікторе Михайловичу, і введете мене в його дім. Так, здається, в пристойному товаристві заведено... Та коли ви хочете поговорити з головним інженером віч-на-віч, то я...

Добродушність Каргата навряд чи була щирою. Петров непомітно зітхнув: доведеться сьогодні знайти в собі витримку й здатність до тонкої дипломатії. Інакше таке станеться... Відповів же твердо:

— Я йду до Валентина Модестовича не для таємних переговорів і не для того, щоб торгуватися з ним...

ЩО ЦІКАВИЛО КАРГАТА

На столі ідилічно парував самовар. Яскраве світло лампочки під великим шовковим абажуром затишними іскорками відбивалось на гранях посуду, грудках цукру, на жовтуватій поверхні масла.

Валентин Модестович, лініво съорбаючи чай, розповідав Ганні Іванівні про сьогоднішні події з таким виглядом, немов події ті анітрохи його не тривожили, ба на віть веселили.

Ганна Іванівна слухала уважно: вона ніколи не була байдужою до справ чоловіка. І щодалі більше хмурилась. Вона знала, що приховується за веселим тоною чоловіка. Поведінка Каргата їй теж не подобалась. Та чоловікові вчинки подобались їй ще менше.

Розповідь свою Валентин Модестович закінчив із посмішкою:

— Як бачиш, усе це така дрібниця...

Ганна Іванівна з серцем відсунула склянку.

— Валентине, навіщо ти граєш передо мною комедію? Ти прекрасно знаєш, що це — не дрібниці. Ти зробив сьогодні величезну помилку.

— Я — помилку?

Ганна Іванівна з досадою відвернулась від чоловіка.

— Не розумієш? Ні, не хочеш розуміти!.. Весь сьогоднішній день, починаючи з зустрічі з Каринським і кінчаючи розмовою в його кабінеті, кожний твій рух, кожне твое слово — помилка. Ти не зробив сьогодні жодного вірного кроку.

У глибині душі відчуваючи, що далеко не вся його поведінка була гідною головного інженера, Валентин Модестович сподівався, що дружина звільнить його від цього неприємного почуття. Сердиті слова Ганни сповнили його досадою на себе. Все ж таки він спробував зачарочити:

— Хотів би я знати, якою б ти була на моєму місці!

Ганна Іванівна нервово розминала пальцями хлібну крихту.

— Я на твоєму місці... Й-право, ти мов дитина. Ти розмахуєш кулаками не тоді, коли наступають тобі на ноги, а коли тобі лише ввижаеться, що наступлять. Коли ти вже навчишся спершу думати, а вже потім говорити? Якщо твоя поведінка на мене справляє таке враження, то що думає зараз про тебе Каргат разом з усіма своїми друзями?.. Інженер ти непоганий, але політик з тебе...— Ганна Іванівна гримасою показала, що саме вона думає про дипломатичні здібності свого чоловіка.— У тебе що — голова чавунна? Думаєш пробити нею гранітний мур?

Валентин Модестович мимохіть усміхнувся.

— Каргат — гранітний мур?

Ганна Іванівна зовсім розсердилася.

— Сам Каргат — фантазер, ніщо. На нього й уваги можна б не звертати. Та його фантазії, ти ж сам кажеш,

імпонують директорові й партійному ватажкові. Ними захоплюються не тільки комсомольці, а й літні робітники, навіть дехто з інженерів. Може, вих фантазіях справді щось є, а може, всім просто надокучила одноманітність праці й життя на нашому заводі,— не знаю. Знати це повинен ти. А не знаєш — от ламай зуби об Каргата, бо він для тебе тепер — кремінь... На твоєму місці я не розмовляла б з робітниками біля воріт. Не починала б сумеречки з Каргатом. До директора з ним не пішла б. Сьогодні я обмежилася би тільки тим, що перечитала б його акти та як слід подумала б над пими. А далі по кликала б Каргата до себе в гості, сюди, і делікатно показала б йому, в чому він заплутався.

— Ти гадаєш... — обурено почав Валентин Модестович.

— Я нічого не гадаю. Я хочу,— Ганна Іванівна виразно наголосила це слово,— щоб ти був правий.

— І ти дозволила б йому та його друзям робити в цехах усе, що їм заманеться?

— Так, дозволила б,— твердо відказала Ганна Іванівна.— Ти ж допіру сказав мені: все це — дрібниці. Чи насправді ти думаєш інакше?

Валентин Модестович промовчав.

— Ну, пометушаться люди,— казала Ганна Іванівна далі.— Хай, коли їм цього раптом заманулося. А тобі нічого робити з муhi слона... Але Каринського й інших я попередила б, що знімаю з себе відповідальність за все, що робитиметься не за моїми вказівками. Попередила б без антимоній, без пояснень: сказала б — і крапка. Запевняю тебе, після такого попередження Каринський не раз би подумав, перш ніж дозволити щось Каргатові... А дозволив би — нічого жахливого не сталося б. Навпаки... коли рацію тут маеш ти. Всі на власні очі побачили б безглуздя Каргатових вибриків, і Каргат моментально згас би.

Валентин Модестович смутно зітхнув: Ганна, як завжди, говорила правильно. Яка ясна в неї голова!

Він понуро допив свій чай. Мовчки дивився, як дружина наливає йому другу склянку. І раптом помітив, що лице її посвітлішло. Невже вона щось придумала? Валентин Модестович побадьорішав і собі.

— Ну, помилку мою ще не пізно віправити,— заговорив він.— Каргат цими днями обіцяв зайди до нас...

— Певна, що тепер,— перебила його дружина,— після твоїх вибріків у кабінеті Каїнського, його сюди ніяким калачем не принадиш. А тобі треба зробити от що...

Нараз вона замовкла й оглянулась на двері до передпокою. Валентин Модестович так само почув стукіт у вхідні двері. Поморщився, вільнавши манеру Петрова. От властивість у людини: завжди з'являється саме тоді, коли нікого не хочеться бачити. Правда, переговорити з ним треба. Та невже він не може почекати до завтра?

До передпокою протъопала служниця. «Хто там?» — пауза — клацання замка. Затупали ноги. Але цього ту-потіння було забагато для однієї людини. Невже Петров ще й привів когось?

Ганна Іванівна неохоче пішла зустріти гостей. Відчинивши двері до передпокою, вона рвучко оглянулась, і Валентин Модестович побачив в її очах і здивування, і дёяку розгубленість, і пересторогу. Та голосом, в якому навіть її чоловік не дочув нещирості, вона сказала:

— Вікторе Михайловичу! Як чудово, що ви прийшли! А то ми з Валентином просто не знали, куди подітися від нудьги. А ще чудовіше, що ви привели до нас...

— Миколу Дмитровича Каргата, — тихо підказав їй Петров.

— Прошу любити й жалувати, — долинуло нахабне (так принаймні здавалося Валентинові Модестовичу) крякання Каргата.

Валентин Модестович здригнувся: хоч і запрошуував він Каргата, та з усіх сьогоднішніх несподіванок це була чи не найбільша. Він примусив себе підвестися, вийти до передпокою. І таки знайшов у собі силу гостинно посміхнутися. До цього зобов'язували його слова дружини, звернені до Каргата:

— Як це мило, що ви прийшли саме сьогодні. Я так багато чула про вас, Миколо Дмитровичу, так хотіла познайомитися з вами. Хвилину тому я дорікала Валентинові, чому він не привів вас сюди ще місяць тому, коли ви приїжджали вперше. Своїм приходом ви, можна сказати, помирили нас... Скидайте ж пальто, прошу до господи...

— Так, так, — кивав Валентин Модестович, простягаючи обидві руки спершу до Каргата, а потім і до Петрова. — Більшої приемності ви не могли мені... нам зробити.

Він заметушився, допомагаючи гостям роздягтися...

Постоявши в передпокої ще хвилину, переконавшись, що роль гостинного господаря її чоловік буде виконувати більш-менш задовільно, поглядом застерігши його від небезпечних розмов,— Ганна Іванівна поспішила до кухні — зімпровізувати вечерю.

Якщо їй розгубилась вона, несподівано побачивши Каргата, то тільки на мить. Напружене їй насторожене обличчя Петрова та підкреслено незалежний вигляд Каргата підказали їй, як вона повинна поводитися. Насамперед, жодного слова про завод. А для цього потрібні дві пляшки вина (сама вона не вип'є ні краплі), красиво прибраний стіл, легка її смачна закуска, чай... І вона сидітиме коло Каргата. Вона ще не розучилася приборкувати найзухваліших молодиків!

Через кілька хвилин Ганна Іванівна повернулась до їдалыші, щоб інавою накрити на стіл. Валентин, запросивши гостей до кабінету, не зачинив дверей. Він знов, що дружині треба якийсь час постежити за незнайомою людиною збоку. Ганна Іванівна побачила — Валентин і Віктор Михайлович сидять біля стола, а Каргат влаштувався на канапі й уважно все оглядає. Найчастіше погляд його прикипає до етажерки з нечисленними книжками. Розмова оберталася навколо якихось газетних новин, та розмовляли лише перші двоє. Каргат зерідка вставляв якісь незначущі слова.

Ганна Іванівна раз у раз непомітно зазирала до кабінету, прислухалась до розмови. Вона хотіла як слід розглядіти Каргата, вгадати його настрій, призвичайтися до нього, відчути його тим особливим жіночим почуттям, що швидко знаходить ахіллесову п'яту в найнеприступнішій людині.

Каргат сидів боком до неї. Вона бачила тільки його профіль — профіль некрасивого сільського парубка, що маскує свою наївність надмірною похмурістю. Каргат ні разу не повернувся до дверей. Лише одну мить Ганна Іванівна бачила його очі — ще в передпокої, коли він ледь-ледь потис її руку. Його погляд на секунду затримався тоді на ній. Каргат або прекрасно володіє собою, або вона чи не вперше в житті зустрічається з чоловіком, геть байдужим до її краси.

«Як вам подобається тут після Харкова?» — «Чи не нудьгуєте ви у нас?»

Ні, розмова з таким заяложеним початком закінчиться моментально.

Можливо, Каргат знає, що таке ченість. Але сьогодні йому важкувато буде пригадати про неї... Отже, треба заговорити до нього так, щоб першим же словом привернути його увагу до себе...

Довго роздумувати Ганні Іванівні не довелось. Розмова в кабінеті стала зовсім кволою: в ній чимраз частіше почали з'являтися небезпечні паузи. А Каргат зовсім замовк.

Ганна Іванівна гукнула служницю, пошепки сказала їй, що робити з столом. Ввійшла до кабінету, сіла коло Каргата. І, діждавшись чергової паузи, голосно мовила:

— Валентине! Вікторе Михайловичу! І не набридло вам ото щоразу, як зустрінетесь, розмовляти про те ж саме?

Це було неправдою, але вона спинила поглядом готового здивуватися Валентина. Він зрозумів і вдав, що ніякові.

— І найдивніше — обидва вони так захоплюються отими газетними новинами, що забувають про все.— Ганна Іванівна зверталась до Каргата.— От бачите, і про вас, Миколо Дмитровичу, забули. Не помічають, що ви сидите й нудьгуете... Знайшли чим захоплюватися: будівництвом нових заводів аж на Уралі. Не остоgid ім власний... Чи не краще послухати музику? У нас такий чудовий грамофон, стільки всяких пластинок... Правда ж, музика куди приемніше, ніж оті нудні балачки?

Заглиблений у свої думки, Каргат лише через кілька секунд стрепенувся, повернув до господині голову.

— Ні, чому ж...

О, не всю свою ченість він забув у дома! Підбадьорена цим, Ганна Іванівна не дала йому знову замкнутися в собі.

— Невже ви не любите музики?

Каргат втупився в щось над нею.

— Але грамофон...

— Такого грамофона, Миколо Дмитровичу, вам не доводилось чути,— поспішив запевнити господар.

— І у нас, я ж кажу, є чудові пластинки: Карузо, Тітто Руффо,— мало не співала Ганна Іванівна.— То що там! Спершу послухайте.

Вона глянула на чоловіка, і Валентин Модестович поспішив до ідаліні.

Через хвилину голка задряпала пластинку, вихопила з неї кілька брязкітливих акордів, а далі й голос. Ви-

крикуючи арію з «Трубадура», цей механічний голос вискачував з рупора, мов цупка стружка з гембля.

Господар, пам'ятаючи німий наказ дружини, до кабінету не повернувся.

Петров втомлено відкинувся на спинку стільця й сонними очима вступився в отвір дверей, удаючи, що спів захопив його. Поки крутиться пластинка, а коло Каргата сидить Ганна Іванівна, можна трохи перепочити.

Каргат знову заглибився в свої думки. Із спроби Ганни Іванівни зав'язати з ним розмову не вийшло нічого. Він не відвернувся, але дивився мимо неї. Коли грамофонний співак брав високу ноту, очі Каргата недобре примружувались.

Ні, так не годиться. Ганна Іванівна дражливо кинула:

— Хотіла б я знати, чи можна до вас доторкнутися, не вкововшись?

Вимовила вона це так, що тільки він почув, і тим тоном, що завжди примушує чоловіків — хочуть вони цього чи ні — відчути себе саме чоловіками.

Погляди їх зустрілися. Каргатові очі стали уважнішими, в них з'явився той вираз, коли людина помічає цікаве там, де взагалі нічого не гадала побачити.

Сміливо витримавши його погляд, Ганна Іванівна пояснила:

— Дивлюсь я на вас, і здається ви мені складеним з гострих шпичаків та колючик. Ви — мов їжак, що настовбурчив усі свої голки... Але ж їжаки роблять це лише під час небезпеки. Невже ви бойтесь чогось тут?

На лиці Каргата ніщо не ворухнулось. Лише очі похмуро бліснули.

— Хочете щирої відповіді? — швидко спітав він.

Це прозвучало як виклик. Ганна Іванівна прийняла його.

— Я взагалі за щирість.

Вигляд у Каргата став пасмішкуватий.

— Тоді давайте покинемо бавитися в піжмурки. Так буде краще. А щиру відповідь ви дістали раніш — в тумить, коли побачили мене в передпокої. Не буду критиця: ви зрозуміли мене правильно. Так, я прийшов сюди не з цікавості до домашнього життя головного інженера. І не тому, що мені нікуди було дітися сьогодні вечері.

Ганна Іванівна аж сахнулась. Каргат угадав її думки.

Та зараз же вона взяла себе в руки. Хай так. Хай говорить що завгодно. Йї його «щирість» не зашкодить, а досягти вона може хоч солом'яної згоди, яка завжди краща за золоту згаду.

— Не сваритися ж із моїм чоловіком ви прийшли?

— Ні. Правильніше — поки що ні. Але сьогодні цілий день я тільки те й роблю, що стримую себе. Я вибухну, якщо Валентин Модестович повторить зараз бодай соту частку з того, що я почув од нього...

— Це погроза?

— А мені байдуже, як ви це сприймаєте.

Ганна Іванівна спробувала перевести все на жарт.

— Ви гадаєте, що мій чоловік сьогодні говорив самі дурниці?

Каргат підвів голову, щоб кивнути. Та встиг зміркувати, що розмовляє з дружиною головного інженера.

— Скажімо інакше. Він цілий день сьогодні поводився мов лис, що плутає свої сліди. І не зважав на очевидне.

— А чи не здається вам, Миколо Дмитровичу, що це з вас ніякий мисливець. От ви й обвинувачуєте в своїх невдачах дичину.

Каргат хмыкнув.

— Ну, коли вам так подобається розмовляти алегоріями, то я — просто ніякий мисливець. Хоча б тому, що я ні за ким не полюю. І взагалі ніхто ще не хоче вашого чоловіка підстрелити. Отож йому нічого плутати сліди. Не з своїми особистими вимогами приставав я сьогодні до Валентина Модестовича.

— Чому ж ви сприймаєте сказане моїм чоловіком як щось таке, що насамперед вас обходить?

Каргат не зумів, а може, й не схотів приховати своєї зневаги до співбесідниці. Але грамофон замовкі, і Каргатові вистачило такту помовчати, поки закрутилась друга пластинка. Проте ця пауза не вгамувала його. Він відповів гостро:

— Хімія — моя особиста справа.

Ганна Іванівна мимоволі відсунулась від Каргата: з таким фанатиком дуже важко до чогось домовитися. Такі, як Каргат, або з волячою упертістю ламають усе на своєму шляху, або ж раз назавжди розбивають собі лоб. Ну, що ж, — вона залюбки допоможе йому в останньому.

Відповісти Ганна Іванівна не встигла: в дверях кабінету з'явилась служниця, знаком викликала її.

Стіл уже був готовий. Треба було зробити кілька останніх штрихів, щоб усе мало вигляд тієї широї гостинності, без якої дружня вечірка немислима. Пораючись біля столу, Ганна Іванівна бачила: Каргат спідлоба стежить за нею і водночас щось напружене обдумує.

Закінчивши, вона щепнула чоловікові, щоб він поставив ще одну пластинку. Повернувшись до кабінету, знов підсіла до Каргата.

Тільки-но опинилася вона біля нього, він мовив, показуючи очима на стіл:

— Ви, я бачу, хочете помирити мене з Валентином Модестовичем.

Знову Ганні Іванівні стало не по собі від його прямоти Але Каргат має рацію: до мети треба йти навпротець. І вона не заперечила. Проте спитала:

— А ви чого хочете?

— Точніше я можу сказати, чого я не хочу,— хмуро всміхнувся Каргат.— Безглаздої сварки. А вона неодмінно почнеться, як тільки хтось із нас згадає завод. Коли мені здається, що мої співбесідники верзуть казна-що, я кажу їм це в очі.

— Про вашу манеру розмовляти з людьми, я вжечула,— холодно відказала Ганна Іванівна.— Але для чого мені ці тонкощі вашої вдачі?

— Від вас залежить,— не слухаючи її, казав Каргат,— щоб сварок сьогодні не було. А можливо — і не тільки сьогодні.

— Не розумію.

— Зараз зрозумієте.— Каргат вимовив це так, наче був її учителем.— Я хотів запропонувати це самому Валентинові Модестовичу. На жаль, він не з тих, хто визнає за молодими право радити старшим... Завтра я пришлю до вас кілька книжок і журналів. А ви потурбуйтесь про те, щоб ваш чоловік найближчими ж днями перечитав їх. Та не просто, а вдумуючись у кожне слово.

— Для чого це вам?

— Не мені, а головному інженерові заводу. Сьогоднішній — та й не тільки сьогоднішній — день показав, що Валентинові Модестовичу здається, ніби розвиток техніки у вутлехімічній промисловості припинився задовго до війни чотирнадцятого року. А це призвело до того, що він, так би мовити, мислить категоріями арифметики,

тоді як вуглемія віднеслась уже на рівень алгебри. От і виходить, що ми з ним розмовляємо різними мовами. Треба, щоб Валентин Модестович зробив кілька кроків уперед і навчився розуміти мене. А я тим часом постараюсь опанувати його мову — мову практика... Приставши на мою пропозицію, ви стримаєте мої воявничі наміри на час, потрібний вашому чоловікові на читання тієї літератури. Згодиться з прочитаним Валентин Модестович,— чудово. Я певний, у нього вистачить мужності визнати, що сьогодні він виявив себе не з кращого боку. А не згодиться... Якщо й посперечаемось ми з ним, я не втрачу пошани до нього: я розумітиму, що то його світогляд. Ну, а за сьогоднішнє, я поважати його не можу.

— Одначе й самовпевненість у вас!.. Звідки ви взяли, що йому потрібна ваша пошана?

Уже сказавши це, Ганна Іванівна зрозуміла, що пішла слідом за своїм чоловіком — почала говорити не те.

Каргат злегка примружився.

— А ваша пошана?

Він або кращий, ніж здається з першого погляду, або ж перед нею сидить цинік, якого Ганні Іванівні ще не доводилося зустрічати. Та він розумніший, ніж їй хотілося б: не вона — він керує розмовою. Мчить до свого пробоєм. І нічим не поступається. Що може протиставити такій навальності Валентин? Якщо Каргат неправий, то перемогти його можна ще більшою переконаністю в своїй правоті.

— Гаразд,— рішуче вимовила Ганна Іванівна.— Отже, до того, поки мій чоловік не придбає здатності розуміти вашу алгебру, між вами мир?

— Мир?.. Мир настане після моєї або його капітуляції,— уточнив Каргат.— Просто я цей час буду стримуватися. До того дня, коли наші раціоналізаторські пропозиції будуть сформульовані. Тижнів зо два, приблизно. За цей час хай Валентин Модестович добре підготується до обговорення наших пропозицій. Йому доведеться витримати такий натиск...

— Згодा.

Ганна Іванівна не замислилась ні на мить. Та й про що тут думати? За два тижні вона встигне вивчити Каргата, побачить те, що перед нею не відкрилось сьогодні: його ахіллесову п'яту. Хай він гадає, що не тільки домігся свого, обвівши її, мов дівчинку, навколо пальця,

а й перетворив її мало не на свою спільнницю. Через два тижні вона розквітається з ним за сьогоднішнє.

Повеселішавши, Ганна Іванівна запросила гостей до їdalyni, а за столом налила повні чарки, не обминувши її своєї.

Загальна розмова почалась лише після третьої чарки, коли вино зробило думки легшими, а язики — жвавішими. Зрозумівши з промовистих поглядів дружини, що Каргат сьогодні більше не чіплятиметься до нього, Валентин Модестович спитав:

— Чого б ми всі цілий вечір були такі мовчазні? Сидимо, мов сичі, і — ані пари з уст... Ну, взяти вас, Вікторе Михайловичу. Над чим ви так глибоко замислились? Що з вами?

Петров, що сидів, вимальовуючи пальцем на скатертині якийсь візерунок, не враз підвів голову.

— Зі мною? Нічого... Я ж прийшов до вас, Валентине Модестовичу, як уранці обіцяю. — Він неспокійно оглянувся на Каргата. — Адже чимало доведеться розповісти вам.

— Не думаю,— всмішливо відказав Валентин Модестович. — Я скористався з вашої ранкової поради, і Микола Дмитрович люб'язно й докладно з усім мене ознайомив. Я такий вдячний йому...

Лише Ганна Іванівна, яка пильно стежила за Каргатом, помітила, що глибоко в його очах мерехтить сміх. Він робив більше, ніж обіцяє: не тільки спокійно, але й гумористично ставився до сказаного її чоловіком.

— Тут я маю попросити прощання у вас, Миколо Дмитровичу. — Валентин Модестович схилив голову в бік Каргата. — Річ у тім, що під час розмови з вами, а потім і в Сергія Павловича, я не все ще зрозумів. Мені казнало приверзлось. От я й понервувався, наговорив зайво-го... Мені так хочеться, щоб ви про це забули...

В очах дружини він прочитав, що тон узято вірний. І він ще раз схилив голову перед Каргатом.

Каргат відповів начебто щирим запереченням:

— Що ви, що ви, Валентине Модестовичу! Я й сам був сьогодні не на висоті. Саме, щоб перепроситися за це перед вами, я й прийшов оце до вас.

Валентин Модестович з полегшенням перевів подих,

— От і слава богу! Ви, Миколо Дмитровичу, немов гору з моїх плечей зняли... Це тим цінніше, що ви, звичайно, не відмовляєтесь від своїх тверджень...

— Але ж хіба це означає, що я повинен зневажати ваші переконання?

Валентин Модестович утретє схилив перед Каргатом голову.

— Ви зовсім обезбройли мене, Миколо Дмитрович... Він знову повернувся до Петрова.

— Отже, Вікторе Михайловичу, я в курсі всіх заводських новин... Але мені дуже хочеться знати вашу думку про них. Мене надзвичайно цікавить ваше ставлення до того, що пропонує нашому заводові науковий працівник.

В голосі Валентина Модестовича не було й тіні іронії. Це не в'язалося з тим, що чув Петров од Каргата: видно, головний інженер багато дечого передумав після розмови в кабінеті директора. А обличчя Каргата було непорушно спокійне; таким Петров ще ні разу його не бачив... Ніщо не провіщало нового вибуху. Обидва вони, виходить, угадувались.

І Петров, посмілішавши, відповів:

— Пропозиції Миколи Дмитровича дуже цікаві для нас, інженерів. Правда, вони здаються занадто сміливими, здійснити їх не так просто. Та вони ставлять перед кожним з нас безліч цікавих проблем, над якими варто попрацювати. Коли хочете, вони збуджують думку, ініціативу...

— Он як? — засміявся Валентин Модестович, але нічого глупливого в цьому не було.— Ну, а які конкретні результати, по-вашому, можуть з цього бути?

— Важко говорити про це зараз. Обслідування заводу ще не закінчено. Пропозиції ще не систематизовано. І, мабуть, я не помилюсь, сказавши: Микола Дмитрович, починаючи обслідування, не сподідався, що воно наштовхне нас на думку про раціоналізацію мало не всіх технологічних процесів на заводі.— Петров почав стримано, намагався бути безстороннім, але щодалі більше проривалось його захоплення.— Дешо з запропонованого Миколою Дмитровичем ми вже використали. Ви знаєте про остаточний перехід дистиляції на безперервку. Але виявилось, що це ще не все. На підставі виявленого контрольною лабораторією Розенберг і я зробили один підрахунок. Коротко кажучи, за три-четири місяці у час не лишиться жодної перестійної цистерни. Нам, чого добре, доведеться просити про збільшення лімітів на си-

ровину... Розенберг і Слинсько тепер майже не виходять з цеху. Протягом пайближчих днів вони доможуться нового зрушенння...

— А інші цехи?

— Інші цехи мають усі можливості, щоб не тільки впоратися з цим повторним збільшенням навантаження, а й незрівнянно піднести якість нашої продукції. Її можна зробити цілком стандартною. Не відразу, звичайно... А хіба це не дозволяє нам переглянути питання про негайну реконструкцію заводу?

— Смілива ж ви людина! — таки не втримався Валентин Модестович, але прикусив язика, побачивши, як невдоволено зсунулися брови Ганни Іванівни.

Захоплений своєю розповіддю, Петров не звернув уваги на його репліку.

— Давайте скажемо собі одверто,— казав він далі,— ми досі збирались не реконструювати завод, не переводити його на іншу технічну основу, а просто на місці старого будувати новий—трохи більший, але такий же самий... Ви, мабуть, пам'ятаєте, Валентине Модестовичу,— мені й раніше доводилося висловлювати думку, що павряд чи маємо ми право так розкидатися державними коштами, що перш ніж порушувати питання про перебудову заводу, нам треба уважно перевірити, чи не можемо ми зі старим устаткуванням розв'язати сьогоднішні завдання. Перевірка технологічних процесів, яку тепер провадить контрольна лабораторія, доводить, що це — цілком реальна справа. Я вже прикидав, яким способом ми можемо використати висновки обслідування. Поки що нічого нездійсненого я не побачив. І не тільки в мене така певність. На заводі на весь голос заговорили про соціалістичне змагання й ударництво. Першим сказав про це наш партколектив, комуністів підтримали кадровики. Входить, змагання й нам не протипоказане. Воно вже почало давати наслідки. Чи не всі на заводі...

Петров урвав себе, бо помітив, що Валентин Модестович обома руками жмакає край скатертини і погляд його... Таким поглядом на гостей не дивляться.

Але це тривало не довше секунди. Тільки-но Петров замовк, на лиці Валентина Модестовича з'явилась добродушна посмішка.

— Так,— кивнув він,— ідея принадна, безумовно... Ну що ж, спробуйте довести її здійсненість. Може, вам і пощастиТЬ.

Кілька секунд Петров сторопіло дивився на нього. Потім через силу вимовив:

— Ну, а ви? Вас хіба це не обходить?

— Обходить, звичайно. Ще й як обходить... Але я в найближчі тижні просто не зможу включитися в цю справу. Я... — Він помовчав, поспішно щось обдумуючи. — Ну да, я... мені доведеться віддатися будівництву сублімації. З головою доведеться в цю справу зануритися... І, знаєте, я гадаю навіть, що так буде краще. Ви не матиете поруч себе міантропа, ніхто не набридатиме вам своїм невір'ям...

— Ви не вірите? — аж скрикнув Петров.

— Ну, як тут вірити, Вікторе Михайловичу?.. Скільки часу ми з вами працюємо, все йшло начебто задовільно. І раптом — ні сіло ні впало — нам кажуть, що ми ніякі інженери. Чи не дурніця? А на мене це вплинуло так, ніби мені солі на хвіст насипали... вивчивши всі акти Миколи Дмитровича, я побачив, що хвилювався даремно, заводу ніщо не загрожує, а користь з його пропозицій може бути. Тільки не та, про яку ви мрієте. Ви кінець кінцем переконаєтесь, що нам потрібна ґрунтована реконструкція, що ваша раціоналізація — паліатив, дитяча іграшка... Ми з вами, Вікторе Михайловичу, знову станемо дивитися на все одними очима.

— А якщо ми доведемо вам...

— Спробуйте.

Петров нахилився до Русевича.

— Чи правильно зрозумів я вас?.. Лише ваш скептицизм... ваше, я б сказав, безпідставне невір'я...

— Хай безпідставне, але саме невір'я,— так само добродушно, з привітною усмішкою перебив його Русевич. — А щоб закінчити з цим, дозвольте мені задати вам одне питання... Отже, віднині ви щодня тільки те й будете робити, що доводити мені необґрунтованість моого скептицизму? Ви певні своїх сил?

Досі Каргат спокійно сидів, схилившись над своєю тарілкою. Розмова між головним інженером і начальником виробництва, здавалось, зовсім його не цікавила.

Тепер же він рвучко повернувся до Петрова. Ганна Іванівна мимоволі прикусila губу. З цього руху, з одвертого нетерпіння, з яким Каргат чекав на відповідь Петрова, вона нарешті зрозуміла: Каргат прийшов сюди зовсім не для того, щоб турбувати про опанування її

чоловіка новітніх знань з хімії вугілля, а заради Петрова. Як поставиться завідувач виробництва до позиції головного інженера, чи не зрадить свого credo — тільки це й цікавило зараз Карагата.

Петров опустив очі. Але зараз же сміливо підвів їх на Русевича й мовив:

— Я не скептик. Я разом з усіма постараюсь, щоб і ви, Валентине Модестовичу, перестали ним бути.

ВИГРАШ ЧАСУ

Чимало часу минуло, як Петров, а за ним і Карагат вийшли з лабораторії. Всі знали, до кого й по що подались інженери, всіх розбирала гостра цікавість: чим це все закінчиться? І чи закінчиться взагалі?

Зрідка хто-небудь порушував мовчанку. Та ніхто не зачіпав того, що найбільше всіх непокоїло. Коли Петров сидів тут, наст्रій у всіх був непевний. Тепер всі відчувають себе мало не пригніченими. Невже Петров злякався Русевича? Невже можна отак одразу зрадити те, чому останні дні віддавав усього себе? Обговорювати цей поспішний відхід Віктора Михайловича — означало засуджувати його. Але надія, що Карагатові пощастиТЬ запобігти його зраді, ще жевріла. І — з Петровим чи без Петрова, а присутні боротимуться за свою справу до кінця!

Мовчав і Васюта. Він розумів, що робиться на душі Карагатових спільників. І не боявся за них. Знав-бо він: боротьба, учасниками якої стали ті, хто сидів тут, почалась раніш — задовго до того, як усвідомили вони себе борцями, задовго до появи Карагата на заводі. Дехто з присутніх уже тоді був, так би мовити, борцем у потенції.

От уже три місяці — з першого дня своєї праці на тутешньому заводі — Васюта будив у комуністів, робітників, молоді увагу до того, що їх оточує, истерпимість до недоліків, прагнення до більшого й кращого. І шукав тих, хто очолив би похід проти косності в ставленні до техніки, за опанування її. Без цього Карагат навряд чи зробив би тут щось... Тепер же боротьба набрала гострих форм. Перед у ній веде здібний учений, для якого мрії тільки на те й існують, щоб їх здійснювати, який

знає, що то значить — осідлати техніку, й не боїться відповідальності за свої та своїх спільноків вчинки. Щастя йому! Боротьба за більшовицьке ставлення до техніки триватиме... А зараз її учасники переживають небезпечний момент. Роздратовані опором головного інженера, вони думають: чи не відмахнутися нам од Русевича? Він, мовляв, один, нас багато — зімнемо його. Ні, не про це слід їм думати! Але поговорити з ними про це треба — після того, як повернеться Микола Дмитрович.

...Аж ось відчинились двері. До лабораторії, мружачись на світло, ввійшов Каргат. Лице його сяяло, наче виграв він генеральну баталію.

Розенберг перший кинувся йому назустріч.

— Невже...

— Не зовсім,— угадав його запитання Каргат.— Та Русевич, здається, таки усвідомив: нічого шкідливого ми не робимо й не збираємося робити. Але він зайняв якусь вичікувальну позицію. Не до нас йому нібито зараз. Ну й гречь з ним!. А втім, лише під лежачий камінь вода не тече: може, все ж таки він згодом змінить свої погляди, га? В усякому разі я допомагатиму йому.

— Як? — спитав Васюта.

Каргат скоса глянув у його бік.

— Охоче. І дуже делікатно... Ну, а Віктор Михайлович з нами. І про це він сам сказав Русевичу.

Слинико солідно прокашлявся.

— Ну, Миколо Дмитровичу, а ви таки, от їй же бому, не тільки вчений. Хотів би я знати: чому ви стали хіміком, а не дипломатом?

— Ви помилились, Іване Степановичу,— засміявся Каргат.— Це не моя дипломатія і не Валентина Модестовича...

— Так невже Віктор Михайлович...

— І він тут ні при чому... Скільки я зрозумів, почалась якась складна гра з новими, несподіваними учасниками, які з хімією не мають нічого спільного. Я не зовсім у ній розбираюсь, та, правду сказати, і не цікавить вона мене. Але коли в мене ще лишилися рештки шани до нашого головного інженера,— боюсь, їх тепер ніхто не помітить... Та про це я ще розповім... А найголовніше — ми маємо час. І якщо здобудемо хоч би невеличкий успіх, то ота дипломатична гра закінчиться на вашу користь.

Каргат скинув пальто і схилився над градуйованою склянкою, куди поволі капав піридин.

— Я повернувся вчасно,— сказав він, сідаючи.— Рекція відбувається трохи швидше, ніж я розраховував. Це приемно.

І змовк, наче забув раптом про все.

— Миколо Дмитровичу,— по хвилинній паузі нагадав йому Васюта,— ви обіцяли розповісти, що там за дипломатія така.

— Атож...

Каргат неохоче відірвався від свого приладу й коротко, поспішаючи й ковтаючи слова, переказав те, що сталося в Русевича.

Васюта вислухав його немовби спокійно.

— Що б це могло означати? — занепокоєно спитав Розенберг.

— А я вже сказав,— кинув Каргат і знов заглибився в спостерігання приладу.— Мені байдуже.

— Ви теж, Давиде Марковичу, думайте про своє,— порадив Розенбергу Васюта.— Микола Дмитрович поводився у Русевича правильно і нічого йому й вам сушити голову всякою дамською дипломатією. Ну, а щодо Валентина Модестовича... Видно, не до того йому зараз, куди життя повертає. Як би не вискочити з сідла на крутому повороті,— от на чому всі його думки зосереджені. Гаразд, не будемо якийсь час його шарпати. А то ще й опритомніти йому не дамо. Будемо йти без нього й далі. Схаменеться — побіжить слідом... Ви теж так думаете, Миколо Дмитровичу?

Обличчя Каргата знову стало невеселим.

— А я ж пообіцяв поки що до Валентина Модестовича не чіплятися... якщо, звичайно, він буде підвищувати свій технічний рівень.

— Значить, будемо вважати,— мить подумавши, закінчив розмову Васюта,— що Віктор Михайлович усе ще виконує обов'язки головного інженера.

Він попрощається. Каргат провів його до дверей. На порозі вони міцно потисли один одному руки.

Повертаючись до свого приладу, Каргат спинився коло Слинька. Мовив, ніби продовжуючи якусь думку:

— Здається, час уже нам, Іване Степановичу, поговорити в одній важливій справі. Я вже кілька днів про це думаю... Ви не поспішаєте?

— Ні... Що ж за справа така? — спитав Слинько.

— Тоді заждіть хвилину.— Каргат підійшов до приладу, схилився до нього.— Зверніть увагу, Іване Степановичу, на рівень рідини в склянці. Маємо її сто чотирнадцять кубиків. Отже, всі легкі піридини вже тут. Час переходити до другої частини досліду... Я попрошу вас придивитися до того, як це робиться. Коли чогось не зрозумієте, питайте.

— Це стосується нашої розмови?

— Ви вгадали... Отож одну хвилину.

Не менше чверті години довелось Слинькові чекати Каргата. Але апаратник не був в претензії. Він з цікавістю стежив, як вправно порається завідувач лабораторій коло реторт та трубок. І трохи заздрив його здатності забувати під час роботи і про навколишнє, і про недавні неприємності, і навіть про своїх однодумців.

Та от Каргат відкинув з лоба волосся. А тим часом ніщо в приладі начебто не змінилось. Тільки полум'я в примусі побільшало. Коло приладу зосталася одна лаборантка — мало не лягла грудьми на стіл, стежачи за термометром, вставленим у реторту. Решта дівчат перейшли до сусіднього стола, почали готовуватися до аналізування того, що парою виходить зі склянки.

Постоявши трохи коло них, переконавшись, що дівчата знають своє діло, Каргат повернувся до Слинька.

— Хочу я вам дещо запропонувати, Іване Степановичу. Знаю, що умовити вас мені буде нелегко. І Давид Маркович тут проти мене виступить... Якщо ви відмовитеся, доведеться шукати когось іншого, а це...

Початок обіцяв щось цікаве. Слинько присунув стілець, на якому мав сісти Каргат, біжче до себе й сказав:

— Я давно готовий вас слухати, Миколо Дмитровичу.

Каргат сів.

— Йдеться про організацію на нашому заводі виробництва піридинових основ. Давид Маркович казав мені якось, що минулого року ви цікавились...

— А я й цього року цікавості до цієї справи не втратив,— поволі, зважуючи кожне слово, відповів Слинько.— Коли б ви вільніші були, я б уже давно порозмовляв з вами про ті піридини. Не все ще я в них розумію...

Виходить, ви від суперечок до діла переходите. Правиль-но робите. Серед тих, хто бажав і бажає вам успіху, я аж ніяк не останній.

Каргат вислухав його не зовсім терпляче.

— Мало мені ваших добрих побажань, Іване Степа-новичу. Я сподіваюсь на активну вашу допомогу. Тоді всі таємниці піридинів перед вами розкриються. І не тільки піридинів... Словом, приставайте на мою пропо-зицію.

— Що ж то за пропозиція?

Каргат оглянувся на Розенберга. Той замислено роз-повідав щось Частієві.

— Якщо Давид Маркович не заперечуватиме, візь-міть на себе обов'язки старшого апаратника коло пер-шої піридинової установки... Хвилину! — Каргат засте-режливо підняв руку, помітивши, що Слинсько збирається відповідати. — Нині, коли в вашому цеху відбуваються такі знаменні події, ви не можете залишити його. Це ви хотієте мені сказати? Але ж я заберу вас звідти не сьо-годні. Правильно, без вас там не обійтися... Проект пі-ридинової установки буде готовий днів через двадцять, якщо не буде перешкод. Поки його затвердять, поки будуватимуть установку, міне ще місяць, а то й півтора. А дистиляція зможе обходитися без вашого досвіду вже через місяць. Корнюрам вашим легко даватиме раду ря-довий апаратник. Я більш ніж певний, що на той час рядові апаратники будуть не такі, як тепер. Ви перший про це подбаєте. Отже, це заперечення ваше відпадає. Майте на увазі, цю пропозицію я заздалегідь продумав. Таким чином, єдине, що ви можете мені зараз сказати, це...

Каргат замовк і з явним нетерпінням тихо застукав кулаком по столу.

— Он воно що...

Слинсько зосереджено потер руки об коліна. Така вже в апаратників звичка: перш ніж узятися за щось, не схоже на кран приладу, витерти руки. Потім він з пів-хвилини розглядав свої брунатні, насичені кам'яновугіль-ним маслом долоні, ніби на них вичитував відповідь. Далі пригладив волосся й вуса.

— Так-то воно так... — Слинсько знову зосереджено оглянув свої долоні. — Та чи подумали ви, Миколо Дмитровичу, от про що: в дистиляції я тому на місці, що

знаю її краще, ніж оці долоні. Скільки вже років стою коло корнюрів... А що я знаю про піридини?

Це не було відмовою. І Каргат, поклавши руку Слинькові на коліно, схилившись до нього, заговорив ще перевопливіше:

— Ліквідувати вашу піридинову неписьменність, Іване Степановичу, можна за короткий час. Нічого складного в піридинах нема... Вільними вечорами ви будете приходити сюди. Процес вилучення піридинових основ із знефеполеного і зненафталіненого масла пройде перед вашими очима багато разів. А почуете ви про них тут стільки...

— А скільки я від ваших сорок почую глузливого на свою адресу? Я ж їх знаю...

— А ніхто з вами зв'язуватися не буде. Небезпечно: яzik у вас гостріший, ніж наші всі.

Це сказала Саня. Всі засміялись.

— Ну, хіба що так,— серйозно промовив Слинько.

— Спершу ви придивлятиметесь до того, як ми пораємося коло піридинів,— казав Каргат далі,— розпитуватимете, якщо буде щось незрозуміле. А там, дивись, і допомагати нам почнете, на лаборанта перетворитесь. Отак повний практикум і пройдете. Коли процес вилучення, а потім і ректифікації піридинів стане для вас мов розгорнена книга, я познайомлю вас з проектом... Хотілось би так само, щоб ви взяли участь у будівництві установки... Одне слово, станете першим у Радянському Союзі кваліфікованим піридиновим апаратником, дасте країні перший промисловий піридин... Невже вас це не приваблює?

Знову Слинько якийсь час старанно займався своїми долонями. Нарешті відказав:

— Пропозиція вроді принадна... Вмієте ви за живе людину взяти, Миколо Дмитровичу.

— Не всяку, мабуть,— не зовсім весело посміхнувся Каргат.— Валентин Модестович, наприклад...

— Ну, Русевич, я так гадаю, не людина, а головний інженер старого гарту. Ми з Давидом Марковичем якось почали були обговорювати питання: чи не час здати Валентина Модестовича до музею?.. Агов, Давиде Марковичу, яка нині ваша думка про це?

Захоплений розмовою з Частієм, Розенберг одмахнувся.

— А до лабораторій я все одно ходжу й далі ходити-
му,— продовжував Слинько.— Мені от завтра вранці на
эміну заступати, а я сиджу ще й досі у вас. Цікаво зна-
ти, скільки важких піридинів ви зараз вилучите й чи
так само успішно, як і легкі... Правда, не ці досліди ме-
не хвилюють. Ну, а щодо пропозиції вашої... Доведеться
вам, Миколо Дмитровичу, дати мені трохи часу.

— Що ж тут думати?

Слинько ще раз порадився з своїми долонями.

— Є про що подумати... Ну, скажу я вам зараз, що
згодний. Не криюсь: хочеться мені так сказати... А рап-
том трапиться щось, і мені доведеться позадкувати. Не-
красиво ж вийде. Та й Давид Маркович... Треба, щоб він
з легким серцем одпустив мене... І обдумати все треба,
й підготувати. Тоді вже, якщо згоджуся, назад згоди сво-
єї не візьму, хоч би там що.

Каргат не зумів приховати свого розчарування.

— Шкода... А втім, вам видніше, Іване Степановичу...
Тільки думайте, будь ласка, швидше. І коли до чогось
додумаетесь, ту ж хвилину повідомте мене. На заводі ме-
не не буде — ви знаєте, де я живу. І взагалі, захочеть-
ся вам поговорити в цій справі чи в іншій,— приходьте
без церемоній... А тим часом ще й ось про що поміркуй-
те. На мою думку, слід було б організувати невелику
групку — так, з трьох-чотирьох робітників, які перей-
шли б потім на піридинові основи. Вони разом з вами
відвідували б лабораторію ці тижні... Я дуже хотів би,
щоб ви взяли на себе організацію такої групи. Ви знає-
те заводський народ, зуміли б підібрати потрібних лю-
дей...

Слинько поважно кивнув.

— Правильно ви підходите до справи, Миколо Дмит-
ровичу. Неодмінно поміркую й про це... І знаєте, що
я вам скажу? Захотіли б ви — непоганий би з вас орга-
нізатор вийшов. Одних би до музею, а вас...

— Ну-чу, без компліментів і непотрібних пророку-
вань,— спинив його Каргат.— А то я ще па манію велич-
ності захворію. Мене піридини цікавлять, а не посади...
Отже, нетерпляче жду на вашу відповідь, Іване Степа-
новичу. А тепер подивимось, що з нашими важкими пі-
ридинами...

ЗБИРАННЯ СІЛ

Після того, як Каргат і Петров пішли, Валентин Модестович і Ганна Іванівна довго ще сиділи за неприбраним столом. Не по собі їм було.

Валентин Модестович вважав, що Каргатові затій закінчаться найскоріше тим, чим звичайно закінчуються дитячі забави,— загальною сваркою, отже, дезорганізацією виробництва. І Петров тут не врятує: надто він небачний. Почати б одверту війну з Каргатом та всіма його однодумцями,— а що як це приведе до катастрофи для нього, Валентина Модестовича? Адже він залишився сам. Каргат якимсь чудом устиг запаморочити голови, чи не всім. Боротися проти всіх — ні, це Валентинові Модестовичу зараз над силу.

Єдине, що може виручiti його,— ота думка. Вона з'явилася в нього за мить перед тим, як він її висловив, але то була воїстину рятівна думка. Удати, що з головою поринув у будівництво сублімації, залишатися в тіні, а тим часом вичікувати слушного часу, пильно до всього придивляючись...

Ганна Іванівна заспокоїлась швидше. Дещо іронічно ставлячись до свого чоловіка вдома, вона вірила в його талант інюх інженера. Хоч і важко йому інколи буває, та він завжди кінець кінцем доводить свою правоту. І цього разу неочевидне для всіх тепер згодом стане явним. Неодмінно стане! Тим більше, сам Каргат дає Валентинові все потрібне для перемоги. За ці тижні Валентин не тільки прочитає його книжки, а й навчиться розбиратися в тонкощах сучасної вуглехімії, почне бити Каргата його ж зброєю і поставить цього зухвалого парубка на місце. А Ганна Іванівна постарається, щоб чоловікова перемога була якайповнішою.

Неспокійно спав тієї ночі Валентин Модестович. Часто прокидався і подовгу лежав з розплющеними очима, не в силі подолати почуття самотності. Лише перед світанком відчув себе більш-менш упевнено. Він пригадав робітника з продувки, що з надією дивився на нього вчора. Пригадав натяки Петушека. Отже, е на заводі люди, не засліплі демагогією Каргата! Навіть серед робітників е! А Петушек — хіба він не досвідчений хімік? Позшукати — чимало знайдеться на заводі людей, яким і пайпринаднішими фантазіями голів не запаморочиш. Треба тільки їх об'єднати.

Розшукувати однодумців Валентин Модестович почав наступного ж ранку.

Прийшовши на завод, він викликав до себе Маєвського. Ні, в завідувачеві відділу капітального будівництва Русевич не гадав знайти спільника. Саме ж Маєвський та його виконроб запропонували, щоб завод узяв на себе розв'язання питання про сублімаційні камери. І на технічній нараді Маєвський, мов пес, крутив хвостом перед завідувачем лабораторії.

Маєвський — літній статечний інженер. Кожним рулем своїм він намагається підкреслити, що знає собі ціну. І водночас, сівши перед головним інженером, усім своїм виглядом показав готовність найуважніше вслушовуватися в начальникові слова.

В цьому химерно поєднувались статечність і запобігання не тільки перед начальниками, а взагалі перед співбесідником. Він хотів бути в дружбі з усіма. Тому Русевич не дуже шанував завідувача відділу капітального будівництва.

Ділова розмова тривала недовго. Маєвський в усьому згодився з Валентином Модестовичем.

Очевидно, дещо з учорашніх подій йому вже було відомо, і він скористався з першої ж нагоди, щоб виказати головному інженерові свою солідарність із ним. Зроблено це було настільки тонко, що сублімаційний цех перестав цікавити Валентина Модестовича.

Але, урвавши ділову розмову, він сказав не без іронії:

— Сміливо міркуете, Андрію Олександровичу. На вашому місці я пе наважився б з таким апломбом говорити про сuto хімічні справи.

Іронія на Маєвського не вплинула.

— Якщо дозволите, то я поясню, чому вчораши не так боляче мене вразило.

— Будь ласка,— нібито байдуже дозволив Русевич.

Маєвський чомусь оглянувся на двері.

— Я — не хімік,— почав він неголосно.— Це вірно. Я погано розуміюсь на всіляких тонкощах вашої спеціальності. І проти цього я не можу заперечити, подекуди згоджуєсь і з тим, що на хімічних виробництвах трапляються випадки, коли без метушні, яку я спостерігаю тут от уже два тижні, не обйтися. Але на хімічних підприємствах, де я мав честь працювати, мені ні разу не доводилось бути свідком чогось подібного. Тому на мене оця метушня і справляє враження... ну, як би вам

сказати... профанації. Так, профанації! — з натиском повторив він.— Ви можете скільки завгодно іронізувати з моїх міркувань. Та я не повірю, що ви до цієї метушні ставитесь інакше. Тоді я не вважав би вас за інженера.

Русевич одсунув рисунки сублімаційного цеху. Він був радий, що заговорив з Маєвським. Те, що думки Маєвського збіглися з його власними, приємно вразило його.

«Правильно, профанація! Тільки так і можна назвати затіянє Каргатом».

Та сказав він не те, що подумав:

— Під те, що ви назвали профанацією, підведено дуже солідну теоретичну базу.

Шкіра під очима Маєвського збіглася зморшками. Він мовив гостріше:

— Так, я — не хімік. Однак мені доводилось будувати нові коксобензольні заводи, розширювати содовий завод. І я знаю, що хімічне виробництво — насамперед тихе виробництво. Отож хоч яку теоретичну базу хай підводять, а я не припускаю метушні й галасу на цьому заводі. Тут же останніми днями — мітинг мало не коло кожного апарату.

— І що з того? — все ще обережно спитав Русевич.

Голос Маєвського став твердим.

— А чи не забули ви, Валентине Модестовичу, хто ви такий? Я, наприклад, ні на мить не забиваю, що я — інженер. Більше половини свого життя я ношу це звання. За цей час у мене склався ясний і точний погляд на речі. І цьому поглядові я довіряю більше, ніж усім теоретичним... х-ха!.. базам теперішніх більшовизованих сопляків. Тому я й пытаю вас: як ви допускаєте це неподобство? — Голос Маєвського затремтів від довго стримуваного обурення.

Уперше за останню добу Русевич відчув себе так, наче на цього повіяло свіжим повітрям. Та для першого разу краще не виказувати своїх справжніх думок і почути. Він навіть схилився до стола, ніби щось на рисунку його раптом зацікавило.

Та в Маєвського були зіркі очі. Він зрозумів, що прелімінарії можна вважати за закінчені. Присунувся до Валентина Модестовича й заговорив так, немов сиділи вони не в службовому кабінеті.

— Ну, Валентине Модестовичу, тепер, коли ви знаєте мое ставлення до того, що лехто гучно називає подія.

ми,— краще було б назвати це скандалом — дозвольте мені дещо спитати у вас... Ні, зовсім не про ваші думки з приводу цього безладдя. Вони мені ясні. Ви — інженер не тієї породи, що почала поширюватися останніми роками: хлопчаки, яких не можна порівняти з рядовими техніками наших з вами часів. Яка ганебна деградація інженерства!.. Ні, ви не можете ставитися до безграмотних вправ цього молокососа інакше, ніж я... Але дозвольте мені спитати... І питаю я не лише від власного імені... Що збираєтесь ви робити далі? Коли ви нарешті припините цей розгардіяш?

Не те, щоб Русевич не хотів йому відповісти: з радістю виклав би він перед Маєвським свої наміри, якби ті наміри були чіткими. І не так легко було відкинути те, що досі він без симпатії ставився до цього інженера. Його запобігливо-статечні манери завжди дратували Валентина Модестовича. Та, власне, і зараз дратують.

Русевич одвернувся до вікна.

— Як вам сказати...

— Розумію,— кивнув Маєвський, не дочекавшись продовження.— Це така несподіванка для вас, що ви й досі ще не отямились. І наробили помилок. Не слід було вам учора тягти Каргата до Қаринського. Якої допомоги ви шукали в недавнього вальцовальника?

Русевич випростався: Маєвський повторив те, про що казала йому Ганна. Невже цей інженер таки справді має на плечах голову?

— В таких випадках треба покладатися тільки на самого себе,— впевнено повчав Маєвський.— Найкращий засіб розчавити противника — це повернути проти нього ж зброю. А чим Қаринський може вам допомогти? І з якої речі допомагатиме вам?.. Що йому до вашого інженерського сумління? Йому треба, щоб в Хімоб'єднанні думали про нього як про вправного директора. А яким чином він цього доможеться,— хіба не однаково?

Русевич сторопів. Мало того, що Маєвський звалює все в одну плутану купу,— він ще й паплюжить таку людину, як Сергій Павлович!.. Ні, цього не слід йому дозволяти!

Але Маєвський не замовкав:

— А не зуміли ви враз покінчити з якимсь там Каргатом,— треба було зманеврувати: удати, ніби відступаш, і пошукати біля себе людей, які однаково з вами думають. Я на вашому місці давно вже організував би

тих, що йдуть одним шляхом зі мною. Не розумію, чому ви цього не зробили. А однодумців у вас на заводі більше, ніж горлохватів. Невже ви перестали чути дружні голоси?

— Ну, це ви вже занадто,— нарешті спромігся запречити Русевич.— Говорити таке про нашого директора...

Та він і сам почув, що прозвучало не зовсім непереконливо.

— Х-ха! — криво всміхнувся Маєвський.— Цікаво буде подивитися, як цей самий директор накаже вам здійснювати Каргатову маячню. Якої ви тоді заспіваете?

Валентин Модестович хотів був обурено запротестувати. Та якось не знайшлося потрібних слів. До того ж... Справді, хіба не може статися такого?

— Ви думаете...— забурмотів він.

— Не думаю, а точно знаю,— категорично заявив Маєвський.— Міг же Каринський відрядити вас до Харкова проти вашого бажання! Примусив же він вас боротися в Хімоб'єднанні за запропоноване Каргатом! Та й не тільки для цього спровадив він вас до Харкова. Він же розчистив поле для Каргатових витівок! А ви й не туди? Ех, ви, свята простота... Не зважить на вас Каринський і тепер. І матиме рацію. Хто ви такий? Звичайні сін'які собі службовець. Отож мусите беззаперечно виконувати накази теперішніх володарів життя... Варт вам також ще й от над чим помислити. Каргат перееконав директора, що завод ще до того, як його почнуть перебудовувати, зможе платити по всіх рахунках, які пред'являє йому сьогоднішній день і пред'явить завтрашній. Приємна перспектива для директора, правда ж? А для ватажка тутешніх більшовиків — ще приемніша. Задовго до того, як позначиться успіх (а він ніколи не позначиться), усі газети загаласують: завод, мовляв, і без капітальних вкладень виконує п'ятирічку за чотири роки, робітники та інженерно-технічний персонал беруть ще одну фортецю на трудовому фронті. Не знаєте хіба, як це тепер робиться? А завкомові вже сьогодні маряться розкішні зведення про невпинне розгортання на заводі змагання й масового ударництва. Як бачите, Каргат зумів догодини всьому трикутникові. А що ви можете запропонувати замість цих сурм, флейт і барабанів? Хіба ваша реконструкція приведе до святкового фейерверка? Що з того, що ви боліете за виробництво! В газетах про це не напишуть, оркестр з цього приводу не гриме.

Маєвський не говорив, а зневажливо виціджуав слова. З обличчя його не сходила крива посмішка.

Що далі, то менше Русевич помічав його цинізм, пerekручення, те, що Маєвський не тільки Каргата, а геть усіх на заводі поробив кар'єристами, все обплював. Не такий був стан Валентина Модестовича, щоб чіплятися до гострих висловів того, хто мав шире бажання допомогти йому. Та й самому хотілося відвести душу ще гострішими словами... Ну, може, й перебільшує Андрій Олександрович. Але ж мета у нього — благородна.

Аж ось Русевич рішуче перебив-таки Маєвського:

— Цього я не дозволю! Я не кину на глум своєї гідності й честі! Хай хоч хто лише спробує дозволити щось Каргатові, я тут і на хвилину не залишусь. Ніяка сила мене тут не втримає!

Маєвський здивицув плечима.

— Наївна ви людина, Валентине Модестовичу! Що й кому ви цим доведете? Пішовши звідси, ви лише розпишетесь у своєму безсиллі. Вас же навіть на те не стане, щоб дверима грюкнути. А Каринський уже має кандидата на ваше місце. Хай Каргат — лаборант, а не інженер. Зате він уміє такі райдужні картини малювати. Цього досить... Пішовши звідси, ви тим самим складете зброю, визнаете свою неспроможність довести, що Каргат профанує техніку, а йому дасте змогу зруйнувати все, чого ви своєю працею досягли. Хіба для цього ви віддали два роки свого життя?

— То що ж робити, по-вашому? — мало не в розpacні вигукнув Русевич.

Ця, як йому здавалось, убивча логіка остаточно довела йому далекоглядність Маєвського.

Очевидно, завідувач відділу капітального будівництва прекрасно підготувався до розмови з головним інженером. Він відповів без затримки:

— Застрахувати себе від такого вибрику з боку директора. І вичікувати.

— Але як?

— Дуже просто. Цими днями ми починаємо добудовувати сублімацію. Мороки з цим буде до біса і вам, і мені. Не чекайте, поки Қаринський покличе вас і накаже виконувати Каргатові примхи, а сьогодні ж підійти до нього і заявіть йому, що сублімація місяців зо два вимагатиме від вас максимум уваги й часу, бо ви хочете, щоб вона стала до ладу найпізніше влітку. Маєв-

ський, скажіть йому, з будівництвом і монтажем сам не впорається... Та невже ви не зміркуєте, що треба прибрехати? Даю вам право звалювати на мене що завгодно. А на виробництві хай ваші обов'язки виконує Віктор Михайлович. Це ж він дозволив Каргатові бешкетувати, значить, хай і далі відповідає за це. Ну, і комедія ж буде!.. А ви тим часом не допустите, щоб Каргат сунув свою кирпу і на будівництва сублімації. І напишіть до Хімоб'єднання про все, що тут робиться. Тоді ніхто не притягне вас до відповідальності за те, що наробить Каргат.

Це цілком збігалося з планами Русевича. Отже, Маєвський таки справді думає однаково з ним! Значить, збирання сил — правильна політика! А написати до Хімоб'єднання — це ж чудова порада!

Все ж таки Валентин Модестович обережно спитав:

— Що ж, я мушу ждати, поки Каргат розвалить завод?

— Ну, розвалити завод — це не так просто,— заспокоїв його Маєвський.— І не встигне він... Відчувши себе повновладним господарем, він неодмінно зарветься, і провал у нього піде за провалом. Нам досить одного такого провалу... І ми з вами всіляко допоможемо в цьому Каргатові... Після першого ж провалу кожному дурневі стане ясно, що за птиця Каргат і чим закінчиться його царювання на заводі. У вас одразу стане стільки однодумців... Каринський прибіжить — ось побачите — перший, із сльозами благатиме вас: «Валентине Модестовичу, виручайте!» Миттю з'явиться казна-скільки людей, які божитимуться: ми, мовляв, завжди й усіх попереджали, що з Каргатових вправ діла не буде... Леви, які вмирають, ніколи не відчувають дефіциту на ослячі копита... Каргатові, звісно, далеко до лева, але ослячих копит він матиме донесхочу.

Валентин Модестович роздумував недовго. Мало не зараз ж після цієї розмови він пішов до Каринського й сказав йому, що віднині сублімація забиратиме весь його час.

Жевріла в ньому все ж таки надія, що Сергій Павлович заговорить з ним так, як бувало до того фатального дня, коли на заводі почав працювати Каргат, і під час цієї дружньої розмови директор та головний інженер порозуміються. Каринський усвідомить, яка це дика ненормальності — щоб яйця курку вчили... І хто знає...

Каринський зустрів Русевича привітно. Але коли Русевич заговорив про сублімацію, директор нахмурився:

— Як це розуміти?

Русевич постарається відказати так, наче директорове запитання здивувало його:

— В свої слова я вкладаю тільки один зміст. Загадками я ніколи не висловлююсь. Ви повинні знати це, Сергію Павловичу.

На цьому треба було б припинити розмову й вийти, давши директорові можливість як слід над усім подумати. Русевич же сидів, чекаючи не знати чого. Потім несподівано для самого себе мовив:

— Проте мене не дивує, що ви почали вбачати щось приховане в тому, що я говорю... Взагалі незрозуміло змінились наші взаємини, Сергію Павловичу. Ні себе, ні вас я в цьому не можу звинуватити...

Лише вимовивши це, зрозумів Валентин Модестович, яка непропустима дурниця зірвалася з його язика. Хай Каринський тисячу разів заслужив на цей докір, але перебити ним офіціальну розмову — цього ще тільки бракувало!

Сергій Павлович скоса глянув на нього й не відповів. Безперечно, він зрозумів, на що натякав Русевич...

Мовчання було тяжке.

Щоб хоч чимось порушити його й скоріше вийти звідси, Русевич підвівся і з підкресленою байдужістю спітав:

— Отже, ви не заперечуєте проти того, що кілька найближчих тижнів я буду займатися головним чином будівництвом нашого нового цеху?

Каринський відповів, не глянувши на нього:

— Що ж, вам видніше...

З почуттям великого тягаря на серці вийшов Валентин Модестович від директора.

Проте це почуття тривало недовго. Адже не взаємини з директором тепер основне. Кінець кінцем вони — функція того, що відбувається на заводі. А через те, що участі у влаштованому Каргатом розгардіяші Валентин Модестович не братиме, вони далі не погіршують. Потім же, коли Каргат сам себе розвінчає,— а це станеться обов'язково,— їх легко буде знов налагодити. Правильно сказав Маєвський,— Каринський сам тоді зробить перший крок до примирення. Ну, а він, Русевич, злопам'ятливим не буде.

Основне тепер — збирання сил...

Зустрінувшись з робітником, що впав йому в очі під час розмови з Каргатом у продувному цеху, Русевич перший кивнув йому. І те, як робітник, відповідаючи на несподіване привітання такого високого начальства, зірвав з голови шапку й низько, всім тілом уклонився, сказало йому більше, ніж коли б робітник став запевняти його в своїй віданості. Валентин Модестович розмови з ним не почав. Поки що йому було досить, що в продувці є вірна людина. А у неї є, безперечно, друзі...

Прізвище того робітника, як згодом дізнався Русевич, було Черевик.

Крім того, Русевич помітив кілька невдоволених і навіть злих поглядів, якими проводили Каргата дехто з робітників і техніків. Він старався запам'ятати їх, показував на них Маєвському.

Трохи засмучувало його те, що замалим не всі інженери, здавалось, захоплені Каргатовими дослідженнями. Але інженерів на заводі було не багато, і всі вони, крім Петрова, були одного віку з Розенбергом,— перебували в тій романтичній порі, коли в усьому незвичному, а тим більше рискованому, ввижаеться новаторство.

А втім, під час рішучої сутички ця молодь помітної ролі не відіграватиме.

Часто й Маєвський переказував Валентинові Модестовичу свої розмови з тими, хто працював у цехах. Виявилось, що там у інженера-будівельника було чимало знайомих. А здавалось, що він поза сублімаційним цехом не бачив нічого. Багато переказував він і такого, що пощастило йому випадково підслухати.

Усе виразно свідчило, що Русевич, коли боротьба дійде до рішучого етапу, зможе об'єднати навколо себе чималу й боєздатну групу. Треба тільки робити це вдумливо й обережно. Невдоволених слід організувати тихо, щоб ні кому, а надто Каргатові, це не впало в очі. Думку цю подав Маєвський. Він же взявся і здійснювати її. Розумна-таки в нього голова!

Найбільше ж вдоволення Валентин Модестович відчув, довідавшись, що навіть серед лаборанток Каргат має ворогів. Повертаючись якось увечері додому з заводу, Валентин Модестович нараз почув, як спереду дівочий голос сказав:

— І все-таки не лежить у мене серце до Миколи Дмитровича.

— Але чому? — здивовано спітав другий голос.

— Не лежить, та й по всьому... Нічого людського в ньому нема. Він або наказує, або жаб'ячими очима дивиться на тебе, коли ти не так робиш. Завод і піридин—чи є що інше в світі для нього? Манекен, а не жива істота. Не знаю, Ларко, чому ти його завжди захищаєш, що ти в ньому знайшла...

Спереду, приховані вечірнім присмерком, виднілись дві дівочі постаті. Лаборантки, напевно... Їх облич Валентин Модестович не розгледів, але голоси постарається запам'ятати.

ТРИ ПРИЧИНИ

Коли висловились усі, слово взяв Васюта.

— Ну, що ж, товариші, спробуємо підсумувати... Перевірка заводу контрольною лабораторією виявила те, що ми розшукували навпомацки. Вона переконала, на жаль, не всіх,— що ми на вірній дорозі. Нині інженери Петров і Каргат розробляють низку заходів, які дозволять нам ліквідувати відставання заводу від темпів п'ятирічки, вивести його в ряди передових підприємств. Обидва інженери запевнили мене сьогодні, що цей план раціоналізації буде готовий в другій половині квітня. Одночасно Каргат працює над проектом дослідної піридинової установки. З цим він гадає упоратися так само до свята Першого травня.

— Так і буде,— кинув Слинько.— Я знаю, чого варте слово Миколи Дмитровича.

— Я теж думаю,— продовжив Васюта,— що технічна сторона нашої справи в надійних руках. Каргат, Петров, Розенберг усе зроблять для того, щоб завод найближчим часом рушив вперед. А от основне — організаційна сторона, те за що відповідаємо всі ми, комуністи, без чого з найкращих планів та проектів виходить шпик, без чого перемоги нам не здобути,— організаційна сторона у нас ще шкутильгає... Щоправда, зробили ми чимало. Дечим можна навіть похвалитися. Але сказати, що перемога вже забезпечена,— на це ми ще не маємо права.

Троє з присутніх здивовано глянули на нього. З того, що говорилось тут, секретар партколективу, здавалось, мав би зробити зовсім інші висновки.

Васюта покмуро вдивлявся в щось над головою Каринського. Той сидів за найдальшим кінцем стола. Руки засунув глибоко в кишені, ноги простягнув уперед і розглядав носки своїх черевиків з таким виглядом, наче давно їх не бачив.

— Дистиляція мене не турбує,— відповідаючи на погляди присутніх, сказав Васюта.— Там комуністи показали себе справжніми вожаками: закріпили успіх, пішли далі, повели за собою всіх... Досягнення дистиляційників гучною луною розійшлися по всьому заводу. Між цехами почалось соціалістичне змагання, на дощі об'яв щодня з'являються повідомлення, що той чи інший робітник, а то й ціла група робітників оголосила себе ударниками. Ми непогано керуємо цим рухом. І дистиляційники здорово нам у цьому допомагають. Вони розуміють, в наших умовах цей рух — наслідок їхнього почину. Я вірю, вони вестимуть перед і далі. До здійснення плану раціоналізації вони приступлять негайно, як тільки він набере чинності. А то й раніше. Розкачуватися їм не доведеться... Теперішні дистиляційники здобудуть і перший в Радянському Союзі піридин.— Васюта повернувся до Слинька.— Каргат вже пропонував тобі працювати біля його майбутньої установки?

— Пропонував. А ти звідки знаєш?

— Тебе це дивує, Іване Степановичу? На твоєму місці я не чекав би запрошені — сам запропонував би себе Каргатові в помічники. І підібрав би решту людей для роботи з піридиновими основами. А то бачиш, що Микола Дмитрович живе тільки технологією виробництва піридинів, а про тих, хто добуватиме піридин, сам не здогадався подбати заздалегідь, і ніхто йому не підкаже, що й людей для нового діла слід готовувати вже тепер.

Слинько зніяковіло потер собі носа.

— Так це ти мене йому порекомендував?.. Ну, спасибі.

Не відповівши, Васюта перевів погляд на Тищенка, літнього апаратника з продувного цеху.

— За продувку так само можна не боятися. Успіхи дистиляційників міцно взяли продувальників за серце. Хоч Василь Семенович Тищенко нічого тут про це не сказав, та бачу я — поступатися перед Слиньком він не згодний.

— Ми їх випередимо,— низьким басом запевнив Тищенко.

— Щасти вам, Василю Семеновичу... То нічого, що зрушень у вашому цеху ще не помітно. Ваш характер нам відомий. На той час, коли план раціоналізації буде готовий, буде готовий до бою за той плац і Василь Семенович з усіма своїми друзями. Правильно я кажу?

Літній апаратник провів рукою по своїх довгих ко-зашківих вусах.

— Мені ясно,— посміхнувся Васюта.— А тобі, Іване Степановичу?

Слинько прокашлявся й теж не сказав нічого.

— Розумію,— кивнув Васюта.— Одне слово, ми ще побачимо, хто кого. Ну, щасти вам обом... Спокійний я і за ректифікацією. Там сильна комсомольська група. Її підштовхує вперед технік Частій. Здається мені, що комсомольці вже найближчими днями утнуть щось таке, від чого вам обом, дорогі кадровики, не по собі стане. Глядіть, як би молодь не вийшла на перше місце в змаганні. Як ви тоді один одному та й усім в очі глянете? Тим більше, за консультанта у молодих ректифікаційників твій, Іване Степановичу, начальник — Розенберг. Метки хлопці?

— Не страшно,— буркнув Слинько, переглянувшись з Тищенком.— Хай спробують... А Давида Марковича вистачить і на нас, і на ректифікаційників.

Васюта помовчав трохи.

— От, власне, і все, що ми можемо записати собі сьогодні в актив. Але ж цехів на заводі не три! Я не кажу, що по інших цехах нічого не робиться. Зроблено малувато — от у чім річ. А часу в нас... Навіть потилиці як слід не почухаеш. Роботи ж перед нами — Ельбрус, коли не вище... Протягом цих лічених днів робітники, техніки, інженери, службовці повинні зайняти вихідні, так би мовити, позиції, звідки ми поведемо їх у наступ. Партія не простить нам, якщо в бою за завтрашній день заводу ми, комуністи, не будемо першими. Ніякі, значить, ми тоді не більшовики.

Васюта обвів поглядом присутніх. Тищенко поволі розгладжував вуса. Слинько підпер голову кулаками й дивився на Васюту так, наче той висловлював його думки. Бригадир електромонтерів так поглядав на присутніх, що кожний розумів: ні він, ні його люди не підкачають. Каринський усе ще напружено обслідував носки своїх черевиків.

— Мені здається,— перевівши подих, сказав Васюта далі,— що нам слід обговорити це питання на найближчих партзборах. Але є ще один момент, який так само не може не викликати занепокоєння. І ми повинні розібратися в ньому сьогодні ж. Яке значення має в бою моральний стан командира, добре відомо кожному. Без непохитної віри в перемогу він тупцюватиме на місці. Не вперед дивитиметься, а огляdatиметься назад — шукатиме найкращий шлях для відступу. Я дуже побоююсь, що таке може статися з нашим командиром... Про тебе йдеться, Сергію Павловичу.

Каринський знехоча підвів голову.

— Про мене? — Він заперечливо поворував рукою.— Перебільшуеш, Даниле Максимовичу. Думаю я так, як і раніше думав.

— Зате почиваєш себе інакше. Невеселій ти щось. Після останньої сутички між Каргатом і Русевичем, після того, як Русевич заявив тобі, що сублімація вимагає всієї його уваги і він тепер займатиметься виключно нею, ти... ну, не те щоб втратив віру в нашу справу, але почали твоє серце тривожити сумніви. Ти ж навіть не спробував поставити головного інженера на місце.

— Невже це правда? — сторопіло вигукнув Слинько.— Але ж відтоді, як Сергій Павлович наказав нам перевести цех на безперервку, я весь час гадаю, що наш директор...

— І я радів,— сказав Васюта,— мовляв, виплив наш Сергій Павлович на берег... Рано я почав радіти. І рано почав сподіватися, що незгода між головним інженером і завідувачем лабораторії поступово згладжуватиметься. Спершу я вбачав у цій незгоді більше особистого, аніж принципіального. І останній сутиці не надав особливо-го значення. Ну, стурбувало Русевича, що необізнаний із заводською технікою Каргат може накоїти чогось непоправного. Тривога законна. Русевич не бачив, як сумлінно Микола Дмитрович вивчає кожне явище, як уважно прислухається він до наших людей перше, ніж зробити той чи інший висновок. Таким чином, на правильні висновки наштовхують його не тільки дані контрольної лабораторії, але й ті, хто хоче своєму заводу добра. Я й гадав,— побачить це Русевич, зрозуміє, що Каргат — людина здібна, не байдужа до майбутнього хімічної промисловості нашої країни, і дійдуть вони згоди. Такі думки я підтримував і в Каринському. Та виявляється, конф-

лікт між інженерами значно глибший. Йдеться не лише про різницю в характерах, а й про різне ставлення до того, чим ми всі живемо. І конфлікт цей щодалі поглиблюється. Останні дні Каргат і Русевич майже не помічають один одного... А Сергій Павлович од цього розгубився...

— Ти хочеш сказати, що Валентин Модестович — не наша людина? — раптом гостро запитав Каринський.

— Ну, гудити його я ще не збираюсь. Правда, трапляються в нього неприємні заскоки. Але людина він чесна. І досвід має величезний... Чужим я його не назву. Та хочу я, щоб він став нашим в усьому, а надто коли різниці між капіталістичними і нашими способами господарювання він повністю ще не відчув. От йому й нікуди поспішати. У носі йому засвербить, так він розмірковує: чхнути чи, може, перетерпіти?

— Не вважаю це за погану рису,— кинув Каринський.

— Та й я не проти неї: жити треба з головою. Знати б тільки Валентинові Модестовичу, коли та до чого ту голову прикласти. А то він розкидає розумом, а на сублімації тим часом риштування гнє. Проповідує реконструкцію, а завод занепадає... Йому однаково — чи йти, чи сидіти, чи спати, а мені аж он як треба швидше до соціалізму дістатися. Не для того, щоб манівцями блукати, ми з Тищенком та наші друзі дванадцять років тому за зброю взялися, все тут, і не тільки тут, своєю кров'ю полили... Коли почнеться наш бій за оволодіння технікою, ми зажадаємо від головного інженера й від тебе, директоре, щоб розум у вас обох став ще гостріший, очі ще зіркіші, щоб ви миттю все вирішували. В бою, як у бою... Отож підтягнись, Сергію Павловичу, і Русевича підтягни. Трохи часу ви ще маєте... І от що я тобі ще пораджу, директоре. Думається мені, що коли Каргат та Петров опрацюють свій план, то слід би обговорити його на загальнозаводській виробничій нараді. Зобов'яжіть Русевича па цій нараді виступити. Це примусить його вивчити план раціоналізації. І коли тут справді лише перша причина, то він або підтримає Каргата, або критикуватиме його по-діловому. От і знайдуть вони спільну лінію. І ти заспокоїшся. І ми будемо певні свого командира та його начальника штабу.

— А якщо Русевич знов одкіне пропозиції Каргата?

Обличчя Слинька посуворішало. Він заговорив, зміцнюючи свої слова ударами кулака по столу.

— То, значить, він ні Каргата, ні нас не хоче розуміти. Оце і є друга причина... Тоді він не тільки плутатиметься в тебе під ногами, а й нам перешкоджатиме. Під три чорти! Отак і скажи йому. Переможемо й без нього.

— Цілком приєднуюсь до попереднього оратора,— сказав бригадир електромонтерів.

— Ого-го,— мало не проспівав Слинко, і рука його потяглась до потилиці.— Тоді тут не принципова незгода, а надмірний гонор Русевича. Каргат, мовляв, посмів втрутитися в мої справи? Ну, це йому так не минеться. Русевич жадає крові свого ворога. Він і від заводу відійшов, щоб краще стежити за Каргатом, зібратися з силами, діждатися слушного моменту і розчавити бідолашного Миколу Дмитровича. Притаївся, мов кіт під лавою, побачивши мишу серед хати: от я її зараз! Адже так, Василю Семеновичу?

— Не думаю,— відповів замість Тищенка Васюта.— Я й досі не хочу вірити, що Русевич такий... ну, нерозумний, чи що. Я й досі ще намагаюсь переконати себе, що Русевич і Каргат хочуть того ж самого. От тільки йдуть вони різними шляхами. І кожний про свій спосіб мріє. А коли так, то наше завдання — допомогти їм зrozуміти, що єдиний правильний спосіб і шлях — наші.

Він повернувся до Каринського.

Директор упевненіше отягнув присутніх.

— Правильно, Валентин Модестович — не дурень.— Все-таки голос директора прозвучав не зовсім переконано.— Знаю ж я його: в одному казані скоро вже півроку як варимось.

Тищенко аж на стіл ліг грудьми.

— Півроку? — мало не скрикнув він.— За півроку Русевич такий дорогий тобі став, що ти й про завод не згадуєш? Після цього мені зважати на тебе? Вважати тебе за комуніста?

Каринський помітно зблід.

— Заспокойтесь, Василю Семеновичу.— Васюта поклав руку старому на плече.— Кричати ще ранувато... Я стараюсь думати про Русевича краще, ніж він того заслуговує. Але слід бути готовим і до того, що тут має місце друга причина, про яку сказав Василь Семенович. Може статися, що нам доведеться вибирати між Каргатом і Русевичем. Поки що я не прихильник хірургічних методів. І ми — наш завод, наша країна — не такі багаті

на кваліфіковані кадри, щоб безоглядно розкидатися ними. Партия щодня нам нагадує: вичовуйте своїх спеціалістів, а старих перевиховуйте, робіть так, щоб вони не тільки знання, але й серця та душі віддавали нашій справі. Поки є хоч трохи часу, ми, комуністи, повинні дбати про те, щоб Русевич і Каргат працювали разом. Ви згодні, Василю Семеновичу?

— У другій половині квітня не буду згодний,— буркнув Тищенко.

— Тут я до вас приїднувсь... Крім того, Василь Семенович подав хорошу ідею: скликати виробничу нараду, зобов'язавши Русевича виступити на ній. Є заперечення?

Бригадир електромонтерів кивнув головою, а Слинько сказав:

— Правильно, хай прилюдно висловить свої заперечення. Тоді все стане ясно.

Каринський скривився.

— Нараду я скличу. Але ж тут можлива й третя причина.

Ніхто не обізвався.

— Хіба не можливо, що помиляється Каргат, а не Русевич? — спитав Каринський і заспішив, побачивши, як рішуче повернулись до нього всі. — Адже нам, неінженерам, важко судити, чи все врахував Каргат. А Русевич категорично запевняє, що Каргатові пропозиції ніяких наслідків не дадуть. Не без підстав же він так говорить!

Слинько й Тищенко водночас повернулись до директора.

— Вірно,— схилив голову той,— пізнувато обсіли мене ці сумніви. Раніше треба було про все подумати.

Глибоко зітхнувши, Тищенко звернувся до Васюті:

— Заплутався наш директор навіть не між трьох, а лише двох сосон. Тут потрібні якісь рішучі й скородіючі заходи. А то за той короткий час, що йому лишився, він не виплутається.

Якийсь час Васюті сидів нерухомо. Потім, не дивлячись ні на кого, вимовив:

— Отже, Сергію Павловичу, до виробничої наради ми ще можемо почекати. А там подивимось, як з тобою жити.

— Ти мені погрожуєш? — спалахнув Каринський.

— Ніхто нікому не погрожує,— похитав головою Тищенко й виразно додав: — Але бюро партколективу по-переджає тебе, директоре...

— До речі, ти цими днями не збираєшся до Харкова? — спитав Васюта.

Каринський роздратовано буркнув:

— Яке це має відношення...

— Дуже велике,— відповів Васюта.— Можливо, в Харкові, відпочивши від примх Валентина Модестовича, ти відчуєш нарешті твердий ґрунт під ногами.

— Думка про поїздку в мене була,— сказав Каринський, помовчавши.— Треба ж повідомити Хімоб'єдинання, що ми збираємося відмовитись від капіталовкладень цього року, а може, й наступного. Краще зробити це мені особисто... Зараз же після виробничої наради й пойду.

— Ідь швидше,— лагідно порадив йому Васюта.— Подивишся, як харківське начальство ставиться до наших намірів. І докладніше довідаєшся про Каргата. Ти якось казав мені, що Каргата нашому об'єдинанню рекомендував професор Орел. Чому б тобі не побачитися з професором? Він розповів би тобі про свого учня. До того ж професор Орел — консультант нашого об'єдинання. Розпитай і в нього, що він думає про наші справи. Діло я кажу?

— Ще б пак! — вихопилося в Слинька.

Очі в Каринського повеселішли.

МІЖ ЦЕХОМ ТА ІДАЛЬНЕЮ

За чверть години до шабашу Слинько востаннє перевірив вимірні прилади в корнюрах, придивився до рівневимірювальних трубок на збірниках і з задоволенням потер руки. Корнюри працювали як слід, рівень фракцій у збірниках день у день підвищувався. Щоправда, поволеньки. Не мав би апаратник такого привичаеного ока, здавалось би йому, що сьогодні проти вчорашильного цех дав не більше. Та оце майже непомітне збільшення фракцій свідчило, що днів за два до виробничої наради дистиляційники святкуватимуть нову перемогу. Здорово буде, коли на нараді представники цеху оголосять: обіцяли дати в квітні сто сорок процентів плану — будь ласка, даемо.

Спустившись вниз, Слинько покликав підручного.

— Час готувати цех для вечірньої зміни, друже. Зараз будемо випускати кубові рештки. Сьогодні робити меш це ти... Зрозумів? І дивись не поспішай, щоб вентиль не вирвало.

Підручний радісно схвилювався. Досі Слинсько ніколи не доручав йому такої відповідальної роботи.

— І от що я тобі скажу,— казав той далі.— Незабаром я піду звідси. Тебе рекомендуватиму на моє місце. Виправдай, друже, мою рекомендацію — постараїся стати кращим за мене апаратником.

Підручний здивувався.

— На інший завод перекинутися гадаєш?

— Літуном Слинська ще ніхто не обзвивав,— з удаваною суверістю відказав старший апаратник.— І не обізве. Я з цього заводу тікати не збираюсь. Нема дурних... Тут же які справи починаються!

— Ну, а куди ж?

— Новий цех організовуватиму. Піридиновий. Разом з Миколою Дмитровичем. Спершу це не цех буде, а так — невеличка установка. А там — подивимось. Проте мені вже видно: таке кадило роздмухаємо... Та про це ще встигнемо наговоритися. Ставай до крана. І пам'ятай: обережніше.

Підручний знов, що то за робота — випускати кубові рештки, а особливо тепер, при збільшенному навантаженні корнюрів. Стиснуті парами фракцій, кубові рештки, мов скорострільний снаряд, вилітають з корнюра і можуть вирвати комунікаційну трубу. А досить їм зіткнутися з повітрям,— нагріті до трьохсот градусів, вони ту ж міть спалахнуть. Краще не думати, що станеться з заводом, де й повітря вщерьте просякнуте випарами кам'яновугільного масла, і з тими, хто працює на ньому... Вентиль треба повернати поволі, щоб кубові рештки не рвонулися до збірника, не струсонули сполучної труби. А перед тим слід оглянути і самий кран, і всю трубу, а особливо ті місця, де вона виходить з корнюра і де входить до збірника: чи не з'явилось на ній щілинки, чи всі з'єднання міцні, чи всі муфти підтягнені...

Підручний підійшов до крана. Слинсько стояв поруч, готовий при першій же помилці перехопити дерев'яну ручку. Але підручний був обережний, навіть надто обережний. Затримавши подих, він почав повернати вентиль. У трубі забулькало, зашуміло, від неї запашіло

жаром, вентиль дрібно задрижав. Але нічого страшного не сталося...

Слинько схвально посміхнувся своєму підручному. Той перевів подих.

Вентиль одкрученено до відказу. Тепер булькотить не в трубі, а в збірнику: під великим тисненням вливаються туди кубові рештки. Так триває кілька секунд. Потім булькання перебивається звуками парів, що прориваються до збірника: ніби щосили плюється якийсь невидимий велетень. І закінчується все гучним шипінням: іде сама пара, решток у корнюру вже нема. Можна заливати вентиль, знов-таки не забуваючи про обережність.

Коли підручний підвів голову, Слинько ляснув його по плечу.

— Ну, молодця! Перший іспит здав на «задовільно». Трохи баришся, надто багато парів з корнюра випустив, трохи знизив у ньому тиск. Але через тиждень добре знатимеш, як одкручувати вентиль і коли саме закручувати. Тільки цього мало. Старайся, щоб у тебе виходило краще, ніж у мене.

— Тиждень? — задоволений і зніяковілий, скрикнув підручний.— Та цього ж мало!

— А ти старайся. З умом до справи підходить. От і встигнеш... А тепер випусти рештки ще з оцього корнюра та й підемо обідати.

Але потрапити до юдалні відразу після зміни Слинькові не вдалося. Проходячи подвір'ям, він побачив коло входу до продувки групку робітників. Між ними був Тищенко — щось доводив робітників, якого Слинько не знав. Обличчя в незнайомого було невдоволене. Решта робітників прислухались до розмови, зрідка вставляючи свої зауваження.

Слинько відразу здогадався, про що там ідеться. Всестаки підійшов. І почув, як незнайомий роздратовано казав Тищенкові:

— Ну, чого ви всі чіпляєтесь до мене? Чого вам треба?.. Знаю я про ваше змагання. Аж у вухах гуде від балачок про нього.

— А хіба це погано,— спітав Тищенко,— що про нього так багато гомонять? Тут мало самому собі зарадити,— слід і в товаришів поради попросити. Кому ж охота пасти задніх?

— Та що ти з ним теревені правиш? — перебив його такий же літній чоловік. — Не бачиш хіба, що йому просто думати нічим. Забув йому батько такий прилад вставити.

— В тебе голови не позичатиму, — огризнувся незнайомий. — Це в тебе гарбuz на плечах, а мій казанок варить добре. — Він знову повернувся до Тищенка. — Вже сто разів думав я: чого такий галас на заводі знявся? Як могло статися, щоб отої Каргат усім голови задурив?

— Чим же?

Незнайомий, побачивши, що більшість не на його боці, зухвало кинув:

— Ану вас всіх до бісового батька! Потрібні ви мені, і ваш Каргат разом з вами...

— Усі ми, товаришу дорогий, тут один за одного тримаємося, — лагідно спинив його Тищенко. — Так що краще ти до нечистої сили нікого не посиай. Микола Дмитрович бісовому батьку ні до чого. А нам згодиться. І тобі... Називаеш ти себе робітником, а чого ми хочемо і від себе самих, і від заводу, про це не думаєш. І непищний ти начебто, сам би міг усе второпати, а доводиться нам через тебе, дурня, голови собі морочити... Як рік тому завод наш досягнув певного рівня, так і досі сидить на ньому, — невже, по-твоєму, це не ганьба?

— Які страшні слова, — відкопилив губу незнайомий. — І що тут ганебного? Всім же відомо: більше прилади не дадуть, хоч лусни. Людина й та — дано їй чувал на чотири пуди підняти, так на п'яти вона підірветься.

Тищенко не втратив лагідності.

— От бачиш, дещо ти все-таки розумієш... От тільки спізнився ти років на п'ятнадцять. Ми теж про пуди колись по-твоєму міркували. Але ж колись. А тепер думаємо інакше, бо на власні очі побачили те, чого раніш не помічали. І сьогодні ми знаємо: наші прилади ще дають того, що можуть дати. А ти й досі дурниці верзеш, що в дистиляції... — Він озирнувся, побачив Слинська, показав на нього невідомому, — ...звичайні собі, як-от Слинсько, люди примусили цех збільшити продуктивність і не спинились на досягнутому! Ну, а коли дистиляційники змогли, то чому б нам з тобою не піти за їхнім прикладом?

— Та йди, будь ласка, — не знайшов іншої відповіді незнайомий. — Хіба я заперечую?.. І хай з тобою тягнуть-

ся за дистиляційниками ті, кому вище своєї голови підстрибнути хочеться. А мені дайте спокій.

Тищенко такого не чекав. Йому здавалось, що на заводі нема байдужих. Він навіть на якусь мить розгувився.

А незнайомий, підбадьорений мовчанням старого, всіма поважаного апаратника, розбалакався:

— Бо тут щось не так. Ніхто від нас нічого не вимагає: ні директор, ні головний інженер. А ми самі невідомо чого поперед батька премось на шибеницю. Дистиляційники здуру пнутися казна-куди, а ми чомусь наздоганяєм іх. Навіщо? Навіщо дертися на стінку, коли нікому з нас ніякої з цього користі?

— Дурень ти, дурень,— перебив його хтось з присутніх.— Краще на заводі буде, краще стане й нам. Заробітки ж збільшаться.

— Як же, наставляй кишеню.

У гурті заворушилися.

— Он що...

— Цей слів не позичає...

— Довідатися б, де він їх набрався...

— Своїм розумом дійшов,— не вгамовувався незнайомий.— Отож хай ваш Каргат інших йолопів шукає. Хоч би й таких, як ви... Метушиться, чіпляється до всіх, кожному кричить: «Не так працюєш!» А хто він такий? Звідки взявся? До цехів приходить пан паном. Такий виряджений, наче тут ѹому церква. І навіть не інженер він, а так — тъху!

— А хто ти такий? — спитав чийсь голос.— Здорово розумний, видно.

— А тобі хіба не видно, що в мене не макітра на плечах? Навіть оцей старий уже побачив і стулив свій писок... Через те я нікуди й не пнусь, що голову маю. А Каргат пнетися, намагається командувати. Він — вами. А ви — такими, як я, залюбки покомандували б. Тільки — зась! Не тратьте задурно сили: такими, як я, не покомандуєте.

— Вірно кажуть люди: дурнів не сіють, не жнуть — самі родяться,— зітхнувши, мовив літній робітник.

— Не думай так,— заперечив Тищенко, і голос його втратив лагідність.— Він набагато розумніший, ніж нам здається. Тільки не наш у нього розум.

Слинко встряв у розмову:

— А через що дискусія зчинилася?

Тищенко неохоче повернувся до нього: хотілось йому, видно, сказати незнайомому ще дещо.

— Та бачиш, між нами, продувальниками, і каустифікаційниками серйозні розмови розпочались. Днів уже три домовляємось: а чи не підписати нам договір на соціалістичне змагання? Та через отаких, як оцей, не можемо згоди дійти. Крутиться під ногами, мов послід в ополонці. Сьогодні оце зійшлися остаточно домовитися, щоб завтра вранці літи до завкуму та все оформити. Коли оцей з нами знов завівся. Та ще з мого цеху. Ну, не ганьба?

— А хто він такий?

— Спитай його.

Слинько покрутив носом.

— Буду я на це час витрачати... І так видно, яким вітром йогэ до нас занесло.

Невідомий люто зиркнув на Слинька, але присунувся до Тищенка, закричав, розмахуючи руками:

— Ви мені звання класового ворога не пришивайте! А то й щось вам пришию... Я такий же трудячий, як і ви. А може, ще більше горбом своїм та оцими руками всякої роботи на віку переробив, аніж будь-хто з вас. Я тільки про те кажу, що нічого нам собі на карк зайвий тягар класти, коли нас про це ніхто не просить. Коли ті, кому керувати заводом доручено, мовчат про це,— значить, нікому не потрібно, щоб ми на стінки дерлися. Нічого нам не в свої справи втручатися. Спасибі за це не скажу... І, ось побачите, незабаром полетить Каргат звідси шкеберть, а ми з вами ні в сих ні в тих опинимось. Не хочу я маком сісти — і край. І вам того не бажаю.

Робітникам, мабуть, набридло його слухати. Літній робітник запропонував.

— Ану його к бісу, цього дурня! Давайте кінчати та ходімо в ї дальню. Істи хочеться.

— Правильно,— підтримав його Слинько.— Можна навіть і зараз до ї дальні рушити, там про все договоритися. За тарілкою борщу воно навіть жвавіше справа йде. І не так дослухаєшся до патякання різних громадян... А цього дружка навряд чи слід к бісу. Може, кудись в інше місце?— Він наблизився до незнайомого робітника, оглянув його з голови до ніг.— Мені здається... Як там тебе?

— Ну, Черевик...

— Так от, здається мені, не дуже любий мій Череви-
че, що ти недавно на нашому заводі робиш. Я тут усіх
знаю, а тебе щось не помічав.

— Вже два місяці, як тут,— незалежно відказав той.

— Два місяці? — перепитав його Слинько.— Дивно.
За два місяці я б тебе примітив. Голос твій далеко чути...
А де ти раніш робив?

— А що хіба?

— Нічого. А дурниць плетеши багато.

— Які ж дурниці?

— Не розумієш? А може, не хочеш розуміти?.. Так от
що я тобі пораджу. Коли ти тут тільки два місяці, так
не лізь до людей з патяканиною, а вчись у тих, хто ро-
ками коло приладів стоїть, знає їх краще, ніж ти свою
темну душу.

— А Каргат скільки тут робить? — зухвало спитав
Черевик.

— Так то ж Микола Дмитрович, дурна твоя голова.
Він же нам діло говорить. Він начебто наші думки під-
слухав... А ти чиї думки проповідуєш?

Черевик хмікнув й відвернувся.

— От про це ти й подумай,— закінчив Слинько.—
І запам'ятай: для першого разу я з тобою честь честю
погомонів. А знов затяgnesh своєї, то вже на себе рем-
ствуй.

— Це саме і я йому весь час втлумачую,— сказав Ти-
щенко.

— А ти, між іншим, і такими аргументами слова свої
зміцнюю! — Слинько стиснув кулак.— Декому це в на-
уку... — Він звернувся до всіх: — Так чого ж стояти? Пі-
шли до ідаліні, товариші. Кажу ж, там спокійніше й
приємніше все обміркувати. А крім того, зовсім непога-
но, коли вашу розмову послухають ті, хто про змагання
ще як слід не думав. Ну, звичайно, не Черевика... Він хай
подалі від вас сяде.

Коли робітники рушили до воріт, під пахву Слинькові
просунулась раптом чиясь рука.

То був Васюта.

— Звідки ти взявся? — скрикнув Слинько.

— Слідом за тобою до людей підійшов,— посміхнув-
ся Васюта.— Та ти так захопився напоумленням того...
як його? — Він показав очима на Черевика, що все-таки
не відставав од усіх.— Щоправда, я не все чув. Що то
за птах?

— Не нашого пера, здається... А може, просто дурень.

— Щось не помічав я, щоб ти з дурнями уживався.

— А я спершу пробую розум ім уставити. А не захотить вчитися,— що ж, з дурнями теж треба воювати.

— Цьому, гадаєш, вставив розум?

— А то згодом видно буде. Я тепер очей з нього не спускатиму.

— Діло.

Васюта міцно тримав Слинька під руку. І не поспішав. Робітники вже зникли в прохідній, а Васюта й Слинько ще й середини подвір'я не проминули.

Слинько трохи розсердився за це на секретаря партбюро: він вважав, що йому не завадило б узяти участь у переговорах продувальників з каустифікаційниками, допомогти ім, якщо виникне в цьому потреба. Та й до Черевика непогано було б придивитися пильніше. Ну, і порожній шлунок давався взнаки.

Кілька кроків вони пройшли мовчки. Слинько не втерпів, спітав не без досади:

— На що я тобі потрібний? Вчепився ти в мене...

Не відразу, ніби додумавши щось спершу, Васюта мовив:

— Є в мене невеличке запитання до тебе.

— Так давай його швидше.

Васюта знов помовчував, замислено дивлячись прямо перед собою.

— Ну, що думають про Каргата такі, як отої Черевик, мені ясно. Май тільки на увазі, Іване Степановичу, що Черевик у нас, на жаль, не поодинокий... А кадровики останнім часом думок про Миколу Дмитровича не змінили?

Слинько аж спинився.

— А чого ж нам про нього інакше думати?

— Вважають його за нашу людину?

— Дивуеш ти мене, Даниле Максимовичу. Чи це в тебе після надто довгих розмов з директором?.. Та хіба Каргат був би такий сміливий, коли б ми його не підпирали, не штовхали вперед?.. Ти в громадянській воював?

— Не довелось. Не випускала мене партія з промисловості... А до чого це ти?

— Ну, а я з весни вісімнадцятого року й аж до осені двадцять другого року вдома не був. Всі свої хімічні

парфуми по яких тільки степах не розвіяв. Повернувшись на завод — в першу хвилину мало не вчадів... Так я з товаришем Ворошиловим відступав під Царицин — це початок. А закінчив на Катеринославщині, добиваючи Махна. Там мене так поранило, що в армію я вже не повернувся... Так був у мене командир полку. Та й причепливий же! І давав же він нам прикурити! І не так стойш, і не так ходиш, і чому не заправлений, і чому в тебе, сякий-такий, осьдечки на гвинтівці іржава плямка; ах, у тебе мікроскопа нема, щоб розглядіти, так у червоноармійця очі кращі за мікроскопи повинні бути. Так він нас діймав — ні тобі подих перевести, ні навіть охнути. Ні хвилини перепочинку ми в нього не мали: вийдемо з боїв — навчанням до нестями доводить. Важко з таким командиром, правда ж? І гикалося ж йому, мабуть, коли ми про нього розмовляли між собою. І водночас — в пекло й на дно морське ми за ним ходили. Наказав би він нам на місяць іти в атаку — пішли б, на небо миттю здерлися б. Душі ми в тому командирові не чули. Ні одної поразки не зазнав з ним наш полк. І втрати у нас були куди менші проти інших полків.

— І Каргат такий, по-твоєму?

— Ні, ще не такий, — хитнув головою Слинько. — Він ще соколеня. Сокіл з нього виросте... якщо йому крила не підрізатимуть.

— Здорово ти закохався в Каргата.

— Ну, і закохався... Та не тільки тому, що з нього знатний командир буде. А й тому, що б'ється він за те саме, чого ми з тобою і від нашого заводу, і від усього життя хочемо.

СКЛАДНА ГРА

Увесь вечір Каргат пробув у дистиляційному цеху, ні разу не зайшовши до лабораторії.

Розенберг обдумав ще одне вдосконалення, яке мало ломітно прискорити процес у корнюрах, і захотів перевірити його сам. Сам став до одного з корнюрів за апаратника. Каргат допомагав йому. Робота ця зацікавила його, бо давала те, чого він не мав — виробницу практику. Він забув про лабораторії. Тим більше, присутність його там не була необхідна.

Коли Каргат вийшов з цеху, вікна в дослідній були вже темні, хоч годинник і показував лише пів на десяту...

Ну, що ж, прекрасно: дівчата навчилися працювати чітко. От і закінчили сьогодні рано.

Каргат оглянув безлюдне заводське подвір'я. А виїшовши за ворота, знову спинився, озираючись.

Шлях до залізничної колії був ледве освітлений тъмяними вогнями станції і заводу. Жодної живої душі на ньому. В заводоуправлінні також ні одне вікно не світилось.

Ледь чутно защеміло в серці. Каргата огорнув незвичайний, немовби вперше в житті відчутій смуток.

І не зник би цей смуток і тоді, коли б усе довкола було заллято яскравим світлом, а шлях раптом заповнився гомінким людським натовпом. Очі Каргата шукали тільки одну — ту, на кого вдень він дозволяв собі дивитися лише мигцем, та й то тільки коли напевно зінав, що погляд його не зустрінеться з її поглядом. Відколи він став таким боязким?

Ні, Каргат не хотів одганяти цього смутку від себе, бо сама думка, що він є, що він був учора і неодмінно прийде й завтра, завжди дає радість. Якби не було цього дивовижного смутку, не було б і іншого. Він ніколи не почував би себе так, наче випив казкового напою, що в багато разів збільшує сили й прагнення людини.

Ще недавно Каргат думав про себе мало не як про добре діючу розумову машину, що вміє розбиратися в найскладніших хімічних формулах, бачити в них більше, ніж бачать інші, досліджувати не всім відоме, експериментувати. І йому здавалось, що в цьому й полягає змісг його життя. Так, він боровся за те, що вважав правильним, брав хай не дуже помітну участь у перебудові життя країни і був переконаний, що боротися можна, не виходячи з інститутської лабораторії. Тому й історія з тим німецьким височином набрала для нього мало не трагічного характеру. Невідомо, чим би закінчилася вона, коли б не Олександр Іванович Орел... А тут, на заводі, Каргат раптом відчув, що недавнє (і навіть ота трагедія) ще не було життям, що справжнє життя почалось лише тепер, бо саме ж останніми днями кожна клітина його істоти наповнилась жагою праці, змагання, завзятої боротьби, і всім серцем своїм він чує, як дзвінко бринить життя, як шумує його вогненний вир!

І ще одне з'явилось в його житті...

Не відразу рушив він до селища. Якийсь час постояв, на щось надіючись. Потім зітхнув, сам того не помітив-

ши, підвів голову, щоб побачити небо — темне, тепле, зоряне. Зробив це мимохіть і здивувався з своєї несподіваної, небувалої сентиментальності. Та погляду від зірок він не відірвав. Розстебнув пальто, щоб вільніше було дихати весняним повітрям. І лише після цього поволі рушив додому.

Як завжди, коли повертається з заводу сам, Каргат спробував скерувати свої думки на те, що чекало його вдома. Але сьогодні з того нічого не вийшло. Інше потягло його думки до себе. А він і не подумав опиратися.

Лара...

З того вечора, коли напросився він на чай, йому ні разу не пощастило поговорити з Ларою як тоді, хоч хвилину побути з нею сам на сам. Та він і не шукав цього. Лише останніми днями почав ловити себе на тому, що надто часто поглядає на цю дівчину. І перед тим він робив те ж саме, тільки не помічав цього. А глянувши з її бік, раптом забував, про що допіру думав. Потім почало з'являтися нестерпне бажання відчути на собі погляд її великих сірих очей. Вітаючись чи прощаючись з Ларою, Каргат почав прислухатися, як відповідає вона йому на рукопотиск...

Сьогодні вперше з'явилася думка про самотність, подумалось, що було б щастям, якби Лара йшла зараз поруч. А втім, навіщо критися від себе? Хотілось цього й раніш. Адже щоразу, виходячи з заводу, він найперше уважно оглядає шлях, пильно вдивляється в кожну приховану сутінками постать... Сьогодні жагучіше, ніж будь-коли, він хоче, щоб Лара була тут, щоб можна було розмовляти з нею, надіятися, що кожне його слово знайде в ній живий відгук, зустрічатися з нею поглядами й бачити її очі, ясніші, ніж зорі.

Нараз ззаду застукотіли чиєсь дрібні кроки.

Ту ж мить Каргат оглянувся. І зовсім близько від себе побачив жіночу постать. Невже Лара?

Постать наблизилась.

— Це ви, Миколо Дмитровичу?

Каргат аж скривився з досади. То була дружина головного інженера.

— Я,— відповів він не відразу.

Ганна Іванівна підійшла, подала руку, а на потиск відповіла так, немов зустрілася, найменше, з давнім другом.

— Ви на селище?

— Так, додому.

Уже вимовивши це, Каргат спохватився. Розмовляти про її чоловіка, про будь-що, зв'язане з ним — ні, зараз це над його сили. Він похапцем почав вигадувати причину, щоб пропустити Ганну Іванівну вперед, діждатися, поки зникне вона.

Але Ганна Іванівна сказала:

— Ходімо разом. Я рада, що зустріла вас.

І наче не вдруге вони бачились, взяла його під руку й ходою людини, що прогулюється, рушила до станції.

— Ви завжди так пізно повертаєтесь додому?

— Угу.

— Ви — ретельний службовець. Невже те, що ви робите на заводі, справді захоплює вас?

Каргат нечленно промовчував.

— Коли ж ви просто живете?

— Не розумію вас.

«Якщо не можна здихатися її, треба принаймні дотогоди, щоб вона замовкла».

Ганна Іванівна розсміялась.

— Ну, знаєте... Хоча... Ще при першому нашему знайомстві я побачила, що ви не з тих, з ким можна просто побалакати. Але вдавати, ніби не розумієш найпростіших речей,— на таке навіть од вас трудно було сподіватися...

Сміялась вона заразливо, і Каргат мимохіт посміхнувся.

— Ну, це вже краще,— сказала Ганна Іванівна.— А то ви справляєте враження пересушеною сухаря: і не вкусиш, і смаку не добереш. А мені достеменно відомо, що зовсім ви не сухар.

Це намагання показатися дотелюю, чи в неї справді гострий розум? І Каргат звернув увагу на те, що Ганна Іванівна йде, притулившись до нього. Звичайно, ідучи під руку, не можна уникнути дотиків, та все ж таки...

Однак рука Каргата якось сама собою напружила. І смуток від того, що не зустрів він Лари... ні, смуток не зник, а наче зіщулився в його серці.

Ганна Іванівна помітила зміну в Каргатові. Рука, що спиралась на його руку, нараз полегшла. Ганна Іванівна трохи відсторонилася. І заговорила вже без усмішливих ноток у голосі.

— Я тому рада з нашої зустрічі, що можу подякувати вам за книжки. Валентин Модестович кожну вільну хвилину тепер віддає їм.

Каргата мало цікавило зараз, як головний інженер ліквідує свою відсталість з хімії вугілля. Та він спітав:

— Подобається йому те читання?

Ганна Іванівна ледь помітно здvigнула плечима.

— Про це я з ним не розмовляла. З мене досить і того, що я примусила його читати. Як бачите, я суміліно виконую наш договір. Щоправда, він односторонній...

Інтонація, з якою були вимовлені останні слова, на щось немовби натякала. Та Каргат не помітив цього: його вразило інше.

— Ви примусили? А сам Валентин Модестович? Що ж він з примусу знайомиться з тим, що повинен знати?

Ганна Іванівна прекрасно володіла мистецтвом розмови. Якщо й було сказано щось не так, вона миттю все поправила.

— Не те! — Вона кокетливо склонила голову набік.— Він читає книжки, надіслані вами! — Вона виразно наголосила оце «вами».— Він був подумав, що я разом з вами глузую з нього. Мені довелось переконувати його, що я сама попросила новітню літературу для нього. А це більше, ніж сумлінне виконання угоди, правда ж?

І крутій перехід на іншу тему, і сама тема (розвивати її Каргатові зараз ніяк не хотілось), і тон Ганни Іванівни — від усього цього Каргат заспокоївся. І щоб якомога скоротити це несподіване randevu, він пішов швидше.

Але Ганна Іванівна знов присунулась до нього, примусила йти поволі.

Тоді він похмуро, не приховуючи досади, кинув:

— А вас, я бачу, таки непокоять нелади між вашим чоловіком і мною. Хіба ви боїтесь, що вони закінчаться нерадісно для нього?

Ганна Іванівна голосно розсміялась.

— Боюсь? Я? — Вона зазирнула Каргатові в лицє.— О ні! Ні крихти!.. Я гадала, що ви проникливіші. Ну, як може турбувати мене те, чого я певна? До того ж ваша незгода з моїм чоловіком — явище закономірне. Ви — сокіл, він — вуж. Ви вважаєте себе за новатора, а Валентин Модестович — скромний інженер, який, крім Донбасу, світу не бачив. Зір з неба він не хапає...

— Шкода.

— Зате він чесно виконує те, що вважає за потрібне, і сміливо повстає проти того, у віщо не вірить. Зроблене ним витримає і вашу критику, і всі вояовничі наскоки тих, хто йде з вами, ба навіть попереду вас.

Вона справді така певна свого чоловіка чи намагається залякати його, Каргата? Тоді, під час відвідин Руслевича, Каргат легко зрозумів, чому Ганна Іванівна підсіла до нього, і зумів протиставити їй свою волю, змусив її пристати на його пропозиції. Але тепер... Слова її ворожі, голос так само недоброзичливий. Та рука її лагідно лежить на його руці. Він відчуває навмисні дотики її тіла... Вона хоче, щоб його думки втратили ясність?

Каргат насмішливо мовив:

— Ви, я бачу, дуже ображені за свого чоловіка. Ну, а він теж ображений?

Ганна Іванівна повернула до нього здивоване лице.

— Що з вами, Миколо Дмитровичу? Ви таки справді перестали розуміти звичайні речі!

Каргат відчув, що зовсім торопіє.

Він ще не звик до розмов з подібними жінками: в інститутській лабораторії він зустрічався лише з студентками-дівчатами, багато в чому схожими на Лару, Саню... Вони й не підозрюють, що розмова між мужчиною і жінкою може текти таким вигадливим річищем, коли абсолютно не знаєш, що буде сказано через мить. Вони сміялись би, почувши таку розмову, і Каргат сміявся б разом з ними.

Може, посміятися й зараз?

Тоном провінціального піжона він мовив:

— Коли ці звичайні слова злітають з уст незвичайної жінки, то важко зберегти бистрий розум і вміння логічно мислити.

Він приготувався до того, що Ганна Іванівна висміяне свою руку і швидко піде вперед, не попрощаючись. На це, власне, він і розраховував. Але відповідь на цей «комплімент» була несподівана: Ганна Іванівна притислася до нього ще щільніше. І сказала, зазираючи йому в лице:

— Аж он коли ви заговорили, як справжній мужчина... За це обіцяю вам: найбільше через п'ять хвилин зрозумієте те, чого ще не второпали... — І, помовчавши, кинула йому із значущим докором: — Ex, ви...

Сміх чомусь застряв у Каргата в горлі. Все тіло, опріч його волі, напружилося. Він відчув — повільно й гаряче тече в ньому кров. І з'явилася гостра цікавість: що ж буде через п'ять хвилин?

Ганна Іванівна, хоч і не відсторонилася від Каргата, знов заговорила серйозно:

— Проте я спершу закінчу те, що почала... Запам'ятайте це раз назавжди, Миколо Дмитровичу: не вам доведеться милувати моого чоловіка, а йому — вас. Він, зрештою, вас угамує. А не він, то інші. Не женучись за великим, він не робить великих помилок. Ви ж, скільки я вас встигла віднати, навіть не зорі, а всю нашу зоряну систему хочете засунути собі в кишеню. А до небесних світил високо. Залетівши казна-куди, залишивши десь далеко впізу всіх своїх однодумців та спільніків, опинившись самотнім у міжпланетному просторі, так легко втрати орієнтацію. І ви неодмінно впадете. І розіб'єтесь. Кісток не зберете. Навіщо ж Валентинові Модестовичу підрізувати вам крила зараз, коли ви самі чимдуж мчите до своєї загибелі?

Так от на що сподівається подружня Русевичів! От чому головний інженер одійшов від заводських справ і мовчить, ніби нічого не помічає. Але що за гру затіяла його дружина?

Ці запитання, на мить з'явившись, зараз же відлетіли. Адже про це можна й потім подумати. Не заводськими справами, не змістом слів Ганни Іванівни, навіть не причинами її несподіваної одвертості Каргат був захоплений зараз...

— Погано ви мене знаєте,— процідив він.— Я не з тих, хто падає, тягнувшись угоро.

То були хвастощі. Але Ганна Іванівна нібито повірила їм. І постаралася відповідю своєю показати йому, що не все, написане в романах,— гола вигадка.

— Мені подобаються люди,— тихо сказала вона,— які тягнуться до зір... і дістають їх.

Звучало це як обіцянка, бо Ганна Іванівна глянула на нього так, немов тільки зараз розгледіла його як слід.

Він сказав по довгій мовчанці:

— А знаєте, і в помилці нема кінець кінцем нічого страшного. В своєму житті я раз гірко помилився. Зовсім недавно. І гадав, що над моїм творчим життям треба поставити хрест... Але ж бачите, крила в мене не поламані.

— Значить, то була не помилка,— заперечила Ганна Іванівна.

— Страшна помилка!

— Ні. Мабуть, вам просто не поталанило. І ви з інститутської лабораторії подалися на завод: тут аrena ширша, перспективи ясніші... От коли б ви залишилися після невдачі в інституті, то справді була б помилка.

Що вона в цьому розуміє? Про що береться міркувати? І не про те Каргатові кортить розмовляти зараз з Ганною Іванівною. Якби не перебила вона, розповів би він їй про те, чого, крім професора Орла, не знає ніхто. **Її заперечення спрямувало його думки в інший бік.**

— Звідки вам стільки відомо про мене?

— А ви хотіли б, щоб вас приховував романтичний **серпанок**?.. Торік про ваші статті надто багато розмовляли на заводі. Які дискусії розгорялися!.. Не таким я вас тоді уявляла. Засушений педант у проіденому кислотами одягу, з більшими, ніж у Ігнація Карловича, окулярами. Словом, людина, що вміє мислити лише хімічними формулами. А ви...— Ганна Іванівна опустила погляд.— Ви — це ви.

Ні, зовсім не сп'янів Каргат. Він звернув таки увагу на нещирі нотки в її голосі. Але чому б не продовжити цієї гри? Якщо тут хтось і програє,— аж ніяк не він.

— От ніколи не гадав, що тут, на оточеному пустельним степом заводі, я зустріну жінку, яка...— Він багато-значно замовк.

І Ганна Іванівна відповіла не словами: тихо стиснула юму руку, наче Каргат сказав їй більше, ніж вона сподівалась почути...

Хоч і не сп'янів Каргат, та слова нібіто втратили для нього властиве їм значення. Не те, що скаже Ганна Іванівна, стало юму цікаво — він прислухався до того, як бринить її голос, ловив її погляди, бліск очей, видний і в нічній темряві. Він почув себе шахістом, який намагається угадати наступний хід противника, не стежачи за дошкою, а вдивляючись в його напружене обличчя.

Зовсім поволі йшли вони до селища.

Каргат так зосередився на грі, яка здавалась юму неймовірно складною, що вже не згадував про свої думки до зустрічі з Ганною Іванівною, зовсім забув, що на столі вдома чекає на нього невідкладна робота. І не

помічав, як Ганна Іванівна, коли він одривав від неї погляд, спокійно, немов оцінюючи, оглядає його й вдово-лено посміхається...

Вони перейшли залізничну колію. Піднялись на височинський горбок, за яким лежало селище.

Ганна Іванівна спинилася, огляділась. Кілька секунд вдивлялася у пітьму в напрямі селища, наче побачила там когось. Потім підвела голову до Каргата, прошепотіла:

— Зорі які... Весна...
— Весна,— повторив Каргат.
— Незабаром степ зазеленіє... Я так люблю тутешню весну! І ви її полюбите.

Чи то темна весняна ніч, чи то присутність людини, яка тягнеться до зір, не боїться помилитися й неодмінно дотягнеться до світил небесних,— та чи не однаково, що саме сп'янило Ганну Іванівну? Вона ніби забула, що стоїть на горбку, що їх силуетів навіть ніч не може приховати, бо ззаду них вогні заводу. Звідусіль можуть їх побачити. Каргат не зрозумів, чому вона ще раз оглянулась на селище. А потім голова її опинилася у нього на плечі, очі напівзаплющились...

Он як розвивається дамська дипломатія. Ну що ж, від цього ходу Ганни Іванівни йому гірше не буде... Каргат схилився до напіврозтулених губів своєї випадкової супутниці. Вона потяглась йому назустріч...

— Це ви, Миколо Дмитрович?

Каргат випростався, мов ужалений, так і не доторкнувшись до тих губів. А Ганна Іванівна не відскочила від нього, навіть не здригнулась від несподіванки, а тільки ще щільніше пригорнулась, немов хотіла злитися з ним. Та він і сам розумів: гра зайшла так далеко,— він повинен захистити її від можливих пліток.

Внизу стояло дві постаті. Одну з них Каргат упізнав одразу: Слинько. Це його голос так недоречно й гучно порушив п'яну нічну тишу.

— Я...

Каргат відкazав коротко, боячись, що голос його зірветься. І заслонив Ганну Іванівну собою.

Слинько підійшов ближче.

— А я до вас, Миколо Дмитровичу. Я і Данило Максимович. Ми гадали, що ви вже вдома. Ішли побалакаги про вашу пропозицію мені.

— Отже, ви згодні? — спитав Каргат, усе ще погано володіючи своїм голосом.

— Згоден-то згоден... Але ж не тільки в самій моїй згоді справа. От ми і йшли домовлятися. Бо поговорити нам аж он як треба. Та й у Данила Максимовича є до вас справа... І що ж ви нам скажете?

Ганна Іванівна не випускала руки Каргата.

— От що, Іване Степановичу,— мовив він.— Я був би дуже вдячний вам і Данилові Максимовичу, коли б ви трохи почекали... Скажімо, до завтрашнього ранку.

Слинько помовчав, намагаючись упізнати, кого ж то Каргат так старанно приховує. І постать та стоїть так близько до нього, що й не розбереш, де кінчається Каргат і починається постать. Пітьма приховала веселу усмішку Слинька.

— Гаразд,— нарешті згодився він.— Нічого екстрено-го в цій розмові нема... На добранич!

— Бувайте здорові,— відповів Каргат.

Постаті Слинька й Васюті розтанули в темряві.

Ганна Іванівна поспішно зійшла з горбка, ведучи за собою Каргата. Відвернулась від нього, щоб не розгля-дів він на її обличчі переможного вдоволення.

...Не бачив Каргат і того, як Слинько та Васюта, віді-йшовши від горбка, спинились і повернулись один до одного.

Васюта здивовано спитав:

— З ким то він?

— За темрявою як слід не роздивився,— весело від-повів Слинько.— Але здається мені, що то — дружина нашого Валентина Модестовича. У всякому разі такої ж комплекції постать... І стояли вони так,— видно, не впер-ше прогулюються під вечірніми зорями. От, значить, які справи, Васютонько... От тобі й Микола Дмитрович! — розререгався він.— З усіх, можна сказати, позицій він вибиває Валентина Модестовича.

— От тобі і Микола Дмитрович,— повторив Васюта, але в зовсім іншому ключі.— Так, виходить, справа по-вернулась.

— Це ти про що? — не зрозумів його Слинько.— Ад-же амури не перешкоджають юому...

— Перешкодять! — гостро, роздільно вимовляючи кожний склад, перебив його Васюта.— Одне мене ціка-вить: погоджене це з Валентином Модестовичем, чи це її особиста ініціатива? За насиджене місце перелякалася?..

Хочу думати, що чоловік її про це нічого не знає. А коли помиляємось, тим гірше для нього.

Майже перелякано Слинько скрикнув:

— Що ти там торочиш?

— Пам'ятаєш,— спитав Васюта,— коли Микола Дмитрович повернувся від Русевича, то сказав, що почалась складна гра? І почала її дружина Русевича... Тоді він це помітив. А сьогодні — невже осліпнув? А я в одному твердо переконаний: Ганна Іванівна — не з тих, хто може закохатися в Каргата... Ну нічого. І ми не з лопуцька!

Чому це так розхвилювало Васюту, Слинько відразу не зрозумів.

...Зустріч з Васютою та Слиньком заспокоїла Каргата. З ними в світ, у якому можна лише тягтися до зір або любити весну в степу, ввійшло буденне. Ніби між віршами — хай навіть не такими вже й натхненними — якийсь занадто тверезий бухгалтер вписав кілька рядків з своїми розрахунками.

Та вже через хвилину Каргат подумав, що це зовсім не погано. Він знов відчув себе самим собою. Перестала шуміти кров в ушах. Значить, зовсім не сторонньою особою був він у цій грі: ще трохи, і вона так би його захопила... Брр!.. Він пожалкував, що не затримав Васюту й Слинька, не віддав їм ключа від своєї кімнати, щоб вони почекали його там

Більше ніде не затримуючись, Каргат і Ганна Іванівна дійшли до обгороженого штакетами будинку головного інженера.

Говорили йому не хотілось. Але після того, що сталося, мовчки піти від неї не можна. І знову він заговорив тоном провінціального баламутя:

— Віднині я житиму надією, що ми з вами ще побачимось...

— О, це тільки від вас залежить! — прошепстіла вона, міцно потискуючи йому руку.

Раптом повернулась, мить постояла нерухомо, немов не знала, чи йти додому, чи побуди з ним. Вирвала-таки свою руку з його, хоч він і не намагався її затримувати, мало не бігма подалась до входу в будинок, наче Каргат погнався за нею. Не оглянувшись, зникла за дверима.

Каргат зняв кепку, підставив лоб вітрові. Ну й вечір, ну й пригода! А з цієї дами непогана, здається, вийшла б акторка... Протягом якоїсь півгодини він наговорив і натворив стільки дурниць, скільки не встиг зробити за весь

минулий рік... І залишилось після цієї пригоди щось подібне до печії. Повернулась та гіркота, що була до зустрічі з Ганною Іванівною. Коли б там, на горбку, була з ним не ця дама, а Лара, коли б це Лара стиснула так їому руку на прощання, найщасливішим у світі відчував би він себе тепер!.. А після того, що сталося, чи зможе він завтра глянути дівчині в очі?..

...І ніколи Каргат не вінав того, що сказала Ганна Іванівна своєму чоловікові, повернувшись додому.

— Зовсім не важко буде зробити його самовпевненим, самозакоханим. Навіть зарозумілим... Хай обірве зв'язки з тими, хто тепер допомагає йому. Тоді подивимось... Тільки ти будь спокійний. Не надавай значення тим пліткам, які, без сумніву, незабаром почнуть поширюватися по селищу. Вони нам з тобою потрібні, ці плітки. В них — зрозуміла всім причина того, чому він чіпляється до тебе. І я вже дещо зробила, щоб плітки виникли. Тобі це не зашкодить: ти тут потерпіла, так би мовити, сторона, всі симпатії будуть на твоєму боці, ти здобудеш собі нових спільників. Ну, а йому... Ореол над ним дуже швидко померкне.

Валентин Модестович трохи скривився: це звучало цинічно. Але дружині він не заперечив, лише обережно спітав:

— А чи не здається тобі, Ганнусю, що ти хочеш бавитися з вогнем?

— З вогнем? — розсміялась Ганна Іванівна.— Ну, Валентине, ревнувати мене починай тоді, коли біля мене з'явиться, може, й не такий елегантно вдягнений, але й не такий зарозумілий чоловічок... Каргат нічого не змінить у нашому житті. Нічого!

ДЕЛІКАТНА СПРАВА

І не помітив Каргат ще одного. Коли прощався він з Ганною Іванівною, недалеко проходив Гриць Частій — повертався, проводивши Саню й Лару додому. Він відізнав голос Каргата і мимохіті спинився.

І коли Каргат і Ганна Іванівна розлучились, він замислено покусав собі палець, думаючи приблизно так, як за хвилину до того думав Васюта. Тільки його, Частія, думки були не такі прикрі, бо він розчув у голосі Миколи Дмитровича нещирість. До того ж щодня

бачивши його і Лару, Гриць давно вже (не без допомоги Сані) помітив в їх поглядах те, що вони старавно приховували одне від одного, ба навіть від себе самих.

Почекавши, щоб Каргат одійшов подалі, юнак рішуче рушив слідом за ним. Йому будь-що треба зараз знов побачити Саню!

Особняк головного інженера стояв трохи осторонь одної вулиці селища. Вийшовши на ту вулицю, Частій притишив свою кватливу ходу: найменше хотілось йому наздогнати Каргата. А далі він і зовсім спинився, вирішивши почекати, поки засвітиться вікно кімнати Миколи Дмитровича. Так буде вірніше. А Саню йому не доведеться витягати з ліжка, вона не з тих, хто скоро вгамовується.

Селище давно вже спало, над вулицею завмерла нічнатиша. Якби й проходив тут хто, Гриця важко було б побачити й почути: ліхтар на цьому розі чомусь не горів, а під ногами — пухкий, вогкуватий ще пісок.

Це трохи заспокоїло юнака. Адже дуже можливо — того, чому він щойно був свідком, ніхто більше не бачив. По заводу й по селищу не почнуть кружляти небезпечні плітки про Миколу Дмитровича й дружину головного інженера. Від нього ж про це довідається тільки Саня. Інакше не можна. Від Сані ж бо більше, ніж від будь-кого іншого, залежить, щоб привід для отаких пліток не повторився...

— Отже, твердо запам'ятай: ні кому про це ані півслова... Шо ж до решти, то я вже щось придумаю, коли в нього самого розуму забракло. Сьогоднішнє більше не повториться!

Частій аж здригнувся, почувши це. Хтось майже слово в слово повторив його власні думки. Чи не сам він, бува, вимовив їх уголос, уявляючи собі розмову з Санею?

Та долинула відповідь:

— У мене язик довгий тільки на дурниці та лайки. А тут триматиму його за зубами. Миколи Дмитровича не підвedu: таку людину підставляти під піdstупний удар не можна... Ну й гадюка ж вона, ця сама Ганна Іванівна... На добранич, Даниле Максимовичу.

Голос цей належить Слинькові. А долинув він з протилежного боку вулиці — якраз від будинку, де мешкає Васюта. Значить, Васюта й Слинько також бачили Каргата з Ганною Іванівною.

Гриць похапцем подався в напрямку голосів. Це ж чудово — перед тим, як побачитися з Санею, він порадиться з секретарем партбюро!

— Даниле Максимовичу! Іване Степановичу!

Після обережної паузи Слинськів голос тихо спитав:

— Хто тут?

Частій назвав себе.

Та коли він наблизився до будинку, то побачив лише апаратника з дистилляційного. Його силует злився з темними дверима. Частія Слинсько зустрів байдужим мовчанням.

Юнак почав не зовсім упевнено.

— Я щойно бачив Миколу Дмитровича...

Слинсько не поворухнувся. А потім спохватився — відповів поспішно, але таким тоном, наче це його не обходило:

— Бачив його і я. Півхвилини тому він тут проходив. Додому йшов. Он він уже вдома.

Справді, недалеко від Саниного вікна засвітилося ще одне.

Частій не міг не засміятыся: надто вже ретельно Іван Степанович заходився приховувати свою таємницю. Присунувшись до Слинська ближче, юнак зашепотів:

— Я почув кілька слів — ваших і Данила Максимовича. І зрозумів, що побачив те ж саме, що й ви. І думки мої наче однакові з вашими... Тільки є в мене ще одне міркування.

Слинсько голосно прокашлявся.

— Про що ти там мурмотиш?.. І ніколи мені з тобою теревені правити,— раптом удав він із себе роздратованого.— Тут спати, аж гуде, хочеться, а тут ти... Бувай здоров!

І рушив був до своєї домівки.

Гриць пішов поруч.

— Я про те кажу, що Данило Максимович назвав рештою, — швидко шепотів він. — Я ж розумію, як це важливо, щоб пліток про Миколу Дмитровича не було. А сьогоднішній факт — небезпечний. Той, кому це потрібно, неодмінно по заводу й селищу рознесе: от, мовляв, чому Каргат підкопується під бідолашного Валентина Модестовича. Нема хіба таких на заводі? Такого на крутаєт... А я голову на відтин даю, — то вона за ним полює. При вас же, пригадуєте? — Микола Дмитрович якось розповідав про дамську дипломатію...

Слинько раптом спинився, і Гриць відчув, як апаратурикова рука важко лягла йому на плече.

— Грицю, ти розумний хлопець,— почув юнак у себе над вухом.— Тільки будь ще розсудливішим; не говори нічого. Зараз же забудь про все.

— Ні, не зараз,— заперечив Гриць.— А лише після того, як зроблю те, що слід зробити.

— А чи не краще було б тобі не втрутатися не в свої справи? — не без досади спитав Слинько.

— От про це я й хочу порадитися з вами, Іване Степановичу,— наполягав на своєму юнак.— Я хотів був з Данилом Максимовичем поговорити, та він так швидко зник...

І, щосекунди оглядаючись на Санине вікно,— чи не погасло? — він похапливо розповів, для чого йому треба негайно побачитися з Лариною подругою.

Слинько з сумнівом цмокнув язиком.

— Щось не дуже подобається мені, хлопче, твоя пропозиція. Підсовувати замість отієї підступної погані...

— Чому підсовувати? — обурився Гриць.— Та вони ж закохані одне в одного. Невже ви нічого не помічали?

— Помічати — вроді помічав,— подумавши, згодився Слинько.— Та, може, йому однаково, хто? Аби спідниця...

— Ні, не однаково! — гаряче ствердив юнак.— Я певний, він сидить зараз у дома і картає себе на всі заставки. Я ж чув, яким голосом він прощався з тією, бачив, який похнюплений йшов додому. Ось побачите, він завтра на Лару від сорому й глянути не посміє... І невже ми допустимо, щоб ота красуня заплутала його, від нас одірвала? Я за те, щоб непомітно підштовхнути його на правильний шлях... навіть якщо й заманулося йому раптом стрибнути в гречку.

— Значить, ти горою за Каргата?

Слинько спитав це замислено.

Можливо, цей хлопець і має рацію. Як видно, дружина Русевича жінка хитроща: навіть не спробувала сковатися там, на горбку,— хотіла, значить, щоб бачили, як пригорнулась вона до Каргата. Ну, сьогодні їй немовби не поталанило: пліток не буде. Зате завтра чи післязавтра вона доможеться свого: не раз і не двічі перейме Миколу Дмитровича, влаштує так, щоб іх бачило як найбільше народу. А це і недовір'я до щирості Каргата може навіяти багатьом робітникам, і його самого заведе

казна-куди. І та сіроока чимало страждатиме... Зовсім зле може справа обернутися...

— Ну, то як же,— нетерпляче спитав Частій.

Слинькова рука потягнулася до вусів.

— Ех... Роби, мабуть, як велить тобі твоє сумління.

...Лара була вже в ліжку, а Саня збиралась гасити світло, коли Частій нетерпляче застукотів у двері. У відповідь на не дуже привітне запитання дівчини: «Кого ще там принесло?» він попросив її вийти до нього, та таким голосом, що Саня нічого більше не спітала: похапцем накинула поверх сорочки пальто й вибігла в коридор.

Не сказавши ні слова, Гриць ухопив її за руку й потягнув за собою, жестами благаючи йти навшпиньках й на ходу ні про що не розпитувати. Спинився він аж на площадці сходів. Щільно причинив двері до коридора. Перехилився через поруччя: чи нема кого внизу?

Від таких приготувань дівчині моторошно стало.

— Як ти думаєш, Саню,— нарешті зашепотів Гриць, скилившись до самого вуха дівчини,— як ти гадаєш: чи байдужа Лара до Миколи Дмитровича?

Саня відсахнулась від нього. Всього, тільки не такого божевілля вона чекала.

— Ти що — здурів? Мало не з ліжка витягти мене для того, щоб...

Та вона зрозуміла, що з Грицем не можна розмовляти таким тоном. Його хвилювання почало передаватися їй.

— Щось трапилось з Миколою Дмитровичем? — передчуваючи найстрашніше, вже пошепки спітала вона.

Гриць кивнув і полегшено перевів подих.

— Поки що нічого жахливого,— заспокійливо промовив він.— Поки що, бо все від тебе залежить, Саню... То як же, Лара любить його?

— Та що трапилось? — знову скрикнула дівчина.

— Саню,— застережливо сказав Гриць,— по-перше, розмовляй тихо. А по-друге, ти розумієш, як багато залежить зараз від того, чи любить Лара Миколу Дмитровича. То як же?

Серйозність юнака вплинула на дівчину.

— Як тобі сказати...— почала вона.— Коли б ми з тобою спітали про це в Лари, вона розізлилася би на нас і відповіла б «ні». І то було б правдою... А от почни Ґаргат з цею про те ж саме говорити, то вона йому зовсім інакше скаже. І це теж буде правдою.

— Ага,— зміркував Гриць,— затримка тільки за Миколою Дмитровичем...

— Якби ж то за ним! — раптом знов розсердилась Саня.— Він їй ніколи нічого не скаже!

— Чому?

— Я не дозволю.

Ніщо не ворухнулось на лиці юнака. Але Саня зрозуміла, про що він думає.

— Вони сам на сам ніколи не зостануться. Не допущу я цього. Щасливою вона з ним не буде.

— Чому? — повторив Гриць.

— Не буде, й квіт!

Частій не втерпів: узяв Саню за плечі, пригорнув до себе.

— А ти зі мною будеш щасливою?

Дівчина притулилась щокою до його грудей...

— Ну, так от що, Саню,— сказав Гриць через півхвилини.— Завтра ввечері ти зробиш так, щоб Лара й Микола Дмитрович бодай півгодини пробули на самоті. Справа в тім...

Десяти Грицевих слів стало, щоб дівчина узнала про події сьогоднішнього вечора.

Саня обурено випросталась.

— І ти смієш? — вигукнула вона.— Смієш просити, щоб я... Після того, як твій Каргат...

Якби Гриць випустив її, вона побігла б од нього. І не скоро, мабуть, помирилася б з ним. Але Гриць тримав Саню міцно.

Через кілька секунд Саня перестала виrivатися. А через хвилину вона збагнула, що нічого огидного Гриць їй не радить, що йдеться про Ларине щастя, дорогое їй по дружбі, і про щось значно більше, близьке їй, як комсомолці.

Через кілька хвилин, прощаючись з Грицем, Саня сказала:

— Хай твій Каргат хоч який негідник, а Ларка жертвою не буде. За неї я не боюсь. Вона лише здається ти-хорою, заглибленою в себе. Постояти за себе вона зуміє. Не повірить вона Каргатові, коли той хоч на остильки не буде гідний її довір'я... І все ж таки зарубай собі на носі,— несподівано закінчила вона,— і Каргатові твоєму, і тобі разом з ним горлянки поперегризаю, якщо в Лари хоч одна сльозинка впаде через нього!

...Коли Саня, обережно ступаючи навшпиньках, повернулась до кімнати, Лара вже спала. Саня безшумно просковзнула до свого ліжка. Вона не так боялась розбудити подругу, як почувала себе змовницею.

«Ой Ларко, завтра ти так швидко не заснеш,— погасивши світло й сама собі підморгуючи в пітьмі, подумала вона.— Ще замріянішими завтра стануть у тебе очі».

САНЯ ДІЄ

Наступного дня Саня забрала з собою ключ од кімнати й додому повернулась аж через півтори години після роботи.

Вечір був напрочуд тихий і теплий, хоч і хмарний трохи. В отакі квітневі вечори радісно блукати вдвох темним степом, зайти подалі від селища, щоб торішня суха трава плуталась між ногами, бrestи, тихо розмовляючи, але прислухаючись не до слів — до того, що наповнює ті слова чудесним змістом, робить їх огністими, мов самоцвіти.

Отак блукаючи степом із Грицем, лише інколи згадуючи про Лару й Каргата, Саня з теплом у серці думала, що й вони, мабуть, десь тепер у степу. Розмовляють, напевно, про щось зовсім не цікаве, нічого одне одному не скажуть, але завтра після роботи знов мовчанням освідчуватимуться в тому, про що так боязко сказати вголос.

Цілий день сьогодні Каргат був невеселий, хоч на заводі й у лабораторії трапилось чимало такого, чому він завжди радів. І Лару він ніби боявся помічати. А коли не можна було не звернутися до неї, він робив сувере обличчя й дивився їй під ноги.

Ні, сьогодні він нічого не скаже. І нічого не вдієш — він таки крашій, ніж Сані хотілось думати про нього досі...

У Сані перехопило подих, коли, повертаючись додому, вона раптом побачила світло тільки в вікні у Каргата. Вони цілий вечір просиділи в його кімнаті? Не знаючи, що подумати, з колючим холодком коло серця, Саня заспішила додому.

Зі сходів крикнула Грицеві «до побачення». Прожогом злетіла на третій поверх. Задихаючись од бігу й хвилювання, спинилася коло кімнати Каргата. Все ж

таки спершу треба постукати. Але двері сіпнула, не чекаючи запрошення.

І завмерла на порозі.

Каргат сидів спиною до дверей, біля вікна, з олівцем у руці. Він щось напружене підраховував. Підвіконня було завалене книжками й паперами.

Лара схилилась над письмовим столом, в одній руці вона тримала рейсфедер, другою притисла лінійку до рисунка.

Ліворуч од дверей, на табуреті, стояли порожні склянки з вогкими ще чаїнками на дні.

Надзвичайно ідилічна картина. Отака собі творча співдружність. Можна подумати, що Лара й Каргат усі вечори свої проводять отут і отак.

Півхвилини Саня ошелешено оглядала їх. Та ні Каргат, ні Лара не звернули на неї уваги.

Перевівши подих, Саня з досить природною ніяковіслю промовила:

— Ларонько, я зовсім забула, що ключ у мене. Ти дуже сердишся? — А для того, щоб Каргат ні в чому її не запідоэрив, щоб і далі був переконаний, що її ставлення до цього ні на крихту не змінилося, додала: — Коли б я знала, що з цього скористаються і примусять тебе креслити...

Каргат на це не озвався, навіть голови не повернув, а Лара спокійно відказала:

— Я сама запропонувала Миколі Дмитровичу допомогти.

І відійшла від стола, лише старанно закінчивши якусь деталь на рисунку і впевнившись, що деталь вийшла непогано.

Каргат був хмурий, як і вдень. Але дивитися на Лару він уже не боявся. Навпаки, стежив за її рухами так, ніби саме ними вона мала йому щось сказати.

Перекинувши пальто через ліву руку, Лара байдуже простягла Каргатові праву.

— Завтра після роботи я прийду креслити далі. Добраніч!

Каргатові очі спалахнули. Він не взяв, а мало не схопив простягнену руку.

— Ларо...

Аж он коли озирнувся він на Саню й випустив Ларину руку. Прокашлявся. І все-таки голос його був не зовсім звичайним, коли він додав:

— Ви не уявляєте собі, який вдячний я вам буду...

Не глянувши на нього, Лара ледь помітно кивнула і з холодним лицем пройшла мимо Сані в коридор...

Але Саня вчора не помилилася, коли думала, що сьогодні її подруга засне не скоро. Роздягшися, вона довго сиділа на ліжку, підібравши під себе ноги, то примрежуючи очі, то широко їх розплющаючи. І коли нарешті погасила світло й лягла, відразу ж почала ворочатися.

Саня мовчала. Вона розуміла: не креслення так вплинуло на подругу. І хоч дуже кортіло довідатися про все, Саня терпляче ждала.

Лара невдовзі спітала:

— Саню, ти спиш?

І нерішуче почала розповідати. Не Сані — самій собі переказувала сьогоднішні події, щоб упорядкувати збентежені думки...

Вони, Лара й Каргат, помітили, що коло них нікого нема, лише підійшовши до залізничної колії. До того Лара докладно розповідала йому про проведений сьогодні дослід, а Каргат зрідка угукав. А тут він раптом за пропонував Ларі погуляти з чверть години в степу. «Ми ж забули, що таке свіже повітря». Лара повагалась, але згодилася. Може, й не слід було б цього робити, та нараз так захотілося повними грудьми подихати паощами весняного степу. Цілі ж дні, а тепер і вечори, вона сидить над дослідами, дикає випарами кам'яновугільного масла. Ну й Каргат, коли рушили далі, почав розповідати про себе, про своє життя в Харкові, про те, що робитиме дослідна лабораторія незабаром, яким стане їх завод, коли почне випереджати заводи закордонні. Слухати його було цікаво, і дівчині почало здаватися, що сьогодні вона анітрохи не втомилася.

Проминули селище Аж тут Лара побачила: хтось іде ім назустріч. Короткозора, вона розгляділа лише, що то жінка. Несподівано Каргат схопив дівчину під руку і так стис їй лікоть,— вона мало не крикнула. Зустрівшись, він і та жінка ввічливо побажали одне одному доброго вечора. Можливо, Лара помиляється, але голос у жінки був недобрий, а в голосі Каргата прозвучали ті самі нотки, що й при першому знайомстві з лаборантками. Це здивувало Лару. Вона оглянулась. Жінка дивилася ім услід. А Каргат випустив Ларину руку.

Вони пройшли після того не більше сотні кроків. Каргат мовчав. Потім спинився, попросив пробачення: йому,

мовляв, треба негайно додому, на його столі лежать незакінчені проекти піридинової установки й план раціоналізації. З досадою махнув рукою й одвернувся. Лише коли вони підходили до свого будинку, Каргат несподівано ддавав: «Ларо, я дуже прошу вас: не відмовте мені, коли я ще раз попрошу вас пройтися степом. Я не знаю, коли саме це буде, але буде обов'язково».

З цього моменту Лара перестала розуміти себе. Чомусь їй стало жаль Каргата. Язик її сам собою вимовив зовсім не те, що вона хотіла: «У вас стільки роботи, Миколо Дмитровичу,— вам справді не до прогулянок». І до болю в серці захотілось піти геть. Та зробила інше: залишилася з ним, бо він знову взяв її під руку й прошепотів: «Ларо ...» А може, то їй почулося?

Потім — найгірше від усього: двері замкнені й невідомо, де Саня з ключем. Лара ладна була розплакатися. І розплакалась би, коли б Каргат не сказав: «Хотів би я знати, за чи проти мене доля сьогодні». З якою насолодою вона вдарила б Каргата за ці ідіотські слова: ну, чого він дурня перед нею клейть? Хотіла бігти розшукувати Саню, та він почав умовляти: «Де ж ви ту Саню знайдете? І кому ви перешкоджатимете, якщо сидітимете тихо? У мене багато цікавих книжок». Знов якось опріч свого бажання вона пішла за ним: а, будь, що буде... Каргат приготував чай, налив їй склянку. Лара сиділа тихо. А він чомусь повеселішав і, поки закипав чайник, стиха наспистував щось, не помічаючи, як це дратує дівчину.

За чаєм Каргат голосно, немов доповідь читав, не відриваючи погляду від склянки, розповідав, що сталося з ним учора ввечері: в якому стані він зусгрівся з дружиною Русевича, про що говорив з нею, чого вона від нього хотіла ..

Спершу Лара здивувалась. Кілька разів поривалась сказати, що його інтимне життя її зовсім не цікавить. Та щось перешкоджало Тоді вона демонстративно відвернулась. Але їй це на Каргата не вплинуло: він довів свою розповідь до кінця. А сказати правду, то Лара слухала його так, ніби йшлося про найважливішев житті, і страшенно боялась, що Микола Дмитрович про це здогадається. Тому, коли замовк Каргат, вона буркнула, що в обов'язки хіміка-аналітика не входить бути повіреною свого начальника в таких справах. Каргат нараз чи то образився, чи то розілився. Двома ковтками спорожнив

склянку, пересунув свій сглещ до вікна й заглибився в папери та книжки.

Лара побачила на столі великий рисунок, зроблений олівцем. Туш і готовальня були тут же. «Якщо ви, Миколо Дмитровичу, не проти, я почну обводити цей рисунок тушшю: нудно сидіти без діла». — «Коли вас це хоч трохи розважить...» Він не ворухнувся, навіть не поцікавився, чи вміє вона креслити. Слід було б за це всю туш вилити на рисунок, і Лара зробила б це з насолодою. Проте ні, краще довести їому, що ще в школі вона справедливо заслужила славу чи не найправнішої рисувальниці. Хто зна, що зробила б із собою, коли б допустилася хоч найменшої помилки. І аж до приходу Сані вони й слівцем не перекинулись.

От і все. За цю годину вони зробили дуже мало. Лара лише кілька ліній провела, бо чомусь тримали руки, — від зlostі, мабуть. Каргат же... Тільки й роботи було в нього, що роздратовано шматувати папір...

Лара замовкла і ні про що в Сані не спітала. Справді, їй геть байдуже було, що думає подруга.

Саня помовчала, непомітно посміючись з Лариної наївності. Потім спітала удавано сонним голосом:

— Ларко... Тільки ти щиро скажи, поклавши руку на серце... Ти закохалася в Миколу Дмитровича?

Ларине ліжко гучно рипнуло.

Якийсь час було тихо.

І нарешті Лара скрикнула:

— Я? В Каргата?.. Ти з глузду з'їхала!

— От і слава богу, — начебто з полегшенням зітхнула Саня. — Виходить, я можу заснути спокійно. А то мені приверзлося, що то в тебе ревнощі. Через них і сон до тебе не йде. І вже хотіла сказати, що ревнощі твої безпідставні, а ти — дурна, ні за що Миколу Дмитровича мучила. І сама терзалась... Ані словечка він не сказав би тобі про вчораєшне, якби був до тебе байдужий. Він же каявся перед тобою, що на п'ять хвилин забув про тебе вчора. А ти... Добраніч, Ларонько...

Минуло кілька секунд.

Раптом гучно зарипіло Ларине ліжко. То кращий хімік-аналітик заводу пірнув під ковдру: дівчина злякалась, що пітьма не приховає гарячого рум'янцю, який несподівано вкрив її.

РОЗВІДКА

Каринський вибрався до Харкова через півтора тижня після засідання бюро партколективу

Голова правління Хімоб'єднання, до якого він пішов найперше, вислухав його з цікавістю. На заводі гадають, що протягом найближчих років, а то й до початку наступної п'ятирічки можна, обходячись без капіталовкладень, давати продукцію понад план — таке не щодня чуєш. Голова засипав Каринського запитаннями, зажадав, щоб той найшвидше подав про це докладну доповідну записку, пообіцяв, що правління об'єднання розгляне її позачергово.

Але коли Каринський спітав, як же він, директор заводу, має поводитися в тій ситуації, яка нині склалася на підприємстві, голова замислився.

— Трудно мені відразу сказати вам щось певне...

— А я й не хочу, щоб ви розмовляли зі мною, не подумавши,— перебив його Каринський.— Я гадав поїхати назад завтра. Та я згоден затриматися до післязавтра, якщо...

— Не думаю, що вам треба тут довго сидіти,— обережно відповів голова.— Навряд чи зможемо ми вам порадити щось,— не вникнувши в суть справи. Доведеться, мабуть, послати до вас когось. Але... Щодо технічного боку справи, то в цьому ми розберемося швидко — тільки-но ви подасте записку. Ну, а щодо взаємин між вашим головним інженером та завідувачем лабораторії (здається, вони найбільше вас тривожать), то не знаю, чи потрібне наше втручання. Хто тут вам зарадить?.. Майте лише на увазі: кадрами вам ніхто не дозволить розкидатися... Може, вам слід усе ж таки виходити з того, що уряд найближчим часом прийме рішення про реконструкцію вашого заводу. Як по-вашому?.. Адже це те, що ви вже маєте. А над тим, про що ви допіру розповіли, стоїть великий знак запитання. Я б сказав, це великий журавель у небі...

Каринський розчаровано похнюпився: не для того, щоб почути отаке, він приїхав сюди. І не помітив, що голова пильно придивляється до нього, з цікавістю чекає на його відповідь.

— Боюсь, ви не зовсім правильно зрозуміли мене,— сказав нарешті Каринський.— Я не хочу відкидати того, що пропонує Каргат. Я лише побоююсь, що він, молодий,

недосвідчений інженер, може допуститися помилок, а це дискредитує його ідею. Через те, мабуть, і наш головний інженер остерігається підтримувати його. Ви ж пропонуєте мені бюрократичний вихід.

Голова ледве помітно кивнув. Але промовив холоднувато:

— Тоді вже зараз порадимось про технічний бік справи. Тільки це буде не офіціальна розмова. Згода?

— Хай так.

Голова натиснув кнопку дзвоника і наказав секретарці запросити головного інженера об'єднання.

— Отже, все, що буде сказано тут нами обома,— ще раз підкреслив він,— ви, товаришу Каринський, сприймайте як наші приватні думки. Я особисто не проти, щоб переглянути питання про негайну реконструкцію вашого заводу. Ми лише радітимемо, якщо справді можна буде звільнити зарезервовані для вас асигнування. Але ж усе це спершу треба погодити з Наркоматом, з Держпланом... Вам доведеться зараз ще раз повторити свою розповідь... Думаю, нашему головному інженерові навряд чи буде цікаво слухати про суперечки між Русевичем і Каргатом. Викладіть йому лише пропозиції останнього.

Він помовчав трохи, тарабанячи пальцями по столу. Потім по лицю його розлився веселий сміх.

— Я бачу, товаришу Каринський, що вам і хочеться, і колеться... А Каргат, видно, і після торішнього не вгамувався.

— Хоче ще більшого,— підтверджив Каринський.

— Ну, послухаємо, що наш технічний бог скаже. А мені здається, якщо, звичайно, ви вірно переказали думки Каргата, що цей молодий чоловік почав мислити реалістичніше. Це приемно. У всяком разі те, що він тепер пропонує, не має вигляду безпідставного прожекторства. Це — не піридинові основи. Прив'язався він тоді до цієї дрібнички...

Хотілось Каринському сказати, що піридини — не дрібничка і в них він анітрохи не сумнівається, а наступного разу приде сюди разом з Каргатом домагатися затвердження саме проекту піридинової установки. Та він завбачливо промовчав...

Головний інженер Хімоб'єднання — літня людина з проникливими очима й добродушним виглядом — не дослухав повторної розповіді Каринського, а несподівано розсміявся.

— Знаю, знаю, аякже!

— Що знаєте? — здивувався Каринський.

— Що у вас робиться... Днів зо три тому я дістав від шановного Валентина Модестовича довжелезну епістолію з найдокладнішим описом останніх ваших сенсацій. Дуже роздратовано висловлюється Валентин Модестович. Джонатан Свіфт — немовля проти нього. — Головний інженер звернувся до свого начальника. — Я ще не доповідав вам про це, — гадав зібрати додаткову інформацію та поконсультуватися з професором Орлом... На його — я маю на увазі Валентина Модестовича — думку, Каргат ніякий не завідувач заводських лабораторій, не інженер, а якийсь *enfant terrible*¹.

— А хто? — не зрозумів Каринський.

— Ну, людина, що плює на авторитети, зважає лише на свої фантазії, хоче на свій взірець усе перекантувати, — пояснив головний інженер.

Він помовчав, лукаво поглядаючи то на Каринського, то на свого начальника.

— Дозвольте мені сказати цілком одверто, але між нами. Я не наполягаю на своїй думці. Охоче припускаю, що помиляюсь... Здивував мене лист Валентина Модестовича. Знаю я його давненько, зарекомендував він себе толковим інженером, а тут... Коли я читав його листа, то весь час мені ввіжалося, що писав його не спеціаліст, а вперта людина, яку ні відбудовний, ні реконструктивний періоди нічого нового не навчили. З кожного слова визиває розгубленість і — я не можу інакше цього назвати — косність. Валентин Модестович посилається на те, що є, мовляв, певні постанови, що Хімоб'єднання вже накреслило певну лінію щодо заводу. А Каргат начебто все плутає. На наше самолюбство б'є щановний Валентин Модестович: підкresлює не технічний, а бюрократичний бік справи. Він навіть не пробує довести, чим же Каргатова раціоналізація гірша за наше рішення про реконструкцію заводу. Честь власного мундира дорожча йому за технічний прогрес. Забув він хіба, що мундирів нашому братові нині не положено?.. Ви не знаєте, чого він так злякався нового?

Каринський спробував виступити на захист свого головного інженера.

— Але ж реконструкція...

¹ Жахлива дитина (франц.).

Головний інженер об'єднання вгадав його думку.

— Вірно, реконструкція — так само нове. Але ж участь Валентина Модестовича в ній буде пасивна: він лише стежитиме за тим, як перебудовують завод, — чи все, мовляв, відповідає затвердженім нами, об'єднанням, вказівкам та рисункам. Ініціативи від нього ніхто не вимагатиме. Він воліє чомусь відігравати роль виконроба... Мимоволі питаеш в себе: чи на місці Валентин Модестович?

Це була навдивовижу активна підтримка Каргата. Голова об'єднання з цікавістю слухав свого головного інженера і раз у раз кивав.

— Даруйте мені нескромне запитання, — сказав Ка-ринський. — Як ви ставились до Каргата торік?

Головний інженер не забарився з відповіддю:

— Істотне запитання. Торік я гадав, що виступив він ранувато. Але відтоді минуло стільки часу...

— І сьогодні ви...

— Не смію нав'язувати вам своїх думок. І не знаю я толком, що то за пропозиції. Валентин Модестович пише про них вельми туманно... На вашому місці я дозволив би Каргатові запровадити дещо з того, що він пропонує. Зобов'яжіть його тільки звести свої ідеї в гармонійну, так би мовити, систему і надішліть її нам. Тоді розберемось... Щодо мене особисто, то пропозиції Каргата, наскільки я можу уявити їх на підставі листа Русевича, не здаються небезпечними. Вони стоять на рівні сучасних вимог до хімії вугілля. Це похвально. І вдумливе здійснення цих пропозицій може дати позитивні наслідки. Шкода, що Каргат не виробничник.

— Так... — виразно промовив Ка-ринський.

Але він був радий, що не спинив Каргата після протестів головного інженера.

Закінчуючи цю неофіціальну нараду, голова сказав:

— Таким чином, ще раз скажу вам, товаришу Ка-ринський: я не проти, щоб переглянути питання про реконструкцію. Але конкретно про все поговоримо потім, коли ви подасте нам, як я вам уже казав, доповідну записку... І зробіть сьогодні ж те, чого не зробив ще Петро Андрійович. — Він показав очима на свого «технічного бога». — Порадьтеся з професором. Тим більше, Каргат з-під його крила вилетів.

...Професора Ка-ринський застав у дома лише пізно ввечері. Він трохи здивувався, побачивши, що людина

з таким величним прізвищем, з славою, яка давно вже переступила межі Радянського Союзу,— такий собі невисокий, худорлявий дідок, у довгополому, трохи мішкуватому піджаку, з не зовсім охайнозав'язаним бантом під невеличкою сивою борідкою. Професор раз за разом мерзлякувато потирав руки й часто покахикував. На вигляд йому можна було дати за шістдесят, але рухався він моторно...

Дізнавшися, що перед ним стоїть директор того заводу, де тепер працює Каргат, професор заклопотався, кинувся допомагати Каринському роздягти пальто. Потім потягнув його до іdalyni, посадив за стіл навпроти себе і, хоч як Каринський відмовлявся, примусив його повечеряти.

У припрошуванні активну участь брала його дружина Галина Михайлівна.

Про те, що всіх цікавило, професор заговорив після вечері, коли Галина Михайлівна поставила перед ним і гостем по склянці мідного, аж чорного чаю.

— Ну, як там Коля? — Ім'я це професор вимовляв так, наче йшлося про його сина.— Здоровий? Про те, як і що він там робить, я не питаю. Знаю, на нього і найпричепливіший директор не поскаржиться. Він здатний інколи урвати у людини терпець, наговорити грубощів, але щодо роботи йому нічого не закинеш... Здоров'я його як?

— Немовби здоровий,— відповів Каринський, почувавши себе не зовсім упевнено.— З нашим лікарем він ще не познайомився.

— Так, і на його здоров'я можна позаздрити,— вдоволено кивнув професор.— Такий, як він, не підведе, не пошлеться на хворобу... А вдягається як? Жінок і дівчат заводських не приворожив до себе?

— Про це не знаю,— засміявся Каринський.— Не думаю, щоб йому вистачало часу й на залицяння... А вдягається він... Перші дні всі на заводі зупинялись, щоб подивитися на Миколу Дмитровича. Тепер звикли.

— А як він з білизною влаштувався? — спитала Галина Михайлівна.— Не знаєте, хто йому там пере? Мило є по ваших розподільниках?.. І хто кімнату йому прибирає?

Каринський розгубився. Він не чекав, що тут його і про це спитають.

Професор весело зареготав і пояснив своїй дружині, виручаючи Каринського:

— Сергій Павлович — директор заводу. Навряд чи входить до компетенції стежити за тим, хто доглядає білизну його підлеглих... Якось Коля влаштувався, напевно. Не знаєш хіба, що не з тих він, хто ходить у брудному.

Заспокоєна Галина Михайлівна кивнула й більше в розмову не втручалась.

— Одне слово, Коля себе ні в чому не зрадив,— знову звернувся до Каринського професор.— Приємно чути.— І, помітивши здивований погляд свого слухача, пояснив:— Річ у тому, що для Колі одяг — не прикраса. Коли хочете, це — зовнішній вияв його внутрішньої дисциплінованості. На його думку, людина, що не вміє стежити за своєю зовнішністю, не дисциплінована і в своєму мисленні. Червоноармійця, проповідую він, привчають до дисципліни також і тим, що зобов'язують його насамперед пильно стежити за своєю зовнішністю і карають його, коли він з'являється на заняття чи взагалі в прилюдне місце в нехлюйському вигляді. Це, мовляв, підтягає його душу. Тут, як бачите, ціла філософська концепція,— усмішливо закінчив він.— І, по-моєму, вона личить Колі. Він — людина вольового складу. З прямолінійним математичним мисленням. Він не визнає невідповідності між внутрішнім і зовнішнім. Тому я й радий, що й на заводі він постійно стежить за собою.

Каринський помовчав. Про філософську «концепцію» Каргата можна сперечатися. Та здорове зерно в ній нібито є.

— А про роботу, ще раз кажу, я не питаю,— мовив далі Олександр Іванович.— Я знаю, що саме він тепер робить, про що мріє, до чого прагне.

— Він вам пише? — догадався Каринський.

— За цей час я дістав од нього чотири листи. І сам написав йому стільки ж. Та хіба про все напишеш? Робить він усе вдумливо. Пригадуєте, як Коля був на вашому заводі в лютому? Пам'ятаєте, що він тоді робив? Повернувшись з заводу, він найдокладніше розповів мені, що бачив і чув у цехах та чого, коли приступить він до роботи, йому слід домагатися. Я тоді відразу сказав йому: думки й наміри, якщо вони не систематизовані, не приведені в порядок, не варти й торішнього снігу; треба не тільки їх впорядкувати, а й на підставі цієї системи

накреслити собі певний план. Я вимагав, щоб він кожний свій крок заздалегідь продумував... Коля виконав мою пораду. Поки він був тут, він щовечора приходив до мене, і ми за оцім самим столом, бувало, до ранку сиділи, сперечаючись до нестягами, але кінець кінцем доходячи згоди. І тільки коли геть усе стало йому ясно, він глупої ночі побіг звідси давати вам телеграму, а ранком уже вийхав на завод.

Каринський ні на мить не відривав погляду від усмішливого лица професора. З яким захопленням старий розповідає про нетерплячого учня!

Коли професор замовк, він сказав:

— Он воно що... Значить, і ваш дух *нині* над нашим заводом ширяє... Скажіть тоді, професоре, що саме ви писали Миколі Дмитровичу? Що він вам писав, я догадуюсь.

— А про зміст моїх листів догадатися важко? — підморгнув професор. — Не думаете ж ви, що я його відмовляю. Я сам на його місці робив би те ж саме. Тільки я нервувався б, метушився б, розмахував би кулаками з приводу кожної дрібниці, а він веде свою лінію — ну, може, й не зовсім спокійно, зате послідовно. І з наміченого шляху його ніхто не зіб'є. Він доможеться свого... якщо, звичайно, ви не зв'яжете йому руки й ноги... От тільки чи не забагато турбот завдає він вам?

Тепер було зручно спитати про те, заради чого він сюди прийшов. І Каринський мовив:

— Одверто сказати, турбот нам усім він завдав чимало. Та я не боюсь цього. Я знаю, ніщо в руки легко не дается: доводиться не тільки турбуватися. Але я надто мало знаю Миколу Дмитровича. І був би дуже вдячний вам, професоре, коли б ви мені розказали, який з нього вчений, інженер... Для цього, власне, я й прийшов до вас.

Професор замислено сказав:

— Так, ви повинні знати про нього більше. Я розумію вас: Коля не з тих людей, що охоче говорять про себе... Спробую розповісти про нього, що сам знаю. Отож слухайте...

МОЖЛИВІСТЬ НЕГАЙНОГО РЕВАНШУ

Батько Каргата — робітник заводу оптичного скла — був одним з тих ентузіастів, які з головою поринають у любому справу. Весь вільний час свій він витрачав на

розвгадування таємниць тих сортів скла, яких у нас до революції не вміли виробляти. Шукав він навпомацьки, туманно уявляючи собі шляхи, що ними треба йти до своєї мети. Але шукав уперто. Навіть під час громадянської війни, три роки бувши навідником в артилерії, він не розлучався з грубеньким зошитом, занотовував туди всі свої припущення щодо складу крон- та флінглазу, щоб потім, повернувшись після війни на завод, перевірити їх на практиці. Після повернення з армії він почав вивчати неорганічну хімію й фізику, в них розшукуючи потрібні відомості.

Перемагати книжкову премудрість допомагав йому син, який, закінчивши фабзавуч на тому ж заводі, готовувався до вступу в інститут. За прикладом батька син і собі почав студіювати підручники з хімії та допомагати батькові в дослідах.

І, як це часто трапляється, син пішов далі батька. Проблема оптичного скла здалася Каргатові занадто вузькою, коли він, подолавши неорганіку, перейшов до хімії органічної і, самотужки переборовши деякі з її труднощів, побачив, яка це хоч і складна, зате надзвичайно цікава наука: адже вона просякає геть усе, що відбувається і навколо, і всередині нас.

Це й визначило життєвий шлях Каргата.

В 1923 році двадцятилітнім юнаком він вступив на хімічний факультет Харківського технологічного інституту. І вже на першому курсі почав привертати до себе увагу викладачів та професорів здатністю мало не відразу схоплювати те, на що більшість студентів витрачала хтозна-скільки часу й праці.

На четвертий рік свого перебування в інституті, відчувши себе досить підкованим, бажаючи випробувати свій хист у самостійній дослідній праці, Каргат попросив Олександра Івановича Орла, професора хімії вугілля, дати йому самостійне завдання. Щоб як слід перевірити юнака, професор запропонував йому тему, яка була б під силу аспірантові. Каргат, обтяжений іншими заняттями, виробничою практикою та громадськими навантаженнями, працював над нею майже до закінчення інституту — щось із двадцять місяців. І як же здивувався Олександр Іванович, коли Каргат приніс йому свій рукопис! Юнак дійшов потрібних наслідків шляхом дуже оригінальним і разом з тим навдивовижу простим...

Успіх цей не запаморочив юнакові голови. Надто доб-

ре розумів він: перша ластівка не робить весни, а перша робота ще не дає йому права пишатися своїм хистом.

Він ясно бачив перспективу, яка поставала в ті роки перед кожним радянським хіміком. Економічна залежність від закордону не давала вільно дихати хімічній промисловості молодої Радянської держави: як повітря, потрібне їй було своє розвинене господарство, в тому числі й хімічна промисловість. І Каргат, закінчивши інститут, залишився аспірантом при кафедрі хімії вугілля й одразу поринув у проблеми, що перед тією промисловістю стояли. Перша його робота, тему для якої він вибрав уже сам і при розробці якої ні в кого допомоги не просив, була присвячена відшукуванню нових способів обробітки кам'яновугільних масел. І незабаром надавав на один з них: добув піридинові основи способом, який можна було б уже тепер впровадити у виробництво.

Це відкриття викликало жвавий обмін думками серед радянських учених і господарників, проникло навіть до широкої преси. Учені привітали вітчизняну науку з народженням нового сміливого дослідника. А господарники не наважились перевірити висновки Каргата в заводських умовах. Ім здавалось, що це занадто рисковано.

Багато гірких хвилин довелось пережити Каргатові. Ale невдача не обеззброяла його, не відбила охоти працювати далі.

Друга його робота була продовженням першої. Під час першої він натрапив на кілька явищ, які вимагали додаткового дослідження. Тоді він обминув їх, щоб не розкидатися. І в публікації про свою першу роботу, цікаву для наукових працівників не так наслідками, як знов-таки методикою, він не згадав про ті явища. Перш ніж повідомляти про них, їх треба найуважніше дослідити. Це й стало темою другої його роботи.

Нові дослідження вимагали надзвичайної пильності, напруженої уваги до кожної дрібниці, а головне — часу. Понад рік усі дні й ночі просиджував він у лабораторії.

Каргатові пощастило виявити наявність у кам'яновугільному маслі ряду ароматичних речовин, які досі добували лише з ефірних масел рослин. Він навіть добув незначну кількість їх у чистому вигляді. Крім того, він знайшов новий спосіб розкладати піридинові основи на ряд чистих піридинів. Поки що це мало лише сuto нау-

ковий інтерес, проте відкривало деякі перспективи перед фармацевтичною промисловістю.

Та за найбільшу свою заслугу Каргат вважав те, що його робота значно удосконалила й спростила спосіб добування піридинових основ.

І тоді трапилось те, що вивело його за стіни інститутської лабораторії, якою він гадав обмежити своє життя...

Ранком того дня Каргат читав Олександрові Івановичу готове до друку повідомлення про свою нову роботу. Професор радів разом зі своїм учнем. Він схвилювано ходив по кабінету й захоплено пророкував Колі славу Бутлерова в найближчому майбутньому. Каргат знов слабість свого вчителя до перебільшень, та пророкування приемно лоскотали його самолюбство.

Додому Каргат повернувся щасливий. Через дві години йому треба було йти в інститут: він керував практичними заняттями студентів. За цей час він гадав перевіляти взятий у професора німецький журнал.

Він перегорнув кілька сторінок... І раптом його ніби щось ударило по очах. Його погляд спинився на формулі — на одній з тих формул, що на їх виведення він витратив останній рік!

Спершу він не повірив своїм очам. Якийсь час дивився на журнал, не розуміючи, чи справді то його формула чи це йому примарилось. А потім він почав читати статтю. То був начебто сумлінний переказ того, що він півгодини тому прочитав Олександрові Івановичу...

Звіт про першу роботу Қаргата передрукував один з німецьких хімічних журналів. І от якийсь мюнхенський магістр, перевіряючи в своїй лабораторії Қаргатові висновки, помітив явища, які той замовчав, і...

Щоправда, ароматичні речовини німець вважав за головне своє досягнення, а піридиновим основам приділяв другорядне місце. Але яка була з того втіха?.. А найприкріше — наприкінці своєї статті німець не втримався, щоб не підколоти Қаргата: «Дивно,— писав він,— що такий талановитий дослідник, як молодий радянський хімік М. Қаргат, не помітив цих фактів. Він повинен був натрапити на них під час своєї останньої роботи». І закінчив свою статтю в'їдливим зауваженням: «Я вважаю за свій приємний обов'язок відзначити, що саме праця М. Қаргата наштовхнула мене на ці відкриття».

...До інституту Қаргат не пішов...

...Студент постукав — спершу тихо, далі гучніш. Ніхто не обізвався. Тоді він штовхнув двері. Вони враз розчинились.

Каргат нерухомо лежав на ліжку, зарившись лицем у подушку.

Між ним і студентом завжди були приятельські взаємини. Тому студент наважився гукнути:

— Гей, Миколо Дмитрович!

Каргат не зразу підвів голову. Ліжко стояло в кутку — в тіні. І студент не розглядів його обличчя. Він мовив з усмішкою:

— Хіба ж можна так міцно спати, Миколо Дмитрович? Ви ж проспали заняття... Олександр Іванович кулаки собі повідмахував, погрожуючи вам. Але ще не пізно: якщо ми зараз підемо, то... Мої товариши й професор згодились почекати, поки я до вас збігаю.

— Чого вам треба? — глухо спитав Каргат.

Він не почув ні слова. Спустив ноги з ліжка й сів, нахилившись вперед, спершися руками на коліна.

Тепер студент побачив, що очі в Каргата червоні, немов запалені, сам він блідий, а губи його тримтять. На подушці ж — саме на тому місці, де лежала голова — темніла вогка пляма.

Зніяковілій студент відступив на крок і, стараючись не дивитися на Каргата, пробурмотів:

— Я ж кажу вам... Та коли ви хворі, я скажу, що ви...

— Що?

— Пробачте, я... Олександр Іванович...

— Перекажіть вашому Олександру Івановичу, щоб він забирається під три чорти! — раптом перебив студента Каргат несамовитим криком. — І самі можете йти туди ж! З ним за компанію... Чого вам треба, я вас питаю!

Власне, це був не крик, а істеричний зойк, від якого студентові мороз пробіг по шкірі. Переляканий, він позадкував з кімнати і, забувши причинити за собою двері, побіг до виходу з будинку, перестрибуючи через кілька приступок...

Незабаром до Каргата прийшов сам професор Орел. Завжди веселий і до всіх доброзичливий, Олександр Іванович міг вкрай обуритися з першої-ліпшої дрібниці. І не заспокоювався, аж поки в найгостріших висловах не виливав свого обурення на голову того, хто тому обуренню був причиною. Почувши від студента, що Каргат

валяється в ліжку й нічого розуміти не хоче (нализався з радості до нестями — це ж ясно!), професор, не розпитьчи далі, подався до свого учня, тремтячи від нетерпіння висловити їому геть усе з приводу його поведінки.

Вдершись до Каргата, не звертаючи уваги на те, що той сидить за столом, безсило поклавши голову на руки, професор аж заверещав:

— Це ж чортзна-що! Студенти ждуть, я жду, а він, бачите, сидить собі вдома, про світову славу мріє, в стелю попльовує, свою радість горілкою розігриває. Сам чорт їому не брат!.. Та нічого не варті ваші досягнення, коли ви такий самовпевнений йолоп!

Каргат поволі повернув голову. І професор ще більше розпалився, побачивши, з якою байдужістю юнак слухає його.

— Настільки певні себе, що й слухати не хочете? — ще голосніше закричав він. — Я псував собі серце, підіймаючись до нього аж на п'ятий поверх, псую собі горло й нерви для того, щоб мені показали нерухому пику англійського аристократа?.. Я вас, вас, а не стінку пытаю: чому ви сьогодні не побажали прийти на заняття?

Каргат глянув на професора й махнув рукою. Стільки в його очах було безнадійного відчаю, такою нестерпною мукою було спотворене його обличчя, що Олександр Іванович, який знов набрав повні груди повітря, щоб перейти на зовсім гострі вислови, стривожено забlimав очима й пошепки спітав:

— Що трапилось, Колю?

Каргат розтулив рота, щоб вимовити щось, та лице йому болісно скривилось, по щоках покотилися дvi сльози.

Першої хвилини професор розгубився. Несподівано побачити, як плаче широкоплечий, сильний чолов'яга — це тяжко...

Олександр Іванович безтямно покуйовдив собі бороду, потім скинув пальто: Коля в такому стані, що його не можна залишати на самоті. Професор обняв Каргата за плечі, пригорнув його до своїх грудей.

— Та що з вами, друже мій?

Каргат, щосили спираючись обома руками на стіл, підвівся. Напруженого переставляючи ноги, немов до них були прикуті гирі, підійшов до ліжка, дістав з-під нього журнал. Кинув його на стіл перед професором і ледве проковтнув тверду грудку, що застрияла в горлі.

— Прочитайте...

Уже при першому погляді на зім'ятир журнал Олександр Іванович зрозумів усе. Але не знаючи ще, чим же заспокоїти свого учня, присів до стола і, осідлавши седину носа пенсне, заглибився в читання. Іноді непомітно поглядав поверх скелець на Каргата. Той так і лишився стояти серед кімнати.

Читав професор довго. Потім відсунув од себе журнал і глибоко замислився.

За його плечима лежав довгий, мало не сорокарічний шлях наукової праці, і на цьому шляху таких випадків, який тралився оце з Каргатом, Олександрові Івановичу довелось пережити не один і не два. Кінець кінцем він звик до них. Запобігти цьому не можна. Життя плине швидко, воно не жде нікого. Хоч який ти талановитий, але не смій відставати від нього ні на мікрон... Але першого випадку професор не міг пригадати без того, щоб не забрийів у грудях давній біль...

Тільки можливість негайногого реваншу може допомогти Каргатові швидко оправитися від того, що здається йому зараз трагедією. Але який тут може бути реванш?

Довго сидів Олександр Іванович над журналом. І раптом розсміявся: йому в голову впала чудова думка. Він скопився, побіг до свого учня, витягнув коробку з цигарками. З удаваною грубістю, щоб хоч трохи розворушити Каргата, професор ткнув йому ті цигарки, наказав:

— Ану, закуріть!

Каргат не курив. Але цигарку взяв і машинально сунув її в рот.

— Прекрасно,—тоном лікаря констатував професор.— А от вам і вогонь — закурюйте. До себе повітря тягніть... Так його... Тепер кілька разів поглибше затягніться. Що, противно? Це нічого. Побухайте з хвилину, воно й минеться. Ще разочок... І — сідайте, поговоримо. Тільки умова: слухати уважно й відповідати на всі мої запитання.

Посадовивши Каргата, Олександр Іванович сам сів навпроти нього, поклав йому на коліно руку, щоб щоразу шарпати його, коли Каргат перестане слухати.

— Неприємність, не сперечаюсь, надзвичайно велика,— з досить природною безтурботністю почав він.— Але так реагувати на неї — це вже занадто. Ви — мов дівчисько, в якого ляльку відібрали... Ви, я певний, га-

даєте: таке нещастя звалилося тільки на вас, і ні для чого вам телер жити.

У Каргата затремтіли вії.

— Адже думаете? — наполягав Олександр Іванович, навмисно загострюючи біль, щоб згодом легше було ви-рвати його.

— Думаю,— по короткій мовчанці безпорадно відпо-вів Каргат; він кинув на підлогу недокурену цигарку й гірко додав:— Ви знущаєтесь з мене.

— Та нічого подібного! Не знущаюсь, а просто кажу вам: такі думки — дурниця. Дур-ни-ця!.. Подивіться на мене уважніше: перед вами стоїть людина, що її кілька разів випереджали. І як!.. І все ж таки я — ви самі це бачите — не втратив смаку ні до праці, ні до життя. Живу, працюю, рухаю вперед потроху науку і ніхто не посміє сказати, що Олександр Іванович Орел в науці зайва людина... Усі ми, любий мій Колю, через це прохо-димо. Отже, вдаватися в розпач — зайва розкіш. Тим більше, ви маєте можливість порахуватися з тим сприт-ним німцем.

Каргат подивився на професора так, наче той плів нісенітніці.

— Який тут порахунок?..

Професор з надмірним піднесенням заявив:

— А от ви послухайте мене. Та уважніше. І незаба-ром з вас вийде непоправний оптиміст.— Він схопився з стільця й метушливо забігав по кімнаті.— Ви матимете реванш! Ви порахуєтесь з тим німецьким магістром! І не тільки з ним,— з усіма вашими торішніми против-никами! Ні, ви слухайте, слухайте... Кілька днів тому начальник технологічного відділу Вуглемічного об'єд-нання спітав мене, чи не знаю я інженера, який був би добре озброєний теоретично та згодився б прийняти на себе завідування лабораторіями на одному з заводів. Я обіцяв пошукати... Що, коли б ви поїхали, Колю, га?.. Ви розумієте, що я цим хочу сказати? Мені зовсім не хочеться відпускати вас од себе, але... я бачу, так буде краще. Ви будете на заводі, де знефенолене і зненафта-лінене масло, з якого ви зуміли добути піридинові осно-ви, є відходом виробництва. Поки німецька капіталістич-на промисловість використає вихоплене у вас досягнен-ня, ви зробите все. Можете навіть не поспішати: світова економічна криза, що почалась минулого року, закін-читься не скоро. На Заході розпач. Не до піридинів їм

тепер. Та й ваш суперник наголос зробив не на піридинах, а на дамській парфюмерії... На заводі є можливість організувати масове виробництво ваших піридинових основ. Я вже не кажу про той інженерський досвід, що ви його там дістанете і що такий потрібний кожному з нас. Але ж ви саме на заводі доведете своє право на пріоритет у цьому відкритті! І разом з тим ви зможете далі провадити свої наукові досліди в більших масштабах, бо матимете в своєму розпорядженні прекрасно обладнані лабораторії з цілим штатом помічників... Цілковита самостійність у роботі! Невже така перспектива вас не захоплює?

Він спинився коло Каргата й ляснув його по спині.

А коли той глянув на нього, професор зрозумів: юнак зараз заперечить, але ще не знає, як обґрунтувати йому свої заперечення. Отже, слова професора якось вплинули на нього, він починає замислюватися над ними. I Олександр Іванович вдоволено розсміявся...

Орел просидів у свого учня до пізнього вечора. Ні на мить не замовкав: переконував, що клятий німчура аж ніяк не вартий, щоб на нього так зважати, малював перед Каргатом найпривабливіші картини, викликав його на заперечення і тут же доводив, що кожне слово в тих запереченнях — дурниця. Кінець кінцем він домігся-таки, що наступного ранку Каргат пішов до Хімб'єднання з рекомендаційною запискою свого вчителя.

Ні, перспектива такого — не наукового, а виробничого реваншу не захопила Каргата. Він розумів: Олександр Іванович, завзято доводячи, що принципіальної різниці між інженером і вченим нема, навмисно заплутував справу. Незважаючи на диплом, Каргат за інженера себе не вважав. Податися на виробництво його спонукала думка про можливість натрапити на якусь нову, животрепетну проблему, що її швидше може помітити там саме вчений, аніж інженер.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕМОГИ

Двадцять першого квітня — через день після повернення Каринського з Харкова — Каргат доповів йому, що план раціоналізації в остаточному вигляді лежатиме на його столі через чотири дні.

— Тоді,— сказав директор,— загальнозаводську виробничу нараду ми проведемо двадцять сьомого. Два дні на підготовку доповіді вам, я гадаю, вистачить.

— Я вже зараз готовий до доповіді,— сказав Каргат.

— Не думаю,— посміхнувся Каринський.— Тут потрібна особлива підготовка. Це не технічна, а виробнича нарада. І вашу доповідь, Миколо Дмитровичу, повинні зрозуміти геть усі. Зумієте?

— Постараюсь,— пообіцяв Каргат.

Каринський замислено провів рукою по волоссу. Раптом в його голосі з'явились змовницькі нотки.

— Ну, а Валентина Модестовича в доповіді не чіпайте. Взагалі — жодної згадки про нього. Наче він тут ні до чого... Та доповідь ваша повинна будь-що дошкулити йому до живого. Знали б ви, як хочу я, щоб він спитав себе: казна-чого ображатися, триматися остроронь того, чим живуть сьогодні мало не всі на заводі,— хіба це гідно головного інженера? І щоб ця думка не давала йому спокою... Розумію, вам це не легко...

— Постараюсь,— стримано повторив Каргат.

Так, важке то було завдання — підготувати потрібну доповідь. І напруження наступних шести днів перевищило чи не все, досі пережите Каргатом на заводі: мали ж бо ті дні закінчиться генеральним боєм! Світанок заставав його за столом, заваленим стосами протоколів, актів, підрахунків, просто нотаток. Такі ж стоси височіли по стільцях, укривали підвіконня. І все, що в них є, треба вклсти в сорок хвилин — не більше! — неквапливої розповіді, кожне слово якої мусить бути незаперечним... і обережним. Дуже обережним, чорт забирай! А з якою насолодою висловив би Каргат усі свої думки про дотеперішнє технічне керівництво заводом. Та здійснювати план раціоналізації доведеться все ж таки Русевичу. Має рацію Каринський: і без Русевича можна обійтися, та краще все-таки зробити з нього спільника.

Лише на початку ранкової зміни — правда, щодня — Каргат якусь годину бував на заводі. Перевіряв свої припущення в коротких розмовах з тими, хто допомагав йому досі, кому тепер має допомогти він. Ненадовго заїгав до лабораторії: чи все там гаразд? Чи обійдуться без нього ще й сьогодні? Навіть у дослідній не затримувався: передоручив там усе хімікам-аналітикам, бо хоч Саня й стала старшою, та на кожному кроці оглядалась на Лару. Прибігши додому, він знову заглиблювався

в папери, забував про все. По обіді приходив Петров, і світло в кімнаті Каргата гасло лише пізно вночі...

В томи Каргат не відчував. Він знов: не тільки йому години здаються занадто короткими. Багато людей готуються до наради, воліють прийти до неї, як дистиляційники, не з порожніми руками. А Васюта, домагаючись того ж, що й він, працює з таким же, якщо не з ще більшим напруженням. Це подвоювало завзяття Каргата.

...Зрозуміле поки що небагатьом нарада повинна зробити ясним для всіх. Так воно й буде. А не стане для цього дохідливих слів у Каргата, так слідом за ним виступлять Петров, Розенберг, старий Тищенко, Слинсько, всі дистиляційники, всі комуністи й комсомольці. Вони знайдуть шлях до сердець учасників наради, зуміють розпалити в серцях жарке полум'я.

Тільки ж це — навіть не половина справи.

День наради повинен стати днем крутого перелому в житті заводу. Отож ніякого розкачування після неї. Не можна, щоб оте полум'я бодай один день палало марно. Тих, хто поривається вперед, треба вести негайно. Наступного по нараді ранку в кожному цеху, коло кожного приладу мусить розпочатися бій. І в тому бою неможливі ні відступи, ні тупцювання на місці, ні навіть затишня,— він має щогодини розгорятися, ставати чимраз запеклішим, упертішим, гарячішим, аж поки не буде здобуто рішучої перемоги.

Для цього треба, щоб усі учасники наради (або принаймні переважна більшість) не лише мали ясне уявлення, про що буде в ній мова, але й почували себе так, ніби вже стоять вони на вихідних позиціях. А всі ті, хто керуватиме наступом, повинні заздалегідь, до наради, ясно побачити мету й шлях до неї. Отож особисте завдання Васюти — правильно розставити комуністів, перевірити, чи всі вони вміють вести людей за собою, продумати, з чим впорається молодь, а на що скерувати зусилля кадровиків. І ще багато на що треба зважити, багато чого передбачити.

І — що робити з Русевичем, коли не вплине на цього й нарада?

З цими думками Васюта щовечора засинав, з ними щоранку прокидався. А вдень, хоч і багато було в цього помічників, не залишалося жодної вільної хвилини: то нарада з парторгами цехів, то бесіда з тією чи іншою

групою членів партії або комсомольців, то розмова з кимсь із робітників, техніків, інженерів, то обхід заводу, щоб на власні очі пересвідчитися, що все йде як слід. Здається, по цехах не зсталося нікого, з ким не переговорив би сам Васюта або хтось із членів бюро, про кого він не знов би, чим той зараз дихає, про що мріє. Не зсталося дрібниці, яка не посіла б належного місця в його міркуваннях та планах.

Шо менше часу лишалося до наради, то певнішим ставав Данило Максимович: з неї таки почнеться на заводі нове!

Проте певність не давала заспокоення. Були на заводі і байдужі, і такі, що хотіли зовсім іншого. Дехто боявся нового. А от Черевик з продувки та його дружки на все спідлоба дивляться. Правда, останніми днями голосів їх не чути. Та чи можна не зважати на них?

Найбільше ж непокоїв Васюту Русевич. І не тільки тим, що він намагався вдати, ніби поза сублімаційним цехом його тепер ніщо не цікавить.

Дивним було його раптове зближення з Маєвським. Завідувач відділу капітального будівництва начебто перетворився на зброєносця головного інженера: на заводі вони майже не розлучаються, і мало не щовечора поважний Андрій Олександрович поспішав до Валентина Модестовича додому, засиджувався в нього чи не до півночі.

Що могло об'єднати їх?

Маєвський зарекомендував себе непоганим будівельником. Та на заводі ставились до нього іронічно: надто вже запобігливо старався він подобатися всім без винятку.

В його минулому не було немовби темних плям — те, що писав він про себе в анкетах, сумнівів не викликало. Щоправда, Васюті розповідали: коли Маєвський з'явився на заводі, якийсь час про нього ходили невиразні чутки. До революції мало не всюди на півдні височіли фабричні димарі, споруджені фірмою «Л. Т. Агеєв і К°». Маєвський буцімто був одним з тих, з кого складалася ота сама К°. Ще невиразніше говорилося про те, ніби під час громадянської війни він служив у денікінській армії — в тому самому дроздівському полку, яким командував відомий кат — «безрукий чорт» Туркул.

Та незабаром виявилося, що то — просто невідомо ким пущені плітки. Маєвський легко довів, що в Агеєва він

хоч і був, але ніяким не компаньйоном, а звичайним проектувальником. Та й то лише кілька місяців. Димарі не захопили Маєвського. «Небесна порожнеча,— пояснював він,— взагалі ніколи мене не приваблювала. На грішній землі я почував себе певніше». І він пішов з фірми. Сталося це якраз на початку війни чотирнадцятого року. Невдовзі його мобілізували, він потрапив до Одеського артилерійського училища, а звідти до Галичини, де пробув усю війну, дослужившись до чину штабс-капітана. У громадянській війні він участі не брав, до початку непу жив у Льгові, і служив на залізниці бухгалтером. Коли ж «стало тихо», Маєвський згадав, що він— інженер-будівельник.

Звичайна біографія до нестягами переляканого революцією російського інтелігента: бурхливі роки відсиджувався в затишку, а потім пристав до переможців, спершу добре пересвідчившись, що то — справді-таки переможці.

В цьому Русевич не набагато випередив свого ново-явленого друга.

Васюта навряд чи згадав би давнішні чутки, тим більше, затихли вони задовго до його приходу сюди. Та якось прийшов до нього бригадир електромонтерів і розповів дивну історію. Хтось із його бригади, проходячи пізно ввечері поблизу новозбудованого цеху, нараз помітив у темному кутку дві тіні. Вони обережно перешіптувались, схилившись одна до одної. Здивований монтер нечутно відступив під риштування. Зробив це вчасно, бо тіні замовкли, щоб оглядітися. І взагалі вони часто оглядалися: чи не підслуховує їх хто? Перешіптування тривало довго. Шепотіла, власне, одна з тіней,— поволі втлумачувала щось другій. А та лише згоджувалась, іноді насмілюючись перебити першу шанобливим запитанням. Потім перша тінь поблажливо поплескала другу по плечу, а та вклонилась, навশиньках відійшла і, влевнившись, що нікого строннього поблизу нема, не хапаючись, попрямувала до продувки. Перша тінь рушила згодом. Вона пройшла так близько від монтера, що той одразу впізнав ограйну постать Маєвського й мало не свиснув від несподіванки. Ще щільніше притиснувся до якогось стовпа й не ворухнувся, аж поки завідувач відділу капітального будівництва не зник десь коло прохідної. А ранком монтер розповів про все своєму бригадирові.

Хто ж був другою тінню? Черевик?

Якщо Черевик, то зрозуміло, чому притихли голоси тих, хто не бажає зрушень на заводі. У них з'явився організатор, навчив їх конспірації...

Невдовзі по тому Динченко, скромний виконроб на будівництві сублімацийного цеху, розповів Васюті, що між будівельниками, які прийшли на завод останніми днями, і підсобними робітниками, також найнятими нещодавно (Черевик серед них чи не за ватажка), встановився контакт на базі начебто спільних гулянок та виливок. Працюють нові будівельники нікчемно, та саме до них Маєвський ставиться чомусь найпоблажливіше.

Ще трохи згодом про шушукання між недавно навербованими розповіли Васюті Частій та Слинько.

До чого готуються ці люди?

А коли Маєвський — їх організатор, то значить, була правда в колишніх чутках про нього. І його здатність миттю згоджуватися з усіма — чи не є способом мімікрії. Чи Маєвський тут друга скрипка, а перша.

Та ні, не може цього бути!

Валентин Модестович — людина нестримана. А той, хто від першої-ліпшої дрібниці ладен дертися на стінку, навряд чи здатен на конспірацію. І навіщо Русевичу злигуватися з такими, як Черевик? У нього досить розуму, щоб збегнути: контактом з куркулями, що нині тікають з сіл і намагаються замаскуватися під робітників, він своєї правоти не доведе, лише перетвориться на злочинця. Що ж тоді примушує його приятелювати з Маєвським? Самотність? Але ж він сам винний у цьому!

Але з плеча тут рубати не можна.

Двадцятирічний досвід, випробувана чесність, уміння працювати й керувати роботою інших, послідовність і впертість у досягненні мети — правда, ним самим перед собою поставленої — от що, а не побоювання нового, головне в Русевичі. Він повинен лишитися радянським спеціалістом. Тим, що віddaють ворогам таких, як Валентин Модестович, голови треба знімати!

Дуже добре було б, якби Каргат зробив ще одну спробу порозмовляти з Валентином Модестовичем. Та так, щоб Русевич побачив, що зовсім не Каргат причина його теперішньої самотності... За всяку ціну треба вирвати головного інженера з-під впливу Маєвського! Але як заохотити на це Каргата?

...Напередодні наради Васюта пішов на завод, коли Каргат був там. Він почекав, поки Каргат обійшов усі

цехи, а коли той подався до останнього, ректифікаційного, й собі попрямував туди.

Хоч і знову Васюта, що минулої ночі Каргат спав не більше трьох годин, та був приємно здивований, розглянувши його. На обличчі Каргата не було ознак утоми. Він захоплено слухав змінного інженера, і очі його весело побліскували, щоки злегка зашарілись. Йшлося про те, що чим би не закінчилася виробнича нарада, ще до Першого травня стиль роботи в цеху різко зміниться. Частій і його комсомольці домоглися свого: підбили-таки всіх ректифікаційників на генеральну чистку цеху.

Із ректифікаційного цеху Каргат попрямував додому, Васюта пішов за ним.

Тільки-но вийшли з заводу, лице Каргата враз сердитим стало. Він ніби не помічав, що поруч із ним іде Васюта.

Коли переходили залізницю, Каргат раптом спинився. Його увагу чомусь привернуло те, що відбувалось коло заводських збирників, куди надходила перед відправкою готова продукція з цехів. Вони, ці присадкуваті широкі циліндри, двома довгими шеренгами вишикувались уздовж під'їзних колій.

Кілька робітників плечима підштовхували під ті збирники ворожні цистерни, а в такий же спосіб наповнені перегонили на запасні колії станції. Робітників було троє. Не такі вже й молоді чоловіки. А здавалось, — вони лише доторкуються до цистерн плечима, цистерни ту ж мить зрушують з місця, тихо котяться по рейках, а робітники йдуть собі поруч, легко спираючись на них уже руками. А в наповненій цистерні міститься до двадцяти тонн рідкого вантажу.

Одна з таких цистерн прокотилася зовсім близько від Каргата й Васюти. Каргат довго проводжав її насупливим поглядом.

— Під збирниками, — пояснив Васюта, — ґрунт такий просякнутий нашою продукцією, що спалахне від найдрібнішої іскри. Небезпечно подаваги туди цистерни кукушками, ба навіть мотовозами.

— А я не про те.

Каргат не глянув на свого супутника. Швидко пішов далі.

Лише на селищі Васюта заговорив знову:

— Ну, а як ваш піридиновий проект?.. Те, що ви так ретельно заходились коло плану раціоналізації, затримає його, мабуть?..

— Днів на три, не більше,— не відразу відповів Каргат.— Власне, він уже закінчений. Ще до Першотравневих свят я попрошу Сергія Павловича, щоб він зібрав технічну нараду для розгляду його.

Отже, і це — не причина для невдоволення... Васюта порадив:

— На вашому місці я не поспішав би з цим. Після завтрашньої наради вам слід би відпочити.

Каргат скривився.

— Робота, яку любиш,— сама по собі відпочинок. За проектом я відпочиваю від заводського неспокою, за планом раціоналізації — від проекту.

— Так, знаєте, до того можна довідпочиватися, що голова обертом піде. Невже від того, що ваш проект обговорять на п'ять днів пізніше, землетрус трапиться?

Каргат не відповів.

Ще кілька кроків вони пройшли мовччи. І Васюта зрештою не втерпів:

— Що ви за людина, Миколо Дмитровичу! Понад місяць не вилазили з цехів, стільки неприємного пережили, але ніколи я не помічав, щоб ви були з чогось невдоволені. А от тепер, коли все йде по-вашому, ви немов у воду занурені. Що з вами?

Каргат глянув на Васюту спідлоба. Стrimана посмішка ворухнула його губи:

— Дивно, що саме ви, Даниле Максимовичу, питаете це у мене.

— Чому ж дивно?

— Та тому, що таке невдоволення ви відчуваєте частіше, ніж я. Я б сказав навіть, що невдоволення — основне наше почуття. Тільки ви призвичайлись до нього... Зі мною ви поводитеся, мов той євангельський персонаж, що бачить шпичак в оці близнього свого, а в своєму — колоди не помічає.

— Гм...

Васюта притишив ходу: хай Каргат скаже побільше.

— Я певний, Даниле Максимовичу,— міркував той далі,— що лягаючи спати ввечері, ви думаете: день, мовляв, минув, минув непогано, я зробив усе, що намічав, і наслідки начебто задовільні. Та от перед вами постає новий день. І думки ваші, щойно ви прокинулися, вже

інші. Ви бачите: чимало з того, що ви маєте зробити сьогодні, можна й слід було б зробити ще вчора. І вас бере за серце приkrість.

— Цілком нормальні думки,— згодився Васюта.— І навряд чи називав би я себе комуністом, якби думав інакше.

— От бачите... щось схоже з вашими думками переслідує й мене. Оглядаючись назад, я бачу, що багато дечого слід би зробити інакше, що весь план раціоналізації можна було б опрацювати не за місяць, а днів за двадцять. А оглядаючись довкола себе, я так само вірно помічаю: погано всі ми використовуємо приклади, які на кожному кроці подає нам життя. От і ви зараз, Даниле Максимовичу, байдуже пройшли мимо одного з таких прикладів, бо бачите його щодня й тому перестали звертати на нього увагу. Каюсь — не від того прикро мені стало, що й досі не придумано ще безпечного двигуна для подавання цистерн під збірники і доводиться вдаватися до прадідівського способу. Як злагоджено працює ця трійка робітників! Без галасу, без отого знаменитого «Раз-два, дружно!» — а переглянулись, водно-раз піддали плечима, і цистерна пішла. Збоку дивитися — дитяча гра, а не робота. А досягається це розумною координацією зусиль... Можливо, я зараз почну верті дурнинці, але чи не є спробою координації зусиль всієї країни, всього народу наш державний п'ятирічний план? Життя аж кричить нам: одне всенародне зусилля, і наша промисловість, усе наше господарство зрушить з місця, набере розгону...

— До цього нас партія кличе,— поправив Каргата Васюта.

— А хіба партія хоче не того, чого вимагає від нас життя? — не без в'їдливості відказав той.— Словом, якби ми уважніше прислухалися до цих закликів, то вже сьогодні куди ближче були б до реальних наслідків.

— А ви любите пофілософувати,— зауважив Васюта.

Каргат роздратовано скривився. Але побачив, що Васюта примуржив очі, щоб не видно було, як сміються вони, і собі повеселішав.

— А як же без філософії? Над учорашнім днем інколи варт серйозно замислитися... От ви кажете, що все йде по-моему. А мені не по собі, бо що далі, то частіше привожить мене питання: чому я й Русевич не вміємо

координувати своїх зусиль? Наскільки легше й простіше народився б тоді план раціоналізації! І зовсім просто й легко було б його здійснити. Хтось із нас двох перегнув палицю. А вірніш — обидва ми... Особливо дошкуляє мені думка, що ви попереджали мене про це ще при першому знайомстві. Та я так захопився тим новим, що мене тут зустріло, така пройняла мене нетерплячка, що я нічого поза цим не хотів помічати. На найдрібнішу перешкоду я реагував, мов бик на червоне. І майже нічого не зробив для того, щоб порозумітися з Валентином Модестовичем, зате — дуже багато, щоб відштовхнути його від себе: не розумієш, мовляв, мене з першого слова — геть з дороги! Студентам в інституті я вмів усе розтлумачувати. А от тутешньому головному інженерові...

Васютині брови так зсунулись до перенісся, що за ними зовсім не стало видно очей.

— Миколо Дмитровичу,— насторожено спітав він,— чи не збираєтесь ви капітулювати перед Русевичем?

Проте нічого несподіваного в цьому признанні Каргата для нього не було. Рано чи пізно молодий дослідник повинен був замислитися над своїм ставленням до головного інженера.

Каргат не відповів. Але так зиркнув на Васюту, що той ледве стримав вдоволену усмішку.

Васюта спітав:

— Чому ж раніш таких думок у вас не було?

— Раніше мені було не до Русевича,— відказав Каргат.— А тепер його байдужість почала мене страшити... Знаєте, уві сні таке буває. Перед вами ворог, ви щосили розмахуєтесь, б'ете і знаєте, що ваш удар гору розтрощить у дрізки. А ваш кулак потрапляє в порожнечу, ворог же стоїть живий і здоровий, знущається з вас, а наступної миті вас знищить. І ви прокидаєтесь, облитий холодним потом... Те, що Русевич мовчить, те, що він одійшов від заводських справ, не подобається мені ще більше, ніж його крик і пручання. Хай кричить, хай лає мене на всі заставки, хай ні з чим не згоджується, обвинувачує мене в усіх смертних гріхах. Переді мною повинен стояти живий противник, а не порожнє місце. Не має Русевич права ухилятися від одвертої боротьби. Без цього ми його не завоюємо. А якщо не завоюємо його, не буде ніякої координації, все стоятиме на місці.

Знов Васюта насупився, щоб Каргат не розглядів його очей.

— Вам здається, що без Валентина Модестовича ви не всього дможеться?

— Ні, не здається! — сердито заявив Каргат. — Крім Русевича, на заводі працюють Петров, Розенберг... І більшість робітників не байдужі до наших планів. Та коли той, хто повинен керувати нашими зусиллями, буде серед нас, навіть не поділяючи наших прагнень, ми дійдемо успіхів значно швидше й будуть вони куди показовішими й певнішими, ніж ті, на які ми можемо тепер сподіватися. В кожній роботі — тим більше в такій складній, як ця — можуть траплятися окремі невдачі. Стоячи остоянсь, Русевич ставитиметься до них, як до чогось закономірного. А буде він серед нас, — розкритикує, дозведе, що ми ні на що не здатні, а потім закотить рукава — ось як, мовляв, такі речі треба робити! Я його таким ще не бачив, та всі мені кажуть, що Валентин Модестович здатний на таке.

Каргат говорив стримано. Та з того, як ворушились його брови, видно було, що ці думки непокоїли його більше, ніж він хотів показати.

Васюта вдоволено кивнув. Каргат сам пішов йому назустріч.

— Так ви не від того, щоб помиритися з Русевичем?

І зовсім зрадів Васюта, почувши відповідь Каргата:

— Ну, ні. З тим Русевичем, якого я знаю, я ніколи не помирюсь. Навіть, коли він лише формально братиме участь у здійсненні плану раціоналізації. От коли ми запалимо його прагненням до перемоги...

— Ви запалите? — наголосивши перше слово, спитав Васюта.

Каргат скоса блімнув на нього.

— Ну, цим вогнем палаю не тільки я. І не знаю, чиє полум'я гарячіше. — Він повернувся до Васюти, немов показуючи, на кого натякнув. — Мені однаково, хто позичить Валентинові Модестовичу свого вогню. Тим більше, я своєї вдачі приборкувати не збираюсь. Словом, до того миру, якого я хочу, ще дуже далеко... А втім, завтра я свою вдачу спробую загнуздати. Про це мене Сергій Павлович просив. Не знаю, що з цього вийде. Але ж я не тільки наступатиму Русевичу на болячки, а й спробую навіяти йому думку, що слава й честь за зроблене належить не тільки тому, хто висунув проект, а тому, хто здійснив його. Вигадати щось — на це, мовляв, сміливості не так багато й треба...

— Що, що? — не зовсім повірив своїм ушам Васюта.
— Не розумію, чому вас це дивує.

Каргат раптом спинився. На лиці його з'явилася та зухвала посмішка, що буває в людини, яка знає, що її бачать наскрізь, але й сама вміє читати думки співбесідника.

— А може, ми покинемо в підкидного дурня гуляти? — гостро спітав він. — Не думаете ж ви, Даниле Максимовичу, що я бачу самий тільки план раціоналізації.

Васюті дуже кортіло потерти руки: давно хотілось йому такої щирої розмови з Каргатом. Але він поворував своїми кошлатими бровами й сказав:

— Ні, існують ще й піридинові основи.

Каргат засунув руки глибоко в кишені.

— Який же ви дотепний!.. Та я й так знаю, що пальця в рот вам не слід класти. Так само ви не вважаєте мене за єдину причину того, що нині діється на заводі. Правильно, сам-один я тут нічого не вдіяв би. І не моя заслуга, що коло мене відразу з'явилася армія однодумців. Масовик з мене нікудишній. І вірніше, не однодумці біля мене з'явились, а я опинився серед них. А командував я ними тільки тому, що вони дозволили мені собою командувати... Організація коло мене однодумців — це ваша заслуга, Даниле Максимовичу. Ваша й Сергія Павловича.

Васютине лице прояснилось. Він добродушно кивнув.

— Здається, ми непогано допомогли вам, Миколо Дмитровичу.

— Всі ми робимо одне — готовимось перевести наш завод на нові рейки. А керуєте — і дуже тактовно керуєте всім — ви, комуністи. І далі керуватимете. І відповідатимете за всіх (і за мій план раціоналізації так само) перед партією й державою. Ви зумієте координувати зусилля всіх — в це я вірю.

— Ми нічого не були б варті... — почав був Васюта.

— Так чия відповідальність більша — моя чи ваша? — не дав йому закінчити Каргат. — Хто з нас гарячіше бажає, щоб завод став передовим? Хто взагалі першопричина всього, що відбувається в нашій країні?.. Кому ж належить честь і слава за успіх, коли ми його здобудемо?

Васюта взяв Каргата під руку.

— Що ви хочете зараз забити баки Валентинові Модестовичу, — це я розумію. Але навіщо, Миколо Дмит-

ровичу, ви мене хочете обдурити? Вираховуєте, скільки кому слави належатиме. І тут же заявляєте, що допомагаєм ми один одному, бо йдемо разом до однієї й тієї ж мети, робимо те, чого вимагають від нас партія й народ... Слава, якщо ми здобудемо її, належатиме нам усім — відповідно до заслуг кожного. Я так розумію... Нічим ви мене не переконаете, що нема у вас честолюбства.

— Гаразд, я більше не буду вас дурити,— слухняно промовив Каргат.— А щодо честолюбства, то цього добра у мене вистачить на двох. Хіба не воно пригнало мене сюди? Я сказав уже Сергію Павловичу, що після виробничої наради принесу йому проект піридинової установки. До речі, то дуже нескладна установка. Мало не всю її можна зробити в нашій ремонтній майстерні. І дуже швидко. А план раціоналізації... Між іншим, у нього два автори: Петров і я... Але повернемось до того, з чого почали. Хто швидше за Русевича може здійснити цей план? Він краще за нас усіх знає завод. Йому тільки захотіти треба. Для цього — мені так зараз здається — треба, щоб до нього дійшло одне: розробити план — це навіть не половина справи, а лише її початок. А от здійснити задумане, добившися передбачених у ньому, а то й ще знаменніших наслідків,— в цьому якраз і лежить центр ваги. Допоможіть мені завтра на нараді втлумачити це головному інженерові.

Вони рушили далі.

Васюта відповів не зразу. Ще яснішим став для нього Каргат. Ні, не все в ньому подобалось Васюті. Але того, що подобалось, було значно більше. Детально розробити план перебудови всіх технологічних процесів на заводі й віддати це комусь... Ні, не комусь, а своєму противникові... На таке здатна лише людина з багатою душою.

Щоправда, Каргат віддає свій план не даром. Йому хочеться, щоб той план був впроваджений у життя як найкраще і якнайповніше. Але й інше керує ним: перемігши Русевича, він зовсім не хоче його добивати — він за те, щоб Русевич стояв на власних ногах. А чи буде мир між ними? У всякому разі не той, що його звуть божою благодаттю.

— Що ж ви мені порадите? — спитав Каргат.

— Як вам сказати, — все ще заглиблений у свої думки, озвався Васюта. — Добре, що ви самі про це думаете.

От тільки дивно мені: як легко віддаєте ви зароблене.
Невже воно вам не дорого?

Каргат глибоко зітхнув.

— Дуже дороге. Саме тому й віддаю... — Несподівано він перейшов на жартівливий тон.— Людина, як відомо, цінує лише те, за що дорого заплатила. От я й ладен за далекий ще мир з новим і не зовсім відомим нам з вами Русевичем дорого дати... Я почав розуміти те, чого не розумів ще кілька днів тому. Наприклад те, чому тут за головного інженера Валентин Модестович, а не Петров. Незважаючи на свою вразливість, підвищene самолюбство і навіть зазнайство (він же вважає, що знань юму ні в кого позичати), незважаючи на невіру в план раціоналізації, викликану небажанням як слід вдуматися в нього, він підняв завод до теперішнього рівня. Отже, коли захоче, то знатиме, як підняти його ще вище. А для цього він повинен бути серед нас. Тоді він точно знатиме, що і як робити. А Петров вважає за безпечніше обговорити чи не кожний свій крок з усяким, хто ладен юму радити... Розумію я й те, що здійсненням плану раціоналізації наша спільна робота з ним не закінчиться. Після того, як наша піридинова установка трохи попрацює, а Валентин Модестович на власні очі пересвідчиться, що заводський піридин — не мрія, не вигадка, неодмінно постане питання про будівництво цілого піридинового цеху. В будівництві Русевичу знов-таки належатиме командна роль. Я ж буду за начальника його штабу... Як бачите, все переконує мене, що варт заплатити за мир з ним пристойну ціну.— Каргат понуро посміхнувся.— Не знаю тільки, чи згодиться на це Валентин Модестович, бо спокою я все одно не даватиму юму ні на секунду. Або я доможусь того, що його можна буде поважати, або... остаточно пересвідчусь, що дав дорого за нікчему.

Вони підійшли до будинку, де жив Каргат.

— Одне я вам скажу, Миколо Дмитровичу,— мовив Васюта.— Я за той мир, якого ви хочете. За мир, який не тільки самого Валентина Модестовича, а вас обох піднесе вище. Великий тягар тоді з нас усіх спаде... А от чи довго ви в нього будете за начальника штабу...

— Поки працюватиму тут,— твердо відповів Каргат.— Не думайте, будь ласка, що я збираюсь перетворитися на інженера-виробничика.

— А це подивимось.— Очі Васюти знову стали хитрими.— На мій погляд, ви могли б поєднати в собі дослідника з виробничником.— Қаргат сердито стулив губи, і Васюта поспішив додати:— А втім, не будемо забігати так далеко. Там буде видно... А зараз налагоджуйте співробітництво з головним інженером. Обом вам є чого повчиться один в одного... А для цього...

Васюта замовк.

Қаргат нетерпляче повернувся до нього.

— Ну?

— Гм... Чи не слід вам, Миколо Дмитровичу, перед тим як нести піридиновий проект до директора, показати його головному інженерові, поконсультуватися з ним?

— Дякую!— низко вклонився Қаргат.— Як ви тільки до такого додумались? Невже ви не розумієте...

— Не поспішайте, Миколо Дмитровичу,— спинив його Васюта.— І добре було б, якби ви зробили це до наради. Скажімо, сьогодні ввечері. Підіть до Валентина Модестовича додому...

— Щоб він мене вигнав?

— Ну да, щоб побалакати з ним віч-на-віч. Що він вас прийме й вислухає,— це я беру на себе. Я не вимагаю від вас ні стриманості, ні непотрібної ввічливості. Навпаки, викличте його на заперечення, хай він знову посперечаетесь з вами... Ну, нічого вам тут роздумувати. Неодмінно підіть сьогодні. Цим ви зміцните підвалини майбутнього мирного співробітництва. Для цього, на мою думку, треба, щоб Валентин Модестович і дня не відпочивав од вас. Хай призвичається.

Якийсь час Қаргат вдивлявся в усміхнене лице Васюти. Потім стріпонув головою.

— Гаразд.

Вони міцно потисли один одному руки.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МИРУ

Не з легким серцем ішов Қаргат до Русевича. Він літав себе, чи зуміє стриматися, коли почне йому вважатися, що Русевич знов верзе нісенітниці, і не знаходив відповіді. До того ж не вірилось, що Васюті пощастить виконати свою обіцянку повністю: час на розмову з заудувачем лабораторій головний інженер, може, й приділить, а от належної уваги для проекту в нього, мабуть,

не знайдеться. Тим більше, ні в рисунках, ні в розрахунках нема нічого такого, що зачепило б цікавість Русевича: він дуже простий, цей проект. Ну, і самолюбство... Чого-чого, а цього добра і в Каргата, і в Русевича більше, ніж треба. А воно — і незчується, як перепсує все... І ніяк не хотілось зустрічатися з Ганною Іванівною.

З полегшенням побачив Каргат, що лише два вікна світяться в будинку головного інженера — вікна його кабінету. Однаке припущення, що Ганни Іванівни вдома нема, що Васюта ще й на таке спромігся — усунути цю даму, було неймовірним.

Двері відчинив сам Валентин Модестович.

Привітались, не дивлячись один на одного.

До передпокою ввійшли, так само намагаючись не зустрічатися поглядами. Проте Русевич члено взяв з рук Каргата згорнуті дудочкою аркуші ватмана і папку з розрахунками.

Лише коли Каргат повісив свій плащ, Русевич глянув на нього й спробував удати з себе гостинного господаря.

— Між іншим, — мало не пошепки промовив він, — я завжди радий бачити вас у себе. Вам не слід було вдаватися до адвокатів... та ще таких.

І, взявши Каргата під руку, повів його в кабінет.

З канапи назустріч їм підвівся Каринський. Він пояснив здивованому Каргатові:

— Я зайшов до Валентина Модестовича в своїй справі. Ну, а коли почув од нього, що ви ось-ось прийдете до нього зі своїм проектом, то я... Ну, як не глянути на ваш витвір, не послухати, що скаже про нього Валентин Модестович?.. Звичайно, коли ви маєте щось проти...

Але очі його були такі, що Каргат зрозумів: директор опинився тут зовсім не випадково. Що ж, так буде краще. Присутність директора стримуватиме обох противників.

Уголос Каргат сказав:

— Нічого проти, Сергію Павловичу, я не маю. Прошу тільки мати на увазі, що проект ще не закінчений, для деяких моментів я лише шукаю найкращого розв'язання. З цим я й прийшов до Валентина Модестовича. Сподіваюсь, Валентин Модестович не відмовить мені в пораді... і допомозі.

Каринський непомітно кивнув, схвалюючи такий дипломатичний хід.

Русевич зиркнув на Каргата з явним недовір'ям. Мовчки показав на стілець і почав звільнювати стіл від усього зайвого. Рухи його були насторожені, наче чекав він від свого гостя якогось підступу. Він сам розіклав Каргатові рисунки. Але сів oddалік столу.

Каргат розгорнув папку, почав перегортати аркушки з своїми розрахунками, вдаючи, що це заняття захопило його цілком.

І йому, і Русевичу здавалось, що залягла між ними глибочезна прірва. Один лише чорт, мабуть, знає, як перескочити через неї.

Невідомо, скільки тривало б мовчання, якби Каринський не підійшов до стола, не схилився над рисунками. Поглядаючи на Русевича, він звернувся до Каргата:

— Коли ми з вами, Миколо Дмитровичу, розмовляли про піридини, я, пам'ятаю, казав, що проти такого кроку вперед у мене не те що нема заперечень, а я всіма способами підтримаю вас. Ви розумієте, як не терпиться мені зараз побачити, чи скоро здійснимо ми цей крок?.. Але... В рисунках я ще розбираюсь. А от у ваших формулах... Валентине Модестовичу, чи не допомогли б ви мені?

Русевич підвівся й байдуже схилився над підсунутою йому Каргатом папкою.

— Ми вас слухаємо,— урочисто сказав Каринський і одверто підморгнув Каргатові через схилену голову Валентина Модестовича.

Каргат кивнув.

Ще до перших його слів, лише мигцем глянувши на рисунки, Русевич зрозумів якщо не позиції, з яких виходив автор проекту, то в усякому разі засоби, якими той розв'язував своє завдання. І хоч як намагався головний інженер не виказувати своїх почуттів, погордливий усміх сам собою з'явився на його обличчі.

Йшлося ж про змагання з високорозвиненою закордонною технікою! Отже, цей «надсучасний» проект повинен би вражати своєю величчю, всякими хитромудрими вигадками, складними розрахунками, плутаними формулами. Складала ж його людина, яка стільки вихвалилася своїми найновішими знаннями, своєю творчою працею в хімії вугілля і здійняла неймовірний галас минулого року!

А в проекті все по-дитячому просто. Ні хитромудрих пристройів, ні вигадливих деталей, ні чогось не зовсім відомого в технологічному процесі.

Два звичайні відстійники, незgrabний чан з ручним способом розмішування, ректифікаційна колона (одна з тих, що вже понад п'ятнадцять років працюють на заводі), — от і вся схема цього химерного проекту. Примітив. Робота студента-хіміка другого семестру. Про які ознаки завтрашнього дня в техніці тут йдеться? Гаразд, якщо вона тримається на рівні дня вчорашиного.

От тобі й прокладач нових шляхів у вуглехімії!..

Каргат докладно зупинявся на кожній деталі. І здавалось, що звертається він тільки до Каринського.

Русевич слухав його краєчком вуха. Він знову сів оддалік, підпер голову долонями, почав пильно вдивлятися в світло лампи. Голос Каргата зовсім втратив для нього виразність. Думки немов розпорошились...

І раптом, зовсім не до речі, пригадалось Валентиціві Модестовичу далеке дитинство. Він — учень реального училища — сидить над хитрою алгебраїчною задачею. І здається йому, що розв'язати її неможливо... Колись отакі плутані задачі завдавали Валентинові Модестовичу чимало прикорстей. До пізньої ночі, бувало, засиджувався він, переводив казна-скільки паперу, всі руки й навіть лице вимазував чорнилом, знов і знов перебирає усілякі способи, але всі вони заводили в безвихідність, задача так і лишалась нерозв'язаною, а в класному журналі проти його прізвища з'являвся «кілок». А розв'язання було навдивовижу просте. І коли йому самому таланило натрапити на нього, радості від своєї перемоги Валентин Модестович не відчував, а тільки злостився на себе: як можна не знайти такого очевидного розв'язання одразу?

— А скринька й не була замкнена! — голосно промовив Каргат.

Русевич здригнувся. Як химерно його спомин збігся з тим, про що говорить зараз Каргат! Ну да, він же демонструє напрочуд просте розв'язання свого завдання.

А може, й справді це — учнівська вправа? Умова в його задачі була таки плутана: адже піридинові основи — речовина дуже примхлива. І простота цього проекту — наслідок упертої, марудної, тривалої праці над багатьма невідомими. Зробити проект установки, кожну цифру розрахунків прозорими — це...

Валентин Модестович потер чоло. Що за дурниці ралтом полізли йому в голову? Так можна дійти до визнання неабиякої цінності цього примітиву... Він примусив себе уважніше прислухатися до Каргатових пояснень.

— Коротше кажучи,— говорив той,— процес добування піридинових основ відбуватиметься так. Ми промиваємо знефенолене і зненафталінене масло розчином сірчаної кислоти прямо в кристалізаційному цеху. Якщо план раціоналізації буде здійснений, то ми матимемо там ідеально чисті фракції нашого масла. Без цього, повторюю, справу навряд чи варт починати: ідеальна чистота масла — конечна передумова. В кристалізації можна поставити їй оці два відстійники. Місце там є...

Каринський нахилився вперед, сперся ліктями на коліна, слухав Каргата, мало не заглядаючи йому в рот. Ніколи ще Русевич не бачив флегматичного директора в такому захопленні. Зовсім стало приховувати роздратування. Він перестав прислухатися до пояснень Каргата.

Коли той замовк, Каринський скочився, пройшовся туди й сюди. Потім спинився біля Русевича.

— Ну, що ви скажете на це?

Багато дав би Валентин Модестович, щоб можна було висловити свої справжні думки! Порошинки не лишилося б від того, що Каргат називає піридиновою установкою. І заради цієї дурнички він наміряється все на заводі перевернути сторч головою? Але сьогодні запеченням директор не повірить. Та їй обов'язок господаря змушує Валентина Модестовича хоч би їй до удаваної лояльності.

Не хапаючись, прикидаючись зосередженим, Русевич знов присунувся до стола, взяв папку з розрахунками, перегорнув кілька аркушіків, перебіг очима кілька рядків. Але їй без цього все було їому ясно.

Він спітав, не відводячи голови:

— Спершу одне запитання... Дозволите... м-м... Миколо Дмитровичу?

— Прошу.

Русевич перегорнув ще кілька аркушіків. Що ж, все виведено тут чистенько, грамотно, відразу ні до чого не причепишся. А може, їй взагалі не варт присікуватися? Адже здійснення цього, пробачте на слові, проекту коштуватиме копійки Не широко розмахнувся Каргат. Вірно каже прислів'я: не з хмари грім гуде, а з купи гною дим

іде. А наслідки можуть бути знаменними... Тільки зовсім не такі, на які сподівається цей всезнайко. Піридини — ні, не так просто їх вилучити, як Каргатові здається. Ця незграбна установка не зможе їх дати. А це означає, що після першої ж спроби Каргат втратить увесь свій дешево здобутий авторитет. Геть усі на заводі почнуть ставитися до нього так, як нині ставиться лише він, головний інженер. Отже, рискути можна. І не тільки можна, а — варт. Хочеться Каргатові скрутити собі в'язи, чому б не дати йому цю можливість?

— Це запитання,—надавши голосові якнайбільше доброзичливості, сказав Валентин Модестович,— не виникло б у мене, якби я мав якісь заперечення проти вашого проекту. У мене є лише кілька зауважень. Та й то не по суті вашої праці, а з приводу її. Про них потім... Ну, здійсните ви цю мрію, доведете, що на наших заводах добувати піридинові основи можна. А далі?

— Одверто сказати, Валентине Модестовичу?

— А хіба ваші наміри — державна таємниця?

— Я, бачте, не зовсім певний того, до чого останнім часом доводить моя одвертість,— почав Каргат, і в голосі його виразно пробриніли самокритичні нотки.— Щоправда, це зовсім інша одвертість, аніж та, що була у мене з вами досі. Тільки зрозумійте мене, Валентине Модестовичу, вірно... Не тільки по пораду прийшов я до вас, а й з надією, що цей проект дасть нам змогу порозумітися. Я сподіався: розглянете ви його, і якщо він не зацікавить вас, то ви принаймні визнаєте за моїм проектом право на заводське випробування.

Це звучало як пропозиція — ну, не миру, але мирних переговорів. У всякому разі висувались основи для цих переговорів. Щоправда, зовсім не видно, щоб Каргат просив дарувати йому минуле. Проте... Ну, що ж, чудово! Це дасть Русевичу ще більше часу. Треба тільки, щоб цей молодик повірив, що до його пропозицій ставляться — ну, не прихильно, а, скажімо, без побоювань.

— Хто знає,— широко, немовби вдоволено посміхнувся Русевич,— чи скоро пощастиТЬ вам випробувати цю установку. Не забувайте,— спершу треба, щоб Хімоб'єднання затвердило проект. Боюсь, що там до нього поставляться з великим упередженням. Вам не відмовлять, ні, а почнуть всіляко зволікати, передавати ваш проект з інстанції в інстанцію, з комісії в комісію. Важко

навіть уявити, скільки бюрократичних рогаток доведеться вам подолати. Чи вистачить у вас сил, уміння поспідово провадити тривалу боротьбу? Досі ви брали все наскоком... — Русевич був спіткнувся на останньому слові, але лице Каргата було нерухоме, і він продовжував: — Та обмишмо це. Припустімо, що ви перемогли всіх чинуш з об'єднання, і справа дійшла до проектування не кустарних, а промислових установок.

Каринський перебив його якимсь дивним звуком: він ніби ледве стримувався від сміху. Та коли Русевич повернувся до нього, директор жестом попросив його не звертати уваги.

— Припустімо, — сказав Русевич далі, навіть плечима не здвигнувши, — що ми таки доможемось дозволу на будування нового цеху, і мені захочеться попрацювати над його проектуванням... А ви?

В обличчі Каргата щось змінилось: він ніби зовсім одkinув недовір'я до Русевича.

— Під час проектування виникне низка цікавих проблем, розв'язання яких не обійтеться без дослідної лабораторії. А вільним часом почну нове дослідження.

— Над чим?

— Хочу надіятися, Валентине Модестовичу, що не самому мені доведеться про це думати... Багато є такого, над чим варт попрацювати. Вже тут, на заводі, мене зацікавило питання про спецодяг для робітників хімічної промисловості. Хоч і багато було в цій галузі невдалих спроб, здається мені — справа ця не безнадійна. Так само хочеться посидіти над карбозолом або антраценом. З тим, щоб років через три-чотири можна було постачати ці продукти нашій анілофарбовій промисловості в необмеженій кількості... Та що казати! Вугілля — це ж непочатий край можливостей.

«Почав би ти розмовляти зі мною отак з першого дня, — промайнуло в голові Валентина Модестовича, — зовсім іншими були б ці півтора місяця».

Та він зараз же відігнав цю думку. Минулого не повернеш. І всі сприймуть це за капітуляцію. Та ѿ хто поручиться, що він і далі буде таким лагідним, цей не-самовитий молодик? Каргатові потрібна зараз підтримка головного інженера, от він і прикидається ласкавим телям. І — чи не тактичний це відступ інтриган перед тим, як розпочати якусь нову авантюру?.. Ні, замилити Валентинові Модестовичу очі Каргатові не пощастило і

цього разу! Хай ото бавиться подовше цією, на щастя, зовсім не страшною іграшкою. Хай гадає, що головний інженер не від того, щоб потурати йому де в чому. Тим часом Валентин Модестович остаточно збереться з силами, згуртує довкола себе сильний загін спільніків, опанує Каргатову зброю і... по струнці цей молодик ходитиме! Отоді, справді, не сам він думатиме, що йому робити на заводі.

Ще раз Русевич оглянув рисунки, поклав на них папку з розрахунками і тим же дружнім тоном мовив:

— Я вже сказав, що проти проекту в мене нема запечень. А щодо порад... Ви ж передбачили тут кожну дрібничку. І піридини... Визнаю,— далеко не все я про них знаю... Але деякі організаційні моменти...

Русевич замовк, щоб похапцем обдумати те, що напраз впало йому в голову. Здається, до цього норовистого коника вже тепер можна приміряти шори.

— Я слухаю,— нагадав йому про себе Каргат.

— Я дуже прошу вас, Миколо Дмитровичу,—вкрадливо почав Русевич,— правильно зрозуміти мене. Вам, звичайно, хочеться самому керувати монтуванням цієї установки.

Каргат кивнув.

— Якраз цього я вам і не порадив би. Я визнаю: ваше бажання законне, і якщо ви наполягатимете на ньому, я візьму свої слова назад. Але спітайте себе: чи надбали ви собі за ці півтора місяця досвіду монтажника?.. На мою думку, краще буде доручити монтаж інженерові-виробничникові. Віктору Михайловичу, скажімо. А за вами залишиться загальний нагляд за роботами. Якщо ж вам хочеться більше ознайомитися з виробництвом, почніть з невеликого. Я от чув, що ви пробували підмінити апаратника в дистилляції. А тепер, поки триватиме монтаж, а то ще й до того, попрацюйте кілька часу апаратником коло ректифікаційної колони, через яку ви незабаром пропускатимете свої сирі піридини, павчіться швидко змінювати її режим. Простежте, чи витримає вона умови, потрібні для ректифікації піридинів. Так само доведеться вам перші дні стояти коло вашого промивального чаю. Ви ж повинні точно знати, як має поводитися з ним апаратник.

Русевич не підводив голови від рисунків, лише крадікома позирав на Каргата. Той закусив губу. В очах

з'явився холодний блиск, що завжди провіщає вибух... Та, видно, Карагат вирішив міцно тримати себе в руках: навіть рота не розтулив.

— А знаєте, Валентин Модестович тут має рацію.

Це сказав Каринський, доторкнувшись Карагатові до рукава.

Карагат поволі повернув голову до директора, якийсь час понуро вдивлявся в його обличчя. Потім твердо вимовив:

— Можливо, що й так. Віктор Михайлович, звичайно, швидше й краще з усім упорається... Я слухаю вас далі, Валентине Модестовичу.

Русевич непомітно перевів подих: Карагат таки взяв кинутий йому гачок. А якщо він і завтра на виробничій нараді буде отаким, то висітиме він на тому гачку і вже не зірветься. Петров надто вірить у Карагата — сумлінно, некритично, не відступаючи ні на юту від проекту, змонтуює установку. І вона достеменно матиме той самий вигляд, що й на рисунку,— вигляд учнівської вправи. Цікаво, що вона піднесе Карагатові та іже з ним замість піридинів?.. І сміху ж буде...

А якщо ця незграбна установка все-таки, незважаючи ні на що, вдасть піридини?

«Дурниці!» — відповів сам собі Русевич.

Уголос же він сказав:

— Тепер я насмілюсь попередити вас про одну дуже небезпечну річ, якої ви не помітили. Ніде не повторюйте того, що ви допіру сказали про кришку чана. Підкреслюйте всім, що вона має бути герметична. Ті, хто воював з вами минулого року, неодмінно використають вашу помилку для нових нападок на вас: ви, мовляв, нігіліст у питаннях безпеки, на вас родимі плями капіталізму... При здійсненні проекту я сам простежу за герметичністю. А зараз попереджаю вас, що в непокритому чані ви промивати сульфати не будете. Я з тих людей, які дотримуються старовинної мудрості: стережи вухо, бо вкусить муха. Ні кому, і вам у тому числі, я рискувати життям не дозволю.

«Отож гадай, що твої мирні пропозиції прийнято», — закінчив Русевич у думці.

— І захотілось би мені рискнути, — майже не розтуляючи рота, відказав Карагат, — так нічого не вийде. Чан треба десь замовляти. Отже, замовимо його разом з кришкою.

— А я в цьому не певний,— раптом промовив Каринський з таким виглядом, немов зібрався обом інженерам піднести сюрприз.— Чан ми вже маємо.

— Тобто?

— Миколі Дмитровичу можна ще пробачити. А вам, Валентине Модестовичу, ніяк.— Каринський докірливо похитав головою.— Ви повинні знати кожний куток біля нашої новобудови,— ви ж тільки нею й живете тепер. Придивіться до цього рисунка чана й пригадайте ту повітку...

Про ту повітку Русевич подумав давно. Але він удав, що тільки зараз пригадав про неї. Він скрикнув з цілком природною радістю:

— Ви про той старий чан, що лежить...

— Про той самий іржавий чан, що невідомо відколи валяється під повіткою за новою сублімацією. Завтра ж ранком підіде туди, гляньте на нього. Місткість його три кубометри. Саме те, що треба Миколі Дмитровичу. Просто чудесно буде, якщо його можна використати в цій установці. Вона б тоді найбільше через два тижні стала б до ладу, правда ж?

У Карагата загорілись очі.

— Ще швидше!

— Будьмо дорослими людьми,— поблажливо засміявся Русевич.— Чан ми завтра обслідуємо. Але ж монтаж установки може початися лише по тому, як Хімоб'єднання затвердить проект. А я не певний, що це станеться скоро.

— Ну, а коли чан згодиться,— не слухаючи головного інженера, казав Каринський далі,— то я завтра ж накажу збивати з нього іржу, заварювати дірки, чистити тощо. А налагодиться у нас справа з піридинами, замовимо новий чан уже зо всіма даними досвіду й вимогами проекту для другої установки.

— Для другої?— сторопіло перепитав Русевич.

— А ви думаете!— Каринський гордо глянув на своїх співбесідників.— Хіба тільки Миколі Дмитровичу можна mrяти, а нам з вами, Валентине Модестовичу, це заборонено? Давайте й ми помріємо. Нам неодмінно доведеться монтувати другу установку, якщо перша хоч трохи справдить себе. Як тільки рознесеться чутка, що ми виробляємо піридинові основи, що продаємо ми їх набагато дешевше, ніж закордонні фірми, замовці почнуть насідати на нас з усіх боків. І запевненнями, що ми

задовільнимо їх через рік-другий, після пуску піридинового цеху, тут не відбудешся.

— А Хімоб'єднання?

— Щó Хімоб'єднання? — зухвало кинув Каринський.

— Не затримало б воно цього проекту. — І Русевич не втримався — висловив свої справжні думки, наділивши ними Хімоб'єднання. — Там ще подумають, що ми несерйозними справами займаємося, якусь дитячу гру затіяли. Хіба, мовляв, це проект? Імпозантного в ньому нема пічого. Грошей на нього не просяєть. Заходноєвропейським фірмам носа ним не втреш. Курям на сміх його затверджувати?

— Так ми харківським бюрократам ніс утремо! — зовсім розійшовся Сергій Павлович. — От що ми зробимо. Завтра — виробнича нарада. А після завтра я скличу технічну для обговорення цього проекту. І якщо він буде прийнятий так, як його прийняли ви, Валентине Модестовичу, то вже двадцять дев'ятого ми почнемо його здійснювати. До об'єднання ми ці рисунки та розрахунки, звичайно, надішлемо. А того дня, коли вони поставлять їх на обговорення, ми привеземо до них піридин — по пляшці на кожного відповідального товариша. В подарунок. І хай вони тоді спробують не затвердити. Не попрутъ же вони проти доконаного факту!.. А що з ними станеться, коли ми запропонуємо цей самий піридин по дві тисячі карбованців за тонну франко- завод?.. Згадають вони тоді тяганину з нашою новобудовою.

Русевич застережливо підвів обидві руки. Невже Сергій Павлович наважиться на таке безрозсудство? Невже він так безмежно вірить у здібності цього молодика, не бачить сумнівності цієї наукоподібної вправи? Дорогоже ж доведеться йому заплатити за свою необачність...

Та опустив руки Валентин Модестович куди швидше, ніж підвів їх. Привал Карагатової спроби, — а вона провалиться неодмінно, бо ніколи ще технічний прогрес не посувався учнівськими вправами, — раз назавжди відб'є в директора охоту до дешевки, до безглуздих мрій разом з симпатією до горлохватів.

Валентин Модестович відповів словами, що в них можна вкласти який завгодно зміст:

— Угу... Ефект, справді, буде дуже цікавий.

...Коли Каринський і Карагат пішли (Карагат на прощання міцно потиснув Русевичу руку — повірив, мабуть, що мир між ними тепер забезпечен), Валентин Моде-

стович довго стояв у своєму кабінеті, тихо тарабанячи пальцями по столу. Так, він мав усі підстави, щоб бути задоволеним з себе: з гостями поводився ввічливо, вдавав, наче йде їм назустріч в усьому, і не дозволив їм заглянути собі в душу. Та вдоволення він не відчував. Його пройняв невиразний, химерний неспокій. Щодалі докучливішою ставала думка, якій він не дозволяв пребриніти ясно:

— Не те... Не так...

Він скривився, коли постукали в двері, бо відразу впізнав той стукіт: як і щовечора, прийшов Маєвський. А сьогодні, вперше за останні дні, Валентинові Модестовичу не хотілось його товариства.

А втім, не просидів Маєвський і п'ятирічні хвилини, як неспокій ущух. Цей статечний інженер умів вгамовувати сумніви співбесідника, скеровувати його думки в належному напрямі. Вже посміючись, Валентин Модестович розповів про те, що допіру відбувалося в цьому кабінеті. Маєвський посміювався також. І зовсім розвеселився Валентин Модестович, коли його друг сказав:

— Прекрасно. Все свідчить про те, що Каргат утратив певність. Не важко буде завтра покласти його на обидві лопатки. Це — перше. А друге — коли ви виступите на завтрашній нараді, ні директор, ні Каргат не посміють закинути вам особистих мотивів. Ваш виступ видастся всім високопринципіальним. Підготуйтесь же як слід. Від цього залежить дуже багато. Чимало народу жде, щоб ви поставили цього молокососа на місце.

ВИРОБНИЧА НАРАДА

Каргатові не терпілось: ще до ранкового гудка він подався на завод, розшукав за новим сублімаційним цехом повітку, оглянув чан, що про нього згадав учора Каринський. Дуже старенький то був чан. В багатьох місцях іржа проїла його наскрізь. Та й форма у нього не зовсім та: важкувато буде в ньому розмішувати розчин. І все-таки перші спроби провести в ньому можна. Зчистити іржу та добре заварити дірки — принаймні з півроку прослужить, коли не більше.

Од повітки Каргат повертається в такому настрої, ніби по всьому заводському подвір'ї буйно розрослися раптом лишні квіти.

До сьогоднішньої доповіді підготувався він добре: доводів у нього стільки, що ними можна переконаги кількох упертіших за Русевича «мізантропів». До того ж скільки можна опиратися? Хоч і казала Ганна Іванівна, що її чоловік кожну вільну хвилину віддає самоосвіті, та щось не дуже в це віриться. Та, може, якщо не капітальні праці, то хоч журнали поперегортав Валентин Модестович? Може, хоч на чомусь погляд його затримався, хоч на остильки краще розуміє він зараз те, чого місяць тому зовсім не хотів розуміти? Адже вчора він був не такий, як звичайно. Значить, недовго чекати того дня, коли все тут стане іншим. І якщо Сергій Павлович виконає свою обіцянку, то вже за якихось десять днів, а то й за тиждень завод матиме перший піридин.

А головне,— за хвилину Каргат побачить у дослідній Лару. Вона не підведе голови, стримано відповість на його привітання. Та йому все одно здаватиметься, що щастя — ось воно!

Каргатові хотілось співати.

Він уже підходив до лабораторії, коли його гукнули. Від прохідної йшов Каринський. Каргат повернув йому назустріч.

— Чана замовляти не треба! — ще здалеку гукнув він.

— Я ж вам казав, — радо відповів Каринський. — Сьогодні ж візьмемось за нього... А доповідь ваша як?

— Готова. Та за сьогоднішній день постараюсь зробити її коротшою та виразнішою.

Потиснувши Каргатові руку, директор оглянувся, наче не хотів, щоб його почув хтось сторонній, і тихо спітив:

— А мого прохання не забули?

— Про Валентина Модестовича? Ні, не забув. Це вище вчора могли помітити.

Каринський невиразно повів рукою й промовив ще тихше:

— Я все помітив... Все-таки сьогодні щодо Валентина Модестовича будемо триматися тієї ж лінії. Та мені щось страшнувато. Будьте готові до всяких несподіванок, Миколо Дмитровичу. І ні з чого не дивуйтесь. — Він помовив і ще раз повторив: — Ні з чого.

Не такий був настрій у Каргата, щоб зважати на такі драматичні попередження.

Цілий день піднесення не облишало його, і сказане Каринським не надовго затрималося в його пам'яті. Та

й чого замислюватися над дуростями Русевича, коли пемога на нараді заздалегідь забезпечена? Хіба вчораши розмова з головним інженером не свідчить, що бою той не прийме? Ні за що йому боротися!

Коли Қаргат підходив увечері до заводської їdal'ni, де мала відбутися нарада, його наздогнав Русевич.

Вигляд у головного інженера був такий же доброзичливий, як і вчора, слова його звучали лагідно, але в очі він не дивився, і губи його чомусь раз у раз здригалися. Відповівши на привітання підкреслено ввічливим поклоном, головний інженер почав:

— Чи дозволите, Миколо Дмитровичу... одне-два запитання?

— Хоч десять,— озвався Қаргат.

— Скажіть... м-м... будь ласка...— Русевич немовби розгубив усі потрібні слова:— Невже ні разу не спадало вам на думку, що помиллятися можу не тільки я? Те, що збираєтесь ви довести всьому заводові... а що, як воно побудоване на нісе... пробачте, на помилці?

Қаргат не надав значення ні тремтінню губів головного інженера, ні паузам в його запитаннях.

— Коли я показую на стіл, який стоїть переді мною, і кажу, що це — стіл, то навряд чи закинете ви мені брехню. Я переконаний, Валентине Модестовичу, через півгодини ви побачите, що йдеться про такі ж очевидні речі...

Русевич перебив його:

— Можливо, можливо... Та перед тим я вважаю за свій обов'язок звернути вашу увагу на один, не позбавлений інтересу, факт. До вас контрольна лабораторія працювала гірше нікуди... Незважаючи на те, що останні дні я змушений був увесі час віддавати будівництву, сублімації, я все-таки стежив за подіями на заводі. Переглядав, між іншим, і аналізи за минулій тиждень. Я не помітив, щоб вони змінились за час вашої роботи тут.

— Ви маєте рацію,— охоче згодився Қаргат.— Вони й не могли змінитися. Завод — яким був до мене, таким же є й досі. А от за точність аналізів я ручуся головою.

— А чи не занадто ви покладаєтесь на здібності ваших дівчат? Ви ж так захопилися сторонніми справами, що вам піколи перевіряти їх. Ви ж зовсім перестали цікавитися тим, що робиться у ваших лабораторіях!. На мою думку, те, що ви відстоюватимете сьогодні, побу-

довою на дуже непевних даних. Адже всю чорнову роботу проробили ваші недосвідчені помічниці. Ну, а якщо вони попались помилок, то й ваші твердження помилкові. Не розумію, як ви самі не додумались до такої простої речі?

Хоч дратування й почало охоплювати Каргата, відповів він цілком чесно:

— Валентине Модестовичу, мені дуже шкода, що на параду ви йдете з такими упередженими думками. Прощу вас: вислухайте спершу мою відповідь, уважно вислухайте...

— Це я зроблю й без вашого прохання.— Тон Русевича став уїдливим.— Ще б пак! Завідувач лабораторії виступає на виробничій нараді з доповіддю, в якій за всяку ціну прагне довести, що головний інженер не справляється з своїми обов'язками...

Каргат аж спинився.

— Звідки ви це взяли?

— Нікчемно ж ви приховуєте свої таємниці! Не прикрайтесь, будь ласка, ні в чому не винуватим. Не вдавайте, ніби вам не відомо, про що шепочуття по цехах, а найбільше ваші найближчі соратники — Розенберг та Петров. Хто-хто, а вони кожне ваше слово підхоплюють, кожний намір популяризують. І сьогодні, значить, ви всії свої когорти поведете проти мене?

— Неправда! — відчуваючи, як кров кидається йому в лиці, скрикнув Каргат.

— Чому ж ви червонієте? — в'їдливо спитав Русевич.— Мої слова поцілили вам у самісіньке око?.. Я розумію, це надзвичайно неприємно, коли ваші наміри стають відомими другій стороні. Чому ж ви не позав'язували роти вашим соратникам?

Якщо Русевич хотів уразити Каргата, то розрахував вірно. Удар був такий несподіваний і несправедливий, що Каргат на мить отетерів. Щоб Петров та Розенберг,— а без їх порад Каргат кроку не ступав,— отак зрозуміли його?

— Неправда! — ще раз крикнув Каргат.

У Русевича став такий вигляд, наче він от-от покаже язик. Та він пиховито підвів голову й покрокував був далі.

Каргат схопив його за рукав. Але заговорив, лише опанувавши себе.

— Ви невідомо чому обмовляєте свого ломічника й кращого інженера дистилляції. Віктор Михайлович і Давид Маркович надто добре знають, чого я хочу, і надто чесні вони люди, щоб вигадувати нісенітниці. Ви звели на них наклеп,— тільки так я можу розцінити...

— Наклеп?— раптом вищирився Русевич.— Ви хочете сказати, що я ще й обмовник?.. Це ви тут чортзна-що вигадуєте. І я вам покажу! Кожний молокосос...

Каргат тихо промовив:

— А вчора я був повірив, що ми з вами знайдемо спільну мову.— Він витягнув носову хустинку й старанно витер праву руку.— Кілька хвилин тому я мав необережність потиснути вам руку...

Він кинув хустинку на землю й одступив, пропускаючи головного інженера вперед...

Тривожно почував себе Каргат, входячи до їдалі.

Їдалня була переповнена. Прийшли усі, крім хіба тих, хто був зараз у цехах. На ослонах, підвіконнях і навіть на столах не лишилося жодного вільного місця. Тютюновий дим хмарами плавав над головами.

На одному з задніх ослонів сиділи Розенберг і Слинсько. Інженер почував себе немов на голках. Побачивши Каргата, він кинувся був до нього, але спіткнувся об чиєсь ноги і збентежено опустився на своє місце.

Ні, безглуздих думок він не поширював...

На колінах апаратника лежав напоготові розгорнутий блокнот, а за вухом, мов у канцеляриста, стирчав олівець. Лице Івана Степановича було рішуче. Інколи він поглядав на свого розхвильованого сусіду, і рука його заспокійливо лягала на рукав Розенberга.

Спереду, коло стола президії, стояли Каринський з Петровим і Васютом з Русевичем.

Перші двоє розглядали якісь папери, зрідка обмінюючись короткими зауваженнями. Коли Каргат зустрівся з Петровим поглядами, той радо закивав, жестом показав, що все в порядку. І очі його були такі щирі... Навіщо Русевич обмовив його?

Головний інженер з обуренням, розмахуючи руками, розповідав щось Васюті (чи не про те, як Каргат кинув йому під ноги свою носову хустинку?), а той замислено потирає підборіддя, і брови його то високо злітали на лоб, то суворо сходились на перенісці. Побачивши в залі Каргата, Русевич скочив Васюту за лікоть, схилився до

їого вуха, зашепотів ще обуреніше. Васюта теж зиркнув у бік Каргата і ту ж мить одвів погляд.

Що це означає?

Він почув, як один з робітників сказав своєму сусіду, кивнувши на головного інженера:

— Ти тільки глянь на нього. Завод занапастив, а ніс дере — кочергою не дістанеш.

— Нічого,— погрозливо сказав другий.— Сьогодні хвоста йому накрутять.

— Ти накрутиш?

— І ти.

Вони глянули один на одного і розміялись.

Приємно знати, що в тебе багато спільників. Але трилога Каргата ще збільшилась. Не сподобалась йому ця розмова. Він волів, щоб дискусія на нараді не вийшла за межі ділового обговорення його пропозицій. А оті слова робітників провіщали, що доведеться стримувати пристрасті. Та чи пощастиТЬ стримати?.. І Русевич, отже, має підстави обвинувачувати Каргатових однодумців у підбурюванні учасників наради проти нього.

А ще неприємніше — Русевич учора лише вдавав із себе щирого. А сюди прийшов, мов накручена до відказу пружина. Легенько доторкнись до неї, і вона почне розкручуватися з гуркотом і брязкотом. А це заразливо... І згадав Каргат, що не видно було вчора ні на столі, ні навіть на етажерці у Русевича надісланих йому книжок та журналів. Ганна Іванівна таки збрехала тоді, головний інженер до книжок і не доторкнувся. Сьогодні, значить, він наполягатиме на всіх своїх нісенітницях. Як тоді стриматися, не наговорити такого, що потім самому моторошно стане?

Так, нарада може принести чимало прикрих несподіванок. Треба якнайміцьше загнуздати себе...

...Головування взяв на себе Каринський. Очевидно, він надавав нараді неабиякого значення. Коротко попередивши, що розглядатимуться дуже важливі питання, він попросив усіх поставитися до них з найбільшою увагою й надав слово Каргатові.

Каргат уважно стежив за кожним своїм словом і доловіді не затягнув. Те, про що він говорив, було відомо всім: не раз і не два розмовляв він про свої спостереження чи не з кожним з присутніх. Не забув ні поради Каринського, ні щойно підслуханої розмови,— жодним словом не прохопився про те, хто має відповідати за

сьогоднішній стан на заводі. Намагався зосередити увагу своїх слухачів не на тому, що було, а на тому, що має бути.

Говорити він умів. Між ним і слухачами мало не з першої ж хвилини встановився той контакт, що допомагає промовцеві. Каргат з задоволенням помічав, що всі погляди начебто прикуті до нього. Та тривога його ставала щораз відчутнішою, коли бачив він, як погляди присутніх раптом звертаються до головного інженера, як спалахують очі недобрими вогнями, як схиляються одна до одної голови й над залою розлягається сердитий шелест.

Поруч Русевича сидів Маєвський. Обидва вони так само не відривали очей від доповідача. Та головний інженер був подібний до статуї командора, а Маєвський раз у раз кивав, наче згоджувався, з Каргатом. Але чи не після кожного кивка схилявся до свого друга. Тоді на губах Валентина Модестовича з'являлась саркастична усмішка.

Коли Каргат закінчив, у залі залунали дружні оплески.

Ніхто не думав, що головний інженер поспішить зі своїми запереченнями. Та він, нашвидку пошептавшися з Маєвським, рушив до стола президії ще до того, як Каргат сів.

Зала насторожилася.

Почав Валентин Модестович у дуже поважному тоні. Та вже через хвилину почуття власної гідності поступилося перед іронією, голос щодалі ставав глузливіший.

Головний інженер згодився, що пропозиції Каргата не позбавлені певного інтересу. Вони — чимале досягнення, як на такого молодого інженера. Тільки інтерес цей — суто теоретичний. Тому Русевич може присвятити цим пропозиціям лише краплю часу. На більше воні не заслуговують.

— Це ж чому? — крикнув хтось у залі.

— А тому, що ця нарада виробнича. Збирають її зовсім не для розв'язування теоретичних питань. Сиві академіки, відірвані од життя, — ну, ті, може, й були б у захваті від пропозицій дуже молодого, але такого... м-м..., сміливого дослідника. Ще б пак! Перебудувати технологічні процеси на заводі зі старим, спрацьованим устаткуванням, на заводі, який до того ж пережив ще

й громадянську війну та розруху, і так перебудувати, щоб завод зрівнявся з досконалими закордонними підприємствами, і все це протягом сорокахвилинної доповіді — це вам не жарти! Але ж тут не Академія наук, а виробнича нарада. Тут зібралися люди, яким химери ні до чого. Правда, декому й тут ввижаеться: заходившися коло цих пропозицій, колектив заводу відгукнеться на гасло, висунуте партією, урядом, усіма трудящими: «наздогнати й випередити...» Але ввижаеться щось подібне лише тим, хто разом з вельмишановним Миколою Дмитровичем забув, що на виробництво не можна дивитися з висоти пташиного польоту. Його в руках треба тримати. А от цього вміння нашему сьогоднішньому доповідачеві, завідувачеві лабораторії, якраз і бракує. Заводський прилад — не реторта, цех — не стіл у лабораторії, апаратник — не лаборант. Тому до пропозицій Карагата треба поставитися як до нерозсудливої витівки відірваного від життя й виробництва теоретика. А що Карагат — ніякий практик, видно хоча б з того, що хоч він працює на заводі вже понад півтора місяця, контрольна лабораторія ще й досі не поліпшила своєї роботи. З такою дрібчицею Карагат не впорався, а от розробити проект перебудови всієї заводської технології — на це він має.

— Я гадаю,— закінчив Русевич свій виступ,— що нараді доцільніше відмовитися від розгляду цієї фантастики. Тому я виступив першим, щоб ви, товариши, не витрачали часу на переливання з пустого в порожнє. Але не слід перекреслювати всі пропозиції нашого шановного доповідача. Давно ж бо відомо, що перлини можна знайти і в найдивовижніших... м-м... покид'ках. Тим більше, в складанні цього плану брав участь інженер Петров. Не кажу вже, як мене це дивує... Словом, я пропоную обрати авторитетну комісію і доручити їй досконально вивчити пропозиції, які ми сьогодні чули, пошукати, чи нема там чогось, справді гідного уваги. Щоправда, це важка й невдячна робота — копиратися в такій величезній купі дур... пробачте, фантастичних витівок. Та не цілій же нараді цим займатися!

Не помічаючи або не бажаючи помічати, що мало не всі проводжають його чи то ошелешеними, чи то гнівними поглядами, Русевич повернувся на своє місце.

Проте з задніх лав долинуло кілька надто гучних оплесків.

Тоді схопився Розенберг. І не ждучи, поки нададуть йому слово, почав ще на ходу до грибуни:

— Не вірю... Ні, я не вірю товаришеві Русевичу... Я повинен сказати... Тобто мушу... — Він заплутався в словах: думки його, мабуть, мчалися прудкіше, ніж він встигав їх висловити.— Може, я й повірив би в ширість Валентина Модестовича... і в оту авторитетну комісію. Але що треба вивчати в отому плані раціоналізації? Тож-бо не Каргатів плає. І не Петрова. Він — паш з вами, товариші. Ми всі взяли участь у його складанні. І ваші договори на соціалістичне змагання є частиною того плану. І водночас договори — вимога до всіх інженерів і техніків: ведіть нас у наступ, нам осторідло відсиджуватися по затишках... Що ж вивчати, я питую? Невже ми з вами такі дурні, що нічого з доповіді Миколи Дмитровича без комісії не зрозуміємо? Хіба він чужою мовою говорив чи, як я, в словах плутався?

В залі залиував добродушний сміх.

Хтось крикнув:

— А ми й вас розуміємо, Давиде Марковичу! Ви по нашому розмовляєте!

Це підбадьорило Розенберга. Він заговорив упевненіше:

— Нащо комісія? Це ж просто замаринувати... Так, я маю право говорити про ваш бюрократизм, товаришу Русевич! — уже з силою гукнув він головному інженерові, помітивши, що той збирається перебити його.— Я не хочу зараз висловлюватися гостріше. Але комісія ваша — це більше, ніж бюрократизм... Усі пам'ягають, що я ще півроку тому спробував був сказати, що навантаження корнюрів можна збільшити. Ви чотири місяці маринували мої розрахунки в технічній комісії. І ціого ви не дозволили б мені, коли б не ваша жадність на сировину. А дозволивши, ви ж навіть ні пуха ні пера мені не побажали й часу не дали, щоб усе як слід налагодити. Перший раз тільки на одну зміну дозволили перевести цех на безперервку. І другий раз — так само на одну. І ніякого спостереження за тим, що діється в корнюрах, конденсаторах, збірниках. Контрольні аналізи були зроблені аж наприкінці зміни. Коротше кажучи, Валентине Модестовичу, ви все зробили, щоб забезпечити нашу иоразку!.. Гаразд, не будемо спинятися на минулому. Зараз про значно важливіше йдеться, а ви знов за старе — за маринування... От нам і треба зрозуміти; ота комісія,

що вивчатиме пропозиції Миколи Дмитровича — чи не є вона маринадом? А тим часом проект реконструкції ще не спрацьованого заводу буде затверджений урядом, розгорнеться капітальне будівництво. Тоді наш головний інженер співчутливо скаже нам про ці пропозиції: може, вони й варті уваги, та тепер уже ні до чого, реконструємося, мовляв... А я скажу: лінію найменшого опору хочете йти, товаришу Русевич! Державні гроші хочете на вітер викинути!.. Не дозволимо!

Дивно було Каргатові — та й не тільки Каргатові — слухати ці гострі, сповнені неймовірної для Давида Марковича рішучості слова. Ніхто не сподівався на таке від найскромнішого з заводських інженерів.

Ця зовсім не ціцеронівська промова розворушила залу. Присутні зашепотіли, загомоніли поміж себе.

Русевич трохи зблід, але зумів зневажливо посміхнутися й показати цей усміх усім. Він мовив, виціджуючи слова:

— Від ваших алогізмів, товаришу Розенберг, відгоНить дешевою демагогією!

— А ви вже мали слово! — гучно крикнув Слинько, скоплюючись з місця. — І вам ніхто не заважав. Не заважайте й ви!.. Після Давида Марковича слово належатиме мені. Чуєте, товаришу голова? Хай там мене запишуть.

Каринський кивнув йому й зажадав тиші. Потім звернувся до Розенберга:

— Що ж ви пропонуєте?

Той похапцем перевів подих.

— Я напевно не помилюсь, товариші, коли заявлю, що всім нам справа ясна. Комісію оту — до дідька ли-сого. А самі будемо от що вирішувати: чи беремо ми на себе риск, зв'язаний з запровадженням того, що пропонує нам доповідач. А втім, риск — це занадто сильно сказано: ніякого риску тут нема. Перші дні тільки, поки будемо виносити з цехів поклади бруду, поки перечища-тимемо прилади та комунікаційні труби, завод, вірно, зменшить продуктивність. Але потім... Ні, не про риск, а про наше бажання йдеться. Чи хочемо ми, щоб наш завод став гідним нашої країни, нашого часу?.. Щодо мене особисто... — голос Розенберга зазвучав піднесено, — я, Розенберг, змінний інженер дистиляційного цеху, отут, прилюдно, перед усіма вами, товариші, оголошую

себе ударником, зобов'язуюсь усі свої знання, усього себе віддати справі осучаснення виробничих процесів на нашому заводі, обіцяю, що дистиляція незабаром піднесьеться на таку височінъ, про яку я сам ще місяць тому не насмілювався мріяти. Я хочу бути гідним моєї країни!.. І закликаю зробити те ж саме всіх інженерів і техніків!

Мить у залі стояла мертвa тиша. Потім чийсь голос захоплено гукнув:

— Правильно!

І, наче морська хвиля, що, непомітно підбігши до берега, раптово розбивається об нього, в залі загуркотіли оплески. Вони довго не давали Розенбергу говорити далі.

— А щодо технічних та наукових зasad нашого плану,— мовив нарешті інженер,— то для цього існує технічна нарада на заводі й технічний відділ в Хімоб'єднанні. А затримувати план всякими бюрократичними рогатками,— ні, на такий злочин ми не підемо.

— Правильно!

Цього разу Розенberга підтримало багато голосів, і він зовсім посмілив. Лице його зашарілось, він випростався, ніби нараз виріс. І останні його слова прозвучали весело:

— Коли ж ви, товариші, раптом визнаєте за потрібне утворити таку комісію (тільки я в це не вірю!), то я пропоную...— Він помовчав, немов збираючи всю свою сміливість, і випалив одним духом:— Пропоную не вводити до її складу головного інженера.

Нервово витираючи хустинкою спіннілі руки, він побіг на своє місце. Здивовані з його хоробрості, присутні мовчки провели його поглядами. А потім кілька схильзованих голосів знову вигукнули:

— Правильно!

І це було сигналом для нових збуджених оплесків. Русевич схопився на рівні ноги.

— Я позачергово вимагаю слова, щоб дати відсіч на ці... ці жалюгідні інсинуації!

— Е, ні, перепрошую,— виступив вперед і Слинсько.— Слово мое. Я так само хочу про вас дещо сказаги, товаришу головний інженер. Так ви вже заразом нам обоюм відповісте.

— Слово належить товаришеві Слинську,— сказав Каринський.

Але дивився він на Русевича, і здалося Каргату,— голос у нього був такий, наче він просив у головного інженера пробачення.

Слинько підійшов до стола президії, поклав на нього свій блокнот. Насуплено оглянув залу й почав:

— Ну, я за пропозиції інженера Каргата. Слідом за Давидом Марковичем обома руками голосую. З того самого моменту я їх підтримую, як вони почали з'являтися. Близько місяця тому наша зміна підписала соціалістичний договір з іншими змінами дистиляційного. То був взагалі перший договір на змагання. А сьогодні наш цех має такі договори з усіма іншими цехами. Як бачите, ми до бою готові. Ба навіть ми вже розпочали бої. І де в чому домоглись успіхів: підвищуюмо продуктивність приладів. От не знаю я тільки, для чого я вам це розповідаю, коли ви й так все знаєте?.. Так само знаєте ви, товариші, що коли тут, у залі, є люди, які чомусь не включились до лав ударників, то вони включаються, з цієї залі не виходячи. Весь наш завод буде ударним!.. Але я не агітувати вас хочу. Ви без мене знаєте, що робити. Я хочу поговорити про те, чого інженер Каргат не сказав у своїй доповіді. По-моєму, він повинен би спинитися на цьому важливому й болючому питанні. Я маю на увазі наше технічне керівництво.

— Послухаємо,— крізь зуби вицідив Русевич.

Карпський нечутно затарабав пальцями по столу.

— Інженер Каргат,— продовжував Слинько,— точно змалював нам сьогоднішній стан заводу. Стан — тее... поганенький. Занедбано техніку. А через те ми даємо продукції значно менше, ніж могли б давати. Ну, і того, що даемо, за якість не похвалиш. Дозвольте ж запитати: хто винуватий у цьому? Ми з вами?.. Так, почасти й ми. Можливо, дехто з нас і замислювався над тим, як це сталося, що в соціалістичній країні існує такий забрюханий завод. Та чи знали ми, як домагатися кращого? На заводі є чималий загін інженерно-технічних працівників, є й досвідчений головний інженер. Хто ж іще повинен показувати нам шлях до кращого? Дехто, правда, показував. Давид Маркович серед них перший. Ну, і Віктор Михайлович інколи. Та хоч у Віктора Михайлова й дуже неспокійна до неподобств душа, зате й не дуже рішуча. І це не докір, а порада на майбутнє... Та останнє слово щодо техніки належить головному інженерові... Від нього ж ми чули одне: наше устаткування ис-

дозволяє більшого, ми й так використовуємо його на всі сто. Авторитет головного інженера — самі знаєте, що то таке. ~~Хочеш~~ не хочеш, а мусиш йому вірити. І вірили: техніка, мовляв, нас підводить... А сьогодні не віримо. І питаемо: не що, а хто винуватий у відсталості нашого заводу?

— Це інсінуація! — вже зовсім роздратовано заволав Русевич. — Ви патякаєте про те, чого не розумієте.

— На жаль, я не знаю точно, що означає слово «інсінуація», — спокійно відказав Слинсько. — Але слово «патякаєте» виказує, що ви лаетесь. А тим часом те, що я кажу й казатиму далі, — критика вашої роботи, а не щось інше. Я доломогти вам хочу. Якщо я щічого не розумію, плету нісенітниці, — розумно, з фактами в руках, доведіть мені це. Для цього ви, мабуть, ще дістанете слово. Тільки не марнуйте час на непотрібне глузування, з яким ви накинулись на інженера Каргата, хоч той вас нічим не образив. Коли не знаєте, як вивести завод з цього ганебного стану, я б сказав навіть — прориву, то спітайте поради в того ж Каргата, Петрова й у нас, робітників, що разом з кращими інженерами бачать вихід. Будьте певні, дурниць ми вам не порадимо: ми добра своєму заводу хочемо та й вам зла не бажаємо. Не впаде ваш авторитет від того, що ви до наших слів почнете прислухатися. Ви — не непогрішний римський папа, а тільки головний інженер: можете помилатися, а ми можемо помічати ваші помилки... От про них я хочу дещо сказати.

Він узяв свій блокнот, але до нього не зазирнув; і так зінав, що робиться по всіх цехах.

Щось із п'ятнадцять хвилин тримав Слинсько загальну увагу в напруженні. Промовляв повільно, розсудливо, не вдаючись більше до гострих висловів. Трудно було впізнати в ньому того нестриманого на мову робітника, що рідко коли вимовляє два слова, не приперчивши їх добре...

Дуже можливо, якби головний інженер послухався Слинська, зберіг спокій, зважив на те, що симпатії присутніх зараз не на його боці й ніхто не простить йому ні одного необдуманого слова, якби виступив він з такою ж поважністю, як Слинсько, роздратування не охопило б присутніх.

Та Русевич, виступаючи вдруге, почав з того, що постарався вилити на своїх противників якнайбільше

ломий. Каргат — всім відомий прожектер, дрібні недоліки на заводі (а де їх нема?) він використав для того, щоб здобути дешеву популярність серед робітників і залямувати ідею реконструкції — ту саму ідею, що її поставили перед народним господарством, перед усім робітничим класом Радянського Союзу партія й уряд! — а разом з тим зганьбити й технічне керівництво заводу. Слинько — просто горлохват, якого взагалі ніщо не задовольняє. А Розенберг... Йому, Русевичу, невідомо, чому цей нібіто тишко пристав до Каргата й Слинька — сунув свій довгий ніс туди, де пахне скандалом.

У відповідь на цю вихватку на задніх ослонах спалахнув регіт, але він був змитий хвилею обурених криків.

До Русевича долинуло:

- Ми всі проти вас виступаємо!
- Позбавте його слова!
- Він усіх нас ображає!
- Нам такі не потрібні!

Обличчя Русевича налилося кров'ю. Щосили стукнувшись кулаком по столу, він на мить утихомирив залу. Ступнувши вперед, наче от-от кинеться на своїх противників, хрипко спітав, гадаючи налякати цим присутніх:

— Хто сміє?.. Кому це я не потрібний?

На одному з передніх ослонів підвісся старий Тищенко. Він спокійно витримав розлючений погляд головного інженера.

— Ми зібралися тут для діла. А той, хто забув про це, хто розпустив свого язика, хай забирається геть.

Русевича не злякалися. Більше того, йому нагадали про норми поведінки, обов'язкові й для головного інженера.

Русевич розгублено оглянувся на Маєвського, на Каринського. Та зараз же знову загаласував, звертаючись до Каргата:

— Ви цього хотіли? В цьому зміст ваших пропозицій? — Він драматично простяг до директора руки. — Якісь темні особи так розпалили аудиторію, що я позвавлений можливості будь-що сказати. Надто ганебно це — виправдуватися, не відчуваючи за собою ніякого криміналу... Я категорично вимагаю, щоб ви, товаришу директор, сьогодні ж призначили комісію для обслідування моєї роботи!

Тепер засміялась уся зала:

— Заладила сорока Якова: і там їому подавай комісію, і тут.

— А ми ж на техніці не розуміємось, бач...

— І комісію легше об'їхати!

— Я вимагаю такої комісії, щоб їй довіряли всі! — не замовкав Русевич. — Хай вона з усією суворістю обслідує стан на заводі й мою роботу. Хай вона пильно перевірить геть усе, в чому мене тут обвинувачували, і вже на наступній нараді подасть про це звіт. От тоді, якщо вона знайде щось негативне, я дам вичерпну відповідь. А зараз я більше нічого не скажу. Коли всякий, кому раптом заманеться, гудитиме мене, часу не насташ чиш на відповіді.

Якби головував не Каринський, нарада після цього перетворилася би на щось галасливіше за ярмарок: усі кричали б і ніхто нічого не хотів би слухати. Але й Каринському довелось витратити чимало часу, щоб домогтися хоч якогось порядку. А далі він вів нараду, стоячи, не спускаючи очей з зали, бо нетерплячі раз у раз перевивали виступи вигуками, воліючи якнайшвидше висловити те, що їх хвилювало...

Робітники виступали коротко. Вони доповнювали колекцію прикладів, наведених Каргатом чи Слиньком, і неодмінно запитували, хто ж тут завинив. Так запитували, що відповідь могла бути лише одна. Ті, хто підписав договір на соціалістичне змагання або оголосив себе ударником, закликали присутніх наслідувати їх приклад і обіцяли домогтися реальних наслідків вже через кілька днів після того, як план раціоналізації буде прийнятий. Інці користалися з нагоди на весь голос заявiti про своє прагнення працювати по-новому.

Спершу Русевич і їх перебивав в'їдливими репліками. Але скоро затих. Надто дошкульні й численні удари сипались на нього звідусіль.

Проте незабаром дехто з інженерів, а далі й робітників — одні нерішуче, інші не без завзяття — спробували бути виступити на захист головного інженера. Ці поодинокі голоси намагались довести, що до заводу в нинішньому стані не можна підходити з підвищеними вимогами, що пропозиції Каргата навряд чи збільшать продуктивність приладів і зовсім неймовірно, щоб вони поліпшили якість видаваних речовин.

На задніх ослонах цим виступам щосили аплодували. Особливо старався Черевик.

Свідомість, що у нього є активні спільноти, повернула Валентинові Модестовичу бойове завзяття. Хоч і був він виснажений, та знову кинувся в бій, почав перебивати промовців частими репліками. Але тепер він змінив тактику: вже не гудив противникам, а старався вибити з-під них ґрунт. Не легко це давалось. Часто-густо він закусував губи, щоб не розпалитися гнівом. То полотнів, то червонів. Щохвилини витирав з лоба й шиї рясний піт. Уесь час перешіптувався з Маєвським: це, мабуть, допомагало йому зберігати принаймні зовнішній спокій та інколи збивати з пантелику противників.

Мало не до півночі затяглась нарада. Замість тих, хто пішов на нічну зміну (між ними були Розенберг і Слинько), прийшли ті, хто закінчив вечірню.

Але зовсім мало людей зберігало спокій.

Майже нерухомо сидів Карагат. Він раз у раз повторював собі, що нервуватися не можна, що прикінцеве слово його має відзначатися не почуттями, а залишною логікою, воно мусить повернути всім присутнім ясність думок. Коли ж дійде до прийняття рішення, за всяку ціну треба, щоб усі поставились до цього з максимальною свідомістю, відкинувши особисте...

Спокійний був Петров. Він не виступав, гадаючи, що Карагат сказав усе й за нього, а весь час із здивуванням поглядав на Русевича та зчудовано знизував плечима при кожній його репліці.

Васюта сидів на передньому ослоні навпроти Каринського, мало не поруч Маєвського. Спідлоба спостерігав навколоішне. Часом пильно придивлявся то до головного інженера, то до Карагата й ледве помітно ворушив бровами. Карагат так і не зрозумів, як же секретар партбюро ставиться до бурі, що шумувала довкола нього.

Каринський зосереджено стежив за тим, щоб нарада проходила організовано. По суті суперечки він не промовив ні слова, хоч багато промовців вимагали, щоб він висловився. І взагалі директор поводився чудно. Суворо стримував тих, хто перешкоджав промовляти однодумцям головного інженера або надто гостро нападав на нього. Зате жодного зауваження не зробив ні йому самому, ні його спільнотам, хоч ті куди більше заважали своїм противникам уїдливими репліками. І Карагатові ставало дедалі тривожніше.

Найдивніше ж трапилось наприкінці наради.

До зали похапцем увійшов Частій...

Юнака цього Каргат кілька разів помічав тут і раніш. Він з'являвся то в одному кутку зали, то в іншому, до виступів не прислухався, а швидко пошептавшись з ким-небудь, знову зникав.

Цього разу він пробрався до Васюти, сказав йому щось на вухо. Лице юнака було стурбоване. Васюта рвучко повернув до нього голову. На мить суверо насунувся, потім начебто щось наказав. Частій кивнув і, не хапаючись, підійшов до бригадира електромонтерів. Той, вислухавши його, широко розкрив очі, зиркнув на Каргата, на Васюту. Васюта непомігно кивнув йому. Тоді бригадир потис Частієві руку так, ніби запевнив його в чомуусь. Частій трохи згодом попрямував до виходу. Васюта кілька разів подивився на Каргата, немов хотів запевнити його, що все буде гаразд. Але його долоня нервово плескала по коліну. Потім він штовхнув лікtem сусіда, шепнув йому щось. А коли черговий промовець пішов на місце, той сусіда зажадав слова.

— Вже мало не піvnіch. Є пропозиція закінчити дискусію.

Каринський ледь помітно кивнув чомуусь Васюті. Га підвівся Русевич з вимогою: він має сказати ще кілька слів, бо в запалі суперечки, не встиг усього висловити. В залі були зашумілі, але Каринський відразу згодився.

— Будь ласка, Валентине Модестовичу.

Русевич почав урочисто:

— Дорогі товариші! Наша країна нині переживає найнапруженішу, найвідповідальнішу історичну епоху — епоху перебудови всього нашого життя. Всі ми, робітники й інженери, засукали руки, самовіддано працюємо над побудовою фундаменту соціалізму. Ми докорінно реконструюємо промисловість. Зростає безліч нових заводів, на старих запроваджується найновіша техніка. І мені дивно, товариші, що дехто з вас намагається протягти в соціалізм руїну, якою є сьогодні наш завод...

— Демагогія! — нестерпів кінець кінцем Каргат, і то була його перша й остання репліка.

Головний інженер навіть не оглянувся на нього.

— Це ж все одно, що тяги до нового красивого будинку старий мотлох із старими блощицями. Хіба так годиться? Ні, мое сумління радянського інженера не дозволяє такого... І ще одне. Доводиться з жалем відзначити: навіть те, що ми, інженери, віддаємо всі свої сили і здібності на будівництво соціалізму, не рятує нас ін-

коли від неприємних помилок. Але помиляємось ми саме тому, що не лежимо десь у холодочку. Відомо ж бо: не помиляється тільки той, хто нічого не робить. Ясна річ, товариші,— я не можу вважати себе за цілком безгрішного. Я не від того, щоб моя праця, праця технічного керівника заводу, регулярно й суворо перевірялась. І я повертаюсь до свого прохання: хай призначають авторитетну комісію, яка об'єктивно перевірить усе зроблене мною, все, до чого більшість присутніх раптом відчула таку гостру цікавість. Комісія розбереться в усьому краще і з далеко меншою витратою нервової енергії, яка так потрібна нам усім, товариші.

Після цього Каринський сказав скоромовкою:

— На цьому ми припинимо дебати і зробимо перерву.— Він поволі оглянув присутніх і, як здалося Каргатові, невесело посміхнувся.— Пізно вже й надто ми сьогодні розгарячилися — навряд чи зуміємо прийти до продуманих висновків... Знов ми зберемось через кілька днів. Після свят, напевно. За цей час дещо проясниться. І ви, товариші, заспокоїтесь, добре все продумаете, прийдете сюди вже не сперечатися, а вирішувати. Отже, дозвольте першу частину нашої наради вважати закінченою.

Він кивнув Васюті й слідом за ним рушив до виходу. Та проходячи мимо Русевича, потис йому руку і сказав, щоб всі чули:

— Я хочу побачитися з вами ранком. Не пізніше шостої. Справа надзвичайної важги.

І він хутко вийшов з їdalні, не звертаючи уваги на те, якими здивованими поглядами проводжають його.

Русевич одверто тріумфував: Каргатові та його однодумцям не пощастило підбити адміністрацію на рискований експеримент. На Каргата головний інженер зиркнув так переможно, з такою зневагою повернувся до нього спиною, що тому враз стало ясно: Валентин Модестович нічого не забуде, не пробачить, постарається як найшвидше вижити завідувача лабораторії з заводу.

З їdalні Каргат вийшов разом з Петровим. Обидва вони були приголомшені незрозумілим — а може, дуже ясним? — закінченням наради. Понуро побрели до селища. Один на одного не дивились, ні про що не говорили, ні про що не хотіли думати. І не помітили, що за ними ідуть якихось дві тіні.

Минаючи заводоуправління, Каргат і Петров спинились, наче змовились.

Вікна директорського кабінету світились. В них виднілося три силуети: високий, трохи незgrabний — директор, широкоплечий — Васютин, а між ними хтось третій — чи не Частій? — розповідав, схвилювано звертаючись то до одного, то до другого.

Нічого не зрозумівши, занепокоєні ще більше, Каргат і Петров лише мовчки переглянулись.

ПІСЛЯ ПІВНОЧІ

Лара пішла з наради задовго до її закінчення. Від галасу, задухи й важкого тютюнового диму в неї розболілася голова. До того ж, що цікавило її, вона вже почула, а що буде далі, як Каринський закінчить цю бурхливу нараду, вона приблизно знала.

Хотілось побути на самоті. За останні дні зібралося стільки такого, про що аж он як треба подумати...

Дома, не засвітивши світла, Лара розчинила вікно, висунулася з нього. Повернула лиць назустріч тихому й тепловому нічному вітрові.

Сповнений тонких паходів весняного степу, вітер поволі плинув повз вікно, плутаючись у волоссі дівчини. Було тихо: вітер, мабуть, односив убік шипіння заводу. За заводськими ліхтарями, низько схиливши до обрію; тъмяно червоніла скибка молодого місяця.

Дівчина дивилась на ту скибку примурженими очима. Від того між місяцем і нею простяглися тоненькі, мов золоті павутинки, тремтливі промені — лагідні й ласкаві. Від них легко й прозоро стало на душі. І біль у голові почав угамовуватися.

Сьогодні перед виробничуною нарадою дослідна лабораторія закінчила те, над чим напружено працювала весь квітень. Важкувато було, а надто останніми днями. Та ніхто не сплохував: завтра Микола Дмитрович побачить, що і хіміки-аналітики, і лаборантки справдили його довір'я. Технологія добування піридинових основ тепер ясна. Від завтра почнуться легші дні. Звичайно, роботи вистачатиме, але вільних хвилин буде куди більше. І неодмінно в одну з них розв'яжеться те, що зав'язалося на початку квітня. Ні, не так. Зав'язалося значно раніше — ще в той вечір, коли Микола Дмитрович пив

у неї чай. А днів двадцять тому Лара з Саниною допомогою нарешті зрозуміла це.

Лара засміялась, невідомо від кого закрила лице долонями. Як і після розмови з Санею, щоки її стали раптом гарячими.

Але тоді, пірпувши під ковдру, вона швидко заснула, А зараз і серцю стало жарко, воно ніби заповнило груди. І все-таки не може бідолашне серце вмістити того, чим живе Лара ці дні й житиме, мабуть, усе життя. Таке величезне те почуття, що коли сидиш отак, примуржувши очі, дивлячись на молодий місяць, то здається: в світі тільки воно одне і є.

Чи не краще було б нічого не розказувати тоді Сані? А хіба мовчання що-небудь змінило б? Адже й до розмови з подругою Лара помічала в собі щось незрозуміле.

Бажання працювати в неї завжди було. З якогось часу воно стало немов невгамовна спрага: щовечора здавалось, що за день зроблено надто мало, що можна було б зробити набагато більше й краще. І почувала себе щасливою, коли Микола Дмитрович (а він до неї чомусь вимогливіший, ніж до будь-кого) дякував їй за зроблене.

Інколи, зовсім без причини, пригадувались колись прочитані й начебто забуті вірші. От що дивно: слова в тих віршах лишились ті ж самі, зате звучали вони тепер зовсім інакше, ніби покладено їх на музику, і з'явився в них новий, не помічений, не розгаданий раніше зміст. Це хвилювало дівчину, проймало її неясним, але радісним передчуттям. А ввечері, коли Лара засинала, несподівано охоплювала її туга, і від того було солодко і трохи боляче, і страшно, і чогось хотілося — знати б тільки чого...

До розмови з Санею вона не замислювалась над цим. Й думалось,— від того так, що робота змінилась. Перед нею, як і перед усіма лаборантками, постала приваблива мета, а на шляху до неї можна здобути і знання, і досвід, і вміння працювати, і прагнення до ще більших знань, яке задовольнить уже вища школа. Так, Лара обов'язково буде інженером, вона будь-що постарається бути такою, як Микола Дмитрович. Але не вдачею...

А втім, якби й замислювалась вона над своїм почуттям, навряд чи зрозуміла б, що це і є кохання.

Так, коли б не сказала вона тоді нічого Сані, не почала вголос думати про те, що здавалось їй дивовижним і незрозумілим,— можливо, нічого не зміnilося б. Саня

не сказала б про ревнощі, про те, чому такою чудною була тоді поведінка в Миколи Дмитровича, і першою думкою у Лари наступного ранку не було б: «Так от воно яке, кохання...»

А ввечері після роботи вона, напевно, не вийшла б з лабораторії разом з Миколою Дмитровичем.

Та чи була б вона тепер такою щасливою?

Як це чудово вийшло, що вона пообіцяла Миколі Дмитровичу закінчити рисунок!.. Коли другого дня він спробував заперечити, вона рішуче відказала, що звикла виконувати свої обіцянки. Так рішуче і так холодно відказала, що радісна посмішка, яка була пробилася на його обличчі, миттю зникла.

То була прекрасна причина. Вона дозволяла Ларі бувати з Миколою Дмитровичем щовечора на самоті, краще візнавати його, вгадувати його думки...

Робота над рисунками розтяглась аж на вісім вечорів. Які ж вони були радісні й журні, оті вечори!

Розмовляли Каргат і Лара мало. Лара майже не підводила голови від рисунків, немов тільки вони й цікавили її. Ніхто й не подумав би, що вона насторожено стежить за кожним рухом Миколи Дмитровича. Він же намагався вдавати, що розрахунки реакцій у піридиновій установці захоплюють його цілком... Коли Лара схилялась нижче, Микола Дмитрович обережно повертає до неї голову. Та на спокійному Лариному лиці й натяку не було, що живуть вони одним почуттям. І Каргат зараз же ховався за свої папери, тільки-но дівчина випростовувалась.

З дружиною головного інженера за ці вісім вечорів вони зустрілися двічі. Обидва рази Микола Дмитрович лише злегка вклонявся їй. А коли Ганна Іванівна проходила, він чомусь пильно вдивлявся в Ларине лицце.

Вдруге з Ганною Іванівною вони зустрілись на восьмий вечір. На неї впало світло ліхтаря, а Лара пройшла так близько — мало не зачепила рукою сукню цієї жінки. Дівчина не побоялась переможно глянути їй в очі: тепер вона твердо знала — Микола Дмитрович ніколи більше не підіде до Ганни Іванівни.

Через кілька кроків Лара з удаваною байдужістю сказала:

— Мені здається, Миколо Дмитровичу, що ця жінка хоче поговорити з вами.

— Та я не хочу,— сердито буркнув він.

Лара зуміла приховати щасливу посмішку, вдати, що не чує цього буркотіння. Тим же тоном мовила далі:

— А я начебто перешкоджаю підійти до вас... Дай є мені ключ од вашої кімнати, я сама докінчу рисунок. Там зовсім трохи зосталося... вона ще недалеко... ви миттю наздоженете її. Та їй не завадить вам трохи пройтися по свіжому повітря.

Микола Дмитрович спинився, придушенним голосом вимовив:

— Ну, знаєте...

Якби не була вона дівчиною, він, напевно, вдарив би її,— стільки лугі було в його голосі. Та павряд чи стало б їй болячіше, ніж йому. Але він наче закам'янів. І Лара відчула, як сильно кохає він її. Вона тихо доторкнулась до його рукава.

— Ви розсердились на мене? Але ж я хотіла зробити вам дружню послугу.

Хто з них двох короткозоріший—Микола Дмитрович чи вона? Не зрозумів він, яка ціна тій дружності, що означала Ларина пропозиція наздогнані Ганну Іванівну. Він знову сердито буркнув щось собі під ніс і так само раптом, як спинився, рушив далі...

І от Лара востаннє зосереджено схилилась над рисунком. Їй хотілось підійти до нього, розгладити глибокі зморшки на його лобі та коло губів. Та тільки закінчивши креслити їй попрощавшися, Лара на мить спинилася на порозі, смутою посмішкою відповіла на напруженій погляд, яким Микола Дмитрович проводжав її.

— Ну от,— уперше за вісім вечорів щиро сказала вона,— завтра я до вас уже не прийду... Мені трохи шкода, що роботи у вас було так мало...

І вийшла з кімнати.

Почула, як упав стілець: це Микола Дмитрович схопився, щоб кинутися за нею. Наддала ходи. Коли підбігла до своєї кімнати, його двері розчахнулися, її наздогнало голосне шепотіння:

— Ларо!

Вона шмигнула до себе й повернула ключ у замку...

Наступними днями намагалась якнайменше потрапляти Миколі Дмитровичу на очі. Він готовувався до наради, тепер щовечора приходив до нього Віктор Михайлович. Понад усе хотіла Лара, щоб він здобув на нараді остаточну перемогу...

Ну, а завтра...

Знизу долинув гомін. Лара розплющила очі. На вулиці було повно народу — робітники розходилися з виробничої наради.

Зараз повернатиметься додому й Микола Дмитрович. Чи подивиться він, підходячи до будинку, на її вікно? Воно темне, він подумає, що Лара вже спить...

Дівчина взяла з туалетного столика футляр з окулярами. Вона майже ніколи не надівала їх: в окулярах вона старіша принаймі на десять років. І знов притислася до лутки. Чорна сукня зілляється з пітьмою кімнати — навіть зіркі очі Миколи Дмитровича нічого не помітять. Лара ж бачитиме все.

Миколу Дмитровича вона враз упізнала б у найбільшому натовпі. Але він не з'являвся. От і зовсім уже мало народу... Хтось затримав його? А що, як Ганна Іванівна?.. Неначе туман поплив перед очима.

Незабаром вулиця зовсім спорожніла. Трохи згодом на тамтому боці несподівано виринули з пітьми три людські постаті. Вони насторожено оглядалися і спинились навпроти Лариного вікна, задерли голови, ніби озираючи щось на даху будинку.

До дівчини долинуло:

— А нам щастить. Сам ітиме додому. Ми його тут і перестрінемо, душевно побалакаємо.

Стриманий сміх заглушив дальші слова.

Ларі стало моторошно. Вона притислася до лутки ще щільніше. І зовсім злякалась, коли один з невідомих показав на вікна Миколи Дмитровича, назвав його прізвище.

Чого їм од нього треба?

Аж ось невідомі почали дивитися на ріг, де шлях повертав до заводу. І через секунду чурнули в пітьму поміж будинками. Люди без злих намірів так не поводились би...

Треба гукнути тому, хто йтиме зараз, щоб він був обережніший. Лара висунулася з вікна і впізнала невисокого Миколу Дмитровича. На півдорозі між рогом і будинком. Він ішов не сам. Хтось був поруч нього, а за кілька кроків ззаду виднілося ще дві постаті.

У дівчини відлягло від серця.

Микола Дмитрович і його супутник мовчки підійшли до під'їзду. Ті, що йшли ззаду, спинились були, оглянули вулицю і, не хапаючись, рушили далі.

— На добраніч, Вікторе Михайловичу! На добраніч, Миколо Дмитровичу! — сказав один з них, і Лара впізнала голос бригадира електромонтерів.

Микола Дмитрович промовчав, Петров промовив щось невиразне.

Коли робітники зникли в темряві, інженери потисли один одному руки. Потім Каргат стріпнув головою, тихо сказав:

— І досі нічого не розумію... Що ж, почекаємо до завтра. Рацок щось покаже.

Лара не впізнала його голосу: звучав він хрипко, і стільки в ньому було гіркоти, немов трапилось з Миколою Дмитровичем велике нещастя.

Але ж цього не може бути!

Провівши поглядом Петрова, Микола Дмитрович підійшов до дверей. Та знову спинився, підняв голову. Дівчина аж ногою тулнула: адже тим трьом тільки того й треба! Вона вже перехилилась через підвіконня — крикнути, щоб Микола Дмитрович поспішав. Але він сам, нічого не розглядівши, низько опустив голову й увійшов до будинку. І вчасно, бо серед вулиці вже з'явилися три безшумні постаті.

Одна з них погрозила кулаком у бік під'їзду.

— Вислизнув-таки, чортів син. Ну, пожди ж, усе одно піймаємо тебе десь. До смерті пам'ятатимеш сьогоднішню нараду.

— Я ж казав,— з жалем додав другий,—треба було б отих хлопців прихватити. Така зручна пагода випала: враз обом розум уставили б... І зірвалося...

— Нічого, до всіх доберемось,— запевнив їх третій.— І до цих, і до інших. Знатимуть... А цьому ще сьогодні дістанеться. Звички його я вже знаю. Неодмінно підійде до вікна — запинатиме його. А рука в мене цілка. І каменюку я підібрав добрячу. А не поцілю — розбитошибка однаково всю пику йому на червоне розфарбує. Довго з моїми знаками ходитиме.

Лара хотіла була побігти назустріч Миколі Дмитровичу. Та невідомий уже розмахнувся. В повітрі щось свиснуло. Дзвінко посипалось розбите скло. Луною розлігся вдоволений регіт.

— Або в груди, або ж прямо в писок!

— Го-го-го!

Певні, що встигнуть втекти, невідомі стояли, задерши голови, похитуючись од реготу.

Десь близько в коридорі гучно грюкнули двері: іх щосили штовхнула осатаніла рука. Потім задвигтіла підлога: прожогом, несамовито хтось промчав до виходу. Лара метнулася з кімнати, але в коридорі вже нікого не було.

Украй розгублена, дівчина знову підбігла до вікна. В ту ж мить з будинку вискочила невисока тінь, подалась через вулицю.

Від дальншого в скутій жахом Лариній пам'яті лишились тільки роз'єднані, застиглі, мов фотографії, міти.

От Лара бачить тих трьох невідомих, а перед ними четвертого — Миколу Дмитровича. В його руках палиця, він високо заніс її над головами невідомих. Лунає глухий звук удару.

А от уже Микола Дмитрович нерухомо лежить на землі піць, а троє невідомих оскаженіло б'ють його тією налицею й ногами. Водночас із цим Лара відчуває нестерпний біль у горлі від крику. Самого ж крику їй не чути.

Далі Лара пам'ятає себе на сходах. Усе ще розплачливо кричачи щось, вона біжить, перестрибуочи через приступки, мало не падаючи. І з полегшенням чує чиєсь похапливі кроки ззаду. Чийсь збентежений голос гукає до неї. Ага, її крик таки підняв когось із ліжка. Але спинитися, розказати, що сталося, Лара не може.

І, нарешті, вона навколішки стойть коло Каргата. Просунула долоні під його голову, схилилась до неї, пошепки повторює, бо вже не вистачає голосу:

— Миколо Дмитровичу... Миколо Дмитровичу...

Скільки разів повторила вона це ім'я? Скільки хвилин чи годин протримала отак його нерухому голову?

Хтось підбіг. Захекано вимовив:

— Таки втекли... Не наздогнав... Кого ж це вони?— І вже над самим Лариним ухом ошелешено й грізно:— Миколу Дмитровича?!

Перед Лариними очима промайнули незнайома скуювождена голова й руки. Ці руки просунулися під Каргата, обережно перевернули його горілиць. А голова притислася до його грудей, завмерла.

— Ну, що?— пошепки спитав ще чиєсь похмурий голос.

Лара побачила: поруч неї стойть, так само схилившися до Каргата, хтось у пальті, наопаш накинутому просто на білизну, і босий.

— Серце б'ється, живий,— відповів перший.— Видно, гадюки ті ногами його товкли: весь одяг і обличчя в піску. Чи не відбили йому чого?.. Лікаря треба.

— Давай спершу Миколу Дмитровича додому віднесемо. Не на вулиці ж йому лежати. А потім ти — до лікаря, а я... Так цього я не залишу!

— Що тут таке? Хто кричав? — ще здалеку долинув знайомий голос.

То біг сюди бригадир електромонтерів.

Нібито саме цей голос очутив Қаргата. Лара відчула, як на її долонях ворухнулась голова, побачила, що очі Миколи Дмитровича дивляться на неї.

— Це ви, Ларо? — почула вона по якійсь хвилині. — Ну да, ви, тільки в окулярах... як Ігнацій Карлович... А то був ваш крик, чи мені почулось?

— Я крикнула надто пізно. Перелякалася. А ви... Ну, навіщо ви вибігли? Адже бачили: іх троє.

Говорити Ларі було важко: пересохло горло.

— Ні, я не бачив нічого, — теж через силу, на кожному слові кривлячись од болю, відповів Қаргат. — Я оскаженів. І не думав...

— Як... як не подумати?..

Не змогла закінчити: і голосу не стало, і по другий бік Миколи Дмитровича опустився на коліна бригадир електромонтерів, так само просунув йому під голову руки. Ті двоє, що вибігли чи вулищю разом з Ларою, встигли, мабуть, розповісти бригадирові. Він сказав Қаргату:

— Такі, виходить, справи. Он уже до чого вдалисся... — Повернув насуплене лице до Лари. — Чи розгляділи ви, дівчино, хто саме нападав?

Лара похитала головою.

Навіть тепер, коли Микола Дмитрович пробував посміхатися до неї, Ларі було холодно від ще не подоланого страху. А треба сказати бригадирові й тим двом, що прибігли разом з нею, — вони ж хотіли перенести Миколу Дмитровича додому. І раптом перестала бачити, очам стало гаряче від сліз.

Одна з тих сліз — а може, й не одна — впала Қаргатові на обличчя. Він забув про біль. Рвучко підвісся на лікті. Та начебто здалеку долинув до дівчини його крик:

— Ларо!

І знову провал у пам'яті...

А потім усі поволі бредуть до будинку. Микола Дмитрович іде сам. Але з одного боку його підтримує бригадир. І рукою Каргат спирається на Ларине плече.

Він тихо заперечує:

— Ніяких лікарів. Я цілий... Тільки два удари ї були дошкульні. Перший — по голові. Моею власною палицею. Збили мене з ніг... Тут ви крикнули, Ларо. Вони заспішили. Не помічали, куди б'ють. Проте комусь поталанило шкрябнути мене носком по потилиці... І тут же я побачив вас... Чомусь трохи болять боки. Дрібниця. Виспавшись, я нічого не відчуватиму. На заводі завтра за всяку ціну буду.

Народу стало значно більше: Лара багатьох розбудила своїм криком. І на сходах усі допомагають Миколі Дмитровичу йти.

Миколі Дмитровичу болячіше, ніж він хоче показати. Він зупиняється мало не на кожній приступці. І щораз важчає рука на Лариному плечі. Але на турботливі погляди її він відповідає посмішкою.

Напівсновиддям здавалось дівчині довколишнє і коли опинились вони в Каргатовій кімнаті. Вчотирьох заїшли туди — з бригадиром і якоюсь сусідкою.

Каргат стояв перед умивальником, важко спираючись на нього обома руками. Бригадир підтримував його, обнявши за стан. Сусідка зливала, а Лара обережно обмивала Миколі Дмитровичу лицє й шию, вибирала з волосся пісок та дрібні уламки скла. Стільки їх було, тих уламків... Шия ї лоб закривавлені. З потилиці зірвано великий клапоть шкіри. А на лобі глибока рана: різунуло, мабуть, великою скалкою розбитої шиби.

Хтось приніс усе потрібне для перев'язки. Згадав був про лікаря, але Каргат обірвав його. Бригадир запропонував покласти Миколу Дмитровича в ліжко. І від цього той відмовився: сам, мовляв, згодом ляже, а спершу посидить трохи в кріслі, відпочине...

Згодом бригадир і сусідка пішли з кімнати.

Якийсь час Каргат з заплющеними очима напівлежав у кріслі. Потім тихо гукнув:

— Ларо!

Забинтована голова Миколи Дмитровича схилилась на плече. Обличчя його стало зовсім спокійним: якщо сидить він нерухомо, біль, очевидно, вищухає. Примруженими очима (лампа світила йому в лицє) він дивився на дівчину.

— Ларо! — повторив він зовсім тихо.

Дівчина підійшла до нього.

— Вам щось треба, Миколо Дмитрович?

Він ледь помітно похитав головою.

— Ні, не щось, — ви потрібні мені, Ларо. Ви... — Він раптом заспішив, немов злякався, що Лара не дослухає його. — Я дуже багато думав про це останні дні. А додумався тільки до одного: ви потрібні мені на все життя.

Дівчина мимоволі відсахнулась од нього. Найменше вона чекала цього зараз.

— Навіщо ви мене мучили ці дні? — з ласкавим докором спитав Микола Дмитрович. — Неваже не знали, що той біль куди сильніший, ніж оцей? Ви ж любите мене, Ларо. До сьогоднішнього дня я не смів надіятися на це. А зараз — хіба помиляюсь я зараз?

Лара розгублено стояла, не наважуючись глянути йому в очі. Не могла навіть поворухнутися.

— Адже я сам люблю. І як же я люблю вас, Ларо!

Хто скаже їй, скільки часу минуло до того, як підвела вона на Миколу Дмитровича свої очі. Він нерухомо напівлежав у кріслі. Але погляд його — він сказав їй в тисячу разів більше, ніж усі слова, які тільки існують на землі. І рука його тяглась до неї.

— Ларо...

Лара боязко ступила до нього, мовчики поклала в його руку свою.

ОСТАТОЧНІ ВИСНОВКИ

Щоб зробити остаточні висновки, геть про все домовитися, вистачило б і четверті години. Тим більше, все було продумано ще кілька днів тому, навіть записано в рішенні партійних зборів. А якщо й були дрібні сумніви щодо настроїв робітників, то нарада розвіяла їх усі. Нічого непередбаченого на нараді по суті не сталося. Нічого несподіваного не станеться й завтра.

Та от уже понад тиждень, як Васюта й Каринський жодної ночі не поспали спокійно.

Васюту щоночі будила думка: негайно треба ще раз переговорити з кимсь, хто працює сьогодні вночі, слід ще раз перевірити, чи встигнуть і робітники нічної зміни підготуватися до того, що повинно початися по всіх цехах ранком після наради. І щоночі Васюта зустрічав у цехах Каринського. В старенькій спецівці, яка зали-

шилася в нього ще з макіївських, мабуть, часів, з запаленими від безсонця очима, директор робив те ж саме, що й Васюта, і водночас особисто перевіряв написане в актах Каргата.

Крім того, обох їх сьогодні занепокоїв Частій.

Цьому юнакові впало в очі, що перед нарадою шушикання поміж недавно прийнятими на завод посилилось. Не припинились ті таємні балачки й під час наради. Якісь людці то заходили до ї дальні, переморгувалися з тими, хто приховувався на задніх ослонах, то виходили, але йшли не до гуртожитків, а тинялись коло ї дальні або зникали десь по темних закутках заводу. Частій з півгодини просидів коло Черевика (до нього найчастіше зверталися погляди оцих людців), удав, що повністю згоден з тими, хто виступає проти плану раціоналізації. І почув не одну погрозу Каргатові. Про це він встиг розповісти Васюті ще на нараді. І про те, як хтось із тієї ж шатії вийшов з заводу й кинув комусь, хто явно ждав його на вулиці, що й у цеху все готове; і зараз же обидва ті типи чимдуж подались на селище.

Можливо, то просто розігралася юнацька уява. Та Васюта вирішив, що вжити деяких заходів не зашкодить. Він порадив Частієві переказати бригадирові електромонтерів, що слід би йому та комусь із робітників проводити після наради Каргата додому.

А після наради Гриць знайшов Васюту та Каринського в директорському кабінеті. Гриць гадав, що сьогодні йому слід посидіти в садку коло ї дальні до ранку, поспостерігати, що робиться біля заводу. А щоб це ні в кого не викликало підозри, то йому товаришуватиме Сания Вовк — комсомолка, якій можна довірятися в усьому. Директор і секретар партбюро сказали Частієві, що вільний свій час він може проводити де завгодно і з ким завгодно. Проте хай Гриць попередить начальника військовізованої охорони заводу, щоб його люди посилили пильність.

Частій пішов.

Якийсь час Васюта сидів за столом, підпираючи голову кулаками, борючись з бажанням заплющити очі. І те ж саме помічав за Каринським. Директор сновигав з кутка в куток, похитуючись на кожному кроці. Васюті здавалося, що він от-от безсило склонить голову на груди й засне на ходу.

Думки в обох розбігались. Зібрати їх було нелегко. Слово від слова, запитання від відповіді відділялося довгими паузами. Здавалось, годинник поспішає: його стрілки перехопилися вже за першу.

Але, зрештою, що з того? До ранкового гудка лишається п'ять годин,— аж он як можна виспатись! А якщо цей короткий сон і не вгамує важкої втоми останніх днів, то завтрашній — чи вже сьогоднішній? — день примусить забути про неї.

Який же чудесний то буде день! Та й хіба може він бути не чудесним? Кожна хвилина його тепер ясна, все розраховано до найменшої деталі...

Хоч і розбігалися думки, хоч і важко було боротися з соннотою, Васюта й Каринський нічого не забули, дійшли до згоди в усьому. Зосталося найнеприємніше: треба напружені зпесилені тіло, бо інакше не відірвеш його від стільця, пройти аж півкілометра до селища. А без цього в ліжку не опинишся.

А Каринський неначе забув, що вже можна йти додому. Довга його постать рівномірно похитувалась перед Васютиними очима: чотири кроки до одного кутка, чотири — до другого. Руки за спину. На лиці чи то невиразна посмішка, чи то презирлива гримаса. А очі то прімружаються, то раптом широко розплющаються й ніби то з подивом розглядають підлогу.

Васюта знов, що за думки заважали директорові згадати про відпочинок: протягом цієї години Каринський кілька разів починав був висловлювати їх. І щоразу Васюта відмовчувався, бо вважав: спершу треба пересвідчитися, що директорові тепер усе ясно й не оглядатиметься він на те, на що оглядається не варто. А зараз Васюта подумав: додому йти хвилин десять, дорогою можна не тільки вислухати Каринського, а й сказати йому все, що треба.

Васюта підвівся з стільця, розправив широкі плечі, солодко потягаючись.

Каринський оглянувся на нього й сказав:

— А наш Валентин Модестович сьогодні... Валентин Модестович як показав себе, га? — Помовчав і з досадою закінчив: — Аж досі збегнути не можу!

Васюта ледве стримав позіхання.

— А чи не піти нам додому, Сергію Павловичу? Про твого дорогого Валентина Модестовича можна й по дорозі погомоніти.

— Ні, я ще на заводі побудаю. Там одне діло в продувці намічається, так глянути слід.

Васюта стукнув себе по лобі долонею.

— Чортова соннота! Цілий вечір думаю про неї, про продувку, і раптом забув... Вірно, нам обом треба глянути зараз на неї. Перша ж ластівка... А то й не згадаємо, якою та продувка була. Ти знаєш, хлопці там уже завтра таке встрігнуть...

— Якщо ти так хочеш спати,— не слухаючи його, мовив замислений директор,— то про Русевича можна й завтра поговорити. Тільки йдеться не так про нього, як... Про нього я йому самому завтра вранці все чисто викладу... Я про себе хотів тобі дещо сказати — у зв'язку з Русевичем. Щоб стало ще ясніше, ніж тоді, на бюро.— Нараз він засміявся, зараз же погасив свою веселість, уперто стулив губи.— Але це кінець кінцем не екстремо. Іди краще додому та виспесь. Завтра у нас з тобою повинні бути свіжі голови. Свіжіші, піж будь-коли... Через півгодини і я спатиму.

Він круто повернувся до вішалки й почав вдягати пальто.

Васюта знов опустився на стілець, підпер голову кулаками: зараз він піде додому чи через десять хвилин — різниця невелика. А Каринський повинен мати завтра не тільки ясну голову, а й тверду волю. Навіть легка тінь того, чим був відзначений для нього минулий місяць, не повинна падати на наступні гарячі дні. Тільки про одне він мусить думати — про перемогу... Ну й про те, що продувка вже завтра може стати зовсім іншою, що її почин повинні підхопити всі цехи.

— З Русевичем ясніше ясного,— спокійно мовив Васюта.— Протягом одного лише вечора людина втратила вплив на кращих наших людей. І так уже мало чого в нього залишилося, а сьогодні він і те пустив за вітром. А найдивовижніше — з наради Русевич пішов певний своєї перемоги. Солодко спить тепер і вві сні, мабуть, марить, як він при першій же нагоді зведе порахунки з Каргатом. Не заздрю я йому, твоєму Валентинові Модестовичу. Тяжке він матиме завтра похмілля... І тобі не заздрю, Сергію Павловичу. Як ти сам собі все ускладнив! Надто довго ми, бюро, ліберальнічали з тобою...

Одягши пальто, Каринський заклав руки за спину і знову почав крокувати туди й сюди.

— Якраз про це я й хочу поговорити з тобою зараз,— перебив він Васюту.— Про те, як ускладнив я собі все. А бюро тут і ні при чому. Не тільки воно,— дехто з комуністів так само мене попереджав.— В очах Каринського знов замерхтів невеселій сміх.— Можна було б давним-давно все почати, зробити все простіше, а я сподівався: а може, воно буде ще краще. Не знаю тепер, чи сміятися з себе, чи бити себе. Ні те, ні друге не допоможе... Ну, з тим, що було досі, назавжди покінчено. Коли таке світило, як професор Орел, благословляє Каргата, коли все краще, що є на нашому заводі, його підтримує... Тепер я бачу, що треба робити далі... Не пам'ятаю, чи казав я тобі, що я запросив до нас Олександра Івановича. І він пообіцяв: закінчиться навчальний рік — приїду.

Васюта скривився.

— Вдев'яте або вдесяте чую про це від тебе... А до сьогодні ти сліпий був? Напевне знаючи, що вони потрібні тобі обидва — і Русевич, і Каргат, ти весь час розводив руками, прикидав: хто із них потрібніший? А тепер, коли Русевич через твій недогляд розтоптив свій авторитет, ти повернувся до того, з чого починав: Русевича ти, незважаючи ні на що, залишиш головним інженером... і зобов'яжеш його кожний свій крок погоджувати з Каргатом. Словом, матимеш двох головних інженерів і по десять разів на день будеш їх мити.

Каринський зітхнув.

— Вірно, незавидне буде життя і у мене, і у Валентина Модестовича... А якщо ти хочеш щиру правду, то завтра вранці я з куди більшою охогою викликав би до себе не тільки Русевича, а й Каргата. І звелів би першому здати справи, а другому — прийняти їх. І я не пішов би при цьому проти свого сумління. А дістати в Хімоб'єднанні санкцію на це було б не важко. Петров, Розенберг, десятки інших — хіба вони не допомогли б Миколі Дмитровичу впоратися з новими обов'язками?

— Ого!

Васюта насмішкуватими очима втулився в директорову спину. Він догадувався, що після розмови з професором Орлом, а надто після сьогоднішньої наради в директора могла з'явитися така «смілива» ідея.

— Ти не огокай,— гостро кинув Каринський.— Якби я запропонував тобі це того дня, коли Русевич повер-

нувся з Харкова, то не знаю, чи заперечував би ти. Це тепер, коли ти вже знаєш, що я зроблю завтра з Русевичем, ти огокаєш. А годину тому ти ладен був на шматки роздерти головного інженера.

— Погано ти мене знаєш, Сергію Павловичу,— заперечив Васюта.— Я й зараз злій на нього. Але й годину тому, і два тижні, і місяць тому я повторював тобі тільки те, до чого ти аж тепер додумався.

— Я теж завжди говорив, що ми не маємо права розкидатися такими досвідченими інженерами, як Валентин Модестович. А зараз я кажу, що мені важче залишити його, ніж звільнити... І все-таки, як бачиш, я його залишаю.

— І робиш правильно.

— Більше того. Як він колись допоміг мені стати пристойним директором, так і я зроблю з нього такого головного інженера, яким можна буде пишатися. Зроблю, хоче він цього чи ні.

Васюта кивнув.

— Важкувато йому буде,— говорив далі Каринський.— Знов набути собі авторитет передового інженера — це легко не дається. І все-таки Русевич матиме такий авторитет... От що я мав на увазі, коли говорив тобі, що все стало ясним.

Голос Каринського звучав твердо. Не вірилось, що дві хвилини тому він сонно сновигав по кабінету.

— От-от— сказав Васюта.— Саме цього весь партколектив й чекав од тебе чи не цілий місяць.

Вони подивились один одному в очі. І Васюта вперше за останні два тижні з полегшенням подумав, що завтра Каринський знов відчує себе директором заводу. Поїзда в Харків до професора Орла, сьогоднішня виробнича нарада — такі сильні ліки прописало йому партбюро. Це допомогло: Каринський став самим собою.

— Якби ми не вважали, що справжнього радянського господарника з тебе не вийде...— почав був Васюта, але не докінчив, підвівся і рушив до вішалки.

Коли він одягся, Каринський нагадав йому:

— А продувка?

— Я не забув про неї,— відказав Васюта.— Поки спускатимемось униз, розповім тобі...

Та ще не вийшли вони з кабінету, як він почав:

— Ти пригадуєш, як тоді, на бюро, старий Тищенко розпалився?

— Аякже. Він і сьогодні норов свій показав. Русевич йому не потрібний... ач...

— Після того бюро старий вирішив ще по-іншому вплинути на тебе. З тиждень тому я розбалакався з ним. Знаєш, що він мені сказав? «У нашому ділі,— каже,— точність — над усе. А як по-твоєму, Даниле Максимовичу, чи зрозумів наш директор, чому Каргат за чистоту свого одягу так дбає?» Ну, мене, звичайно, зацікавило, чому це в старого поняття про точність збіглося з пристрастю Каргата до охайності. Тищенко пояснив: «Хоч і молодий він, а справжній хімік. Природний... Бруд по наших цехах через те, що не вміємо ми точно робити, гав ловимо. А навчимось пам'ятати про точність, так вона й чистоту до нас за ручку приведе. Микола ж Дмитрович на роботу приходить у доброму вбраниі. І хотів би, може, інколи на все рукою махнути, так вбрання шкода: тільки-но послабиш увагу, а масло зараз же всього тебе й забризкає». Ти уважно мене слухаєш, Сергію Павловичу?

— Професор Орел про це саме мені казав,— обізвався Каринський.— Та я й сам подумував. Ти не знаєш, Тищенко зараз у цеху?

— У старого перегул сьогодні. Йому завтра на вечірню заступати... Проте він завтра до цеху зранку прийде. Ти й тут спізнився, директоре, за своїми сумнівами... Була в мене розмова з Тищенком. Подивився старий на сміття в цеху, на грубенький шар бруду на чані, на свою засмальцовану спецівку... А я піддав жару: «Комсомольці,— кажу з ректифікаційного обіцяють незабаром вийти на роботу в білих сорочках та при галстуках». Тоді Тищенко на це лише буркнув: цікаво, мовляв, подивитися, на що ті сорочки перетворяться за півгодини. А сьогодні перед нарадою підходить до мене й каже: «Приходь до нас завтра на вечірню зміну з чистим носовичком. І директора приведи. Хай подивиться на те, чого йому в першу чергу від заводу слід хотіти... Комсомольці комсомольцями, але й ми не з пекінського тіста зліплені». Здорово?.. Тільки ти не розпитуй мене зараз, Сергію Павловичу. Що знав, усе тобі виклав.

Вони вийшли з заводоуправління, попростували до прохідної.

— Це, Даниле Максимовичу,— сказав Каринський,— більше ніж приємна новина. Що завод наш стане пере-

довим — я знаю. Що в недалекому майбутньому ми звільнимо нашу країну від імпорту піридину, а там і інших речовин, ба навіть почнемо їх експортувати,— в цьому я не сумніваюсь. Що буде в нас видатний головний інженер — за це я своєю головою відповідаю... Та за те, що робітники наші вже готові до руху вперед, що вони вже вийшли на вихідні рубежі,— за це велике спасибі тобі, Даниле Максимовичу.

— От і подавай команду,— кивнув Васюта.— Та керуй віднині всім і всіма краще, ніж досі. А дякуй не мені. Я не єдиний комуніст на заводі. До речі, ти теж член партії.

— Докладу всіх сил,— твердо сказав Қаринський.— Але ти...

Васюта витяг губи дудочкою, але не засвистав.

— Що я? Я просто хотів і хочу, щоб наші з тобою мрії здійснилися швидше.

НІЧ ЩАСТЯ

Важко заснути, коли на серці лежить невитравний тягар, коли всю істоту твою проймає гірке почуття саломності, вимушеної бездіяльності. А ранком, звівши з ліжка, не почуваєш приливу нових сил, волі до боротьби, і так хочеться махнути на все рукою: чорт з ним — з заводом, з Каргатом, з усім...

І знов не спиться, коли майже втрачена надія раптом перетворилася на певність, коли нарешті прийшла перемога — хай несподівана, неймовірна, чудна, але тим радісніша. Збуджена уява роззвічує пітьму іскристим меживом. «Так, так, завтрашній день і всі подальші будуть уже моїми, вони повернуть усе втрачене, вони дадуть і те, чого я не мав досі!» Як хочеться, щоб він уже надійшов, цей щасливий день...

І півгодини не пролежав Валентин Модестович у ліжку. Збудження було таке велике,— він вихопився з-під ковдри, похапцем одягся. Навшпиньки, щоб не розбудити дружини, пройшов у передпокій.

Там засвітив на хвилину світло, глянув у дзеркало. Дивна річ: завжди після нервових днів, як і після безсонних ночей, під очима залягають темні тіні, щоки стають жовтими. А тут з дзеркала визирає бадьоре, помоладіле, радісно всміхнене обличчя.

Валентин Модестович вийшов з дому, забувши про пальто. Він прогуляється трохи — може, нічна прохолода остыдить його надто гарячу радість. А то пройдеться до заводу, дихне його повітрям, знову відчує завод своїм, рідним.

Своїм! Як приємно, як гордо звучить це слово!

Відгородившись од заводських справ будівництвом сублімаційного цеху, Валентин Модестович давно не бував у цехах, і про те, що там діється, узناєв або зі слів Маєвського, або з коротких доповідей Петрова. Завідувач виробництва робив йому такі доповіді щоранку, та вірилось їм куди менше, ніж поважним розповідям Андрія Олександровича.

Тепер з цим покінчено назавжди — і з безсонними почами, і з невтрученням у справи заводу, і з поверховими доповідями Петрова. Тепер все знову буде в його руках. Вже зараз, негайно, він побуває всюди, зазирне доожної щілинки і, звичайно ж, ураз побачить, як найшвидше відновити порушений порядок. До ранку Валентин Модестович усе як слід продумає, й одразу ж після шестигодинного гудка почнуть зникати сліди затіяної Каргатом метушні, до цехів повернеться давній, ним, головним інженером, заведений лад...

А ніч — мало сказати чудова! Давно вже Валентин Модестович не підводив очей до рясно засіяного зорями неба. Сьогодні зорі такі яскраві, променисті, такі близькі, — до них, ввижається, можна дотягтися рукою. Оповоєний синьюю, прозорою пітьмою степ, темні силуети будинків, вогні заводу — все промовляє до Валентина Модестовича нечутними, але задушевними голосами.

Цікаво знати, як спиться зараз Каргатові?

Проте навряд чи заснув він. Коли Каринський приніс нараду, вигляд у завідувача лабораторії був такий, наче над ним раптом обвалилася стеля. Ну, та це йому на користь. Хай він на своїй шкурі взнає, як почуває себе людина, коли під її ногами неждано-негадано починає хитатися земля. Всю ніч, напевно, Каргата переслідуватимуть одні й ті ж кошмари: наступного ранку почнеться планомірне виживання його з заводу.

Hi, Миколо Дмитровичу, ви помиляєтесь! Щоправда, така думка майнула була у Валентина Модестовича після наради. Та тепер він думає дещо інакше. Він щиро бажає вам на добраніч. Якщо ви облишице свої дики

фантазії, почнете працювати виключно за вказівками головного інженера,— ви, хай уже так, залишитесь на своїй посаді. Ваше майбутнє у ваших руках: будете слухати старших, досвідченіших,— з вас ще можуть вийти люди.

Валентин Модестович не помітив, як опинився на заводському подвір'ї.

Він постояв, щось замугикав. Наче новими очима оглянув низькі, прокурені, тъяно освітлені корпуси. Кожний удар серця солодким трепетом озивався у всьому тілі.

«Мій завод! Мій!»

Над подвір'ям кружляв тихий вітерець, сповнений заводських ароматів. Кожний з них промовляв до Валентина Модестовича своїм особливим голосом. Оце шле звістку про себе каустифікаційний цех, а це вітає його отої збірничок з важким фенолом... Валентин Модестович звик до цих запахів, майже не помічав їх досі, а тепер жадібно ловив, бо вони стверджували, що все довкола належить йому, а сам він знову став невід'ємною частиною заводу.

— Доброго здоров'я, Валентине Модестовичу!

В плямі світла близчого ліхтаря показався Петушек, одягнений зовсім по-весняному: в сіром костюмі, з чепурним барвистим галстуком. Піднявши капелюха над головою, він гречно вклонився. Чех прямував од лабораторії до прохідної.

— А, Ігнацій Карлович! — Валентин Модестович широким жестом простягнув йому руку.— Здрастуйте!

От з ким приємно поговорити такої ночі. Валентин Модестович добре запам'ятав, як поставився чех до Каргатових витівок: «Ця робота не дасть очікуваних наслідків».

Дружньо потиснувши Петушеку руку, Валентин Модестович спітав:

— Звідки ви так пізно?

— Зацікавило мене одне припущення Миколи Дмитровича. Надзвичайно цікаве припущення. І я перевіряв його дослідом.

— І що ж?

— Дослід ще не закінчений. Завтра...

— Ви негайно повідомте мене про наслідки, Ігнацію Карловичу. Можу собі уявити ці наслідки!.. А вам би слід поберегти себе. Щось ви почали пізно засиджувати-

ся в своїй лабораторії. Та її вийшли ось — так легко вдягнись...

Петушек здивовано оглянув головного інженера: Валентин Модестович був одягнений ще легше...

— По вас так само видно,— люб'язно посміхнувся Петушек,— що вже весна... Вчора я одержав листа від своїх. З Праги. У нас на вулицях уже продають півонії.— Він підвів голову, пробіг поглядом по Чумацькому Шляху й елегійно повторив: — Так, весна... Завтра їй тут буде прекрасний день.

— О, справді чудовий день! — підхопив Русевич.

Вони постояли, ввічливо посміхаючись один до одного.

Валентин Модестович підбирав слова, якими можна було б яскравіше й разом з тим скромно розказати чехові про свою перемогу. Ігнацій Карлович неодмінно порадіє з поразки свого несимпатичного начальника.

— Я бачу, ви зовсім не цікавитесь життям нашого заводу, Ігнацію Карловичу. А шкода. От сьогодні, наприклад. Чому ви не побували на нашій виробничій нараді? Такого ви у себе вдома не побачите. І багато цікавого, до речі, взнали б... Знаете, пощастило-таки довести, що отої кавалерійський рейд у цехи був пустою затією. Але який бій довелось нам витримати!.. Тепер усе на заводі почне входити в норму. Приємна новина, правда ж?

— Як вам відомо, я це передбачав,— коротко і, як не дивно, без ентузіазму відказав Петушек.

— І це робить честь вашій інженерській прозорливості.— Валентин Модестович нараз замовк, здивовано вступився в Петушека.— Але тон у вас, Ігнацію Карловичу, такий, наче ви... Ви ж дуже негативно ставились до всього, що почалось тут з приїздом цього роздутиго нуля — Каргата! Ви казали мені...

— Перепрошую.— Чех ледве чутно доторкнувся до ліктя головного інженера.— Я скаржився колись на поведінку Миколи Дмитровича, але зовсім не на те, що він робить. І тоді я ще не зінав його. Не думав, що таким, як він, можна дещо пробачити... Я дуже багато перейняв у нього за той короткий час, що ми працюємо разом. Це згодиться й у дома. От і сьогоднішній мій дослід. Я розпочав його з власної ініціативи. Дослід ще не закінчений, та вже видно: Микола Дмитрович — учений з оригінальним талантом. Я дивуюсь йому: з такими здібностями пі-

ти на завод рядовим інженером... А при другій нашій розмові ви неправильно (я побачив це ще тоді) зрозуміли мене. Я дуже шкодую, що так трапилося, і прошу розуміти мене належно. Сказавши, що цинічна праця контролної лабораторії наслідків не дасть, я мав на увазі не працю, а вас. Я знаю ваш стиль роботи. Запропоноване Миколою Дмитровичем — сміливе. А ви не з тих, хто вміє рискувати, навіть коли за риском ясно видно перемогу. Чи буде використана наша праця — залежало від вас. Тому наслідків вона не дала.

Це було так неймовірно...

З застиглим лицем Валентин Модестович дивився Петушку в окуляри, бачив за ними вирлаті очі, а в очах тих виразно світилося, що цей європеєць потішається з його сьогоднішньої радості... І це — той самий Петушек, що прибігав до його жалітися на Каргата! Невже Карпат причарував і його? Чим же?

— До речі, дозвольте сказати вам,— немов угадавши його думки, провадив далі Петушек — Я хотів би, щоб ви забули про мої колишні непорозуміння з Миколою Дмитровичем. Я дуже шкодую, що піддався тоді хвилинному роздратуванню. Микола Дмитрович, як я вам сказав уже, оригінальний і сміливий дослідник. І я ціную це. Охоче дарую йому вимогливість, хоч і виявляється вона інколи в дещо своєрідних формах.

— Розумію! — вирвалось у Валентина Модестовича. — В лабораторіях —тиша, божа благодать, ідилія...

— О ні, не ідилія. Ми щодня сперечаемось, але не втрачаемо при цьому взаємної поваги. Я зумів довести Миколі Дмитровичу, що хімія для мене — не тільки засіб заробляти гроші. Коли факти на боці Миколи Дмитровича, згоджуєсь я. Коли ж факти промовляють про мою правоту, він ніколи не відкидає їх. Об'єктивні факти — це єдине, на що ми обидва зважаємо, — підкреслив Петушек. — Це щодо змісту нашої спільної роботи. Про методи ми не сперечаемось ніколи. Ми синтезуємо їх. Синтезуємо, — повторив він з тим же притиском. — Іноді нам важко дійти згоди, та ми її доходимо. Я краще знаю умови роботи на заводі, апаратуру, технологію тощо. Він же краще знає хімію вугілля. От і все. Я щасливий, що мав нагоду внести цю ясність. А тепер я мушу попросити у вас пробачення: час, справді, вже пізний. — Петушек уклонився й попрощався по-своєму: «Доброю ноц!»

Він статечно попрямував до прохідної.

Валентин Модестович мерзлякувато знизав плечима. Ніби чорна тінь упала на його радість. Він довго стояв серед подвір'я, дивлячись услід Петушеку, хоч той уже зник за дверима прохідної... Просто щастя, що на нараді він не згадав про цей свій козир! Обома руками треба відхрещуватися далі від усіх лабораторних ховрашків: на заводах мають працювати люди з тверезими головами!

Хтось обережно підійшов до Валентина Модестовича ззаду, стримано кахикнув.

Валентин Модестович повернувся. За два кроки стояв Черевик. Одяг у цього робітника був розхристаний, обличчя — давно не голене. Не дуже симпатичний вигляд. Проте такими як цей Черевик, розкидатися не слід. Він непогано виступав на нараді. Щоправда, нічого путнього не сказав. Та все-таки... І чи не кожне слово головного інженера Черевик та його сусіди (а їх було чимало) зустрічали оплесками. Та й Маєвський рекомендував близче познайомитися з цим робітником.

— Доброго здоров'ячка, товаришу головний інженер,— мало не проспівав Черевик, шанобливо знімаючи з голови шапку.

— А, це ви... Здрастуйте.— Валентин Модестович подав йому руку.— Що скажете?

Черевик похапцем витягнув руку об штані й доторкнувся нею до кінчиків пальців головного інженера.

— Що я вам можу сказати? — журно спітав він.— Ви ж самі все знаєте... От розпитати дозвольте, коли ваша ласка...

— Прошу.

— Скажіть ви мені, товаришу головний інженер, чи закінчиться тепер гармідер, що зчинився тут з приїздом отого молодого інженера? Молодого, та дуже раннього...

Русевич промовчув.

Черевик переступив з ноги на ногу й заспівав далі:

— Всюди заводи як заводи, люди як люди. Працюють без шуму, без крику. А тут... Не завод, а в кожному цеху мітинг. Кожний кудись пнетися, чи не за найпершого начальника себе вважає, всім командує. От тільки рук ніхто ні до чого не хоче докладати. Є й такі,— вимагають, щоб у всіх душа була наро запашку. Наче я себе, мов сорочку, розстебнути можу. Яке кому діло, де я раніш працював, чому там покинув, а сюди прийшов. Людина шукає, де лучче. Хіба я не сумлінно роблю? За-

вод обкрадаю? То чого ж їм усім од мене треба? Чому я перед усіма маю голяком стояти?.. Повірте, на заводі чимало народу, як я, думає. Самі ми нікого не чіпаемо по-дурному, а чому нас кожний намагається скубнути? І ще хочемо, щоб нами хтось один командував, як це всюди споконвіку заведено.

Навіть до революції не так уже й часто зустрічалися робітники, які принижено щапкували перед начальством, а в разомові з інженерами та майстрами забували про людську гідність. Валентин Модестович ніколи не відчував симпатії до таких робітників. І зараз його неприємно вразив цей занадто влесливий тон: навряд чи можна з такою людиною розмовляти щиро. До того ж очі Черевика сторожко бігали по подвір'ю, ніби боявся він, що його ще хтось почне. І не розбереш, чого він хоче, про що говорить.

Замість відповіді Валентин Модестович гостро кинув:
— Надіньте шапку!

Черевик не образився: покірно напнув капелюх па своє нерозчесане волосся. Але й далі собачим поглядом дивився на головного інженера. І Валентин Модестович неохоче кинув:

— Ви ж були на виробничій нараді. А висновки треба робити самому.

Черевик, очевидно, був переконаний, що високе начальство тільки так і повинно розмовляти з простими робітниками. Очі його стали такими, немов з'їв він щось смачне.

— Був, аякже... Здається, можна господа подякувати. Аж на душі полегшало. А то я вже хотів проситися, щоб перевели мене на інше місце, бо в продувці жити мені не дають. Хоч і маю кваліфікацію, а краще за чорнороба працювати, ніж отаке... Це ж правда, що тепер декому втлумачати, щоб не ліз до справ, котрі не його розуму?

Нараз посмішка зникла з уст Черевика. Він повернувся так, щоб світло не падало йому на обличчя. Підійшов до Валентина Модестовича ще ближче й защепотів:

— А якщо кому ще не відбито охоти до втручання не в свої справи, так можна їм і розум уставити. І де кому вже вставлено, будьте певні, товаришу головний інженер. На нас ви можете покластися геть в усьому. Тільки моргніть...

Слова Черевика не доходили до свідомості Валентина Модестовича. Він старався не дивитися на робітника. Черевик прийнятніший, коли криком своїм заглушає промови противників. Тоді не треба вслухатися, що він кричить, не треба відповідати йому...

І знову погляд Валентина Модестовича любовно забігав по кориусах заводу, знову головний інженер повними грудьми вдихав пронизане гострими запахами повітря.

Але Черевик не вгавав:

— Тепер вам можна спати спокійно, товаришу головний інженер. Є кому за вас брудну роботу доробляти. А якщо ви мені дозволите пораду вам подати, то й зараз ішли б ви краще відпочивати. Завтра дуже багато свіжих сил потребується. А ночі вже зовсім мало зостається... Може, додому вас проводити? А то народ нині пішов, прости господи...

Охоплений своїми радісними думками, Валентин Модестович уже не прислухався до тереценів Черевика. І здивувався, коли раптом побачив, що той уп'явся поглядом у нього, наче намагався побачити його наскрізь. Та через мить очі Черевика вже приховалися під волосатими віямі. Валентинові Модестовичу здалось: перед ним викручує хвостом лукавий собака й невідомо, що трапиться наступної секунди — чи кинеться той пес облизувати руки, чи вчепиться зубами в літку. Та Валентин Модестович одігнав цю думку. Проте поспішив сказати:

— Ну, я маю йти...

І знов подумалося, що не слід ображати Черевика: хоч і не дуже симпатичним виявився він при більчому знайомстві, та хто знає, чи не буде потрібна його допомога найближчим часом. І Валентин Модестович поблажливо додав:

— А коли трапиться що, приходьте прямо до мене...
Бувайте здорові.

— Сердечне спасибі вам, товаришу головний інженер, — низько вклонився Черевик. — Найсердечніше спасибі. Солодкого відпочинку. А ранком не відмовте до нашого цеху завітати. До продувки.

— В усіх цехах побуваю. А що у вас хіба?

Черевик присунувся до Валентина Модестовича так, що губами своїми мало не торкався його вуха. До заводських ароматів приєднався ще якийсь, зовсім не хі-

мічний. Запахи чи то стайні, чи то корівника, чи то горілчаного перегару...

— Та ви тільки зайдіть, гляньте, що вони там натворили,— дихав у вухо Черевик.— Ну, погром, та й годі. Все чисто перепсують, якщо їх не спинити... Робити їм більше нічого, так вони дурницями займаються. Щоб по більше клопоту всім — і вам, і нам — завдати. Дурною метушнею своє неробство приховують. Не знаю, як по інших цехах, а в нашому, я так гадаю, треба найперше лад навести. Ви почніть, а ми вже вам хіба ж так допоможемо. А то хто коло справжнього діла хоче лишитися, хто намагається працювати, а не горло дерти, то тим слова не дають вимовити, мало не за злочинців вважають.

— Зайду, зайду,— запевнив його Валентин Модестович.

Він поспішно відійшов од Черевика.

— Ф-фу! — мимоволі вирвалося в нього.

І через кілька кроків він трохи не наштовхнувся на Маєвського. Була то неабияка приємність. Очевидно, парада так розхвилювала всіх його однодумців, що їм також не спиться.

Маєвський схопив його руку, міцно потис її.

— Яка надзвичайна несподіванка! А втім, розумію вас. Сам, як бачите, побіг після нашої перемоги на будівництво зайвий раз пересвідчитися, що там — порядок. Завтра — наш день, і ми повинні зустріти його при повному параді.

Зустріч із вірним спільником в таку мить набагато збільшує радість. Маєвський не менше за Валентина Модестовича радіє з його перемоги. Треба ще раз подякувати йому за все. Якби не він, невідомо ще, чи поталанило б завдати Каргатові такої поразки.

Валентин Модестович щиро, від усієї душі відповів на рукопотиск Маєвського.

— Я ніяк не можу діждатися ранку,— признався він.

— Розумію вас... Після наради вам захотілося негайно, не гаючи ні хвилини, побачити, що тут без вас натворили, перешукувати все по-своєму. Так, так, ви завбачлива людина... От тільки...— Лице Маєвського стало зосередженим.— Ви вже заходили до цехів, Валентине Модестовичу?

— Та ні, я лише недавно прийшов.

— І вас тут ніхто не бачив?

— Крім Черевика й Петушка ніхто.

— Черевик — це байдуже. А чех... Проте нічого: він стороння особа, йому не до наших внутрішніх справ. Йому вигідніше зберігати нейтралітет... Я от про що — чи слід вам зараз ходити по цехах, демонструвати перед усіма свою радість? Треба бути стриманим, мій дорогий друже. Тим більше, нічого особливого ще не трапилося. Все стало на свої місця — і тільки. А подивитися, що в цехах... Більше й краще ви побачите завтра вранці. А зараз ходімо спати. Якраз і я йду... Добре відпочити перед завтрашнім днем — від цього так багато залежить!

I Маєвський, обнявши Валентина Модестовича за талію, делікатно, але настійно потяг його до прохідної.

Останнім часом Валентин Модестович звик до думки, що Маєвський абичого йому не порадить. I він пішов, не опираючись. Лише перелітав:

— Завтра вранці — більше й краще?

— Ну, звичайно ж! — Маєвський дружньо притис його до себе.— На свіжу голову. Само кинеться в очі, яка в іхньому таборі паніка. От побачите, вам ніхто ні в чому не перешкоджатиме. I я певний, ви не будете баритися, враз захопите всі позиції, на яких трималися досі ваші недруги. Вам буде це зовсім не трудно... Ясна річ, ви повністю можете розраховувати на мене. Я буду щасливий, якщо зможу стати вам у пригоді.

Так може промовляти лише відданий друг. Правильно: радість радістю, а дбати про своє реноме завжди слід. I голова повинна бути завтра — мов діамант найчистішої води.

— Ну, з панікою вони не скоро упораються,— самовпевнено заявив Валентин Модестович.

— Вони матимуть для цього всі умови,— поважно кивнув Маєвський.

— I часу я не гаятиму... Але зараз дозвольте спокутувати свій гріх перед вами, Андрію Олександровичу: після наради я був такий схильований, що забув подякувати вам...

— Що за церемонії, Валентине Модестовичу! Я зробив не більше того, що веліло мені мое сумління інженера.

Маєвський наче спіtkнувся — враз замовк, шарпнув співбесідника назад. Та зараз же випростався, ще рішу-

чіше закрокував до прохідної, лише випустив талію головного інженера.

Валентин Модестович побачив, що назустріч їм ідуть четверо: Каринський, Васюта, якийсь юнак (здається, технік з ректифікаційного) і дівчина. Дівчина щось похапцем говорила Васюті, а той зосереджено її слухав.

Валентин Модестович мимоволі нашорошив вуха: він одразу пригадав голос дівчини. Вона недавно на всі заставки лаяла Каргата. На жаль, тоді ніч приховувала її всю, а тепер на її обличчя падала тінь занадто широкоплечого Васюти.

Троє пройшли мимо, не глянувши на інженерів. Зате Каринський повернув до них.

— Це ви, Валентине Модестовичу? Дуже добре, що я вас зустрів.

Директор справді був вдоволений з зустрічі. На його прим'ятому, втомленому лиці блукала посмішка. На Маєвського він навіть не глянув.

А той схилив голову й голосно, підкреслено офіціальним тоном, наче закінчуючи перервану доповідь, проголосив:

— Не смію затримувати вас, Валентине Модестовичу... Але вважаю за свій обов'язок нагадати вам, що монтування перших двох камер буде закінчено завтра. Решта зможе вступити до ладу через дванадцять днів. Постараюсь скоротити цей термін... Добраніч! Смію надіятися, що ви пам'ятаєте все, що я мав за честь доповісти вам зараз... Добраніч, Сергію Павловичу!

По-військовому прикладв руку до козирка кепки і, не поспішаючи, рушив до прохідної. Зник у ній.

Лише тепер Каринський мигцем глянув йому вслід. По обличчю його промайнула тінь. Та через мить він посміхнувся ще ширше.

— Я дуже хотів вас бачити, Валентине Модестовичу. Ранком не дав би вам спати, викликав би вас на завод до гудка. Нам слід екстремо договоритися в одній справі. Якщо ви не маєте нічого проти, можна було б зробити це й зараз.

Справді, якось дивно поводився зараз Маєвський...

Та Валентин Модестович стріпнув головою, відганиючи думки про свого друга. Відповів Каринському.

— З великою охотою, Сергію Павловичу.

— То, може, пройдімо до мене?

Важко було Валентинові Модестовичу стримувати радість,— надто буйно завикувала вона в нього. Про що хотів домовлятися з ним директор,— це ж було так зрозуміло... Що його взаємини з Сергієм Павловичем стануть колишніми, Валентин Модестович відчув ще на нараді. Але він не сподівався, що його відчуття здійсниться так швидко...

Вони ввійшли до кабінету. Каринський потер долонями обличчя, ніби вмиваючись, і, не глянувши на головного інженера, висунув шухляду. Довго копався в ній. Але папка, яку він зрештою витягнув, лежала там поверх усього.

По першому ж аркушу впізнав Валентин Модестович, що містилося в тій папці: передруковане на машинці зведення пропозиції Каргата Й Петрова — резолютивна, так би мовити, частина Каргатової доповіді на виробничій нараді. Копію цього «документа» Валентин Модестович дістав ще позавчора й недбало переглянув її.

— Ви маєте ці матеріали? — все ще не дивлячись на нього, спитав Каринський.

— Аякже! — погордливо кивнув Валентин Модестович.—Хтось поклав їх мені на стіл. Вони там і досі лежать.

— Ви прочитали їх?

— Ознайомився.

— Шкода...

— Мені також шкода витрачених на це хвилин.

Каринський ще нижче схилив голову, поволі розгладив долонею перший аркуш, хоч він і був зовсім не зім'ятий. Потім рвучко підвів голову. Очі в нього стали такі, немов зібрався він поділитися з своїм співбесідником надзвичайною новиною.

Він не встиг промовити й слова. Десять поблизу наче оглушливо стрільнула гармата. Пронизливо задеренчали у вікнах шибки.

ТРИВОГА

Стрілки годинника на руці Каргата вже перехопилися за другу годину.

Крізь розбите вікно вривалося попихування й короткі гудки паровоза, протяжне сурмління дудок стрілочників, приглушений брязкіт вагонів. Прибули, мабуть, нові цистерни з сировиною, і їх переганяли на заводські колії.

Але Қаргат і Лара нічого не чули.
Лара сиділа на підлокітнику крісла.

Голова Каргата схилилась до її плеча. Всі думки його — тільки про неї, про безмежне щастя, яке вона дала йому, яке віднині назавжди ввійшло в його життя. А чи є в світі щастя більше, ніж дане коханою? Воно тепер пронизуватиме кожну прожиту ним мить, кожну мрію, кожне поривання. Ще радісніше й наполегливіше практикуватиме він, домагатиметься свого, йтиме вперед...

Каргат не бачив Лариного обличчя. Він чув лише її тихий подих. Вона ніби боїться спокохати ту радість, що проймає зараз їх обох. Її волосся лоскоче йому щоку. І він не ворушиться, щоб довше тривала ця ледве чутна ласка.

Сміх сам вихопився. Каргат не встиг стримати його.

— Ви чого? — пошепки спитала Лара.

Каргат одповів ще тихше:

— Так, своїм думкам сміюсь.

— Яким?

— Мене щастя переповнює.

— І мене.

Знов вони надовго замовкли.

Потім Лара сказала:

— Час уже мені....

— Зараз підете, — згодився Каргат. — Тільки спершу скажіть: коли?

Лара вдала, що не розуміє.

— Що коли?

— Коли ми одружимось?

— А хіба я не сказала?

Лара пригорнулась до коханого ще щільніше, наче злитися з ним хотіла.

Може, кілька секунд минуло, а може, — кілька хвилин.

Раптом Лара скопилася на рівні ноги. Тремтіння пробігло по її тілу.

— Ви чуєте?

— Що таке?

Та Қаргат уже почув.

За вікном хрипів гудок заводу, розлягався нерівномірними хвилями. Здавалось, намагається кричати хтось живий, а чиясь сильна рука то здавлює йому горло, то відпускає.

— Що це?

— Тривога!

Лара підбігла до вікна, перехилилась через підвіконня.

Ще не усвідомлюючи нічого, але вже підхоплений цим страшним хвилюванням гудка, Каргат так само опилився коло вікна.

Відзначені прямокутниками освітлених вікон, за станцією чорніли низькі корпуси. Нічого незвичайного, тривожного там не з'явилося.

Але гудок не вгавав. Що далі, то гучніше, схвильованіше, неспокійніше хріпів він.

Нараз долинув людський крик. Його було чути в перервах між гудками. Він тягся на одній високій ноті, цей напруженій крик чи то болю, чи то жаху. Крик, од якого затремтіла Лара і відразу стало холодно Каргатові.

І тут же десь поблизу грюкнули двері, хтось невидимий пробіг вулицею до заводу, несамовито вигукуючи, захлинаючись своїм криком:

— Тривога!.. Тривога!..

І от — в одному з корпусів заводу червоним спалахнули вікна.

— Пожежа! — несамовито скрикнула Лара.

— В дистилляції? — Каргат спітав пошепки: щось стиснуло йому горло.

Лара кинулась до дверей.

Її випередив Каргат.

Уже в коридорі він загубився серед тих, хто вискачував з сусідніх кімнат, чимдуж біг до виходу. Хтось наздоганяв його. Когось випереджав він.

На вулицю з будинків вихоплювались нові й нові наїздовягнені робітники. Усі вони бігли мовчки.

Минаючи останній ліхтар селища, Каргат побачив спереду себе Петрова. Віктор Михайлович біг у пічних пантофлях, встиг лише одну руку просунути в рукав піджака. Це заважало йому бігти. Та Каргат ніяк не міг наздогнати його.

Коли перебігав він залізничні колії, то помітив, — то тут, то там виринають з темряви тіні; пригинаючись до землі, вони тікають з заводу до селища.

Якийсь робітник, випереджаючи Каргата, крикнув щось про боягузів, оскаженіло виляявся. Нараз він метнувся вбік, схопив одного з утікачів, щосили струсонув, погнав назад, підштовхуючи кулаками в спину.

Ще раз Каргат побачив Петрова. Той стояв чомусь без піджака, тримав когось обома руками за петельки й навіжено кричав:

— Назад!

Утікач штовхнув Петрова в груди. Інженер хитнувся, але на ногах встояв. Одна його рука щосили розмахнулась, гучно пролунав короткий ляпас. Каргат кинувся був йому на підмогу, та його випередили двоє робітників: схопили боягуза під руки, бігма потягли до заводу.

Нічого не значить, що не червоніє над заводом заграва. Заграви не буде! Вуглемічний завод, пороховий склад — однаково. Адже тут і повітря вщерьте насичене горючими випарами,— від найдрібнішої іскри може статися вибух. Не в апараті, не в одному цеху,— увесь завод ураз здійметься в повітря. На землю впадуть чорні горби потрощеного каменю та покрученого заліза.

Тільки невже жах охопив геть усіх, на заводі нікого не лишилось? Невже ніхто не бореться з вогнем?

Каргат ще наддав ходу.

До заводського гудка приєднався тривожний гудок якогось паровоза на коліях: вибухнуть же й цистерни на станції, займеться й заллята заводськими виробами земля! Та думки, що загибелъ загрожує і йому, у Каргата не з'явилось. Від хвилювання, від шаленого бігу не було чим дихати, серцю замало стало місця в грудях. Та знайшлися десь сили перейняти, спинити, за руку притягти на заводське подвір'я якогось боягуза. Пхнув його до охоронника.

...Гудок замовк, ще коли Каргат підбігав до заводу. І метушня на подвір'ї вже припинилася.

А може, її й зовсім не було?

Двоє чи троє робітників промчали до дистиляційного цеху, оберемками несучи десь зняті вогнегасники. Коло дверей цеху стояв невеликий натовп. Але й він зменшувався: робітники розходились, поспішаючи до своїх приладів. А тих, хто прибігав, охоронники до цеху вже не підпускали.

Усе це Каргат згадав потім. Вирвавшись з рук якогось охоронника, він кинувся до цеху. Пробоєм промчав крізь натовп, когось щосили штовхнув, об щось спіткнувся, мало не впав. А влетівши до цеху, руками прикрив очі: його осліпило надто яскраве світло. Воно здалось йому вогнем пожежі. І в тому вогні немов шалено кружляли якісь темні постаті. І той вогонь начебто

опік йому голову,— такий гострий біль раптом пройняв її. А ноги стали зовсім чужі. Каргат влав би, коли не підхопила б його чиясь сильна рука.

Біля нього стояв Каринський. Крізь шум в ушах Каргат почув:

— Заспокойтесь, Миколо Дмитровичу... А з вами що? Сергій Павлович вступився в пов'язку на його голові.

Каргат ледве вимовив, задихаючись:

— Пожежа...

— Уже погасили. Що з вашою головою?

— Потім...

Збудження, шум в ушах, слабість у ногах, темні плями перед очима... Не відразу Каргат побачив, зрозумів, що довкола нього ніхто не кружляє, що не полум'я то, а звичайне електричне світло...

От тільки двері цеху зірвані,— валяються на дворі обпалені, напівзасипані землею; над ними ще куриться димок. Перед входом до цеху весь ґрунт розкопаний, тут же стирчать дві лопати. Підлога вся засипана землею, по ній розкидані порожні вогнегасники.

Земля лежить грубим шаром. З-під того шару де-неде вибивається обгоріле ганчір'я. Дихати важко, бо ще не витягло звідси задушливого диму.

Народу небагато. Все ще підтримує його, Каргата, Каринський. Поруч з директором — Русевич; сполотніле обличчя; дрібно тремтять губи; на Каргата він старається не дивитися. Кілька голих до пояса робітників. Між ними Васюта — без піджака, в розтерзаній, вкритій брунатними плямами сорочці. Частій — теж розтерзаний, а волосся в нього обсмалене. Саня — в неї обгоріла сукня; дівчина щось затоптує на підлозі. Всі мовчки поглядають одне на одного. Ще не стямились після щойно пережитого.

З-за широкої Васютині спини показався Розенберг. Він також голий до пояса. Ale й від штанів зсталося саме лахміття. На руках запеклася кров. Похитуючись, він обходить цех, очі в нього розширені від жаху. Дихає він важко. Щось намагається вимовити, та сил йому для цього забракло... Жах пройняв його тепер, коли все скінчилося.

От він підійшов до когось, хто сидить на розкиданій по підлозі землі. Той тримає перед собою руки, весь час дмухає на них. Голова поспіль укрита рудим попелом спаленого волосся. Це ж Іван Степанович Слинсько! Ti-

льки на лівій половині обличчя нема ні брови, ні вій, ні вуса, і половина ця червона, мов огонь.

Каргат відсторонив Қаринського, підбіг до Слинька, присів перед ним навпочіпки.

— Іване Степановичу!

Слинько глянув на нього, і в очах його зажевріла звична посмішка. Він похапцем промовив:

— Нічого страшного, Миколо Дмитровичу. Спіткнувшись — ну й упав в огонь... А з вами що трапилось?

І знов задмухав собі на руки.

Мов пружина, випростався Каргат. Але апаратник спинив його:

— Та ви не хвилюйтесь. По лікаря вже побігли, зараз він тут буде.

Він охнув од болю і щосили почав дмухати на руки.

Спробував щось сказати Розенберг, та лише розтулив рот і нібито захлинувся повітрям. Він нікак не міг упоратися з своїм тремтінням. Здавалось, от-от упаде.

Підійшов Васюта.

— Як же це сталося?

Не перестаючи дмухати на руки, Слинько оглянувся на Розенберга: розкажіть, мовляв, ви!

Той повернувся до Қаринського, до Васюті, притис обидві руки до грудей, щоб хоч ними придержати своє неслухняне серце. Кілька разів безгучно поворушив губами. Кінець кінцем таки примусив себе скати:

— Тут... щось... не... не так... — У нього весь час цокотілі зуби, а губи невпинно самі собою вимовляли «ва-ва-ва-ва-ва». — Ще вчора... перед здачею... своєї зміни... я перевірив усі випускні труби... ніде нічого... Нічого не сталося б... якби...

— Якби? — нетерпляче повторив Васюта.

— Якби не... Можливо, я помиляюсь... Але сполучення труби з краном... так розхитатися само... не могло... Ні, не могло... Хтось навмисне одпустив муфту...

— Шкідництво було — от що! — гостро кинув Слинько. — Там-бо не тільки муфту відпущенено...

Він підняв на мить обпалену голову до Васюті, але зараз же відвернувся, дмухнув на руки.

— Чорт!.. І олік я їх немовбіто не дуже. І не так воно вже й болять. Сверблять страшенно... Сам розказав би — під моїми ж руками це трапилось. Та от... Постарайтесь вже, Давиде Марковичу!

Розенберг задихав ще частіше, що сильніше притис до голих грудей закривальні руки. Але, крім «ва-ва-ва», не зумів витиснути з себе ні звука. Слинько співчутливо глянув на свого начальника, і цілий вус його ворухнувся від невиразного посміху. Рішуче опустив руки.

— Чорт з ними. Перетерплю.

І почав розповідати.

Але перетерпіти було нелегко. Мало не щохвилини Слинько припиняв свою розповідь, щоб подмухати на руки.

Сталося це під час другого випускання кубових решток з першого корнюра. Коли б то був не найближчий до виходу корнюр (перед ним жодного приладу, лише трохи простору та мур), краще не думати, чим би все закінчилось. Якесь стерво, заскочивши до цеху, зіпсувало першу трубу, що потрапила йому на очі. А це — хвилинна справа. Треба вечірню зміну розпитати, як воно прогавили. Захопились, мабуть, новинами, що надходили сюди з ідаліні... Перше випускання — воно відбулось, як тільки заступили — провадив Слиньків підручний. Він і звернув увагу на те, що труба з вентилем начебто розхиталася: дрижть, ба навіть деренчить потихеньку. Тому закінчив випускати сам Слинько. Кінець випускання — найнебезпечніший: в трубу проривається пара, струшує її. І старий апаратник наказав підручному як слід підтягти муфту. Той наказа виконав. І все обійшлося б, якби не була пошкоджена гвинтова нарізка і в муфті, і на трубі.

Удруге кубові рештки Слинько випускав сам. Перед тим уважно оглянув сполучення вентиля з турбою. Усе нібито було гаразд. Вентиль він відвертав з підвищеною обережністю. Труба навіть не здригнулася. Потім рука Слинька — він ні на мить не випускав з неї ручки вентиля — відчула, як пара прорвалася в трубу раз... удруге. Він почав помалу завертати вентиль.

І тут раптом бабахнуло, неначе з тридюймівки. Перед очима апаратника спалахнуло полум'я...

Та Слинько не розгубився: закрутів вентиль до відпору.

Це ж просто щастя, що пошкоджено було сполучення крана зі збірником, а не з корнюром. Його, Слинька, вбило б на місці, і тієї ж миті вибухнув би корнюр...

Слинько гукнув Давидові Марковичу, щоб припинили подавання масла до першого корнюра, і той сам киув-

ся до регулятора. А апаратник стрибнув через полум'я до збірника, бо з нього через розірвану трубу кубові рештки виливались назовні і, нагріті до трохсот градусів, спалахували від стикання з повітрям. Він чимсь заткнув трубу; здається, своєю шапкою.

Хтось у паніці вибіг з цеху, заверещав. Ale то був єдиний боягуз. Через нього й тривога знялась. A втім, вийшло на краще: самі дистиляційники з пожежею не впоралися б.

Мабуть, затикаючи отвір у збірнику, Слинько й попік свої руки. Ale тоді він цього не помітив. Адже на підлогу вилилося принаймні з півсотні літрів палаючої рідини,— треба було її гасити. Слинько зірвав з себе піджак, почав бити ним по вогню, намагаючись не підпустити його до приладів. Дехто приєднався до нього. Інші за наказом Давида Марковича кинулись на подвір'я — до ящиків з піском.

To була майже безнадійна боротьба: кубові рештки швидко розтікалися, полум'я примушувало людей відступати.

Ale справжній жах пройняв людей лише тоді, коли з десятка вогнегасників, що висіли в цеху, запрацювало лише три, та коли виявилось, що в біжніх ящиках піску нема.

— Попсовані вогнегасники, ані жмені піску,— ви розумієте, як здорово все було підготовлено? Тут рука дуже досвідченого ворога! A mi — гаволови.

Був момент, коли навіть Слинько ладний був кинути свій піджак — він уже тлів у нього в руках — і побігти світ за очі. Врятував усе Давид Маркович. Він раптом гукнув: «За мною!», а коли четверо робітників вискочили за ним на подвір'я, він уже копав ґрунт. Звідки взялась лопата — невідомо. Землю набирали в піджаки, в шапки, навіть у пригорщі. Одним Розенберг накидав, другі нагрібали її прямо з-під лопати. Тут підбігли Васюта, Частій та Саня, теж почали збивати полум'я, носити землю. Звідкись узялася друга лопата. Земляними валками перегородили дорогу вогню, почали наступати на нього.

Не вірилось, що така крихкотіла людина, як Давид Маркович, може так швидко орудувати лопатою. От тільки поздирав він собі шкіру з долонь. Правда, йому допомагав Данило Максимович. Він же керував і наступом на полум'я.

Робітники інших цехів почали збігатися, тільки-но загудів гудок. Притягли ящики з піском, принесли вогнегасники. Зайнялись були двері. Їх миттю зірвали, засипали.

— Одне слово, гудок ще гудів, коли все було закінчено.

В міру того, як Слип'ко розповідав, коло слухачів чимраз тіснішало. А закінчив він,— на нього посыпались схвилювані запитання. Та він знов почав дмухати собі на руки.

Прибіг нарешті лікар.

Він лише глянув на дистилляційників і зажадав, щоб усі вони негайно йшли до амбулаторії. Попросив Каринського послати по медсестру.

Охочих стати до роботи замість попечених та поранених серед прибіглих з селища знайшлося куди більше, ніж було треба. Інші тут же почали вигрібати з цеху землю. Знайшлися і ремонтники. Коли Каргат слідом за всіма виходив з цеху, сюди вже несли нову трубу. Ремонтники пообіцяли: найбільше за годину перший корнюр знов почне працювати.

Каргат ніяк не міг взяти себе в руки. Він зібрав усі свої сили, щоб стояти нерухомо, слухати розповідь Слип'ка з таким же нерухомим обличчям, з яким слухали його всі, навіть Васюта. Та все в ньому кипіло. До нестягами розболілась голова. Здавалось йому,—всі немовби байдуже ставляться до такої жахливої події, як спроба висадити в повітря завод. Ніхто ж навіть не ворухнувся, коли стало ясно, що аварія корнюра — не нещасливий випадок, а підступно продумане й досконало підготовлене шкідництво. І, можливо, сам шкідник стоїть серед тих, хто слухає Слип'кову розповідь. А надто дратував Каргата головний інженер: дурниці йому досить, щоб полізти на стіну, а зараз такий у нього вигляд, наче нішо його не обходить. І — ні пари з уст. Зрідка лише раптом затремтять у нього губи. Каргат був певний, що ніхто — ні директор, ні секретар партколективу, ні головний інженер — не вийде з цеху без того, щоб не викрити злочинців. Та як тільки лікар повів попечених до амбулаторії, Каринський теж похапцем попрямував до виходу з заводу. Вийшли з цеху і Васюта з Русевичем, мовчки спинились перед подвір'ям. Тільки Петров скурбовано обійшов усі ящики, в яких мав бути пісок. Ходивши, похитував головою, щось люто буркотів собі

під ніс, а підійшовши до Васюти й Русевича, так нічого їм і не сказав.

Каргат і собі підійшов до них. І хоч аж пекло його бажання крикнути щось таке, від чого і головний інженер, і секретар партколективу вмить утратили б оцю незрозумілу рівновагу, він навіть рота не розтулив.

Васюта здогадався, що Каргат не в собі. Він одвів його вбік і тихо порадив:

— Зараз ні про що не кажіть і не розпитуйте. Вс буде в порядку... Застебніться краще. Адже ж третя година ночі — не жарко, а ви аж мокрій. Ще застудитеся... — І лише тепер помітив, що голова у Каргата перев'язана.— А з вами що трапилося?

Каргат роздратовано відмахнувся:

— Не про те зараз йдеться!

— От бачите, в якому ви зараз стані,— докірливо сказав Васюта.— Справді, пішли б ви додому.

Каргат одступив од нього на крок.

— Як ви можете...

Знов Васюта не дав йому закінчити.

— Одне я вам скажу зараз, Миколо Дмитровичу,— прошепотів він.— Про причини цієї події я й Каширський знаємо значно більше, ніж ви. Скажу навіть, що велика частка вини лежить на нас особисто. Не догляділи... Згодом я вам усе розповім... Саме тому, що ми занадто схильовані зараз, до слідства нам краче не братися. Слідство розпочнеться дуже скоро. І провадитимуть його ті, хто вміє це робити...

— Ну да, а за цей час усі кінці будуть сховані...

— Не підвищуйте голосу, Миколо Дмитровичу. Смію вас запевнити: ті, хто вдався до такого злочину, сподіваються, що й так усе добре сховано, що вони наставили нам носа. Але ми не такі сліпі, як це їм здається. І як чомусь здається вам... Сьогоднішній день ще не закінчиться, як ми їх...

— Якщо чекати на закінчення сьогоднішнього дня,— в'їдливо кинув Каргат,— і терпіти невтручення в справи заводу з боку...

Васюта схопив його за руку, боляче стиснув.

— Мовчіть! Без прізвищ поки що. Не будьте дурнішим, ніж наші вороги. Ідіть додому та поспіть.

Було в його обличчі щось таке, що Каргат не став більше сперечатися. З пересердя повернувся до про-

хідної. І побачив, що до нього наближається стурбована Лара.

— З вами щічого? — ще здалеку крикнула вона.

Васюта перевів подих.

— Оце я розумію! — вигукнув він. — Оце справжнє піклування про свого начальника. Забирай його звісі, та швидше. Щоб духу його тут не було.

— Я бігла за вами, Миколо Дмитровичу, — сказала Лара, підійшовши. — Бачила, як ви знову з кимсь почали битися. А потім — на завод пропускали лише чоловіків. Сергій Павлович, коли вийшов, дозволив мені пройти сюди. Після того як я розказала йому про ваші сьогоднішні пригоди.

— Знову з кимсь бився? — повторив Васюта. — Знаю?.. Якісь пригоди... А вперше з ким Микола Дмитрович бився?

— Не бився, — буркнув Каргат, — а тяг сюди якогось боягуза.

— А перед тим Миколі Дмитровичу розбили голову, — сказала Лара.

Васюта аж відступив від неї.

— Хто? Як?

Каргат ще раз спробував відмахнутися:

— Та не про те ж ідеться!

Але Лара вже розповідала про пережите дві години тому.

— Та-ак, — крізь зуби вицідив Васюта. — А ви, Миколо Дмитровичу, мовчите? Так хто робить чи не все для того, щоб ці спритні падлюки сховали кінці в воду?.. А вони таки спритні. Кілька одночасних ударів, виходить. Н-ну... Голоси, кажеш, добре запам'ятала?.. Так от що. Зараз же веди Миколу Дмитровича до амбулаторії. Перекажи лікареві, щоб він добре оглянув його й приніс мені акт про цей огляд. А потім одведи свого начальника додому, і щоб він нікуди звідти не виходив, аж поки до нього не прийдуть... Ну, марш!

Підштовхнув Каргата й дівчину в напрямку до прохідної, а сам знову підійшов до Русевича й Петрова, оточених уже невеликим натовпом. Пробираючись крізь натовп, Васюта почав гнати всіх з подвір'я.

Каргат глибоко зітхнув. Йому здалося, що він заспокоївся, оскільки, звісно, може заспокоїтися людина через чверть години по тому, як минула смертельна небезпека. Він нічого не сказав, коли Лара взяла його під

руку й повела до прохідної. От тільки біль у голові став зовсім нестерпний.

Ім довелося пройти мимо Петрова й Русевича. Вони понуро поглядали один на одного. Коли Каргат минув їх, Петров тихо сказав:

— Найбільше мене дивує, куди подівся пісок. Вчора перед парадою я всі ящики оглядав. Вони були повні.

Каргат спинився: що відповість на це Русевич?

— Так, пісок був,— кивнув той.— А дивуватися... На заводі ж такий гармидер... Охоронники, мабуть, так само не про свої обов'язки дбають, а про вашу раціоналізацію.

Хтось ззаду Каргата бухнув і неголосно, але виразно кинув:

— Атож, замітай сліди! А хто ще вчора вранці розпорядився посыпти подвір'я піском? Мовляв, Перше травня незабаром...

Каргат оглянувся, мов опечений. Якийсь робітник розлючено вступився в головного інженера. На обличчі його, змішавши з рудими смугами заводських рідин, запеклася кров. Кров'ю ж були забризкані вуси й сорочки... З тих, очевидно, хто допомагав дистиляційникам гасити пожежу.

Певний, що міцно тримає себе в руках, а сказане Русевичем анітрохи його не зачепило, Каргат ступнув до головного інженера. Щосили схопив його за лікоть, повернув до себе обличчям. Гадав, що вимовить спокійно, а з горла вирвалось хрипіння:

— Ні, не пощастиТЬ вам перекласти своєї вини на інших! За все будете відповідати!

Русевич перелякано відсахнувся од нього.

Підскочив Васюта, схопив Каргата за руки, намагаючись відтягти від Русевича.

— Ви знов?

— Миколо Дмитровичу, та що з вами? — скрикнула Лара, ставши між ним і головним інженером.

Каргат не помічав їх. Схиливши голову, мов бик, він підступив до Русевича ще ближче, мало не буциув його в груди. І вже з одвертою люттю закричав:

— Не прикідайтесь безгрішним ягням! Я зірву з вас маску! Всі побачать, що ви за птиця!

Отяминувшись від несподіванки, зрозумівши, що кричить Каргат, Русевич зблід від обурення. Вхопив Каргата за плечі, немовби для того, щоб кинути його собі під

ноги. Та погляд його зустрівся з поглядом Васюти. І він лише злегка відштовхнув Каргата, повернувшись до його спини.

Васюта підхопив Каргата. Однією рукою притис його до себе, другою затулив йому рота. Силоміць потягнув його геть.

Коли вони вибралися з натовпу, Лара схвильовано сказала:

— Даниле Максимовичу, спиніться на хвилинку. Я скажу вам щось. І Миколі Дмитровичу. Він миттю отямиться, якщо не зовсім ще з'їхав з глузду.

Та Васюта відтягнув Каргата ще далі. Лише тоді виконав Ларине прохання.

— Ні, я цього так не залишу! — зараз же зарепетував Каргат. — Я виведу на чисту воду цього типу! Невже ви, Даниле Максимовичу, не помітили...

Лара вдавила в його долоню свої нігті з такою силою, що Каргат замовків і повернувся до неї. Дівчина була розлюченна ще більше, ніж він: аж слізози виступили.

— Тепер і я бачу, що ви... ви інколи найпростіших речей не розумієте! — крикнула вона.

Каргат вперто заперечив:

— Але ж він...

— Спершу мене вислухайте! — крикнула Лара ще голосніше, та далі заговорила тихо. — Той, що сказав про Русевича, — саме він кинув до вашого вікна каменюку. Я впізнала його голос. А ви не дали мені розглядіти його. Поки ви казна-чого наскіпувались на Валентина Модестовича, той бандит зник.

Каргат розгублено закліпав очима.

Васюта важко поклав йому руку на плече.

— От бачите, Миколо Дмитровичу, не завжди-таки ви робите те, що слід робити. Зовсім не впізнаю вас сьогодні. Я звик до того, що спершу ви думаете, а потім уже щось починаєте... На ваше щастя, я так само чувте, що було сказано за вашою спиною. І встиг розглядіти того, хто говорив. Більше того, я знаю, що заюшив його Віктор Михайлович, коли він тікав з заводу під час тривоги... Дійшло тепер до вас, що вас спровокували? Розумієте, що треба прикусити собі язик?.. Ех, ви...

Представники слідчих органів примчали через півгодини після тривоги. Було їх четверо. Вони детально оглянули дистилляційний цех, а потім двоє з них засіли в завкомі й приступили до допитів.

Русевича попросили поки що з заводоуправління нікуди не виходити. Але першим допитували Слинька, другим — Розенберга. Вони прийшли з амбулаторії — лікар щойно закінчив їх перев'язувати. У апаратника було забинтовано все обличчя, тільки одне око та рот зосталися вільні. І в обох з рукавів замість рук виглядали великі білі кулі.

Далі допитували Каринського й Васюту — обох разом. Тримали їх довго. Від слідчих вони вийшли, коли зовсім уже розвиднілося.

Побачивши, як схвилювано походжає коридором Валентин Модестович, Каринський перейняв його, дружньо поплескав по плечу.

— Тепер ідіть ви. А після допиту я на вас чекатиму в себе.

Допит тривав не дуже довго. Хоч і дерло в горлі від хвилювання, хоч і не знав Валентин Модестович, куди подіти руки, він сумлінно розповів про події минулої ночі. Слідчі вислухали його доброзичливо, не перебиваючи. Коли він замовк, вони задали йому кілька запитань. Потім один з них, старший віком, чи то спитав, чи то підтверджив:

— Отже, ви все сказали...

— Здається,— не зовсім упевнено кивнув Валентин Модестович.— Можливо, я згодом ще щось пригадаю. Я в такому стані зараз...

— Розумію,— кивнув слідчий.— Ви ж цілу ніч не спали. Раджу вам одпочити. А потім, можливо, ми ще з вами зустрінемось. Постарайтесь пригадати і такі дрібниці, яким ви свого часу не надавали значення... Бувайте здорові. А якщо інженер Маєвський уже тут, перекажіть йому, будь ласка, що ми його ждемо.

Маєвський був тут. Його першого побачив Валентин Модестович, вийшовши від слідчих. Він стояв у коридорі разом з Петровим і Қаргатом. Петров розповідав йому про пожежу, а він сполохано похитував головою, раз у раз примовляючи «ай-ай-ай!» і шумно захоплюючись героїзмом робітників. Погляд його весь час перескачував

з одного на другого, і Валентинові Модестовичу чомусь здалось, що не так розповідь Петрова цікавить Маєвського, як ставлення обох інженерів до його вигуків та захоплення.

Коли Валентин Модестович переказав йому запрошення слідчих, Маєвський широко розвів руками:

— А що я їм можу сказати? Вночі я нічого не чув: взагалі сплю як убитий. Був страшенно здивований, коли мене раптом розбудили, сказали, щоб я негайно йшов сюди. Для мене все це — така несподівана новина... Між іншим, Валентине Модестовичу, ви не помітили, скільки часу минуло між тим, як ми розпорошились і початком пожежі?

— З чверть години,— подумавши, відповів Русевич.— А може...

— Правильно, а може, й більше,— перебив його Маєвський і переконано додав: — Напевно, більше. Словом, я спав першим, найміцнішим сном, коли зчинилася тривога... Ну, послухаємо, що нам скажуть представники слідчих органів.

Він шумно зітхнув і, посміхнувшись інженерам, не поспішаючи подався до завкуму.

Валентин Модестович розгублено провів його очима. Він хотів сказати: «А може, й менше». І тепер його вразила думка: справді ж бо, дістatisя селища, роздягтися, лягти, заснути першим найміцнішим сном — навряд чи вистачило б на це чверті години. Хто ж помилився: він чи Маєвський?..

Русевич мимоволі ступнув до дверей, за якими зник його друг.

— Валентине Модестовичу!

Гукав Каргат. Голова молодика була перев'язана акуратніше, ніж уночі, а обличчя його ще більше посіріло. Зате в очах його виразно проглядала ніяковість. Бачити Каргата в замішанні... гм...

— Я вас слухаю,— холодно відказав Валентин Модестович.

— Коли можете, даруйте мені нічний вибрік. Я дуже шкодую...

— Я теж,— ще холодніше кинув Валентин Модестович і, обійшовши Каргата, попрямував до директорського кабінету.

Сергій Павлович сидів за столом. Перед ним лежала та сама папка, що й уночі, тільки розгорнута вона була

вже не на першій сторінці. Він уважно перечитував Каргатову писанину. Який це вже раз? І навіщо?.. Тим же жестом, що й уночі, Каринський запросив Валентина Модестовича сідати. А потім підпер голову долонями й почав:

— Я гадав, що ми почнемо сьогодні зранку. Але дозведеться відкласти це до початку другої зміни. Нічна пригода хоч і не порушила наших намірів, та відібрала чимало часу. Усім нам треба трохи відпочити, а особливо вам. Після нашої розмови ви поспіть, бо без цього ви навряд чи простудієте цей документ з максимальною увагою та підготуєте всі потрібні розпорядження.

Валентин Модестович не дуже дослухався до слів і тону директора. Тому нічна радість знову спалахнула в ньому. Не тим жарким полум'ям, правда, та все ж таки... Він присунувся до Сергія Павловича ближче.

Каринський поклав на папку руку.

— Отже, все, що написано тут, починаючи з другої години сьогоднішнього дня, стає програмою наших дій. І нас з цього вже нічим не зіб'еш! Віднині обговоренню підлягатимуть лише ділові, бездоганно вмотивовані зауваження щодо цього. Повторю: ділові, а не такі, якими ви, Валентине Модестовичу, вчора до півночі дражнили виробничу нараду.

...Валентин Модестович не послухав поради Каринського — після розмови з ним не пішов додому, а сховався в своєму службовому кабінеті. Двічі повернув ключ у замку. Мало не впав у крісло коло столу...

Скільки часу просидів він,— хтозна. До нього стукали, гукали, віл мовчав. Кілька разів настирливо дзвонив телефон,— він навіть не оглядався на нього.

Перед ним лежали Каргатові висновки, очі його бігали по рядках, рука інколи перегортала сторінки. Але схаменувшись, Валентин Модестович ловив себе на тому, що дивиться або на свою чорнильницю, або на якусь плямку на стіні. Пошепки вилаявши, він повертається до першої сторінки, рішуче схилляється до неї і... переставав її помічати.

Знов і знов переживав він свою розмову з директором. Знов і знов поставало перед ним втомлене обличчя Каринського,— воно ніяк не клейлося з тими вбивчими словами: «...якими ви вчора до півночі дражнили виробничу нараду».

Якби в ту мить знову долинув гуркіт вибуху, це не вразило б так Валентина Модестовича. А втім, і цього разу гримнуло: хрипко, переривисто загудів гудок — та-кий гучний, що від нього заболіло в ушах, а шибки за-деренчали, як уночі. Знову Русевич обома руками вче-пився в край стола.

То був перший гудок. Пів на шосту. Промайнула ні-сейтна думка: скільки разів збирався змінити цей спра-цьований гудок на інший — мелодійний та поетичний, як, скажімо, гудок чорноморського теплохода... І вже згодом Валентинові Модестовичу пригадалося, що до другої години, коли завод почне повернати на новий, чу-жий йому шлях, лишилося вісім з половиною годин. Ві-сім годин і тридцять хвилин, щоб довести те, чого він так і не зумів довести протягом чи не двох місяців!

Гудок ревів довго, нé давав зосередитися. А коли ста-ло тихо, Валентин Модестович не сказав, а пролепетав:

— Ale ж учора на нараді...

Не так, не те! Гордо піднести голову, піти геть, не розтуливши рота,— от що треба було зробити!

А на оте безпорадне лепетання Каринський мав го-тову відповідь:

— Учора на нараді всі ми чекали від вас ділового ви-ступу. Ми хотіли почути не ображену людину, а голов-ного інженера. Вам були дані всі можливості для цього... Та краще б ви мовчали!

Аж тепер, казна-скільки просидівши в себе, зрозумів Валентин Модестович, що означали ці слова, пригадав, скільки гіркого розчарування вклав у них Сергій Пав-лович. А тоді лише остання фраза проникла до його сві-домості, але її змісту він одразу не добрав. Машиналь-но спитав:

— Чому?

Сергій Павлович, видно, зрозумів, яким громом серед ясного неба було його розпорядження для Русевича, і відповів не так суворо:

— Я не хотів би витрачати час на подібні розмови. Надто його у нас мало. От коли ви прочитаете цей до-кумент, продумаете його, свою поведінку останніми тиж-нями, події минулой ночі...

А придивившись до Русевича уважніше, він журно схилив голову. Проте голос йому знов зазвучав суворо:

— Гаразд, давайте про все зараз, щоб більше вже до цього не повернатися... Валентине Модестовичу, півтора

місяця я ждав, що ви й Микола Дмитрович дійдете згоди. Цього не сталося. Хто вине у цьому? Почасти і я. А найбільше ви. Ви ж пікому нічого не доводили. Ви ж тільки ображались та ховалися в сублімації. Позавчора ввечері Каргат ще раз спробував порозумітися з вами. А ви... Я все бачив. Ви навіть не ознайомилися як слід з його проектом, одмахнулись од нього, мов од набридливої мухи. А вчора... Так і лишилося незрозумілим, чому ви вимагаєте кілька мільйонів на реконструкцію нашого заводу і з піною на губах відкидаєте те, що майже нічого нам не коштуватиме, а дасть ті ж самі, коли не більші, наслідки. Відкидаєте те, що захопило кращих наших людей, ідете проти їх законного бажання відчути себе творцями, заперечуєте останні досягнення науки... До півночі чекав я вчора, коли ж прокинеться в вас інженер, коли почне промовляти ваш двадцятирічний досвід. А побачив лише те, що вас засліпила безпідставна ненависть до Каргата. Я й досі ще хочу думати, що це у вас тільки безпідставна ненависть. Тим-то я й кажу вам, що далі ми чекати не можемо й не хочемо. Ось вам програма. Будь ласка, виконуйте її в цілковитій згоді з її авторами. А складали її не тільки Каргат та Петров...

Не все ще було втрачено. Треба б перебити цю образливу промову, заявити про своє небажання слухати її і взагалі працювати в таких умовах... Та мало хіба можна було зробити такого, що, на жаль, спадає на думку чомусь потім, коли вже пізно! А тоді Валентин Модестович знову залепетав:

— Але ж нараду ще не закінчено...

Так можна втратити всяку пошану до себе!

І знову Русевич почув безжалісний голос Каринського, що вичитував йому, мов хлопчиськові:

— Ми закінчимо її слушного часу. Вчора я припинив її, щоб завод не зостався без головного інженера. Я дав вам змогу ще раз про все подумати, перебороти свою нерозумну затятість. Я хочу, щоб ви разом з усіма нами пішли тим шляхом, який обрали передові люди заводу. А якщо вам раптом спаде на думку подати мені заяву про ваше звільнення, то такої заяви я від вас не прийму. Так і знайте.

Аж он коли у Валентина Модестовича прокинулось обурення. Він скочився з стільця, рішуче ступнув до дверей.

— Валентине Модестовичу! — Каринський стукнув долонею по столу. — Спершу ви вислухаєте мене до кінця.

Нова помилка: Русевич повернувся. Щоправда, не сів. Та яке це має значення?

— Вчора на нараді,— ще суворіше сказав Каринський,— вас дехто підтримував. Кілька інженерів. Та лише двоє з них хіміки. А то — механік, економіст... Не вистачало, щоб іще Маевський виступив... І групка робітників. Ви знаєте, що то за робітники?

Аж он коли Валентин Модестович відповів палежним тоном. Дивлячись поверх директорової голови, він недбало кинув:

— Очевидно, ті, кого Каргатові не пощастило запаморочити своїми витівками.

— Між ними жодного кадровика. Чорнороби та будівельники з новобудови. А вони на пропозиціях Каргата розуміються приблизно так, як ми з вами на ескімоській мові. Вас це не дивує?

Русевич промовчав.

— А мене здивувало... Чи відомо вам, Валентине Модестовичу, що робиться тепер на селі? Знаменні події там відбуваються. Партия і Радянський уряд взяли твердий курс на колективізацію сільського господарства, на ліквідацію куркульства. Куркулі тікають з сіл. Частина їх приходить на заводи, гадаючи сховатися, пережити лиху годину, а при нагоді й нашкодити. Легше їм тут свою лють зірвати.

— Газети я читаю, Сергію Павловичу.

— Але про події на селі думаете стільки ж, скільки й про події в Антарктиці. От і доводиться нагадувати вам, що найближче від нас село — за десяток кілометрів... Втікачі з сіл — тобто, куркулья — є, безперечно, й на нашему заводі. Ми не завжди маемо змогу виявити їх. А з робочою силою у нас — ви самі знаєте, яка скрута. Подумали ви хоч раз, що за настрої в тих людей? А куркулі переконалися: не тільки у них вдома — всюди відбувається те, від чого вони гадали втекті. Ще ясніше їм стало: повороту до колишнього не буде, не дадуть їм спокійно переждати, поки там, у дома, бог натягне на кисіль шкурку. І, звичайно, вони підтримують тут усякого, хто виступає проти нового. Підтримують воно й вас. Їм байдуже, що ви зовсім не вважаєте їх за

своїх однодумців. Ви хочете, щоб коло вас нічого не змінювалось, і ти цього досить.

Ставити поряд якихось там куркулів і чесного радянського інженера? Ні, це вже занадто! У Валентина Модестовича аж серце спинилось від обурення.

— Та як ви смієте? — закричав він.

Соннота зникла з очей Каринського.

— Хочете ви цього чи ні, а об'єктивно виходить так. І підтримують вони вас не тільки криками на нараді. Вони намагаються дати вам сильніші козирі. Скажіть щиро, Валентине Модестовичу, коли вночі ми з вами прибігли до дистилляції, чи не було першою вашою думкою: аварія — це наслідок підвищення температури й тиску в кориорах і, значить, відповісти за це повинні Каргат і Розенберг? Я не кажу, що ви зраділи з цього. Боронь боже. Та коли прибіг Микола Дмитрович, я бачив, як зловтішно ви зиркнули на нього. Якби Слинсько не довів, що тут шкідництво, я певний,— у всьому ви обвинуватили б Каргата, Розенберга й того ж таки Слинська... Звичайно, ті, хто зіпсував трубу, хотіли весь завод висадити в повітря. Та раділи б вони й тоді, коли б дали вам саму тільки змогу обвинуватити в аварії наших передовиків. Признайтесь, Валентине Модестовичу, ви зробили б це з задоволенням... І ще один козир намагались дати вам ті людці. Сьогодні вночі троє невідомих пробували напасті на Миколу Дмитровича. Ми про це дещо знали. Та запобігти нападові, на жаль, не зуміли. Ви, мабуть, помітили, що в Миколи Дмитровича перев'язана голова. Рана така, що лікарі довелось наскласти три шви. І він вимагає, щоб Микола Дмитрович лежав.

Каринський одвернувся до вікна. Його лице з суворо стуленими губами стало нерухомим. Тільки ніздрі злегка роздувались.

Кілька секунд Валентин Модестович не міг одвести від нього ошелешеного погляду. Мішком опустився на стілець. Він не любив Каргата — вірно! Він уперто боровся проти його витівок — правильно! Але зичити йому такого... Та не далі ж, як сьогодні вночі, він вирішив залишити цього молодика на заводі! І рішення свого не змінив, хоч і справді в дистилляційному цеху на мить здалось йому, що аварія — результат Каргатової зухвалисті.

— Сергію Павловичу! — в розpacі крикнув Валентин Модестович.— Невже ви гадаєте...

— Ні, не гадаю,— відказав директор.— Не розмовляв би я тоді з вами й не доручав би вам здійснювати цей план рационалізації. Я хочу, щоб ви зробили з цих подій належні висновки для себе.

Каринський говорив спокійно, немовби нічого не залидав головному інженерові. Та хіба ж не ясно, що вина за ці злочини якоюсь мірою лежить на Валентинові Модестовичу? Адже вчора на нараді в запалі суперечки він допустився кількох таких висловів, що їх справді дехто міг сприйняти як заклик до знищення Каргата. Тільки ж і йому погрожували вчора. І йому кричали чимало образливого, глузливого...

Але ж ніхто не спробував проламати йому голову!..

У Валентина Модестовича затуманилось в очах. Ка-ринський начебто поплив убік, перед очима загойдалось обличчя Черевика; на ньому застиг той запобігливий, змовницький усміх. Хто він такий? Звідки взявся на заводі?

А Маєвський? «В їхньому таборі паніка. Вам ніхто ні в чому не перешкоджатиме». Коли казав це Маєвський, в його очах виразно мерехтів вдоволений сміх. Він також зінав, що ранком головний інженер матиме «сильні козирі»?

І чому обидва вони хотіли, щоб головний інженер пішов спати? Для того щоб він ні про що не здогадався, не перешкодив їм?

Тільки тепер, у себе в кабінеті, Валентин Модестович зібрал ці розпорощені, одчайдушні запитання. А під час розмови з Каринським вони кружляли, мов у вихорі. Ні на одне не знаходилося відповіді. І Валентин Модестович сидів тоді, ледве переводячи подих, боячись поворухнутися.

Не скоро повернулась до нього здатність говорити.

— Все це так страшно... Моя провіна така велика...— Валентин Модестович спромігся зібрати рештки сил.— Я розумію: лише одним можу виправдатися в ваших очах. Ні, я не вірю, що ваше розпорядження — доцільне. Та я все ж таки виконаю його... У згоді з Каргатом. Виконуватиму його сумлінно. А не приведе це до бажаних вам наслідків,— ви ясно побачите, що не моя то вина.

Каринський підвісся, подав йому руку. І голос його став мало не дружній.

— Більшого я від вас сьогодні і не вимагаю, Валентине Модестовичу. Але вірю,— настане-таки день, коли, побачивши перші наслідки цього плану, ви захопитесь ним.

— Як і досі, я працюватиму сумлінно,— машинально повторив Валентин Модестович, кволо потискуючи директорові руку.

ДВА ФАКТОРИ

Знову постукали в двері, і знову Валентин Модестович притайся.

Уже минуло казна-скільки часу. До години, коли план Каргата повинен стати для головного інженера програмою, лишилося зовсім мало. А цей клятий документ ще й досі не прочитаний. І лінія поведінки не продумана... Розпорядження Каринського, напевно, знають уже всі. По всіх закутках заводу тільки й розмов, що про цілковите фіаско головного інженера. Всі тепер пильно стежитимуть за кожним його рухом, прислухатимуться, як звучить його голос, вбачатимуть чортзна-що там, де нема нічого...

Яка це ганьба! І в отаких умовах він повинен працювати сумлінцю... Та тут псом завиєш!

Перший стукіт був делікатний. У друге постукали вже кулаком.

Хоч головою, а двері не відчиняться!

Валентин Модестович заткнув вуха пальцями, ще раз схилився до друкованих на машинці аркушів. Він не зрушить з місця, аж поки з усією увагою не перечитає ці десять чи дванадцять — а справді, скільки їх? — сторінок.

Третій стукіт так само був кулаком, але щосили. Потім долинув схильований крик:

— Валентине Модестовичу!

Голос Маєвського. Що йому треба?

— Валентине Модестовичу! — не вгавав Маєвський. — Я знаю, що ви тут. Якщо ви не відчините, я виламаю двері!

Валентин Модестович здивовано підвів голову. Якщо Маєвський, завжди підібраний, урівноважений, отак

воляє,— мабуть, сталося щось падзвичайне.. Але хай там хоч що,— не до Маєвського зараз. І треба, щоб він це второпав!

Валентин Модестович повернув ключ у замку: не крізь двері ж одповідати!

Тільки клацнув замок, Маєвський вдерся в кабінет. Бистрим занепокоєним поглядом окинув зсутулену постать головного інженера.

— Що ви тут задумали?

Русевич не зрозумів.

Маєвський прихилив двері й повторив:

— Що ви задумали, я вас питаю?.. Дзвоню телефоном — піякої відповіді. Прибіг сюди, стукаю раз, удруге, аж руку відбив... Голову можна втратити... Що з вами, Валентине Модестовичу?

— Єдине, чого я хочу зараз,— намагаючись вимовляти слова твердо, відповів Русевич,— щоб мені дали спокій.

На Маєвського це не вплинуло.

— Добре, якщо тільки так. Я боявся, що нічні події та божевільне розпорядження Каринського вплинули на вас гірше. Бачили б ви, який фурор викликало оте розпорядження серед учораших горлохватів! Хтось уже повіссив па прохідній плакат: «Очистимо наші ряди від шкідників та бандитів!» Каргат бігає по цехах, демонструє перед усіма свою перев'язану голову, хоч лікар начебто звелів йому лежати... Ну, а коли вам серед цього божевілля потрібен тільки спокій, то ви, очевидно, стараєтесь знайти вихід. Чи можна взнати, що ви придумали?

Валентин Модестович промовчув. Та цього було замало, щоб припинити балаканину Маєвського.

— А розпорядження Каринський дав сьогодні — мало сказати божевільне. Звичайно, від таких ортодоксальних комуністів, як наш директор, тільки такого й можна чекаги. Однаке, признаюсь, ця зухвалість була для мене дещо несподіваною. Така увага до кожного вашого слова вчора і раптом — нá тобі!.. А втім, даруйте. Відоме арабське прислів'я рекомендує: коли не знаєш, що робити, спитай поради у дружини, а зроби навпаки. Якщо розпорядження недавнього вальцовальника розгляdatи з цих позицій, то в ньому є певний сенс.— Маєвський хмікнув і, відрубуючи кожне слово, закінчив: — Чи не здається вам, Валентине Модестовичу, що ви нині ви-

ступаєте в незавидній ролі арабської жінки? І як — чи задовольняє вас подібна роль? Коли надінете чадру?

Часто їй подовгу розмовляючи з Валентином Модестовичем, ставши останнім часом найближчим його порадником, Маєвський знов, як озветься його співбесідник на таке глупливе запитання. Спершу він рознервується, вибухне фейерверком гнівних слів і, роутративши в них себе, почне згоджуватися з усім. Що завгодно можна тоді йому навіяти.

Але Маєвський не знов, про що сьогодні вперше подумав Валентин Модестович.

Глянувши на свого приятеля так, наче перед ним стояла чужа людина, головний інженер з несподіваною неприязнню спитав:

— В якій справі я вам потрібен?

Лиш на мить це збентежило Маєвського. Та тут же він засміявся, ніби Валентин Модестович сказав щось дотепне, і вкрадливо промовив:

— Не ви мені, а я потрібен вам зараз, любий мій Валентине Модестовичу. Отож насамперед заспокойтесь і — побесідуємо. Тільки не на порозі.

Намацавши ключ за спиною, він замкнув двері й рушив прямо на Русевича, примушуючи його відступати до стола.

Не в такому стані був Валентин Модестович, щоб дати цьому нахабі належну відсіч. Проте поглядав він на Маєвського не без цікавості: ніколи ще не бачив його таким рішучим.

Присунувши стілець, Маєвський сів і, не чекаючи, поки головний інженер теж сяде, почав з поблажливою іронією:

— Спочатку давайте зробимо коротеньке резюме... Виходить, вас учора просто піддурили. А піддутивши, поставили в такі умови, що ви змушені були не погляди свої відстоювати, а відкидати ті безглузді обвинувачення, якими вас з такою охотою й насолодою обсипала наша чернь. В таких умовах, ясна річ, навіть людина з ангельською вдачею обов'язково втратить рівновагу й наговорить злого. Між іншим, не думав я, що на нашому заводі так багато черні та ще такої садистичної. Основна хімія — така, здавалось би, інтелігентна галузь промисловості... Каюсь, і я не врахував учора, що дискутувати з чернью — найменше нерозумно. Не відразу розібрався в обстановці. Але далеко не все втрачено...

Русевич машинально кивнув. Він зовсім не слухав Маєвського.

Надто багато довелось йому вислухати подібних тирад (щоправда, досі Маєвський висловлювався не так одверто й гостро), надто часто він некритично ставився до порад свого приятеля. І ні разу не замислився над тим, чому саме завідувач відділу капітального будівництва став його наперсником.

Ну, певність Маєвського, що Каргат рано чи пізно зірветься, ну, його життєвий досвід, ну, його солідарність у всьому з Валентином Модестовичем... І тільки? Невже самої солідарності першого-лішого зустрічного досить, щоб боротися проти Каргата, до зубів озброеного — хай лише теоретичними, та все ж таки знаннями?

От у чому одна з найгрубіших помилок Валентина Модестовича. Божевільним маренням Каргата він повинен був протипоставити перш за все холодний розрахунок, тверезу практичність, свій досвід. А він не вигадав нічого кращого, як у всьому йти за порадами цього універсального підлабузника. Як найшло на нього таке затъмарення?

Єдина людина, від якої Валентин Модестович весь час чув справді цінні поради,— це Ганна. Вона так само ніякий не хімік, але яка ясна в неї голова! Правда, чимало порад Маєвського збігалося з її порадами, але ж вона щодня повторювала, що поза хімією не може бути перемоги над Каргатом. Вона вживала якихось там своїх заходів проти молокососа, та водночас уперто радила чоловікові посидіти над сучасними книжками, хоч би й узятими у Каргата. «Без цього,— повторювала вона,— завідувач лабораторії для тебе — мов рівняння з багатьма невідомими. Розберись у тому, у віщо він вірить, і ти дізнаєшся про його сильні й слабкі сторони, намацяєш його ахіллесову п'яту». І це — розумно.

На жаль, Ганниної поради Валентин Модестович якраз і не виконав. Книжок так і не розгорнув. Так і не довідався, чого, мовляв, варті новомодні теорії проти його двадцятирічного стажу? А якби переглянув,— не посмів би Каринський сказати йому сьогодні, що він не так доводив неправість Каргата, як ображався на нього. І, хто знає, може, фундамент, на якому стоять Каргат та його поплічники, був би вже зруйнований і всі бачили б, що на останньому крикові моді можуть зростати лише демагогічні нісенітниці... Ворога треба бити його власною

зброєю,— скільки разів він чув цю аксіому, сам повторював її. А тут вийшов на бій з голими кулаками, підтримуваний тільки таким невігласом у хімії, як Маєвський, та якимись бандитами,— вийшов проти цілої армії, що в ній нікому не закинеш познання хімії або виробництва...

Заглибившись у свої думки, Валентин Модестович не одразу зрозумів, що від нього давно вже чекають відповіді, з півхвилини спливло, перше піж він промовив:

— Даруйте мені, Андрію Олександровичу, але я зараз не маю ні хвилини.

Маєвський нібито згодився:

— Гаразд, я зараз піду. Але спершу я мушу переконатися, що ви добре подумаете над тим, що я вам сказав. Крім того, як ви гадаєте поводитися далі? На мою думку, поведінка ваша повинна докорінно змінитися. Вам треба переконати своїх противників, що ви втихомирились, склали зброю. А тим часом... Я не маю сумнівів,— ви твердо сьогодні заявили Каринському: ніяка, мовляв, сила не примусить вас повірити в доцільність того, що ото лежить перед вами. Адже так?

Валентин Модестович знізав плечима.

— Я сказав Сергію Павловичу, що сумлінно виконуватиму те, чого він від мене вимагає.

— Цілком природно,— схвалив Маєвський.— Так і треба... Ну, а насправді що ви хочете зробити?

— Додержати свого слова.

— І тільки?

— Угу...

Маєвський недовірливо покрутів носом.

— Не вірю я, щоб ви так моментально підняли руки перед цим науковим сопляком. Ви, як і я, не з тих, хто здається після першого, хай і відчутного, стусана. Ви й думки не припускаєте про капітуляцію.

Валентин Модестович демонстративно глянув на свій годинник.

Маєвський удав, наче хоче підвистися. Обличчя його стало серйозним, тон — діловим.

— Ви маєте рацію, час не жде. Нам треба поспішати. Сидіти в кабінеті — не діло. Ваше місце — в цехах. А мое — так само серед людей. Ми мусимо домовитися якнайшвидше. І я говоритиму коротко. Я починаю вас розуміти. Зовсім непогано, що ви поклали чесно додержувати даного директорові слова. Це розв'язує вам

руки. Оскільки ваш погляд на оту писанину не змінився, то чим сумлінніше ви будете запроваджувати її в життя, тим помітнішою ставатиме її абсурдність.

— Андрію Олександровичу! — вже сердито скрикнув Валентин Модестович.

Маєвський голосно розсміявся.

— Пам'ятаєте, як у деяких геометричних теоремах. Треба довести одно, а ми припускаємо, що результат наших міркувань буде зовсім іншим. І тоді відразу бачимо, що дані нашої теореми ніяк не збігаються з такими припущеннями, що ми прийшли до безглуздя. Пам'ятаєте, як це звється?

— Приведення до абсурду.

— От-от... Ви свого часу реальне училище кінчили?

— Реальне.

— Я теж був реалістом. І ці три слова — *reductio ad absurdum* — були першими латинськими словами, які я візnav. Тому я так запам'ятив їх. Не знаю, як для вас, а для мене вони й зараз звучать особливо уроочисто й екзотично. *Reductio ad absurdum* — приводжу до безглуздя... Ха-ха... Є немовби щось магічне в цих словах. Одне слово, це — чудовий спосіб домогтися свого, коли лобова атака не дала позитивних наслідків. Ці три слова повинні стати нашим девізом... Чи зрозуміли ви мене, Валентине Модестовичу?

— Я не про те зараз думаю.

Маєвський, видно, твердо вирішив не зважати на реplіki свого співрозмовника.

— Припустімо, що вам треба щось довести. Ви знаєте, як це зробити найблискучіше. Але вам бубонять, що інше приводить до тієї ж мети. Ви люб'язно кажете: будь ласка, роблю по-вашому. І сумлінно, зі скрупульозною чесністю виконуєте геть усе, чого від вас вимагають. А потім з приемністю спостерігаєте, як очі тих, хто ставив перед вами абсурдні вимоги, лізуть рогом... І знаєте, що я думаю? Треба було б вам з самого початку вдатися до цього надійного методу: спровокувати Каринського на розпорядження, подібне до сьогоднішнього, ще тоді, коли Карагат уперше поліз до вас із своїми актами обстеження цехів. Набагато близче були б ви тепер до мети... Ну, нічого: сміється добре той, хто сміється останній.

Валентин Модестович почав прислухатися уважніше. Висловлювання Маєвського стали начебто цікавими.

І водночас подумалось: тому, хто повинен, за Маєвським, сміятися першим, зараз навряд чи весело. Рана, на яку наклали аж три піви,— не жарт.

— Не думаю, щоб Каргатові зараз хотілось святкувати перемогу,— тихо сказав він.— Чули, що вночі з ним сталося?

Тим же сповненим сарказму тоном Маєвський відповів:

— Чув, звичайно... Але Каргат роздражнив собак. Він намагається інтенсифікувати працю на заводі не поступово, а відразу. І хоче, щоб наші ледарі відповідно йому не віддячили... Каргатові ще поталанило. Могло закінчитися гірше... Між іншим, я не здивуюсь, якщо ця історія повториться.

Валентин Модестович перелякано випростався.

— Андрію Олександровичу! Як ви можете?

Маєвський зневажливо скривився.

— Людина я не сентиментальна. На події дивлюсь не з погляду вищої моралі, а з погляду їх доцільності. Каргатові дещо співчуваю, бо справді неприємно, коли тобі в голову потрапляє каменюка. Але в однаковій мірі співчуваю й тим, хто ту каменюку кидав, бо вони нічого цим не досягли. Взагалі шкодую, що це трапилось... От коли б Каринському не потрапила віжка під хвіст, коли б не було сьогоднішнього розпорядження, можна було б з цього скористатися, як і з подій в дистилляції.

Так от що означало оте «вам ніхто не перешкоджатиме»! Маєвський ще вночі знову згадав, що з Каргатом щось трапиться! І хіба не на те ж саме натякав Черевик?

Валентин Модестович прикрив лице рукою. Йому здається, ніби потрапив він до льоху, де повно грубого павутиння й мокриць.

Треба негайно виставити звідси цього мерзотника!

— Ви самі сказали,— приховуючи огиду, сказав Русланович,— що мое місце в цехах. А піти туди я можу, лише перечитавши оце, підготувавши певні розпорядження. Дуже прошу вас не заважати мені.

Маєвський сказав уже все, що вважав за потрібне сказати. А що над кожним його словом головний інженер подумає, цього він був певний.

— Само собою розуміється,— сказав він, підводячись,— розмова наша — сугубо конфіденціальна. На жаль, вночі нас таки побачили разом. Отже, відповідатимемо за кожне сказане між нами слово ми вдвох. Спо-

діваюсь, це міркування допоможе вам знайти правильну лінію в тому разі, коли слідчі ще раз захочуть поговорити з вами... До побачення.

Маєвський повагом пройшов до дверей, одімкнув їх і, не відчинивши, повернувся.

— Забув ще одне сказати... Про Каргата не турбуйтесь. Не будьте м'якотілим. Я вже казав вам, що він бігає по цехах, незважаючи на розбиту голову. Або її не дуже розбили, або впертий він — далі нікуди. Такого так просто не зламаєш. Тим більше честі перемогти його. І ми його зламаємо неодмінно, якщо будемо ще впертішими... Вночі, я бачив, ви розмовляли з Черевиком. Я давно хотів звернути вашу увагу на цього робітника. Добре, що ви самі з ним порозумілися. Людина ця вже стала нам у пригоді. І ще не раз стане. Черевик — не сам: він верховодить серед чималої групи робітників. Вони з тих, кому в нинішніх умовах втрачати нічого. Вони вас не викажуть... коли ви не викажете їх... А ви викажете... Але цього не буде. Отже, відоме вам *reductio ad absurdum* та Черевик — це ті фактори, які ви повинні мати на увазі і коли читатимете оту писанину, і коли почнете... гм... чесно додержувати даного Каринському слова.

Маєвський ще раз хмикнув і вийшов з кабінету, старанно причинивши за собою двері.

Валентин Модестович поспішно замкнув їх знову. І ще раз взявся до читання, стараючись не допускати до себе жодної сторонньої думки.

І все ж таки ніяк не міг зосередитися. Тепер почало йому ввижатися, що допіру він допустився ще жахливішої помилки, і вона не даватиме йому спокою, аж поки він не виправить її. Але пригадати ту помилку було надсили Валентина Модестовича. І його охопив незрозумілий жах.

Ледве пересилюючи себе, він таки дочитав Каргатові домисли.

Страх немов тільки на те й чекав. Тільки-но Валентин Модестович одірвав очі від паперів, як усього його проїняв холод.

«Відоме вам *reductio ad absurdum* та Черевик — от ті два фактори, які ви повинні мати на увазі...» — слова ці прозвучали так виразно, наче хтось прошепотів їх над вухом.

Так, значить, Маєвський...

Але ні, не може цього бути!

Кілька разів Валентин Модестович то схоплювався, то бессило опускався на стілець. То йому конче треба було ще раз побачити слідчих, доповнити свої свідчення — авжеж, тими дрібницями, яким він досі не надавав значення; їх стільки нараз спливло в пам'яті, і в кожній було стільки зловісного... То починав переконувати себе, що це йому мариться, що нерви його стали ні к бісу...

Не помітив, як опинився коло дверей, коли саме одімкнув їх, мало не випав у коридор. І налетів на Васюту.

...Додому Валентин Модестович повернувся аж смерком. Був стомлений, журний. Обідав, проте, не без аппетиту. І раз у раз оглядався на вікна, прислухався до шуму на вулиці.

Про події минулої ночі й дня почав розповідати дружині за другою стравою. Розповідав довго, бо намагався точно пригадати кожне почуте й сказане слово. І тільки про те, що сталося, коли вибіг він зі свого кабінету й зустрівся з Данилом Максимовичем, не сказав нічого. І хотів розказати, та якесь внутрішнє почуття стримало його.

Ганна Іванівна ні про що не розпитувала. Лише інколи раптом клала виделку й починала щось креслити пальцем на скатертині. Один лише раз перебила чоловіка:

— Сергій Павлович категорично заявив, що не відпустить тебе з заводу?

— Так.

Ганна Іванівна кивнула з таким поглядом, наче нічого іншого й не чекала.

Коли Валентин Модестович закінчив свою смутну розповідь, вона рішуче відсунула тарілку. Очі її стали жорсткими.

— Одно я скажу тобі, Валентине,— поволі почала вона.— Краще буде, якщо ти забудеш оту латинську нісенітницю... принаймні до того, поки не оволодіеш повністю зброєю Каргата. Коли ти, нарешті, візьмешся за книжки?

Валентин Модестович перевів подих: дружина знов повторила те, що він звик постійно чути від неї. Але тепер він сам так думав... Ще раз оглянувся на вікно. За ним було темно й тихо.

— Ти маєш рацію, Ганнусю.

Та хоч і називав Валентин Модестович дружину ніжним ім'ям, тон у нього був незалежний.

— Шкода, що ти тільки сьогодні прийшов до цього висновку,— в'їдливо кинула Ганна Іванівна.— Я ще раз тебе питаю: коли ти нарешті прочитаєш книжки?

Валентин Модестович подумав:

— Неодмінно прочитаю. Найближчими ж днями.

Ганна Іванівна окинула чоловіка презирливим поглядом.

— Ти спиш не менше, як вісім годин на добу. Не думаю, що здоров'я твоє зіпсується, якщо ти кілька днів лягатимеш на дві-три години пізніше. На твоєму місці я не марнувала б часу.

Валентин Модестович спробував обернути все на жарт:

— Як школляр?

— Так, як стараний школляр,— потвердила Ганна Іванівна.

— І в цьому взяти приклад з Каргата? — невесело посміхнувся Валентин Модестович.— Кажуть же про нього, що невідомо, коли він спить.

— І ти з твоїм тюхтіством mrієш його перемогти? — вже з одвертим глумом спитала Ганна Іванівна.— Або ти переймеш його наполегливість, або...

Вона рішуче пройшла в кабінет. Засвітила там настільну лампу, зняла з етажерки книжки, поклала їх перед стола.

— Вечірній чай я тобі дам сьогодні об одинадцятій годині.

І, не оглянувшись на чоловіка, зникла в опочивальні.

Трохи згодом вона почула, як глибоко зітхнув Валентин Модестович, як підійшов до вікна, з півхвилини тарабанив по шибці. Потім перейшов до кабінету, важко опустився в крісло. І ще минуло кілька хвилин, перш ніж зашелестіли сторінки. Потім стало тихо.

«Чи не пізно?»— гірко подумала Ганна Іванівна.

З кабінету зрідка долинало невиразне буркотіння, зрідка стримано порипувало крісло.

Ганна Іванівна спинилася біля вікна. Що цікавило там її чоловіка? В будинку навпроти живе Маєвський. Чому його досі нема? Чи не його виглядає Валентин?.. Рясний присмерк уже повив вулицю. Вдалини темним силуетом з жовтими чотирикутниками освітлених вікон виднівся будинок, де мешкає Каргат.

Ганна Іванівна стояла нерухомо. Очі її були недобрі, губи вперто стулені.

Несподівано в очі їй вдарило яскраве світло. Долинув шум автомашини. В кабінеті рвучко відсунулось крісло. Валентин Модестович підбіг до вікна. Автомашини під'їхала до протилежного будинку. Фари згасли, шум мотора вищук. Довгий час було чути, як переступає з ноги на ногу, нервово прочищає горло Валентин Модестович. Нарешті з під'їзду протилежного будинку вийшли три темні постаті. Спалахнули фари. Знов загурчав мотор. Автомобіль розвернувся і подався туди, звідки приїхав.

Ганна Іванівна почула хрипкий голос чоловіка:

— Ти знаєш, що трапилось?

— Знаю,— холодно відказала Ганна Іванівна.— Зарештовано Маєвського...— І голос її зірвався.— Ех, ти...

МОЛОДЬ ПОВИННА НАЗДОГАНЯТИ СТАРИХ

Дружба приходить ще непомітніше, ніж кохання. Більше того, кохання, хоч би як непомітно починалось воно, згодом стає немовби прозорим серпанком, через який починаєш бачити світ. А дружба нічого поміж очима твоїм не напинає, а світ змінити може, бо вона з'єднує твої сили з силами твоїх друзів і скеровує їх в одному напрямку.

Давид Маркович Розенберг і Гриць Частій не помітили, як помалу перетворилися на справдешніх друзів. А були вони мало схожі один на одного.

Щоправда, віком воно не дуже відрізнялися: першому лишилося кілька років до тридцяти, а другому не так давно перехопилося за двадцять. І посади їх були споріднені: перший — змінний інженер в дистиляційному цеху, другий — змінний технік в ректифікаційному. Але Розенберг, перш ніж ступити, намагався знайти таке місце, де його нога стала б упевнено, звідки ніхто не зміг би його зіпхнути. А Частій вважав, що перша аксіома геометрії «пряма лінія — найкоротша відстань між двома точками» — придатна для всякого випадку в житті. Розенберг був певен, що до мети треба торувати широкий шлях, щоб ним могли йти всі. Гриць же ще не виріс з того віку, коли здається, що головне — найшвидше здійснити задумане. А якщо при цьому кілька разів спіт-

києшся, подряпаєшся або носа розквасиш, так то дрібніці.

Вони знали, що мета в них одна, але не завжди усвідомлювали, що на шляху до мети Гриць стає немовби розвідником і його нестримне поривання вперед допомагає таким, як Давид Маркович, вибрati найкращий напрям для шляху, який вони хочуть прокласти для всіх. Не усвідомлювали, що саме це і з'єднує їх.

До того ж Розенберг заражався від Частія його юнацькою рішучістю. Частій допомагав йому переборювати надмірну непевність себе, а сам набирався від Давида Марковича вміння не тільки обдумувати свої вчинки, а й оглядатися назад — там, де це потрібно.

Вони не філософствували. А просто коли Гриць натрапляв на щось незрозуміле, але не таке важливе, щоб турбувати Петрова або Каргата, він ішов по пораду до Давида Марковича.

А той іноді розповідав юнакові про свої скрути: невічння на щось комусь вказати, чогось у когось зажадати. І Гриць охоче робив це за нього.

Початок цієї дружби поклали їх мало не щовечірні відвідування дослідної лабораторії. Якось так траплялось, що вони майже завжди сиділи поряд. Технік просив у інженера порад, а інженер розпитував юнака про заводські новини, бо той щодня приносив їх цілу купу. І тепер, коли б і де б не зустрілись, вони радо посміхались один одному, обмінювались міцнішим, ніж між звичайними однодумцями, рукопотиском. А коли залишались сам на сам, розмови їх ставали дедалі одвертіші.

І сьогодні, прийшовши на завод на другу зміну, Розенберг насамперед оглянувся. А коли після гудка вийшов з свого цеху Гриць, то й він теж окинув поглядом подвір'я. Та тільки-но погляди їх зустрілись, як вони заспішили назустріч один одному.

— Казав же я вам, що почнеться! — ще здалеку крикнув юнак. — От і почалось. А ви ще вчора сумнівались.

— Але ж нарада, — відповів інженер, — була така дивна...

Гриць простягнув йому руку. Давид Маркович глянув на свої бинти, з яких виглядали лише кінчики пальців, і глибоко зітхнув.

— Болять? — занепокоєно спитав Гриць.

— Вже ні. Та принаймні тиждень бути мені на бюллетені, — так сказав лікар. І саме в той час я буду нероб-

ствувати, коли на заводі розгортається такі інтересні події. Я прошаду від заздрошів до всіх.

— Та ви самі стільки вже зробили...

— За те, що було, Грицю, ніхто й копійки не дасть.

Розмову цю за цікаву Давид Маркович не вважав. Він заговорив про інше:

— А ви мали рацію, коли якось запевняли мене, що на нараді розгориться баталія. Признатися, я не думав, що до такого дійде.

— А я ніколи не гадав, що розпочне ту баталію інженер Розенберг,— засміявся юнак.— А з яким завзяттям кинулись ви в атаку!.. Я на всі сто був переконаний, що ви всю нараду пари з уст не випустите. Вам же завжди не по собі було від незгоди між Каргатом і Русевичем.

— А що я мусив робити? — мов дівчина, опустив погляд Розенберг.— Валентин же Модестович геть-чисто забув, що він інженер-хімік. Треба ж було комусь нагадати йому про це. Правда, нагадав я не дуже вдало...»

— А в цеху вам довелося ще страшніше витримати,— закінчив свою думку Частій.— І показали ви себе, Давиде Марковичу, зовсім не таким, як дехто про вас і досі думає. А третє—напад на Миколу Дмитровича. Справжня війна. В житті ще до більшого дійшло, ніж на нараді.

Давид Маркович зблід. Але не від страху. Він випростався, очі його бліснули.

— Я все розумію. То — робота однієї контрреволюційної зграї. І не прошу собі, що довго не розумів очевидного: вороги намагаються використати найменшу незгоду між нами. Тут вони захотіли повернути собі на користь незгоду між інженерами у суперництві виробничих питаннях. Був би я пильніший, одразу б це второпав. Коли Іван Степанович сказав мені вночі, що муфта на трубі ослабла, я повинен був зміркувати, що само по собі такого статися не могло. А я задовольнився тим, що її підтягли. От що прикро мені тепер. І я не заспокоюсь, поки ту зграю не викриють... Ви не знаєте, хоч одного з тих бандитів піймали?

— Коли їх викриють, ми всі про це довідаємося,— ухиляючись від прямої відповіді, неголосно мовив Гриць.— А викрити треба не одного й не двох. Ви ж самі сказали: тут ціла банда... Але ж ми не з лякливих. Правда ж, Давиде Марковичу?

Розенберг відказав твердо:

— Тут я нічого не боюсь. Ні на крок не відступлю. Вони помовчали.

— А тепер давайте подивимось вперед,— запропонував Частій.— Микола Дмитрович який молодець! Його теж нічим не спиниш. Голова в бідолахи, мабуть, аж розколюється, а він цілий день сьогодні на заводі. Кілька годин пробув і у нас, у ректифікації. Ну, держиться тепер, Давиде Марковичу! Ще два-три дні — і ми почнемо наздоганяти вас. І не тільки наздоганяти. Невдовзі дистилляційники будуть плентатися у нас в хвості. Ось побачите!

Розенберг скоса подивився на свого занадто самовпевненого друга.

— Нічого не маю проти. Молодь завжди повинна наздоганяти нас, старих.— Давид Маркович зсутулився, удаючи з себе дідугана.— Куди нам до вас!

Частій сприйняв це всерйоз.

— Коли я доживу до ваших років,— докірливо промовив він,— мені соромно буде так говорити.

Давид Маркович вдоволено хмикнув.

— Ви позбавлені почуття гумору, любий мій хлопчику. Ану, спробуйте наздогнати мене! Як вам відомо, бігаю я не так уже й погано. І люди коло мене такі, що завжди мене підбадьорюють. З ними втоти не помічеш. Естафету свою донесу куди треба... А вам ще треба навчитися бігати.

Гриць зрозумів натяк і переконано заявив:

— Через п'ять років я теж буду інженером.

— Ой, чи будете? — Розенберг одвів погляд убік.— А Саня?

— Саня? — Лице Гриця розплівлось у широченній восьмішці.— Саня так само буде інженером. Восени ми пойдемо на вступні іспити. Ми вже почали готовуватися до них. За літо встигнемо аж он-он скільки. Допомагаємо ж одне одному... Ні, заводу ми не кинемо. Нема дурних кидати його в такий час. Та й тутешні події весь час нас підганятимуть. Будемо заочниками... Словом, надійде-таки час, коли я вас наздожену. Бо нас же двоє, а ви — рак-самітник.

Частій сказав далеко не все, що хотів: на цю тему він міг би промовляти до ночі. Та раптом помітив, що Розенберг посмутнішав, і здивовано замовк.

— Вам неймовірно щастить, Грицю,— сказав інженер.— Хай навіть половина радянських юнаків та дівчат зроблять так, як робите ви з Санею, і країна наша дуже скоро стане країною радості та веселих пісень. І веселощі ваші будуть такі, що й подібні до мене бурлаки миттю забуватимуть про свої неприємності.... Він одмахнувся від того, над чим був замислився, і лице його повеселішало.— Нічого з вами не вдієш. Доведеться взяти над вами обома шефство. От що ми зробимо. Поки я на бюллетені, приходьте щовечора з Санею до мене, я допоможу вам організувати заняття. А далі кожного вихідного дня я перевірятиму те, що ви засвоїте протягом тижня. І пояснюватиму те, чого самотужки не зрозумієте. Тільки, будь ласка, майте на увазі: вимоги у мене до вас будуть такі високі,— якби вам не запищати... Та це вас не врятує: ніяких зникжок ви від мене не діждетеся... Взнаєтесь, чи легко наздоганяти старих.

Він захопився цією думкою. Голос його задзвенів. І раптом перебив себе несміливим запитанням:

— Чи, може, вам це не потрібно?

Гриць обережно обняв свого друга за плечі, але пригорнув його до себе з такою силою, що Давид Маркович аж охнув.

— Ні, правда? — вигукнув юнак.— І це вам... І ми вам... Давіде Марковичу, я не знаю, як дякувати.

— Тільки не обймами! — Розенберг парешті звільнився з дужих рук юного техніка.— А щоб договоритися про все як слід, приходьте з Санею до мене годині о восьмій сьогодні ж...

Так багато почуттів викликала у Частія ця несподівана пропозиція, що він тільки глянув на свого друга ясними очима й кивнув.

— От і гаразд,— кивнув і Давид Маркович.— А тепер зайдімо на кілька хвилин до продувки. Я, власне, для цього й на завод прийшов. А вам буде предметний урок на ту ж таки тему: чи легко наздоганяти старих? Зіб'є з вас пиху продувка, бо на власні очі побачите, що лишити позад себе наших дідуганів — та й тяжка то робота!.. Тим більше, дідугани ідуть вперед мовчки: не гласують на весь завод про те, що лише колись зберуться відчебучити.

— А що там таке? — зацікавився Гриць.

— Як? Ви нічого не чули? Щоб така новина вас промінула...

— Вчора мені було не до новин. А сьогодні я оце вперше з свого цеху вийшов. Ви ж знаєте, до чого ми тепер готовуємося.

— Тоді це буде для вас надзвичайним сюрпризом,— урочисто заявив Давид Маркович.— Не знаю тільки, чи приемним... Дідугани з продувки тихо, без галасу зробили те, про що ви вже кілька тижнів тому почали промови промовляти. От і спробуйте їх тепер наздогнати.

Наче не сам Гриць повернувся, а якась стороння сила повернула його до продувки. Там стояв чималенький натовп. Не дослухавши друга, юнак мало не бігма падався туди.

Вхід до продувки загородив своїм кремезним тілом сам Тищенко.

Одягнений він був звичайно: в мішкуватому, але без єдиної порошинки, добре випрасованому святковому піджаку, у вишиваній сорочці з зав'язаною чепуристим бантом стрічкою. Щоки його були чисто виголені, а пишні козацькі вуса він чи не щохвилини розчісував маленьким гребінцем.

Гордовито розгорнувши свої широченні плечі, відкинувши назад голову, старий Тищенко немовби згори поглядав на тих, хто пробував зазирнути в цех. І мовчав. Та мовчання його було красномовніше за всі слова: все в ньому й на ньому кричало про перемогу. Проти зазирання до цеху старий не заперечував: хай, мовляв, усі бачать, який вигляд мають сьогодні і прилади, і зміна, як сяє підлога, як виблискуює мідна арматура. Він знов: найбільше через чверть години весь завод, усе селище тільки про це й гомонітимуть. І заздалегідь пишався з того.

Коли Розенберг і Частій пробились до входу в цех, Тищенко окинув юнака погордливим поглядом, а інженерові статечно кивнув.

— Для вас, Давиде Марковичу, зробимо виняток. Як бачите, ми сторонніх тепер навіть до своїх дверей не підпускаємо,— ще натопчує. Але ж це ваш приклад заохотив нас на отаке. Заходьте, подивіться — в порядку обміну досвідом.

Старий апаратник одступив на крок убік, пропускаючи інженера в цех. Частія він зовсім перестав помічати. Та коли Розенберг, одразу не зрозумівши, що то просто невинне бажання трохи потішитися з хвальковитого юна-

ка, переступив з ноги на ногу, збираючись попросити за Гриця, Тищенко сам недбало повернув до того голову.

— То ви цього хлопчика привели, Давиде Марковичу? А навіщо? Хіба він що розуміє? І чий він? — почав розпитувати старий, та зовсім не для того, щоб йому відповідали. — А-а, начебто впізнаю. Чи не з ректифікаційного ти будеш, хлопче? Чи не ти там верховодиш? Так ото ти, виходить, тижнів уже зо три галасуеш про чистоту та порядки в цехах? Де ж вона, ваша чистота? Ти ж, я бачу, ще й руки не навчився як слід мити. А губи витирати вже вмієш? Чи не мамине ото молоко на них?.. Ну, гаразд, візьму вже такий гріх на душу, пущу тебе до нас у гості. Тільки спробуй-но наслідити або брудною рукою за щось ухопитися!.. Проходь. Подивись, як старі та сиві роблять те, про що ви, парубки, тільки язики-ми ляпаєте.

Дуже хотілося Грицеві відповісти старому чимсь таким же: казна-скільки підходячих словечок уже натовпилось на самому кінчику язика. Ale він мовчки проїхов слідом за Давидом Марковичем до продувки, старанно витерши перед тим ноги об солом'яну мату, що лежала на порозі.

Заздрісним, причепливим поглядом обвів цех.

Рік тому довелось йому побувати на одному з чорноморських військових кораблів. Делегація комсомольців Донбасу возила подарунки підшефним червонофлотцям. Про той корабель, про його надраєну до близку мідь, про блискучо-білий одяг команди Гриць згадував щоразу, коли вмовляв свою, комсомольську, і інші зміни ректифікаційного цеху домогтися чистоти в цеху. Він хотів, щоб усі виходили на роботу в білих комірцях.

А зараз, з першого ж погляду переконавшися, що робітники продувки майже досягли його ідеалу, не знав, чи радіти йому, чи прикувати.

Лише позавчора забігав Гриць сюди. Підлога тоді була поспіль укрита щільним шаром грязюки, по кутках лежали купи сміття. Вся апаратура розмальована загустілими речовинами. Не робота бруднила людей, а те, що ні до чого в цеху не можна було доторкнутися.

Тепер же цех мав такий вигляд, наче все в ньому оновлено. Щойно начебто забрукували підлогу кам'яни-ми плитками, щойно змонтували чани, тільки-но проклали новенькі комунікаційні труби. І робітники немовби не на роботу вийшли, а на урочистий пуск цеху зібралися:

такі статечні були у всіх обличчя, так усі причепурились. З неприхованою гордістю поглядали вони на сторонніх.

Непечових було тут небагато: крім Розенберга й Частія,— Каринський, Васюта, Русевич, Каргат, дві лаборантки в білих халатах, щоб одразу ж проконтрлювати наслідки переходу на новий стиль роботи; дехто з начальників, змінних інженерів та старших апаратників інших цехів.

Обличчя Каринського вкрилося тінями втоми. Та очі його поблизували, він радо посміхався до кожного, на кого натрапляв його погляд. Найчастіше він озирався на Русевича, що стояв позад нього, і тоді посмішка його ставала такою, ніби він ледве втримувався, щоб не спитати: «Невже не подобається вам це, дорогий Валентине Модестович?»

Головний інженер вступився спідлоба в Каргата — бачив, здавалося, в цеху тільки його.

Каргат тримав за гудзик начальника цеху і намовляв його трохи збільшити навантаження чанів та тиск пари — це, мовляв, неодмінно збільшить кількість продутих фенолятів. Начальник невпевнено поглядав на чани й мовчав. Та на обличчі в нього було мовби написане запитання: а може, все-таки рискнути?

— Спробуйте вже з наступною порцією,— наполягав Каргат.— А ці дівчата вже через десять хвилин після початку досліду дадуть вам перший аналіз. І взагалі це абсолютно безпечно: тепер же феноляти у вашому цеху не забруднюються. А вчора ви не могли ручитися за це... На вашому місці я б тепер з ножем до горла пристав би до промивки: «Що ви нам даете? Доки ми ваш бруд будемо продувати?»

Головний інженер закусив губу. Та коли начальник цеху підійшов до нього, він сказав:

— М-м... Спробувати можна... покличте старшого апаратника.

І подався до цехової контори.

Слідом за ним пішов начальник і Карагат.

— Ну як, Грицю,— тихо спитав Давид Маркович.— Як почуває себе ваше серце? Чи дуже йому боляче?

Юнак відповів не зразу:

— Слово честі, не знаю... І здорово досадно, що не наш цех, і приемно, що таки на нашему заводі це вперше сталося. Наші — розумієте ви це? — наші, а не хтось,

доводяте, що подібні речі можливі на хімічному заводі. І ми доведемо... А чого в мене більше,— не питайте.

Він почув за собою голос Тищенка. Старший апаратник продувки простував до цехової кімнати, і юнакові слова спинили його.

— Ну, молодця, хлопче,— сказав старий.— Чесно ви-
словлюєшся. А на мене зла не май, що я ото пошуткував.
Ти чесно, то й я чесно. Коли б ви, комсомольці, не по-
чали про чистоту кричати, то й ми не дуже поспішали б.
А то нас, старих, за душу взяло: щоб цуценята нас, ста-
рих псів, обскакали? Ми й порішили: чим нам на моло-
дих, то хай уже краще молоді на нас ображаються. Нам,
старим, важче образи забувати. А що то ваша ініціатива,—
ми прилюдно визнаємо... То як, не сердишся, зна-
чить?

Гриць подивився на його добродушне обличчя, ще
раз озирнувся довкола (навіть чани сьогодні шумлять
тут уроочисто!) і запевнив апаратника:

— Пересердився, Василю Семеновичу... В цьому ви
нас випередили, а в чомусь іншому ми вас неодмінно
перевищимо. Феноли, а згодом і піридини так ректифі-
кувати будемо, що вони приємніше за пайкрахий оде-
колон пахтітимуть.

— Правильно, хлопче.— Старий апаратник поклав
юному технікові руку на плече.— З тебе, я бачу, будуть
люди. Щастя ж тобі й усім твоїм друзям. І не соромся
до нас приходити. На бусир ми вас, ректифікаційників,
не беремо,— у вас у самих вуса вже ростуть,— ну, а хо-
рошу пораду дати — будь ласка. Не така проста річ —
чистота. Уміючи до неї підходити треба. Точисінько як
до неприступної красуні... А коли ви почнете до своїх
найвищих показників підбиратися, не забувайте, що й ми
не з лопуцька. Не назад, а вперед поглядайте: чи не там
уже ті чортові дідугани?

І Тищенко так пlesнув Частія по плечу, що той аж
зігнувся: пороху, мовляв, у Тищенковій порохівниці ще
надовго вистачить. Потім він ще раз розчесав свої ко-
зацькі вуса і зник у цехової кімнати.

— А знаєте, Давиде Марковичу,— сказав Гриць, про-
водивши старого поглядом,— і ви винуваті, що не ми
перші цю висоту взяли. Хіба це так важко — перечисти-
ти прилади та помити підлогу й вікна в цеху? А ви що-
разу лякали мене. Умовляли, що «на ура» діяти не слід:
молоді ми, ще казна-куди занесемося. Спершу, повчали

ви мене, треба всі піdstупи до чистоти закріпiti, до точності себе призвичайти. А я слухав вас... От і дослухався.

— Яка коротка пам'ять у вас, Грицю,— немов виба-чаючись перед ним, відповів Розенберг.— Чисту білизну можна одягти й на брудне тіло. Та чи станеш од того сам чистіший?.. Хіба Микола Дмитрович вам інше казав, коли ви й у нього просили поради? I самі ви знаєте, що робили правильно, слухаючись мсne. Не забувайте, близько півроку думав я про переведення свого цеху на безперервку. Та й то не відразу здобули ми перемогу. A скільки ви думали про переведення вашого цеху на чистоту? I що зробили для неї? Тож-бо й є... Старі без попередньої підготовки добре знають, з якого боку до такої справи підходити, як триматися на досягненому. A ви?.. Ну, приберете ви у себе, а там, диви, привабить вас щось інше. I не ломітте, як ваш цех знову стане бруднитися. Чи вам тільки б рекорд узяти, а там хоч вовк траву їж?

Гриць промовчав. Як завжди, Давид Маркович мав рацію.

ЧИ БУДУТЬ НАСЛІДКИ?

Надвечір Каринський скликав начальників цехів, змінних інженерів та старших апаратників, щоб разом з ними спробувати хоча б приблизно визначити термін виконання плану раціоналізації. Крім того, головний інженер мав сказати їм, що саме повинні цехи зробити в порядку цієї раціоналізації найближчими днями.

I Каринський, і Васюта побоювались, що й ця нарада проходитиме неспокійно. Доба — надто короткий строк, щоб прохолонули розбурхані вчора пристрасті. Та й позначенено цю добу тривожними подіями. Важко було передбачити, як поводитимуться Русевич і Каргат. Зранку вони й десятком слів не перемовились. Русевич поводився так, наче нічого особливого це сталося: перед початком денної зміни він обійшов цехи, дав попередні розпорядження з таким виглядом, ніби це ніякого відношення до плану раціоналізації не має. Каргат же півдня провів у ректифікаційному цеху — мовчки спостерігав роботу апаратника коло колони. А після того, як підмовив продувальників збільшити навантаження чанів, пішов до лабораторії — так само мовчки стежив за тим, що роблять лаборантки. I в ректифікаційному, і в лабора-

торії вигляд у нього був зовсім не добродушний. А втім, навряд чи здатна на добродушність людина з розбитою головою.

Проте нарада пройшла навдивовижу мирно. Мирніше навіть, аніж хотілось Васюті. Доповідав головним чином Петров — про те, що самопливом розпочалось уже на dennій зміні, що робиться на вечірній і що слід зробити на нічній та завтрашній ранковій. Його ніхто не перебивав.

Каргат став ще похмуріший. Він пі на кого не дивився — розіклав перед собою кілька дрібно пописаних папірців і робив на них якісь позначки. Інколи нерухомим поглядом втуплювався в Петрова.

Русевич уткнувся в блокнот, щось вичитував з нього, похапцем перегортаючи сторінки.

Коли дійшла черга до нього, він спершу покритикував Петрова, але так, що Каргат здивовано покосився на нього і схвально кивнув. Потім Русевич однотонно, з надмірною докладністю розповів, які зміни мають статися до Першого травня, дав чи не кожному з присутніх точні вказівки — такі, що Каргат знову кілька разів схвально зиркнув на нього. І нарешті заявив:

— План цей ставить перед кожним з нас досить складні вимоги, та не завжди показує шлях до їх здійснення. Він вимагає якнайбільше ініціативи від кожного. Тому сказати, скільки часу нам потрібно для розшукування тих шляхів, зараз дуже важко. Сподіваюсь все-таки, що перших наслідків ми дійдемо десь... м-м... десь на початку червня. — Русевич перевів подих і таки додав: — Якщо, звичайно, вони будуть, оті наслідки.

Присутні насторожилися.

Каргат рвучко повернув до головного інженера голову. Ale спітав тихо й чимно:

— Даруйте, що перебиваю вас. Початок червня — це найкоротший термін?

Русевич відповів з не меншою членістю:

— Ні, не найкоротший... Привести завод до того вигляду, якого вимагає цей план, можна й за три тижні. Та йдеться ж не про вигляд, а про наслідки. А для цього замало навести скрізь чистоту. Треба ж і ряд технологічних процесів реорганізувати. Хто візьме на себе відповідальність сказати, скільки це триватиме?.. Я припускаю, що темпи цієї перебудови в подальшому прискорюватимуться. І все-таки не можу обіцяти, що до початку

червня буде зроблено геть усе. Я підкresлюю: тільки в червні ми зможемо побачити, чи спроможний дати позитивні наслідки розроблений вами, Миколо Дмитровичу, і Віктором Михайловичем план.

Колір Каргатового обличчя став скидатися на колір бинта, яким була перев'язана його голова. Кілька секунд він не відривав очей від головного інженера. Але не скав з нічого. Згорнув свої папірці й засунув їх до кишени.

Васюта спитав:

— Ви й зараз вважаєте, Валентине Модестовичу, що наслідків може й не бути?

Русевич сухо відказав:

— Не раз я мав нагоду заявляти про свої міркування з приводу того, що нині є для всіх нас обов'язковим. Ви чули всі мої заяви, товаришу Васюта. Відтоді не сталося нічого такого, що примусило б мене змінити мої переконання. Чи станеться? Не знаю. У всякому разі ніяких чудес я не жду... Але дуже прошу вас, товаришу Васюта, запам'ятати: мої особисті міркування не перешкодять мені зробити все для того, щоб очікувані вами наслідки з'явилися... або щоб ви наочно переконались, що вони взагалі неможливі.

Каргат промовчав і на цей раз.

Нарада не те щоб задовольнила Васюту, а просто не залишила в ньому прикрого почуття. Приємно все ж таки, що Русевич трохи заспокоївся від недавніх переживань.

Тільки б він додержав тепер свого слова!

А наслідки будуть!

Васюта знов це краще, ніж павітъ Каргат.

І знов він,— доведеться-таки Валентинові Модестовичу пережити ще одне розчарування. Можливо, найтяжче, бо то буде розчарування в самому собі, в усьому, у віщо він дотепер вірив. Хоче він цього чи ні, але переступить він через себе, бо інакше навряд чи стане він громадянином — так, саме громадянином! — Радянської країни, яка розпочала будівництво соціалізму, переживає пору бурхливого зростання. Так, то буде тяжке, але не найгірше розчарування. Вистачить у Валентина Модестовича сил, щоб перейти свій Рубікон.

Власне, він уже почав його переходити.

Після наради Каргат разом з Петровим пройшовся по цехах.

Не для того, щоб знайти там якісь нові доводи, що й сьогодні Русевич сказав дуже мало розумного. Каргат і так був переконаний, що зробити все можна набагато швидше — вже в другій половині травня завод став би невпізнаним. Але віл твердо вирішив: хай там хоч що, а від даної Васюті обіцянки, він не відмовиться — не втручатиметься ні в одне розпорядження головного інженера. Ну, а якщо це стане конче потрібним, доводити неправоту головного інженера може й Віктор Михайлович. Так чи інакше, а здійснювання плану раціоналізації стане здобутком Валентина Модестовича, хоч би й проти його волі та бажання!

От коли в червні ніхто не помітить обіцянних ним перших паслідків, — тоді ніхто Валентинові Модестовичу не позаздрить. І те, що було донині, здаватиметься йому дитячими забавками!

А щоб не затримувати монтажу й пуску піридинової установки, дати перший піридин найпізніше в першій декаді травня, можна договоритися з завідувачем виробництва про те, щоб він звернув особливу увагу на одну виробничу лінію, яка вже тепер дає більш-менш чисте знефенолене й зненафталінене масло, та організував його зберігання в окремому збірнику. Крім того, хотілось уточнити строки закінчення монтажу.

Останнє найбільше примусило замислитися Петрова.

— Я знаю, чого ви хочете, Миколо Дмитровичу, — сказав він. — Я й сам дуже хочу, щоб перший піридин мали на свято. І, повірте, я докладу всіх сил...

— Щоб так і було? — петерпляче перебив його Каргат.

Петров з ваганням похитав головою.

— Щоб Першого травня ви почали першу операцію — промивання масла кислотою й вилучення сульфату. Очевидно, цю операцію ви спочатку будете провадити обережно, дрібними порціями, витратите на це кілька днів. А ми тим часом закінчимо монтування чана.. Словом, як збереться достатня кількість сульфату, тобто четвертого або, найпізніше, п'ятого травня...

— Аж п'ятого! — заволав Каргат.

— Справа ж нова,— нагадав йому Петров.— Часу б нам тільки. Тоді доглянемо кожну дрібницю, і установка буде змонтована на «відмінно».

— І ви мене ріжете! — з досадою кинув Каргат, однак не додав більше нічого.

Коли він вийшов з заводу, то побачив на ганку заводоуправління Васюту й Слинька. Вони наче очікували його. Васюта щось похапцем договорив апаратниківі, а той підійшов до Каргата.

— Додому?

— Додому.

— Пішли разом.

Вигляд у Каргата був ще сердитіший, ніж на нараді, і Слинько почав розмову, лише коли переходили вони через колії.

— Бачу, що не все йде як слід.

Каргат кинув йому з досадою:

— Ви теж хороший, Іване Степановичу.

— А що таке?

— Ще казна-коли я розмовляв з вами про вашу участь у виробництві піридинів, просив вас організувати групу робітників. А ви й досі...

Лише очі та рот були видні серед тугих бинтів на обличці апаратника. І в очах тих з'явився докір, а з рота вихопилося значуще хмикання. Тільки після цього Слинько заговорив:

— У мене давно все готове: і я сам, і люди. І сказати про це я давно вже хочу. Якось спеціально йшов до вас із цим. Та ви були тоді такі зайняті... Пригадуєте горбочок коло селища. Жодної ж піридинової думки в голові вашій тоді не крутилось.

Каргат удав, ніби не чує.

— А потім,— серйозніше додав Слинько,— то мені було не до піридинів — самі ж знаєте, як зараз у нас в дистилляції — то бачив я, що план раціоналізації захопив вас усього. Та й казали ви не раз, що без здійснення цього плану чистих піридинів нам не здобути. Ну, а тепер чисті піридини немовби показались. А я зараз вроді на відпочинку... Одне слово, можу ці дні з ранку до вечора сидіти коло ваших дівчат, слухати лекції, стежити за дослідами. Завтра й прийду, якщо ви не передумали. І людей приведу.

— Але ж ви...

Каргат з ваганням глянув на перев'язані руки Слинька, на його забинтоване лице.

Слинько відповів йому майже таким же поглядом.

— Та ѿ ви не теє, Миколо Дмитровичу. Проте не відлежуєтесь. Чому ж за мене бойтесь?.. Коли ваша установка буде готова?

— Через тиждень... здається.

— Як угадала! Мені лікар сказав, що з руками у мене вже на свято, можливо, буде порядок. От з портретом гірше — вся шкіра злізе. Тільки ж хіба потрібна моя краса піридинам?.. Виходить, домовились.

— Якщо вам не буде важко...

— Не буде,— запевнив Каргата Слинько.

Кілька кроків вони пройшли мовчкі.

Ще мав дещо сказати Слинько Каргатові. Хотів уже почати, нараз помітив, що той пильно вдивляється в одне з вікон свого будинку. Вікно було освітлене, в ньому сновигали дві дівочі постаті.

— Ага! — вирвалося в апаратника.

Він не забув, як колись радився з ним в одній делікатній справі Гриць Частій.

Каргат не почув цього «ага». Він не відривав погляду од вікна, аж поки не підійшли вони до входу в будинок. Сердитий вираз зійшов з його обличчя. Коли спинились, Каргат з якимсь невисловленим запитанням подивився на Слинька й одвернувся. І спітав, ще трохи помовчавши:

— Ви не поспішаєте, Іване Степановичу?

Слинько хитнув головою.

— Навпаки, сам хочу вас трохи затримати. Данило Максимович доручив мені передати вам кілька слів.

Каргат не озвався. І Слинькові раптом здалося, що його супутник от-от нерішуче переступить з ноги на ногу. Апаратник аж очима закліпав, ніколи не доводилось йому бачити Миколу Дмитровича в такому стані.

Але Каргат заговорив так, ніби йшлося про щось зовсім буденне.

— Мені потрібна дружня порада в одній справі.— Він знову глянув, сам того не помітивши, на високе вікно.— Ви — член партбюро. Може, й видаватиметься вам моя справа чудною... Тільки я попрошу вас: хай це лишається між нами.

Догадуючись, що йдеться про одну з постатей у вікні, Слинько поважно пообіцяв:

— Само собою...

Тон Каргата став ще буденнішим.

— Але двох слів на цю справу не вистачить. Зайдімо до мене... Правда, я почастую вас лише чаєм...

Знов подумалось Слинькові, що Каргату нелегко впоратися з своєю ніяковістю. Очевидно, з цим почуттям він не був добре знайомий.

— Хай буде чай,— неначе розчаровано згодився Слинько.— Для першого разу і чай непогано. Виг’ю охоче. Труднувато тільки мені буде склянкою орудувати...

Скоро зайшли вони до кімнати, Каргат сколив чайник і подався на кухню.

В коридорі грюкнули якісь двері, долинув звук легких, похапливих кроків. Потім залинуали стримані голоси. Вони поволі наблизались і затихли під дверима.

Та Каргат повернувся до кімнати лише через хвилину по тому. Очі його поблискували, на губах застигла така посмішка, наче йому щойно подарували щось давно очікуване. Обережно, паче то була надзвичайно тендітна річ, віп поставив порожній чайник на місце, сів напроти гостя, витримав поважну паузу і дуже діловим тоном промовив:

— Чаю поп’ємо трохи згодом. Я ледве запобіг тому, щоб нам не перешкодили. Вам ясно?

— Анітрохи,— таким же підкреслено діловим голосом запевнив його Слинько.

— Мені теж... Але нам треба поспішати.

— Тож кажіть мерщій, що там за справа у вас. Адже і в мене є до вас доручення.

Каргат обома руками поправив пов’язку на голові, хоч і була вона на місці.

— Справа делікатна. Не знаю, з чого й починати.— Він старанно прочистив горло.— І до того ж сuto гіпотетична справа, так би мовити...

Дивно було Слинькові: вперше він побачив Каргата таким непевним себе. Та з власного (хоч, правда, і давнього) досвіду він знат, коли саме людина навіть з найкрутішою вдачею почуває себе на слизькому. І він спробував підштовхнути Каргата ближче до суті.

— То давайте ж... Що за гіпотетична? Може, простіше сказати, любовна?

Лице Каргата стало кам’яним.

— Любовна — не те слово. Любовні справи порад не потребують. Йдеться про справу... ну, матримоніальну.

— Яку?

— Ну, уявіть собі, що хочу... ну, одружитися.

— Давно пора! — вигукнув Слинько. — Тут і без уявлення ясно. Шасти вам Миколо Дмитровичу, та й по всьому!. Хто ж наречена? Коли «гірко» кричатимемо?

Каргат ще раз обмацав свою пов'язку.

— Я ж просив вас лише уявити собі це... Нареченої ще нема.

Слинько замахав на нього забинтованими руками.

— Та що ви плутаєте, Миколо Дмитровичу! Кажіть прямо: хочете побратися з Ларою Горленко. Про це ж усі горобці на селищі цвірінъкають. Не знають лише, коли весілля... Я від усієї душі за вас обох радий. І не тільки я. Дівчина ж вона чудова!

— Звідки ви знаєте? — приголомшено спитав Каргат.

— Та кажу ж, — горобці... Не бачив я, як ви завжди поглядаєте на неї? Ні, ви скажіть, коли весілля.

Каргат зашарівся.

— Яке весілля?.. В тім-то й річ... Хіба воно можливе?

— А чому ж ні?

— Ну як же... Адже існує закон, за яким чоловік і жінка не можуть працювати разом, якщо хтось з них — безпосередній начальник другого. З заводу я йти не хочу й не піду. Лара... Ну, словом, ви вгадали: так, Лара... Вона теж не покине роботи. А жити не оформляючи поки що взаємин... У мене язик не повернеться сказати їй таке. І взагалі я хочу мати дружину, а не полюбовницю... Бачите, який складний випадок. А розв'язати його треба найшвидше... Я хотів був з Данилом Максимовичем порадитися. Та приставати до нього з такими... за- надто вже особистими...

Слинько весело розсміявся.

— От ніколи б не подумав, що ви, Миколо Дмитровичу, можете так розгубитися. Нічого не складний ваш випадок. Розв'язується він дуже просто: справляйте весілля. І це вам хто завгодно порадить, не лише Данило Максимович.

— А закон?

— І закон залишиться в силі. Тільки не буква його, а дух. Закон же цей бореться з людською слабістю давати перевагу не найдостойнішому, а найближчому. А Лара Горленко — це ж усьому заводові відомо — най-

крацій хімік-аналітик. І ви неправильно зробили — не її, а Саню Вовк призначили за старшу. Зуміє Лара й дали на такому ж рівні триматися, не почне замість вас і Сані командувати своїми подругами, ніхто ні їй, ні вам слова не скаже. А вона зуміє. І навіть ще крацію працівницею стане: комсомолка ж... може, з вами захоче позмагатися... Тому я й питаю вас про весілля...

Каргат полегшено перевів подих. Проте ще раз перевітав:

— Ви так гадаєте?

— А тут і гадати нічого..., І скажіть же ви нарешті: коли весілля?

Каргат провів рукою по підборіддю.

— До весілля ще далеко. Ми ще й не порозумілись як слід. Це я авансом раджуся з вами... Та й що за весілля? Випаде більш-менш вільний день, попрошу в Сергія Павловича тарантас, з'їздимо до найближчого загсу...

— І все?

— А що ж іще... Ну, по чарці-другій вип'ємо. Цього вам хочеться?

— І все? — Слинько заперечливо похитав головою.— Не годиться так, Миколо Дмитровичу. Одружуйтесь так, щоб цей день до останнього зітхання був вам пам'ятний. Щоб його ні в якому разі не можна було викреслити з життя... А тут така нагода. Данило Максимович доручив мені сказати вам про одну річ. Він сам хотів з вами порозмовляти, так за отими нічними подіями жодної хвилини в нього. Але він згодом ще побалакає — про деталі... Ці півтора місяця ваші дівчата попрацювали як ніколи. Вони, можна сказати, всім нам приклад показали. І наслідки їх роботи відомі кожному. От і вирішено відзначити їх — влаштувати для них на Перше травня вечірку. Так давайте зв'яжемо особисту справу з цією вечіркою... Так коли ви хочете справляти своє весілля? От про що я вас питаю!

РАПТОВИЙ БЕНКЕТ

Гриць прийшов до Давида Марковича сам. Власне, не прийшов, а примчав. І ще з порога загукав:

— Сьогодні занять ще не буде! А ви негайно покиньте свою книжку, я вам допоможу вдягти піджак і — гайда!

Розенберг стояв навколошки на стільці, лежачи черевом на столі. Книга, яку він читав, була, мабуть, така цікава, що голову він підвів лише після того, як юнак прикрив ту книгу долонею.

— Знов щось трапилося? — перелякано спитав він.

— Тільки те, що сьогодні у всіх у нас вільний вечір. От дівчата й наказали мені, щоб я притягнув вас до них чай пити. Так я й зроблю, чого б це мені не коштувало.

Гриць почав закочувати рукави.

Але Давид Маркович і не думав опиратися. Він підвівся і замислено погладив себе перев'язаною рукою по шорсткій шевелюрі.

— А хто ще буде? — спитав він.

— Ми двоє, Саня й Лара, Миколу Дмитровича запрошують...

— А придумали це дівчата?

— Вони.

— Дуже добре придумали. Знаєте, я сам давно вже мрію про щось подібне. А то якось чудно в нас: працюємо пліч-о-пліч, здружились, одного прагнемо, а живемо кожний у своєму кутку. Щоб посидіти ввечері за столом, помріяти, порозмовляти не тільки про заводське — такого у нас чомусь досі не було.

— От і дівчата наші так думають.

— Правильно думають. От тільки... — Розенберг непрішуче переставив стілець з місця на місце. — Як вигадаєте, Грицю, чи не внести їй нам до дівочої ініціативи деякі чоловічі корективи? Давайте спершу зайдімо до крамниці і... Та ви краще за мене знаєте, що купити і як це робиться. Чи підтримуєте ви мене?

Якусь мить юнак вражено дивився на свого скромного друга. Щоб Давид Маркович запропонував щось подібне... Потім він захоплено вигукнув:

— Таку геніальну ідею та не підтримати!?

...Дівчата трохи здивувались, коли Гриць і Давид Маркович з'явилися з пакунками. Та миттю розвантажили гостей, наказали їм не плутатися під ногами і заходились терміново «переустатковувати» стіл уже приготовлений для чаю.

Те, що Каргат прийшов не сам, а з Слиньком, вікликало в дівчат неабиякий переполох: стіл і для п'ятьох маленький — як же розсядуться тут шестеро? Але заспокоїлись ще швидше ніж стурбувалися: тіснішим же буде товариство!

Каргат увійшов немовби інершуче. Чудний був у нього вигляд — ніхто його ще таким не бачив. Крім хіба Лари минулої ночі.

За ним появився Слинсько. Він спинився на порозі, похитався на каблуках і хитрувато оглянув присутніх так, наче приніс безліч найдивовижніших новин, та хай спершу всі помучаться, як слід попросять, щоб він розповів. Коли погляд його упав на заставлений різними стравами та пляшками стіл, він з веселим ошелешенням витягнув до нього шию. Потім підійшов ближче, спробував підняти одну з пляшок забинтованими руками, мало не впустив її й угоролос прочитав ярлик:

— Мукузані. Гм... Дуже інтересний у вас чай, донечки... Ну, Миколо Дмитровичу, хіба не везуча я людина? Не встиг висловити бажання, а воно вже справдilося. Мов по щучому велінню.

— Чай буде згодом,— запевнила його Саня.— Тільки вам не дуже його ї хочеться, мабуть,— так захоплено дивитесь на пляшки. Напевне більшу частину самі ви'єте. А нам доведеться догоджати вам, зважаючи на ваш стан; аж до губів будемо вам підносити. Нам же, мабуть, і додому відвести вас доведеться.

Усе з тим же веселим подивом Слинсько повернув до неї голову й примуржлив одне око. Відповів їй у тон:

— Шкода, що я вже старий та жонатий. А то спарувалися б ми з тобою — ех, і подружжя вийшло б! Ось пожди, злізе стара шкіра з моого портрета, молода нарости — такий красень з мене буде, куди там! Стережись, щоб не закохалась... Ну, та годі заглядати вперед. Мені гріха тайти не хочеться: вип'ю з приємністю. І з Миколою Дмитровичем від щирого серця цокнусь, і з Давидом Марковичем, і з вами, донечки. Є за що. От тільки з тобою ні за що мені випити,— кинув він у бік Гриця.— Дав себе обійти якомусь дідуганові — Тищенкові... Ну, та подивимось, як ти та твої друзі покажете себе на свято... А до того всього Микола Дмитрович вважає, що одну річ мені самому треба вам, донечки, доповісти. Але ж і річ знаменита! Мертвий, і той би випив.

За маленьким столом довелось сісти дуже тісним колом. Давида Марковича дівчата посадили між собою: змовились трохи підployти його, щоб посмілішав він, розбалакався. А то поки воїні порались коло столу, він мовччи сидів біля вікна, не знаючи, куди подіти руки й ноги. По другий бік Лари сів Каргат. Слинсько примо-

стився коло Сані, не помітивши, що туди ціли-
тися Гриць.

Коли вино наповнило склянки та чашки (чарок у подруг ще не завелось), Слинсько, затиснувши свою чашку між руками, підніс її вгору й багатозначно почав:

— Ну, Миколо Дмитровичу, за кого ж ми вип'ємо по першій? — Він підморгнув Ларі. — За заведеним з давніх-давен звичаем першу в таких, як сьогодні, випадках п'ють за молодих.

Каргат не підняв своєї склянки, лише щосили стиснув її пальцями. Обережно глянув на Лару. Вона зосереджено дивилася на білу хмарку, що пропливала мимо вікна, і немов не чула Слинськових слів. Та по лицю її вже почав розливатися гарячий рум'янець. Тоді Каргат знайшов під столом її руку, тихо потиснув. І коли тремтячі пальці відповіли їйому тим же, він ураз високо підніс склянку.

Заохочений цим, Слинсько спробував був щось додати. Та Лара перебила його:

— Право першого тосту належить Давидові Марковичу. Це він влаштував нам вечірку. Ви, Іване Степановичу, не у нас, а у нього в гостях.

— У Давида Марковича? — здивувався Слинсько й поставив чашку на стіл. — Здорово... То не затримуйте ж, командире, промовляйте.

Розенберг підніс до очей виделку, наче раптом вгледів на ній щось, варте уваги. Потім зиркнув на Гриця, немов шукаючи у нього підтримки. І нарешті відважно схопився за свою склянку.

— Не знаю,— мало не пошепки почав він,— чи пощастить мені перелічити все, за що я хочу випити... За гарячу дружбу між нами й усіма тими, хто йде однією дорогою з нами. І за те, щоб подружитися з тими, хто ще й досі не порозумівся з нами й чомусь вважає нас за своїх недругів...

— Отуди! — не зумів промовчати Слинсько. — За Валентина Модестовича, виходить... Не знаю, як інші, а на мою думку — пити за нього ще ранувато.

— За завтрашнього Валентина Модестовича! — рішуче промовив Розенберг. — За те, щоб він покинув ходити битими шляхами й шукав нових — хай трудніших, але таких, що ведуть далі й вище... І за те, за що ви хотіли випити, Іване Степановичу: за молодих. Вас, наприклад, я вважаю саме за молодого: не кожний з тих, у кого

ще вуса не ростуть, наважиться на те, на що наважились ви і на початку року, і потім. Хай постійно в житті нашої молоді будуть сміливі мрії, поривання вперед, кохання, дружба й успіхи. За Саню й Гриця!

— Що, що? — Слинько закрутів головою, дивуючись, що Розенбергів тост нікого не вражає.— Як ви сказали? Та ні, невже... Так он воно що!

Побачив-бо він, як зашарілася Саня і спалахнули очі Частія. Перед ним зустрілися, тихо дзенькнувши, їх склянки. І зараз же до тих склянок присунулись усі інші склянки та чашки. Слинько й собі цокнувся з ними, випив. Ще раз окинув він схилені до тарілок голови дівчини і юнака, які старалися уdatи з себе спокійних, і розреготався.

— Так от які тут справи...— Слинько підвівся.— Виходить, що я там сиджу, де тобі, юначе, слід сидіти. Що ж, присувайся до своєї милоті. І знай: вона тебе гострим своїм язиком у люди витягне.

Він влаштувався на новому місці і звернувся до Лари:

— Така між вами дружба — одна від одної не відстaeте.

Гриць визнав за потрібне внести ясність:

— Це Лара не відстала від Сані. А у мене з Санею вже давно все ясно.

— Тому вас першими й привітали. Справедливо... Виходить, справлятиметься аж два весілля. Тим краце. Веселіш погуляемо. Щодо Сані й Гриця, то я приєднуюсь до Давида Марковича: бажаю вам того ж самого і понад те... А тепер швидше наливайте по другій, а то якби друга пара молодих не образилась.

— Яка друга пара? — здивувався Розенберг.

Від півсклянки лèгкого вина в нього вже почали по-бліскувати очі. Він стороpіло поглядав то на Лару, то на Каргата, наче не вірив, що вони можуть бути такою парою.

Лара тихо спитала в нього:

— Невже ви не вип'ете за нас?

Давид Маркович набрав повні груди повітря.

— Коли тільки Микола Дмитрович встиг вас заполонити? — Його очі раптом стали смутними.— Як же вам не соромно, Ларо, питати в мене так! Щоб я та не випив за вас, за ваше щастя? Я ніколи не забуду того дня, коли ви, Микола Дмитрович, а потім і Лара з Са-

нею допомогли мені. А тоді про мое життя йшлося.—
І знову весь засвітився радістю.— Не розумію, як це я
відразу не здогадався. А я давно нібіто щось помічав,
слово честі.— Він склонив склянку обома руками й на
весь голос вигукнув:— Вип'ємо! За молодих!. Але спер-
шу тост!

І він сам виголосив його, цей урочистий, але мало
зрозумілій тост. І він не помітив, що перед тим, як звер-
нутися до нього, Лара налила йому вина більше, ніж
усім.

Коли посуд знову спорожнів, Слинсько сказав:

— А тепер давайте одну справу обміркуємо по-діловому. А коли дійдемо до згоди (а робити це ми вміємо), можна буде й по третій хильнути... От що доручено мені вами переказати, дівчата. Минулі півтора місяця ви здоровово-таки працювали. З ранку до вечора не виходили з заводу. План раціоналізації — це ж насамперед ваша заслуга: без вас, як полководець без солдатів, Микола Дмитрович нічого не вдіяв би... Ну, за понадурочну працю ви, ясна річ, одержите...

— Ми працювали зовсім не для того,— перебила його Саня.— Не робіть з нас, будь ласка, рвачів!

— Хороші слова, Саню,— кивнув Слинсько.— Пова-
жаю тебе за них. Тільки кажи за себе, а не за всіх.

— Всі повторять вам те ж саме,— запевнила його Лара.— Нам після довгого неробства запропонували ці-
каву, корисну для заводу роботу, ми й накинулись на
неї, мов голодні на їжу. Не розцінюється це на гроші,
Іване Степановичу.

— Ще кращі слова,— згодився Слинсько.— Комсо-
мольські... Та за понадурочну роботу ви все одно відпо-
відні платню одержите. Так усім дівчатам і перекажіть.
Тільки це ще не все. Завтра вранці оберіть свою, дівча-
чу, першотравневу комісію, і хай та комісія прийде під
час перерви до завкуму. Там вам скажуть, скільки ви
можете витратити. Та добре поторгуйтесь з завкомівця-
ми, а то вони такі... Завтрашній і післязавтрашній вечо-
ри кухня нашої їdalyni в повному вашому розпоряджен-
ні: варіть, печіть, смажте, куховарте. І Данило Макси-
мович так просив переказати вам: щоб мені Першого
травня така вечірка була... на всі заставки! Ясно?.. Ве-
чірка — ваша. Зaproшуйте на неї кого самі схочете.
Одного тільки начальство вимагає: щоб то була весела
вечірка!

Тільки-но Слинько згадав про вечірку, Лара й Саня поклали виделки. Очі в них — мало сказати — заблизька.

— От за це спасибі! — з захопленням вигукнула Саня. — Давно вже ми не гуляли. А хочеться — аж-аж-аж!

— А чи встигнемо? — заклопотано спитала Лара. — Всього два дні.

Але її заклопотаності ніхто не повірив.

Заговорили всі враз — весело, безладно, не слухаючи одне одного. Мовчав лише Слинько. Спритно орудуючи своїми перев'язаними руками, він знов наповнював склянки вином.

Чи не найбільше галасував Давид Маркович. Сміючись своїм, ніким не почугим дотепам, він намагався порадити щось обом дівчатам і допитувався, чи не на цій вечірці вони справлятимуть свої весілля. Він не сп'явнів. Ale вино зірвало з нього якісь пута, показало те, чого ніхто не підозрював у ньому. Він начебто поспішав звільнитися від занадто великих запасів невисловленого, відшкодовував себе за постійні боязкість та ніяковість.

Кінець кінцем він так розійшовся, що скопився, замахав руками й заглушив усіх.

— Я вимагаю, нарешті, щоб мені сказали, коли будуть весілля!

— Я підтримую свого начальника, — зажадав і Слинько.

За столом стало тихо. І тривала татиша, аж поки не порушило її голосне зітхання Гриця:

— Вечірка — це така чудова нагода... Саню, правда ж?

Саня не сказала нічого. Лише щоки її почервоніли ще більше.

— Грицю! — вигукнув Розенберг. — Оце саме я й хотів сказати: вечірка — це просто-таки надзвичайна нагода для тих, хто кохає по-справжньому!.. Грицю! Саню! Миколо Дмитровичу! Ларо! Та невже ж вам не хочеться поїхати, скажімо, післязавтра до загсу, а на вечірці відсвяткувати своє весілля? Невже ви не розумієте, яке то буде для вас свято? Адже всі, запрошені на вечірку, з радістю вип'ють за вас, за ваші перемоги теперішні й наступні, за ваше щастя. Всі одностайно крикнуть вам «гірко». Був би я на вашому місці... Ну, зробіть мені й усім таку приємність... Саню, невже ви не чуете мене?

Саня, справді, нічого не чула. Схилившись до її вуха, гаряче шепотів щось Гриць. І очі її стали мрійними. Вона не помітила, як її рука опинилася в руці Гриця.

Давид Маркович з таємничим виглядом підморгнув Слинькові і прошепотів йому так, наче той був найменше за два десятки кроків:

— Тут усе ясно, правда?

Він повернувся до Лари. І затулив рот рукою.

Ще коли схопився Розенберг, Лара розгублено по-дивилась на Қаргата. Адже все між ними стало ясним тільки минулої ночі. Лише сьогодні вранці вона написала матері про нього, свого нареченого. Вона не звикла ще до думки, що коло неї є людина, з якою вона вже почала ділити всю себе й усе своє. Що скаже мама? Дати їй блискавку, щоб вона виїжджала сюди негайно? А Перше травня — це ж так близько, мама може не встигнути...

Каргат підвів голову. Лара побачила його очі. Побачила, як ворухнулись його губи. І не почула — вгадала, що він сказав їй:

— Буде так, як ви хочете, Ларо...

Не вагаючись більше, просунула руку йому під лікоть, непомітно пригорнулась плечем до його плеча.

— Правильна ви людина, Давиде Марковичу, — тихо сказав Слинько. — Тепер можна випити й по третій.

— Ура-а! — що було голосу, закричав Розенберг, обома руками підносячи свою склянку над головою. — А ми з вами, Іване Степановичу, та й молодці ж! І в дистилляції, і тут — всюди рішуче просуваємо справи вперед!

ЧОГО ВОНА ХОЧЕ?

Звістку про першотравневу вечірку всі лаборантки зустріли з захопленням. А коли стало відомо, що двоє дівчат на цій вечірці справлять свої весілля, обидві лабораторії перетворились на збуджені вулики. Дивно, але на роботі, на виконанні dennих завдань це майже не по-значилось. Для роботи дівчатам потрібні лише руки та очі. Язики тим часом можуть займатися чим завгодно. І вони, язики, не витратили марно ні секунди: цілий день у лабораторіях стояла така тріскотнява, якої, за авторитетним свідченням Петушека, тут ніколи не спостерігалось.

Скільки запальних суперечок відбулося!

Скільки раптових сварок та ще раптовіших замирень сталося!

В кожне слово вкладалося стільки різноманітних почуттів, кожна дрібниця видавалася такою важливою, кожна перешкода — такою непереборною, кожна думка — або абсолютно геніальною, або абсолютно нікчемною...

Апогею загальне збудження досягло по обідній перерві, коли повернулась обрана дівчатами комісія. Завком виділив на свято стільки, що лаборантки спершу на віть розгубились: хіба можна витратити стільки грошей за такий короткий час?

Та коли робочий день закінчився, виявилось, що всі dennі завдання виконано відмінно, а разом з тим дівчата точно знають, що ці два дні має робити кожна. Встановлено так само, що треба спекти, як оздобити залу їdal'ні, кого з комсомольців можна мобілізувати на підмогу. Навіть повний список гостей складено, причому за принципом: чим більше гостей, тим веселішо буде вечірка. А втім, і без того всі були певні, що вечірка вийде на славу.

Запрошувати вирішили без усяких там записок або квитків, а честь-честю: піти додому до кожного, побесідувати з ним, з його дружиною,— тоді й гості прийдуть охоче, і вечірка надовше залишиться у кожного в пам'яті. Селище — невелике. Двоє дівчат протягом одного вечора легко упораються з запрошеннями.

Цими двома одноголосно призначили Лару й Саню. Кому ж бо запрошувати, як не їм? Вони ж, можна сказати, геройні цієї вечірки. Ну, і слід дати їм на сьогодні легшу роботу, щоб у них лишився вільний час: завтрашня поїздка до загсу — до неї ж підготуватися треба! Це ж початок нового життя...

Для селища вечірка й аж два «вінчання» були неабієкою сенсацією. Тому з запрошеннями Лара й Саня впоралися не так швидко, як сподівались. Їх затримували в кожній квартирі, зупиняли в коридорах будинків, а то й на вулиці. Всі вважали за свій приемний обов'язок розпитати, як обидві нареченні почують себе перед таким знаменним днем, помріяти разом з ними, подати їм якусь дружню пораду, побажати щастя й усього іншого, чого в таких випадках бажати годиться. Обидві нареченні,

збуджені і готованням до вечірки, і нетерплячим очікуванням завтрашнього ранку, і загальною увагою до своєї долі, не могли ухилятися від таких розмов. Та й ніде правди діти, радісно було їм: раніш вони не помічали, що на заводі їх так знають, клопочутися їхньою долею.

Аж на початку десятої підійшли Лара й Саня до будинку головного інженера. Русевича вони залишили на останнє, поспішаючи спершу обійти тих, хто лягав рано.

Коли постукали вони в двері, Лара відчула, що серце її б'ється швидше, ніж звичайно.

Хатня робітниця провела їх до їdalyni. Там була сама Ганна Іванівна — читала, напівлежачи на широкій канапі, заповненій маленькими вишиваними подушечками. Дівчат вона зустріла здивованим поглядом.

Та от її очі спинились на Ларі. І Саня помітила: ту ж мить брови Ганни Іванівни ледь помітно здригнулись, щоки злегка порожевіли. Проте вона стріпнула головою, відклала книжку, і голос її зазвучав так, наче прихід дівчат приніс їй неабияку втіху:

— Прошу сідати.

Короткозора Лара нічого не помітила, почула лише цей голос. Подумалось, що ця жінка не візнала її, і дівчина заспокоїлась.

Перш ніж заговорити про мету свого приходу, Саня спітала, чи можна їм побачити Валентина Модестовича. Не встигла Ганна Іванівна відповісти, як у сусідній кімнаті гучно зарипів стілець. А ще через мить половинка дверей одхилилася і до кімнати повагом увійшов господар, на ходу обсмикуючи поли піжами.

Поки він наблизався, Ганна Іванівна зазирнула до кабінету й чи то здивовано, чи то задоволено спітала:

— Ти вже другу почав?

Русевич злегка схилив голову.

— У тебе зіркі очі.

Дівчата непомітно переглянулися: вони знали, які книжки мав прочитати головний інженер.

Русевич похапливо опустився на канапу проти Сані. І поки вона переказувала запрошення від лаборанток, він не відривав од дівчини очей. А коли Саня замовкла, відповів не одразу. Лише через якусь хвилину Валентин Модестович кинув:

— А що веселого може бути на вашій вечірці? Ви ж, сучасна молодь, і потанцювати як слід не вмієте.

— А вам хочеться потанцювати? — не без кокетства спитала Саня.

— Ну, звичайно ж! — чи то придивляючись, чи то прислухаючись до неї, вигукнув Русевич. — Та чи знайдеться пара для мене — дама, в якої не запаморочилася би голова після першого ж туру вальса?

— Вже знайшлася, — сказала Саня. — Хочете, я з вами танцюватиму. — Вона задерикувато стріпнула волоссям, бо сьогодні не тільки головному інженерові пропонувала себе в партнерки до танців. — Тоді й побачимо, в кого голова слабша.

— Тільки не в мене! — запевнив її Валентин Модестович. — Правда, я вже давно не танцював. Та раніше мене ніхто не перетанцювував.

— Коли мене ще на світі не було, — не втрималась Саня, щоб не підпустити шпичака.

І все-таки лице в Русевича стало таке, наче здійснилась якась давня його мрія.

— Коли так, я з охотою побуваю на вашому святі, пригадаю молодість. Глядіть же, не забудьте своєї обіцянки. — Валентин Модестович повернувся до дружини і значуще закінчив: — Я гадаю, ти з радістю приймеш це люб'язне запрошення?

Поки точилася ця розмова, Ганна Іванівна так само не спускала очей з Сані, ніби та чимсь гостро її зацікавила. Лише зрідка, коли напевно знала, що Лара нічого не помітить, погляд дружини головного інженера похапливо пробігав по дівочій постаті в легкому маркізетовому платті, немов обмачував її, і спинявся чомусь на трохи запорошених шкарпетках.

Коли Валентин Модестович звернувся до неї, Ганна Іванівна невдоволено скривилась, наче відірвав її від чогось дуже цікавого. Вона підвела голову й уперше глянула Ларі в очі.

— Ми тут, коло заводу, — неголосно почала вона, — живемо так однomanітно, що часто шукаємо розваг там, де шукати їх не слід. — Вона зверталась тільки до Лари, і, справді, її слова були зрозумілі лише їм двом. — Мимоволі радієш, коли тебе запрошують на справжнє свято. Я не знаю, як дякувати вам, дівчата.

Лара знову насторожилася. У голосі Ганни Іванівні виразно прозвучав чи то виклик, чи то глум. І хоч ще до того, як увійти сюди, Лара сказала собі, що до дружини головного інженера вона буде ставитися з цілко-

витою байдужістю, так і не змогла стримати себе. Мимоволі очі її бліснули, як при тій зустрічі. Гаразд, вона прийме перший-ліпший виклик од цієї жінки. Лара наперед почувала себе переможницею: Микола Дмитрович (вона ще не звикла називати його інакше) з нею і так буде завжди, хай там хоч що!

— Але,— провадила Ганна Іванівна далі, і голос її став таким же жартіливим, який був допіру у Валентина Модестовича,— чоловік мій поставив мене в скрутне становище. Я змушенна просити у вас допомоги. Мені зовсім не хочеться виступати на вашій вечірці в ролі покинутої дружини.

Лара не забарилася з відповідлю.

— А мені здається, що вам навряд чи буде потрібна наша допомога.— Вона хотіла вимовити це теж жартома, а слова мимо її волі пробриніли, як насмішкувате прийняття виклику.— Тільки б ви побажали, і коло вас...

— Дякую за комплімент,— перебила її Ганна Іванівна, і в погляді її промайнула цікавість; видно, для неї було несподіванкою, що дівчисько з таким лагідним обличчям і наївними очима може відповідати так само-впевнено.— Він тим приемніший, що чую я його від вас... Пробачте, не знаю вашого імені.

Вона зробила ледь помігній наголос на словах «від вас» — такий, що його почула тільки Лара.

На обличчі в дівчини нічого не зміnilось. Вона назвала себе. І очей під пильним поглядом Ганни Іванівни не опустила. Та серця немов торкнулось щось холодне. Чого треба цій жінці від неї? Чи не готується вона до якоїсь нової дамської дипломатії?

Ганна Іванівна відвернулась на мить, щоб покласти собі за спину кілька подушечок. Вигідно відкинувшись на них, вона повернула до Лари своє красиве лице з ясними очима.

— То, значить, це ви виходите заміж за Миколу Дмитровича? — спитала вона так, ніби це справді було для неї новиною.— Хтось розповідав мені сьогодні, що він збирається одружитися, і називав у зв'язку з цим ваше ім'я.— Погляд Ганни Іванівни ще раз оцінююче пробіг по дівчині.— Що ж, Миколу Дмитровича можна поздоровити: у нього буде дуже мила дружина. І взагалі молодець він у вас, слово честі! І двох місяців не пропув він тут, а вже цілий завод розворушив, мимохід заво-

ював серце такої чарівної дівчини... Прийміть мої най-сердечніші поздоровлення.

— Прийміть і мої вітання! — Валентин Модестович простягнув до Лари руку.— Для мене це інтересна новина. Навіть... м-м... приемна новина,— додав він, помовчавши.— Я сподіваюсь, з такою дружиною, як ви, Микола Дмитрович буде...— Він, мабуть, мало не сказав чогось такого, про що йому краще було б помовчати, бо раптом непевно оглянувся на дружину і закінчив після довгої мовчанки:— Ну да, буде дуже щасливим. Бажаю йому цього.

Від поздоровлень цього подружжя Ларі стало зовсім не по собі.

— Доведеться мені взяти свої слова назад,— знов почала Ганна Іванівна. Обтяжувати наречену всячими пропханнями — найменше нечемно. Надто багато у неї своїх переживань, щоб накидати їй ще й сторонні. Адже так, Ларо? Ви дозволите мені так вас називати? А мені дуже хочеться, щоб у вас перед вечіркою знайшлася вільна хвилинка для мене. Я не смію просити про це...

— Ні, чому ж?

Лара примусила себе відповісти так: це ж був її обов'язок господині вечірки — принаймні виявити готовність задовольнити першу-ліпшу примху майбутньої гості.

— Я хотіла просити вас зовсім не про партнерів.— Ганна Іванівна кинула в бік свого чоловіка насмішкуватий погляд.— Мені було б дуже приємно, коли б ви перед тим, як іти на вечірку, зайшли за мною. Валентин Модестович прийде до вас, напевно, прямо з заводу. Адже робота там і на свята не припиняється, а він такий зайнятий тепер, що додому повертається пізно ввечері. А самій мені йти... Це примха, звичайно...

Ганна Іванівна промовляла таким тоном, немов просила у Лари за щось пробачення: Але очі її говорили зовсім інше. Хоч як старалась вона зробити їх лагідними, та Лара помітила: Ганна Іванівна пильно стежить за всіма змінами на її лиці, з нетерпінням жде відповіді.

Що це означає? Чому цій жінці раптом закортіло за-приятелювати з нею, Ларою? Чого вона хоче цим помогтися?

То були тривожні запитання. Але хай що завгодно криється за влесливістю дружини головного інженера, а для Лари найголовніше зараз — не показати свого занепокоєння. Та її зовсім не боїться вона цієї жінки — ну,

ні крихти! Чи не для того, щоб побачити Ларин страх за своє щастя, Ганна Іванівна звертається до неї з таким безглуздим проханням? Тож Лара доведе, що її нічим не злякаєш. І треба ж довідатися, що замислила ця жінка.

Усе це промайнуло в голові дівчини так швидко, що відповіла вона мало не в ту мить, як Ганна Іванівна замовкла. Тоном ввічливої господині, що за всяку ціну постарається зробити своїй гості приємність, вона відказала:

— Мені важко обіцяти вам щось певне. Та я всіх сил докладу, щоб забігти до вас перед вечіркою.

Подушечки за спиною Ганни Іванівни лягли, мабуть, не так вигідно, як їй хотілось. Вона довго поправляла їх. І тільки після цього вдячно кивнула дівчині:

— Це така велика послуга з вашого боку...

Не важко було зміркувати, чого коштувала ця подяка Ганні Іванівні.

Від Русевичів Лара вийшла з прикрем почуттям, що її спровокували на щось таке, чого вона зовсім не хотіла робити. І думка, що інакше поводитися з Ганною Іванівною вона сьогодні не могла та й нічого такого, проти чого постало б її сумління, вона не вчинила,— думка ця не принесла їй заспокоєння.

Саня так само була замислена. Але вона тихо посміювалася.

— Ну ѿ мадам же в нашого Валентина Модестовича! — сказала вона.— А ти молодця, Ларко, в грязюку лицем не вдарила. Як вона тебе влещувала, га?.. А пара з них, видно, злагоджена. Жінка коло тебе заходилась, а чоловік — коло мене. Невже на щось іще надіються?.. Ну, добре, затанцюю я тебе, аж поки ти язика висолопиш, а там подивлюсь, навіщо я тобі здалась, чому ти так до мене придивляєшся... Одне слово Ларко, вони нас втягають в якусь свою політику. Давай же обома дивитися. А поки не взнаємо чогось певного, нареченим нашим ні слова: можливо, все це — такі химіні кури, що й на мить не слід Миколі Дмитровичу настрій псувати.

КАМЕЯ

Урочистий марш на трьох баянах мав розпочати вечірку рівно о восьмій. За чверть години до цього Лара постукала в двері будинку головного інженера.

Дуже не хотілося Ларі заходити до Ганни Іванівни. Та коли після клопітного дня (з'їздити за двадцять кілометрів в загс, а потім допомогти подругам у готовуванні вечірки — зовсім не проста справа) вона прибігла додому, щоб хоч трохи перепочити та переодягтися, то замість чоловіка побачила записку, пришпилену до дверей його кімнати: йому терміново треба було з'ясувати з Петровим щось, зв'язане з монтуванням піридинової установки, і на вечірку він прийде від Віктора Михайловича. Сані теж не було вдома: вона звільнилась раніш, встигла вже, мабуть, переодягтися і подалась до Гриця. У того ж бо радісний день: ректифікаційний цех наздогнав-таки продувку. Словом, жодної перешкоди, що не дозволила б Ларі виконати дану дружині Русевича обіцянку. А просто так не зайти до неї,— який некрасивий мало б це вигляд!

Ларі відчинила сама Ганна Іванівна. Вона потисла дівчині руку так тепло, що та мимоволі завагала: коли ж вона була щирою — тоді чи зараз?

Не випускаючи Лариної руки, Ганна Іванівна потягнула дівчину до кімнати. Тільки три хвилини — і вона буде готова.

— Боже мій, яка ви сьогодні чудова!

Випустивши нарешті Ларину руку, Ганна Іванівна відступила на крок, захоплено оглядаючи вбраний Лари та її саму. Жінку цю ніби причарувала струнка дівоча постать в ясно-сірій шовковій сукні. Знов підійшла, обережними рухами поправила на вбраний складки.

— Яка ви чудова сьогодні! — тоном, у якому виразно бриніла заздрість, повторила вона.— В цьому вбраний від вас ллеться те саме світло, що сповнює ваші очі. А ця облямівка,— вона доторкнулася до Лариної шиї,— найбайдужішого до жіночої краси примусить звернути увагу на золото вашого волосся. А ви й досі не знаєте, яка це велика сила — ваша краса.

— Ми спізнимось,— нагадала їй Лара.

Ганна Іванівна не зрушила з місця. Ще якийсь час замислено дивилася на свою юну гостю, потім похапцем вийшла з кімнати.

Назад вона повернулася через півхвилини. Знов підступила до Лари, мовчи почала щось приколювати до її вбрания.

Якась прикраса, якийсь подарунок від цієї жінки?.. Ні, тільки не це!

Лара перелякано відхилилась, руками стараючись затулитися від спритних пальців. Та пізно. Ганна Іванівна вже взяла її під руку, підвела до дзеркала.

— Ну, чого ви так переполошились? Ви тільки гляньте, як це вам до лица.

То була камея. Пластинка якогось жовтуватого каменю з тонко вирізбленим на ньому профілем жіночої голівки. Розглядаючи камею в дзеркалі, Лара мимоволі затаїла подих: профіль дуже віддалено, та все ж таки нагадував чимсь її власний профіль. І така красива була камея на ній, що рука її, піднявшись до грудей, щоб відколоти цю прикрасу, сама собою спинилася на півдорозі. Але то було секундне вагання. Через мить Лара вже відколювала камею.

Ганна Іванівна схопила її за руку:

— Не смійте!

— А нашо вона мені? — сердито опитала Лара. — Я не можу прийняти від вас таку коштовну річ. І не хочу.

— Вона вам не подобається?

З'явилось у голосі Ганни Іванівни щось таке, від чого Лара розгубилась. Йі здалось: відповівши цій жінці «так, не подобається», вона зробить їй боляче. Правда, Ганна Іванівна заслужила на це... Але ж чи буде ця відповідь щирою? Адже камея прегарна... Та чи треба з цією жінкою бути щирою?

Лара тихо мовила:

— Не в тім річ...

— То хай камея буде вашою,— начебто з полегшенням сказала Ганна Іванівна й випустила руку дівчини.— Хай це буде моїм подарунком до вашого весілля... Може, ця скромна камея примусить вас забути...— голос її став тихий і журний,— ...забути те, чого я сама не хочу пам'ятати.

Надто одверті то були слова, щоб не зрозуміти їх. І несподівані. Лара схилила голову, щоб приховати свою розгубленість. Ні, не скоро, мабуть, зуміє вона розкүсити цю жінку, зрозуміти, чого їй треба від неї. І все одно Лара ніколи й ні в чому їй не повірить.

Ганна Іванівна повернулась до дзеркала. Взяла пуховку, сховала в ній своє лице.

— Через хвилину вийдемо,— попудрившись, сказала вона і знову тихо її журно додала:— Ларо, невже ви й

досі не вірите, що мені соромно? І якою щасливою я буду, коли цей сором не стоятиме між нами!

Дівчина звела на неї погляд. Вона боялась цієї жінки більше, ніж будь-коли, і не хотіла, щоб та це помітила. Великим зусиллям вона примусила себе вимовити зовсім не те, що хотіла б сказати:

— Ганно Іванівно... я дуже вдячна вам за камею.

Ганна Іванівна знову схovalа своє лицце за пуховкою. Лара не помітила її переможної посмішки.

ВЕЧІРКА

Спершу була вечеря...

Власне, нею слід було б закінчити вечірку. Але ті, кому о десятій годині заступати на нічну зміну, зостались би голодні.

Під час вечері не обійшлося без того, щоб двом новоявленим подружжям не прокричали по кілька разів «гірко». Цей крик ставав настирливим, перекочувався з одного краю довжелезного столу до другого, не припинявся, аж поки молоді не підводились і не торкалися збентежено губами одне одного. Тоді громіли гучні оплески і звідсіль линули всілякі побажання. Було їх стільки, що здійснення навіть дуже малої частини цілком вистачило б для безмежного й вічного щастя.

Після вечері простору залу їдалні розгородили столами надвое.

На одній половині панувала молодь. Там не припинялись танці, співи, самодіяльні виступи. В перервах між ними здіймався збуджений галас.

На другій були ті, хто не вважав танці й галас за найкращу розвагу. Тут завзято стукали камінцями любителі доміно. Проте вони часто припиняли гру, щоб приєднати свої голоси до пісень, якими громіла перша половина.

Тут же посхилилися пад дошками кілька пар шахістів та дамкістів. Музика, сміх, співи, галас — ніщо не перешкоджало їм обдумувати ходи. Найзосередженішими з шахістів були Давид Маркович та Віктор Михайлович. Але їх вони інколи відривалися від дошки, щоб подивитися на танцюристів і навіть обмінятися про найкращих із них думками. На вигуки друзів вони відповідали помахами рук, але рішуче хитали головами, коли ті кликали їх приєднатися до веселого гурту.

Тут же невеликими групами сиділи навколо самоварів ті, хто кохався у вечірньому чаюванні. І про них подбали уважні господині вечірки.

За одним з таких столів сиділи Слинько з дружиною. Під час вечері Іван Степанович випив, мабуть, на чарку або дві більше, ніж слід. Очі в нього були дуже веселі. Він весь час намагався підкрутити вуса, забиваючи, що лице його й досі забинтоване, перед кожним, хто згодний був його послухати, багатослівно похвалявся, що незабаром дистиляційники й не таке утнуть, а сам він множитиме славні традиції дистиляційників коло першої в Радянському Союзі піридинової установки. Там він усім покаже, скільки та якої височеної якості піридинів може видавати звичайний радянський апаратник!

Як тільки в залі залунали перші звуки вальса (з нього почалися танці), Валентин Модестович опинився біля Сані. І з удаваним одчаем піdnis до неба руки, бо та заявила йому, що перший вальс вона протанцює з своїм чи то ще нареченим, чи то вже чоловіком. Але на другому танці Валентин Модестович рішуче наполягатиме! Вже танцюючи, Саня крикнула, що йому належатиме і другий, і третій, і який завгодно, аж поки він не зне-притомніє.

Валентин Модестович був у непоганому настрої. Цілих три дні він прожив з таким почуттям, ніби блукав у темряві, мало не заблудився у якісь хаці, підійшов до краю глибоченої прірви і раптом побачив, що на далекому обрії зарожевила ледь помітна смужка ранкової зорі. А сьогодні начебто почало сходити й сонце.

За столом він сидів поруч із Сергієм Павловичем. На початку вечері у директора вигляд був немовби похмурий. І Валентин Модестович почував себе як на голках: от-от, здавалося, директор продовжить ту жорстоку розмову, що відбулася три дні тому. Та, підносячи першу чарку, Сергій Павлович повернувся до Валентина Модестовича, щоб цокнутись, і заговорив так, ніби дружні взаємини між ними ніколи нічим не порушувались. І вечеря минула в одвертій бесіді.

Навряд чи можна переказати зміст цієї розмови. Але після неї зсталося таке враження, наче директор переконував головного інженера, що недавнє можна вже й не згадувати, що не про торішній сніг він замислюється, а над тим, кому ж по суті належатиме шана за вико-

нання плану раціоналізації: прийняти повною мірою на себе відповідальність за здійснення хай чужої ідеї — надто багато треба для цього і вигадки, і сміливості, і іншого. Каринський говорив, що відповіді на це запитання він ще не знайшов, а очі виразно промовляли, що йому давним-давно все ясно... З-за столу і Сергій Павлович, і Валентин Модестович вийшли мало не такими ж друзями, якими були в недалекому минулому.

Зараз Сергій Павлович танцює з Ганною Іванівною. Танцює незграбнувато, але старанно вилисує ногами кожне па: невже йому хочеться зробити приємність і дружині Валентина Модестовича?

Так, начебто й почесні умови миру пропонує Сергій Павлович. Зробити непомітне зусилля над собою і будь-що домогтися перемоги, якої так хочеться Каргатові. А втім, не тільки ж цьому молодикові... Якщо вірити тому, що прочитав він останніми днями, план цей може начебто дати заводові те, чого зичив йому й Валентин Модестович. Але така перемога буде водночас і поразкою головного інженера...

Отже, сказати «прощай!» усьому тому, чим він досі жив, у віщо все своє життя вірив?

Невже іншого виходу так і нема?

Валентин Модестович побачив у натовпі танцюристів Саню. Відкинувшись на руку Частія, вона ніби плила по залу. Замислено стежив за нею Валентин Модестович, аж поки танець не скінчився...

...Єдиного танця вмів Каргат — фокстрота, бо переступати з ноги на ногу — наука зовсім не мудра. А вальс завжди здавався йому премудрістю, яку простий смертний навряд чи може подолати. І він стояв під стінкою, спостерігаючи, як веде в танці Лару Васюта. Виходить, і секретарі партколективів не цураються подібних розваг...

Данило Максимович танцював добре. Здавалось, він і Лара линуть у повітрі, не доторкуючись до підлоги. І танцеві Васюта неначе віддавався так, як і своїй роботі, і заводові, і заводським людям,— усім єством. По обличчю його блукала бездумна посмішка, він нашпітував своїй партнерці щось, очевидно, грайливе, бо посмішка його щораз яснішала. Та Лара слухала його з серйозним обличчям і іноді схиляла голову на знак згоди.

Лише три тури протанцювала Лара з Данилом Максимовичем. Раптом вона спинилась, спітала щось і, коли Васюта кивнув, вийшла з кола.

Каргат поспішив їй назустріч.

Коли зала сповнена музикою й ритмічним човганням багатьох ніг, можна розмовляти про що завгодно — навіть найближчі не почують. Присівши на порожнє підвіконня за спинами тих, хто стежив за танцюристами, Лара й Каргат відчули себе немов на самоті. Її руки самі собою опинилися в його руках.

— Танцюючи, я бачила тебе й Русевича,— сказала Лара.— Мені Васюта на вас показав. Які ви були подібні один до одного! Обидва підpirали спинами стінки й насуплено дивились кудесь у просторінь.

— Бідолаха,— з удаваним уболіванням похитав Каргат головою.— Він такий самотній зараз... Та нічого не вдіеш: сам винуватий.

— І ти радієш з цього?

— Радію? — здивувався Каргат.— Анітрохи... Радітуму я згодом.

Лара зазирнула йому в очі.

— Ти не любиш його... Чи не лише його, а всіх людей взагалі?

— Ти помиляєшся, Ларо.

— Знаю, що сказала дурницю. Та інколи мимоволі думаю: чи любиш ти кого?.. крім мене і вуглехімії? — Лара засміялась.— Ще одна дурниця. Але ти так часто сваришся з усіма...

Засміявся й Каргат.

— Ні, Ларо, я зараз ні з ким не сварюсь. Сварився. І по-справжньому. З твоїми подругами першого дня. І з Русевичем. Але все, що було потім,— то не сварки. Чим більше любиш людину, тим більшого хочеш од неї.

— Коли так, то Русевича ти любиш найбільше. Щасливий він...

— Ларо! — Каргат хотів посерйознішати, та в цьому йому не пощастило.— Ти тепер щодня ловитимеш мене на словах? Але з Русевичем я тепер мовчу. І не знаю, чи правильно це.

— От і я не знаю,— замислено промовила Лара.

— Зате з тобою не мовчатиму ніколи. Вже наступна робота буде не моєю, а нашою спільною.

Лара тихо сказала:

— Я сама тільки про те і мрію, щоб працювати з тобою. Як подружжя Кюрі.

Як Кюрі!.. Про це славетне ім'я Каргат і сам не раз згадував, думаючи про себе й Лару, про майбутнє. Він до болю стиснув дружині руку.

— Ти хочеш дати мені більше, ніж я смію просити у тебе.

— Я люблю тебе, Колю,— просто відповіла Лара.— А хіба ти не даси мені того, про що я у тебе навіть не проситиму?

Слова почали здаватися надто маленькими, надто тісними для того змісту, яким Лара й Каргат хотіли їх наповнити. Навколо них стало начебто зовсім тихо: ні музики, ні танцюристів, пікого й нічого — тільки вони двоє. І чули вони одне — як прискорено, нетерпляче б'ються їх серця.

— Так он вони де!..

Каргат і Лара не помітили, коли опинився біля них Васюта. Ралтом почули його веселий голос.

Лара опанувала себе швидше, ніж Каргат.

— А де ж нам іще бути? Треба ж нам трохи посекретничати про Валентина Модестовича.

— Лара закидає мені,— поспішно потвердив Каргат,— що я ненавиджу Русевича, радію з того, що він почуває себе тут самотньо. Але ж ви знаєте, що це не так. Любов'ю до нього я, щоправда, не палаю...

Васюта оглянувся. На секунду погляд його затримався на смутній постаті Валентина Модестовича коло протилежної стінки.

— Головний інженер не самотній,— переконано вимовив він.— Але трудно йому зараз. Надзвичайно трудно... Ви не все знаєте, Миколо Дмитровичу. І ви повинні подумати про деякі речі.

Музика затихла, і Васюта замовк. Кілька секунд він зосереджено дивився в темне вікно за спинами молодого подружжя. І раптом сказав:

— А воно якось паркувато в залі. Чи не вийти нам на свіже повітря?

Заводоуправління та їdalню оточував молоденький садок. Крізь листя невисоких ще кленів та тополь пропивалося місячне світло, срібними плямками розсипалось по траві, по рясних бузкових кущах, що вишикувались уздовж доріжок.

У залі спалахнула пісня, вирвалась через розчинені вікна, розляглась над садком, полинула над заводом, над огорнутим нічною тишею степом. Далеко її чути, мабуть... Трохи смутна пісня, але від її суму ще гостріше відчуваєш радість молодості, сьогоднішнього свята, радість невпинного, швидкого руху вперед...

Сіли на лавочці, прихованій тінню рясних бузкових кущів, і Лара зніяковіло промовила:

— Я ще не встигла переказати того, що ви мені допіру говорили, Даниле Максимовичу.

— А я це бачу,— хмикнув Васюта.— Думки в тебе нині не про буденне. Так і треба Ларо,— сьогодні твоє свято... Ну, та я сам скажу. І додам дещо. Послухай мене ще раз, Ларо, і неодмінно згадуй цю розмову в тих випадках, коли твоєму чоловікові почне щось ввижатися...

Він помовчав, оглядаючись довкола. Та садок був порожній, і Васюта неголосно заговорив:

— Отже, про Валентина Модестовича... Трудніше йому, кажу, зараз, ніж ви, Миколо Дмитровичу, гадаєте. І від вас залежить, щоб відчув він себе певніше... Я знаю, ви не чіпали його ці дні, незважаючи ні на його поведінку на виробничій нараді, ні на надмірну повільність у реалізації вашого плану. Та нині цього замало. Обстановка змінилась. Маєвського вже нема. Нема й того, хто запустив каменюку у ваше вікно. Але певності, що все вороже кубло ліквідовано...— Васюта розвів руками.— І якщо Валентин Модестович не стане нашим у всьому, то — я цього дуже побоююсь — біля нього знову з'явиться хтось подібний до Маєвського, а то й ще підступніший, і не промахнеться так, як промахнувся Маєвський.

— Невже Маєвський справді...— почав був Каргат. Васюта кивнув.

— Ви ще питаете. Аварія в дистиляції, організація куркульської банди, напад на вас — до всього доклав він своїх рук. А в тому, що ми швидко викрили його та всю його зграю,— чималою мірою допоміг нам Валентин Модестович.

— Русевич? — здивувався Каргат.

— Русевич,— потвердив Васюта.— Тільки ви не так голосно дивуйтесь... А щоб ви віднині правильно думали про нього, вам слід знати, як це сталося.

І він розповів, що сам зінав про Маєвського, Черевика та організовану ними куркульню. Розповів про те, як Маєвський втерся в довір'я до Русевича, коли той почав вважати себе за ображеного, які розмови між ними точилися, до чого ті розмови привели й до чого могли привести, якби Маєвський не перестарався.

...Двадцять восьмого квітня, саме в той час, коли Каргат давав свідчення, Васюта проходив коридором мимо кабінету головного інженера й побачив, як звідти вийшов Маєвський. Обличчя в цього надто поважного інженера було перекривлене зневажливою посмішкою, наче поталанило йому підбурити Валентина Модестовича на щось таке, проти чого той усіма силами опирається. Але посмішка та миттю зникла, тільки-но Маєвський побачив секретаря партколективу.

Того ранку Васюта до всього пришивлявся з потроєнною увагою: могло хіба бути інакше після подій минулої ночі? (Дуже шкода, між іншим, що увага загострюється лише після отаких подій). І все-таки в першу хвилину Васюта не надав значення посмішці Маєвського.

Завідувач відділу капітального будівництва пішов на завод. Мало не слідом за ним пішов туди й Васюта.

Коло входу в цех стояв Черевик — той самий куркульський недобиток, що вночі спровокував Каргата на вихватку проти головного інженера, а перед тим, як згодом виявилось, розбив Каргатові голову. Про зміглід Черевика можна було сказати приказкою: «Знає кішка, чиє сало з'їла». Гадаючи, що на нього ніхто не звертає уваги, він розгублено озирав подвір'я, підозріло придвигавшись до кожного, хто там проходив. А коли помітив Маєвського, то закам'янів не відриваючи від інженера переляканіх очей. Помітив Васюта й те, як Маєвський, минаючи Черевика, зробив йому рукою якийсь знак. Від того знаку Черевикові немов полегшало: повірив, мабуть, що слідчі нічого про нього не знають.

Васюта не здивувався конспіративній сигналізації між Маєвським та Черевиком. Але не по собі йому стало при думці про Русевича: невже Маєвський встиг заплути і його в свої справи? Першою думкою було повернутися до заводоуправління, вдертися до головного інженера, за всяку ціну витягти з нього все про його взаємини з Маєвським. Та несподівано для інших повернути назад було б необережно. Маєвський помітив би це. А він хитра бестія і слизький, мов в'юн. Ну, і непогано,

якішо до Черевика зовсім повернеться певність своєї безпеки: легше буде його викрити.

Заклопотано, ніби обходили його тільки виробничі справи, Васюта підійшов до цеху. Черевик зустрів його так, ніби Васютин прихід був для нього особистою радістю.

— До нас? — у посмішці показуючи всі свої зуби, спітав він.

— До вас, — кивнув Васюта. — Як справи?

Зуби Черевика заблищали ще яскравіше.

— Як у хорошої господині перед святом усе посугається, товаришу Васюта. Так ретельно ми всі наш цех прибираємо. Там таку чистоту наводимо. Я, знаєте, недавно не вірив у цю справу. А після вчорашньої наради... мабуть, ще наша, ранкова, зміна почне працювати з усією культурою. Ну, а денна такі чудеса покаже, — нікому такого й не снилось.

Після недавньої суперечки з Тищенком і Слинськом Черевик второпав, що одвертими виступами нового не спиниш, лише самому собі нашкодиш. Ну, і Маєвський, видно, навчив його дечого. Говорив він з захопленням, якому стороння людина легко повірила б. Та виказували його справжнє ество очі: не навчився ще Черевик досконало брехати ними. Напівприховані повіками, вони пильно вдвівлялися у Васюту, не зовсім, мабуть, довіряючи його заклопотаності.

Васюта лагідно кивнув:

— Приємно чути.

— Та ми вже так стараємось, — запевнив його Черевик на високих нотах. — Це ж наша відповідь отим гадам, що вночі... Власними руками задавив би їх, гадюк!

І поки Васюта був у цеху, Черевик ні на крок не відходив від нього, удаючи з себе мало не ініціатора того, що там робилось.

Не допомогло йому це. Коли згодом слідчі притисли Маєвського до стінки, той виказав Черевика: це він пошкодив трубу в дистиляції. А напад на Каргата — його особиста ініціатива.

З продувки Васюта поспішив до заводоуправління. І коли він підходив до кабінету Русевича, той несподівано вибіг у коридор. Очі його були наляті жахом. Він ледве тримався на ногах. Побачивши, що перед ним Васюта, Валентин Модестович конвульсивно скочив

його за рукав, затягнув до свого кабінету, двічі повернув ключ у замку.

— Слава богу! Саме вас біг я шукати...

Удаючи, що не помічає його стану, Васюта суверо сказав:

— Не знаю, для чого саме я вам потрібен. А я прийшов до вас з одним: чого від вас треба Маєвському?

Русевич зблід. Він піdnіс руки, ніби захищаючись ними від чогось страшного. Кілька разів хапнув ротом по-вітря й лише тоді розпачливо почав:

— Я розповім усе. А півгодини тому ваше запитання образило б мене. Я ж за друга, за однодумця вважав його. Але тепер... Зараз ви все зрозумієте. І чого йому треба. І чого він од мене... Він певний — я не тому воюю з Каргатом, що не вірю в здійсненість його пропозицій, а тому, що не хочу їх. Він певний, що не розвитку хочу я заводові, а занепаду. Він радіє, що в дистилляції сьогодні сталася аварія. Він жалкує, що Каргата лише поранили. Але ж це... Що це таке, Даниле Максимовичу? Слово честі, жодної підстави я не дав йому, щоб він вважав мене за свого спільника. Я гадав, що він за мене. А виходить, — я за нього... Даниле Максимовичу, не-вже ви припускаєте, що я здатний на злочин?

— Ні, я цього ще не припускав, — сказав Васюта.

З глибоким зітханням, наче зняли з нього найтяжчий тягар, Валентин Модестович сів. Витяг хустку, довго витирає лиць й шию. Потім він посадовив Васюту поруч себе, нахилився до його вуха і, плутаючись у словах, раз у раз захлинаючись, пошепки розповів йому все.

Те, що Васюта його слухав хоч і суверо, але не вороже, помалу заспокоїло Валентина Модестовича. Руки його перестали тремтіти. І розповідь свою він закінчив майже нормальним голосом.

Вислухавши його, Васюта сказав:

— Можу лише порадіти, що хоч і з великим запіз-ченням, та ви самі розібрались в цій огидній історії. Тим-то й страшна трясовина, що не помічаєш, коли ступив на неї... А тепер ви повинні зробити дві речі...

— Насамперед, — перебив його Русевич, — я повинен дати додаткові відомості слідчим!

— Це перше. А друге — ви мусите якнайшвидше взяти себе в руки. Звідси ви вийдете таким, ніби ніщо на заводі, крім ваших безпосередніх обов'язків, вас не обходить. Тобто таким, яким вас бачили останні дні, коли

ви уtkнули носа в сублімацію. Подбайте про те, щоб ні Маєвський, ні Черевик вас не запідоzрили в тому, що сьогодні ви думаете про них інакше, ніж учора.

Русевич низько похилив голову:

— Чим більше я думаю, тим більше бачу, яка то була жахлива помилка — моя близькість з Маєвським. Я заспокоююсь, мабуть, тільки тоді, як Сергій Павлович підпише наказ про звільнення його й Черевика.

— Щоб вони нашкодили в іншому місці? — спитав Васюта. — Ну, ні... І, будь ласка, про нашу розмову анічирк. Крім, звичайно, слідчих.

— Ні півслова,— знов прошепотів Русевич.

Обіцянку свою він виконав. Ні Маєвський, ні Черевик не довідались, що головний інженер почав вважати їх і за своїх особистих ворогів. А якщо й почали догадуватися, то пічого вже не встигли зробити. Свідчену Валентина Модестовича було досить, щоб їх заарештували того ж дня...

— Одно я вам скажу, Миколо Дмитровичу,— закінчив Васюта свою розповідь,— а ви добре це запам'ятайте. Русевич кращий, ніж вам досі ще ввижається. Не один, а два суворі іспити довелось йому складати. З одного він сам... ну, не вийшов, а лише викараскався. Складе, я вірю, він і другий іспит. Дайте ж йому час на це. Не нервуйте, не смикайте його. Помовчіть навіть у тому разі, коли бачитимете, що робить він не те. Дайте йому можливість самому побачити свої помилки.

— Покладемося значить, на Русевичів самоплив? — з гострою іронією спитав Каргат.

— На певний час,— твердо відказав Васюта.— Призначив він півтора місяця на здійснення вашого плану,— хай буде так. Хай навіть два місяці... Треба ж людині остаточно повірити, що нове — не вороже йому. Хай це нове ввійде йому в кров. В його віці важко позбутися того, що ціле життя вважав за правильне. І — ось побачите! — він його кінець кінцем позбудеться.

Довго мовчав Каргат перед тим як відповісти. А темрява приховувала його лице. Ні Васюта, ні навіть Лара не помітили, чи змінилось хоч щось на ньому.

— За Русевича можна порадіти,— нарешті мовив він.— Ще трохи, і в таку яму він би вскочив... Хай оговтається після таких переживань,—з цим я теж згодний... Але вічного під сонцем нема нічого. А що, як Валентин Модестович і через два місяці...

— Тодішні події будемо обговорювати своєчасно,— посміхнувся Васюта.

В тіні куща було надто темно, щоб Каргат або Лара помітили легку й начебто смутну усмішку на його лиці. Та й сидів він схилившися вперед. А коли заговорив знову, тон його змінився:

— А пам'ять у вас, Миколо Дмитровичу, короткувата. Ясна річ, сьогодні ви тільки на свою молоду й можете дивитися. Інакше звернули б увагу на те, як розмовляли сьогодні за столом Сергій Павлович та Валентин Модестович, і пригадали б нашу розмову кілька днів тому...

— Чи не натякнув Сергій Павлович Русевичу на мої пропозиції? — цікавився Каргат.

— Чого там натякати! Просто сказав... Вони душевно поговорили.

— І що ж Русевич?

— Ви хочете, щоб він миттю запалав? Дайте йому й на це трохи часу.— Васюта поклав Каргатові на коліно руку, голос його став зовсім твердий.— Щоправда, ви самі заговорили про майбутнє співробітництво з Русевичем. Та умови миру ви виставили жорстокі: Валентин Модестович має повністю капітулювати. І Каринський, і я — ми підтримали вас. А тепер, якщо ви раптом забудете те, про що я допіру просив вас, не втримаєтесь,— не помиривши спершу з Валентином Модестовичем, знов почнете з ним сваритися,— я не певен, що буду на вашому боці. Робота почалась, і Русевич сумлінно включиться в неї. Він робитиме все, що тільки зможе. Якщо ви тепер накинетесь на нього, то це буде звичайна сварка, хоч який принципіальний ґрунт ви підводили б під неї. Отож стримуйте себе... А ти стримуй свого чоловіка, якщо він раптом забудеться,— знов звернувся він до Лари.

— Я не думаю відмовлятися від того, про що говорив з вами,— замислено сказав Каргат.— Слово честі, не чіплятимусь до Валентина Модестовича... якщо його робота над здійсненням плану раціоналізації справді буде сумлінною.

Васюту це не дуже задовольнило.

— А коли хочете знати ще одну мою думку, то... Не сьогодні, звичайно, і не завтра, а коли Валентин Модестович почне вірити в те, що сказав йому сьогодні Каринський... Від вас, Миколо Дмитровичу, залежить, щоб

це сталося швидше... Коли на власні очі побачить Валентин Модестович, що продукція наша в процесі раціоналізації кращає, виберіть таку хвилину, коли буде він у добром гуморі, і простягніть йому руку.

Каргат оглянувся на Лару. Вона дивилась на нього своїми великими очима, нетерпляче ждала на відповідь. І Каргат сказав:

— Я зроблю інакше... і, здається, краще... Коли монтаж піридинової установки буде закінчений, я попрошу Русевича уважно перевірити його. Справді ж бо, ми з Віктором Михайловичем можемо не врахувати якихось істотних дрібниць. І поки головний інженер не прийме установки, ми навіть випробовувати її не будемо.

Під лікоть Каргата просунулась Ларина рука.

— Ти й таким можеш бути?

Каргат усміхнувся:

— На якийсь час. Перемир'я вічно тривати не може. Після нього або приходить мир, або... знов розпочинається війна.

— Я вірю в те,— сказав Васюта,— що ви обидва пліч-о-пліч будете битися за..., за збудований в боях соціалізм!

Приглушивши пісню з зали Й Васютині слова, спершу засичав, а далі, немов набравшися сил, заревів хрилкий гудок заводу, сповіщаючи про початок нічної зміни.

Пісня урвалась.

Кільканадцятро чоловік вибігли з зали, бігма поїдались на завод.

Але веселощи не припинились. Не встиг відлунати гудок, як з вікон уже полилася задньориста мелодія польки, замигтіли тіні танцюристів.

— Ну, про все нібито домовились,— сказав Васюта.— Тепер би полечки потанцювати — така вона розвесела. Ти як думаєш, Ларо?

— З вами?

— А то з ким же? Твій, я бачу, смаку в танцях не добирає. Цю прогалину в його освіті ти вже згодом ліквідуеш. А зараз ходім зо мною — хай він трохи поревнue. Та подумає на самоті про нашу розмову... Ти сама скажи: куди це годиться — молодій, та не потанцювати на власному весіллі?

Каргат залишився в садку.

Хай Лара повернеться сюди. Тут нікого нема. А їм так багато треба сказати одне одному...

І правильно, слід добре подумати про те, що розповів допіру Васюта. Та й думка, що головний інженер має перевірити піридинову установку перед пуском, з'явилася за мить перед тим, як Каргат її висловив. Треба звикнути до неї. І треба дещо передбачити.

Недовго Каргат просидів у садку сам.

Музика в залі сповільнила темп, стала тихшою. До Каргата нараз долинули голоси: хтось наблизався до лавочки. Ось плямки місячного світла порснули по двох постатах. І Каргат аж завмер від здивування. Пара була абсолютно неймовірна: Саня і Русевич.

Ішли вони не поспішаючи. Валентин Модестович гречно підтримував дівчину під лікоть, голова його була схиlena до неї, наче він нашпітував їй щось. Каргата вони не помітили: на ньому був чорний костюм, а бузкові кущі так розрослися коло лавочки, що не пропускали ні місячного світла, ні променів з вікон їdalyni.

— Так, трудно ставитися до нього по-дружньому, а любити й зовсім неможливо,— задерикувато говорила Саня.— Але скаг від мене ви не почуєте. І ніхто з нас не почуває себе нещасним. А що ми поміж себе язиками плещемо, так... Чого не скажеш під гарячу руку?

— Він дав вам спокій? — спитав Русевич.

— Чого-чого, а спокою від нього не діждешся. Не дає він нам його й не дасть ніколи. Він примушує нас всю душу віddавати роботі... Але ж якою цікавою вона стала, та робота! І ми бачимо її наслідки. І порозумінали ми за цей час. Звідки ж братися невдоволенню?

Русевич щось відказав Сані,— Каргат не розібрав, що саме. Але тон його не був упевнений.

— Було,— згодилася Саня.— Але я в іншому вам признаюсь. Зовсім недавно я прийшла до висновку, що навряд чи задовольнить мене тепер інший керівник. А знали б ви, як я старалась переконати себе, що він брутальний, нетерпимий, вередливий, мов красуня! Словом, малювала його точнісінько таким, яким ви його ще досі уявляєте.

— Я не мав нагоди пересвідчитися в іншому,— стримано обізвався Русевич.

— Ще матимете,— запевнила його Саня.— Якщо захотите, звісно... Ігнацій Карлович аж он як зlostився на нього перші дні! А подивітесь зараз!

— Я не Петушек.

— Правильно! — засміялась Саня.— Сваритеся ви з Миколою Дмитровичем не так, як він. І помиритеся інакше. Не знаю, скільки ще мине часу, а неодмінно буде й таке, що вас з ним і водою не розіллеш.

— Гм...

— Ось побачите!

Вони обминули бузкові кущі, пройшли далі. Тепер Каргат бачив їх спини, а з вікон їдалні полилася нова пісня — заглушила всі інші звуки.

Каргат замислено потер собі підборіддя. Не важко було здогадатися, навіщо Русевич витяг Саню в садок: шукав собі союзників у ворожому таборі. Все ще свого тримається, хоч воно мало не завело його казна-куди. А Саня смілива дівчина: не кожна наважиться сказати отаке прямо в вічі головному інженерові. Спасибі їй. Можливо, Русевич запам'ятає дещо з її слів. І коли доведеться оглядати йому піридинову установку, то постаться до неї не так, як поставився до проекту.

Але підслухувати та ще коли розмовляють про тебе — некрасиво. І чому так довго не йде Лара?

Каргат обережно підвівся і, нечутно ступаючи, пішов до їдалні.

...Лара сиділа на тому ж підвіконні, прихованому спинами гостей. Тільки тепер біля неї примостилася Ганна Іванівна.

Потанцювавши з Васютою, Лара пішла було до виходу з тим, щоб на вечірку вже не повернатися. Несподівано ця жінка персстріла її. Обличчя в Ганни Іванівни було бліде й засмучене, а звернулась вона до Лари так, що в тієї не стало сили розминутися з нею. І далі, знаючи, як нетерпляче жде на неї той, хто сьогодні стає її чоловіком, сама рвучись до нього, вона кілька разів поривалася піти від Ганни Іванівни, та щоразу залишалася: здавалось їй,— Ганна Іванівна чимсь стривожена, їй потрібна якась допомога.

Чудна сталася поміж ними розмова.

Спершу ділились враженнями від звичайних речей: вечірки, присутніх, танців, розваг, навіть погоди. Ганна Іванівна одверто заздрила тим, хто вміє веселитися. І про все говорила таким значущим голосом, наче кожна дрібниця глибоко зачіпала її. Потім вона почала заспати Лару компліментами, наче не було тут красивіших дівчат. Знов заговорила про силу жіночої краси: варт Ларі захогіти, і все буде по її. І до кожного Лари-

ного слова Ганна Іванівна прислухалася з такою увагою, ніби за її словами чула зовсім не те, що та ій казала. Спробувала Ганна Іванівна розпитувати їй про Каргата. Але Лара промовчала, і в Ганні Іванівни вистачило такту вдати, що це їй, власне, байдуже. Лише промайнула на лиці гримаса досади.

Дуже довго тривала ця «великосвітська» розмова. Ларі стало зовсім нудно.

Нарешті Ганна Іванівна замовкла. Вважаючи, що її чудна співбесідниця наговорилася донесхочу, Лара підвелась і простягла на прощання руку. Ганна Іванівна не взяла, а схопила ту руку. І раптом роздратовано скрикнула:

— Скажіть, ви сліпі чи настільки певні свого чоловіка, що ні над чим не замислюетесь?

Лара приголомшено звела на неї очі.

— Ви вважаєте себе за безмежно щасливу? — з нервовою похапливістю спитала Ганна Іванівна. — Вам не терпиться побігти до свого коханого. Ви гадаєте, що побралися з людиною, яка до нестями кохає вас?.. От ви по-справжньому любите свого Миколу Дмитровича. Ваше кохання не тільки в вас, — про нього кричить кожний ваш рух, кожний погляд. За що ж ви його полюбили?

Лара не ворухнулась. Вона зовсім не збиралася ділитися з будь-ким, а тим більше з дружиною головного інженера, своїми почуттями до Каргата. Та на Ганну Іванівну це не вплинуло.

— Ви гадаєте, що перед вашим Миколою Дмитровичем широкий шлях, прекрасне майбутнє? — сипала вона скоромовкою. — Тішитесь надією, що на вас падатиме, грітиме вас проміння його слави?.. Як жахливо ви помиляєтесь! Невже ви не бачите, що ваш чоловік стоїть на краю безодні? Він зарвався. Один непевний рух, і... Щоправда, досі йому неймовірно таланило. Але щоб такому недосвідченому, необачному молодикові, як ваш Микола Дмитрович, таланило постійно, — як можна в це вірити? Він неодмінно оступиться. Ви не маєте права бути такою необачною. Ви повинні подбати про те, щоб він став обережніший, розсудливіший, терпиміший до людей. Він же тепер не тільки за себе самого, а й за ваше щастя повинен відповідати. А він і друзів не вміє собі вибрати... Я розумію, ви ще не вмієте користатися з своєї сили, не знаєте, як впливати на Миколу Дмит-

ровича, як виховувати його. Але ж ви завжди можете порадитися з старшими, розумнішими... Я кажу це вам тому, що ви мені подобаетесь. Я зичу вам щастя. І бачу, що ви не бережете його, не думаете про нього й про своє щастя. Не можна ж так, дівчинко люба!

Так он воно що! Так от чому ця жінка немовби з першого погляду запалала такою дивовижною симпатією до неї, Лари! Ця жінка прагне зробити з неї свою спільнницю... Невже й досі ще не втратила віри в це. Мов поганий плавець, якому за всяку ціну треба дістатися протилежного берега, одчайдушно кинулась у воду: ачей випливу...

Вільна рука Лари сама потяглась до камеї. Вона трохи не зірвала ту прикрасу з убрання. Поклала її Ганні Іванівні на коліна, рішуче звільнила другу руку.

— А я не боюсь нічого,— Лара гордо підвела голову.— I не боятимусь ніколи. Боїтесь ви!

Ганна Іванівна засміялась:

— Я боюсь? Але чого?.. Що з вами, Ларонько? Жалюгідний то був сміх...

— Ви самі знаєте, чого вам страшно,—відказала Лара.— Тільки то дурний страх, Ганно Іванівно.

У Ганни Іванівни презирливо скривилися губи.

— Ви зовсім засліплені, дівчинко. Не бачите, як душевно я хочу вам щастя. Не розумієте, що з Миколою Дмитровичем — з таким, який є він зараз,— ви щастя не матимете.

Лара похитала головою.

— Я його маю. Але воно ніяк не схоже на те, що вважаєте щастям ви. Тому мені й здається, що ви ніколи не будете щасливою.

— Боже мій! Яке дурне ви дівчисько!

Але збентеження зовсім облишило Лару. Вона відчуваала себе тепер сильнішою не тільки за Ганну Іванівну, а й за всіх таких, як вона. Ця жінка нічим більше не може образити її. Надто дрібним, немов оті подушечки на її канапі, було все, чим вона жила, в порівнянні з тим, що переповнювало Лару, що було основою її життя задовго до того, як покохала вона Миколу Дмитровича. І бачить вона краще, ніж ця авантажна дружина головного інженера.

Приховуючи переможну посмішку, Лара сказала:

— Вірно, я ще дурне дівчисько. Але й тоді, коли мені буде стільки років, як вам зараз, я не боятимусь за своє

щастя. Мій чоловік і я будемо разом в усьому. Не хатній затишок, не канапа з подушечками буде центром нашого життя. А вам вважається, що без отого затишку, без подушечок не може бути щастя, і боїтесь ви саме за них...

— Цікаво,— крізь зуби вищідила Ганна Іванівна.— Ну, а далі?

— А далі я нічого не розумію,— розсміялась Лара.— Ви така рішуча жінка, Ганно Іванівно. Тільки вся ваша енергія чомусь витрачається на відшукування розваг там, де не слід їх шукати. Пам'ятаєте, ви самі так мені про себе сказали. А сьогодні вам чомусь заманулось зробити з мене недруга моєму чоловікові. І все це тільки для того, щоб подушечки мирно лежали на вашій канапі. Але ви не клопочітесь: вони нікому не потрібні. І ви жодною з них не пожертвуєте навіть заради Валентина Модестовича... На вашому місці я б усі сили свої віддала на те, щоб мій чоловік став гідним того часу, в якому він живе, і тих людей, що його оточують. Не знаю, чи стоїть Микола Дмитрович на краю безодні. Але, Ганно Іванівно, чи не штовхаєте ви Валентина Модестовича до чогось ще жахливішого?

Ганна Іванівна скопилася з підвіконня.

— Ще бракує, щоб мене повчало кожне немовля!
Лара похитала головою.

— Я не повчу. Просто я бачу, що ви боїтесь того, чого боятися не слід. І зовсім я не хочу, щоб ви відчували себе ображеною.

Ганна Іванівна злісно закусила губу. Її погляд прікипів до спокійних Лариних очей. То був погляд рибалки, що розлючено дивиться туди, де раптом зникла, зірвавшися з гачка, піймана риба. А через кілька секунд, нічого не сказавши, не попрощавшись, Ганна Іванівна рвучко відвернулась і пішла геть...

Півгодиною пізніше, повертаючись з вечірки додому, вона сказала своєму чоловікові:

— Яка нудна вечірка... Як набридло мені тут усе... Невже ціле життя наше минатиме в отаких глухих закутках, серед отаких дрібних інтриг?

Валентин Модестович ішов, заклавши руки за спину, тихо висвистуючи щось ліричне. Він не розчув, з чим звертається до нього дружина, і перепитав:

— Що?

Ганна Іванівна сказала гостріше:

— Я кажу, що нам нічого більше робити на цьому заводі. Ніяких же перспектив. А псувати собі нерви всячими інтригами... Ми повинні поїхати звідси. І чим швидше, тим краще.

Валентин Модестович аж спинився, його до краю вразив тон дружини. Щоб вона заговорила так беззадійно? Такого ще ніколи не бувало з нею. Він узяв її за руку. Зовсім безсилою здалася та рука.

Валентин Модестович занепокоєно спітав:

— Що з тобою, Ганнусю?

— Зі мною нічого,— гостро кинула Ганна Іванівна.— Не про мене йдеться. Ти про себе подумай. Ти ж більше не головний інженер тут. І не будеш ним.

Валентин Модестович провів рукою по обличчю. Надто несподіваними були і слова дружини, і її настрій. Ale ж не може бути, щоб вона втратила ґрунт під ногами. Ніколи нічого не боявши, не може ж вона чогось нараз злякатися. Сьогодні вранці вона була така певна себе...

— Та що трапилось? — ще занепокоєніше перелітав він.

— Кажу ж тобі, нічого.

Валентин Модестович взяв дружину під руку, притис її лікоть до себе. Втомилася вона, мабуть, сьогодні.

— Гаразд, поговоримо про це ранком, на свіжу голову.— Він ще раз провів долонею по щоках і здивовано спітав:— Ale чому ж ніяких перспектив? Саме перед тим, як ти заговорила, я думав: змінюються часи, змінюються й перспективи. І навіть ми — хочеться нам чи ні — повинні змінюватися разом з часом... По-моєму, все кінець кінцем буде гаразд.

ПЕРШИЙ ПІРИДИН

Монтаж піридинової установки не був закінчений і шостого травня. Надто багато мороки завдала кришка.

Все інше йшло як слід.

Група робітників, яку організував Слинсько, вже підготувалася до роботи. Вечори майбутні піридинники просиджували в лабораторії, а вдень не виходили з сарая, встановлюючи та устатковуючи чан. Хоч руки Слинська не зовсім ще загоїлись, він часто хапав терпуг або молоток, заходжувався допомагати слюсарям. Не терпілось

йому взятися до справжньої роботи. Тим більше — сульфат піридину давно вже пішов з відстійників до збірника.

Затримка з монтажем помітно позначилася на Каргатові. Щоправда, він і далі ні у що не втручався, не робив ніяких зауважень ні Петрову, ні монтажникам. Зате не давав перепочинку ні собі, ні дівчатам з дослідної, ні Слинькові та його товаришам. До пізнього вечора в дослідній лабораторії люто шипіли примуси, злісно бряжчав посуд, сердито булькали в колбах та ретортах піридини. Знов і знов перевірялося давно вже перевірене, немов Каргат раптом втратив довір'я до всіх, усього й навіть до самого себе. І хоч учора, приміром, його досліди дали ті ж самі, цілком задовільні наслідки, що й позавчора, сьогодні він повторював їх з ще більшою стаєнністю та причепливістю.

...З лабораторій, як завжди, вийшли після десятої.

Аж до самого селища йшли мовчки. Перед тим Каргат весело дякував своїм помічницям: досліди знову дали просто-таки чудові результати. А тепер він брів, низько похиливши голову, ніби геть забувши, що поруч ідуть Лара й Саня.

Подруги знали, що псує йому настрій. Незадовго до кінця роботи в лабораторію забіг Віктор Михайлович, з півгодини просидів у «кабінеті», розповідаючи щось сумним голосом — очевидно, про чергову прикрість з кришкою. Саня, поглядаючи на Каргата, голосно, щоб він помітив її співчуття, зітхала. А Лара вдавала, наче ні про що не догадується. Та коло губів її виразно позначилася зморшка смутку. Надто довго стримує себе її Коля, нічим не виказуючи свого справжнього ставлення до затримок на монтажі. Хоч би не закінчилось це вибухом...

Мовчанку порушила Саня. Щоб відвернути Каргата від його думок, вона почала про сторонне:

— А знаєте, Миколо Дмитровичу, ви скоро не зможете впізнати Давида Марковича. Він уже не тільки нам з Грицем допомагає. Коло нього організувалися цілі курси по підготовці до технічних інститутів. Глядіть, Лара до нас од вас утече... А Давид Маркович нібито не такий боязкий став. Так нас ганяє...

— Серйозно? — байдуже кинув Каргат.

Лара сердито повернулась до нього. Ну, раніш у нього ще були поважні причини для невдоволення. А тепер

що? Йдеться ж усього про кілька днів. І зовсім не Русевич винуватий у цьому. А тим часом...

Три дні після розмови з Васютою в садку її чоловік згадував про головного інженера спокійно, навіть дружелюбно. Справді ж бо, чимало довелося пережити бідолашному Валентинові Модестовичу, хай оговтається. Та коли виявилось, що піридинова установка не буде готова четвертого, в очах Каргата знов почав поблискувати холодний вогонь, тільки-но хтось згадував Валентина Модестовича. При зустрічах, правда, вони розмовляють один з одним надзвичайно ввічливо, немов обох їх проймає бажання загладити минуле. Але після цих розмов Каргат так дивиться вслід Русевичу, наче найменше його бажання — бачити головного інженера не цілим, а подертим на шматки.

Лара відмовлялась розуміти причини цього...

— Що трапилось, Колю? — тихо спітала вона.

Каргат удав, що не чує. Але пройшовши ще кілька кроків, відповів, намагаючись приховати роздратування:

— В тім-то й річ, що нічого не трапляється. Все йде так, як хочеться Русевичу. — Ще через кілька кроків буркнув на закінчення: — Занадто нормальню.

— Чого ж ти такий, ніби тебе в клітку посадили?

Каргат зрозумів, що від його бурчання Лара не стане щасливою. Він почав лагідніше:

— Ну, подумай сама. Відстійники працюють з позачорашнього дня. Збірник уже мало не переповнений готовим сульфатом піридину. А після завтра Сергій Павлович виїжджає до Харкова: сьогодні надійшла телеграма з Хімоб'єднання, його викликають у зв'язку з моїм проектом. І телеграма написана в тоні моїх торішніх опонентів. Найпізніше завтра вранці треба розпочати промивання сульфату. Дитині ясно, що на перше промивання покладатися не можна. Треба, щоб Сергій Павлович повіз з собою піридин другого або, ще краще, третього промивання — словом, здобутого після того, як ми усунемо всі неполадки, що неодмінно виявляться на початку роботи нашої установки. А чан буде готовий лише завтра ввечері. Знов з кришкою не все в порядку. Так, у всяком разі, заявляє Русевич. Нібито вона не зовсім герметично закриває чан. От Русевич і не проймає установки. Я вже просив Петрова ще раз нагадати йому, що дві чи три дрібні щілини не мають ніякого значення. Адже на кришці є отвори для лопаток. Та Ру-

севич затягся: «Отвори ви більш-менш щільно закриєте лопатками та й будете стерегтися їх. А щілини — під час промивання затикати їх буде пізно». Ну, а Петров повторює це слідом за головним інженером.

Лара рішуче заявила:

— Вони мають рацію. І не забувай, Колю, що, крім Валентина Модестовича, на світі є ще я. Я так само не дозволю тобі орудувати коло негерметичного чана. І ніхто не дозволить.

Каргат розсміявся, хоч і хотілось йому озватися на її слова інакше.

— Як скоро ти стала справдешньою дружиною, Лариско... Та зрозумій же: нема ніякої небезпеки. Всі випари витягатиме через трубу. Та й сарай — мов сито. І двері будуть відчинені. Можна, зрештою, й вентилятор коло чана поставити. Словом, ті, що стоятимуть біля чана, навіть запаху піридину не почують. І не божевільний же я, щоб наражатися на небезпеку... Ну, скажіть же ви їй це! — звернувся він до Сані.

— Не скажу, — відказала та. — Я на Лариному боці. Бо саме щодо наявності у вас здорового глузду в мене певності нема. Ви й зараз верзете казна-що. А коло чана зовсім втратите розум, і тоді вам море по коліна.

— Ух!

Якби погляд Каргата міг убивати, то Саня в цю мить упала б мертвою. Але убивчий погляд начальника анітрохи не злякав старшого хіміка-аналітика. Саня повернулась до Каргата з таким виглядом, — от-от покаже йому язика. Та мовила розсудливо:

— Я певна, що ніяких прикрих несподіванок під час першого промивання не трапиться. Адже все перевірено...

— Мені вже дихати не хочеться від цих перевірок, — пробурмотів Каргат.

— Сергій Павлович після завтра їде? — не слухаючи його, спитала Саня. — Нічним?

— Нічним.

— Отже, ви ще цілий день маєте — завтрашній. Помоему, вам завтра слід думати не про Валентина Модестовича, а про те, як щільніше пригнати кришку до чана.

— Спасибі за пораду, — огризнувся Каргат. — От коли б ви ще дали мені гарантію, що Русевич більш нічого не вигадає... У мене таке почуття, що він усіма способами старається зволікати пуск установки. Він не тіль-

ки щілин у крищі, а всього боїться. От і доводиться думати не про піридини, а про те, як вилікувати його від боягузства.

Однаке наступного ранку Каргат пригадав Санину пораду.

В лабораторіях його не бачили цілий день: він не відходив від монтажників, примусив Петрова мобілізувати на пригонку кришки мало не всю ремонтну майстерню.

До темноти поралися в сараї, то марудячись над кришкою, то пильно перевіряючи герметичність чана. Не менше десятка способів вигадали для цього. І домоглись-таки свого: жодної щілини між чаном і кришкою не лишилось.

Каргат повеселішав. Якщо перше промивання міне успішно, то Сергій Павлович поїде до Харкова з заводським піридином.

Ранком восьмого травня ціла комісія на чолі з головним інженером ще раз оглянула всю установку від одстійників до промивального чана. Були при цьому і Каринський з Васютовою. Знов чан найпильніше перевірили, і Русевич на власні очі пересвідчився, що всі його вимоги виконано. Але й після цього він ще довго ходив навколо чана — оглянув і навіть обмацав чи не кожний сантиметр і чана, і кришки, і витяжної труби.

— Здається, все в порядку,—нарешті промовив він.— Якщо у вас, Миколо Дмитровичу, все готове, можна пробувати.

— Дозвольте ще одну довідку,— не втерпів Каргат, проте промовляв він з підкресленою чимністю.— Шо все в порядку, ви знали ще вчора. Сьогодні ваша певність є абсолютною, і ви мусите це відзначити. Жодної щілини, крім отворів для лопаток. До того ж тяга в трубі така, що крізь отвори повітря зовсім не виходить з чана назовні, а втягується до нього. До речі, те ж саме явище мали б і з щілинами.

З кожним словом тон Каргата чимраз більше нагадував колишній, і Каrinський перебив його, звернувшись до Русевича:

— Валентине Модестовичу, скажіть просто: чи можна ручатися за безпечностю коло цього чана?

Той відповів не відразу. Ще раз поволі обійшов чан, піднявся на дощаний поміст, зазирнув до отворів на крищі. І лише по тому відказав:

— Усе нібито в порядку... Але ж установка нова, принцип її діяння... м-м... оригінальний, ніким не перевірений,— хто знає, якими несподівankами відзначиться перший день її роботи! Та без проби ми цього не побачимо... Правда, непокоять мене ці отвори. Краще б їх не було.

— А як же без них розмішувати розчин у чані? — спитав Каргат, і в голосі його виразно почулося гарчання.

— Миколо Дмитровичу! — мов до нерозумного підлітка, звернувшись до нього Русевич. — Я знаю: без отворів поки що не обійтися. І все-таки — непокоять вони мене. Ні ви, ні я точно не знаємо, як відбуватиметься реакція в чані, до якого проникає повітря. Можливо, точнісінько так, як у ваших наглухо закритих ретортах. А можливо, бурхливіше. Тоді, незважаючи на прекрасну тягу в трубі, випари неодмінно вириватимуться крізь отвори.

— А це небезпечно? — спитав Каринський.

— Знов за рибу гроші! — вигукнув Каргат.

Не слухаючи його, Русевич відповів директорові:

— Небезпечно — це трохи сильне слово. Шкідливо — так буде правильніше. Сарай цей — не сарай, а скорше повітка, продувів тут більш ніж треба. Двері ми широко розчинимо. Подбаємо ї про те, щоб не було тут нікого стороннього. Випари, якщо вони і з'являться, відразу звідси видуватиме...

Каргат спробував засміятися.

— Ну що ви за людина, Валентине Модестовичу! Бачите, що все гаразд, установку конче треба випробовувати, а стільки страшних слів наговорили...

— Я їх кажу для того, — роздільно сказав головний інженер, — щоб ви, поки стоятимете коло чана, весь час думали, що випарами можна отруїтися. Ви ж із тих, хто все на світі забуває, рвучись до свого. Чого доброго, ще ї голову намагатиметесь устромляти в отвір, щоб бачити, як відбувається реакція.

— То що ви пропонуєте? — спитав Каринський.

— Давайте проведемо випробування чана сьогодні. Та вживемо ще одного заходу, щоб запобігти небезпеці, хоч би й уявній. При випробуванні буде присутній і лікар.

— Медсестра також? — з невинним виглядом спитав Каргат.

— І якщо лікар побачить, що з Миколою Дмитровичем або — ваш підручний Слинсько сьогодні? — або з Слинськом щось не так, ми в ту ж мить припинимо дослід.

— Резонно,— кивнув Каринський.— Коли ви гадаєте почати, Миколо Дмитровичу?

— О десятій.

...Русевич повернувся до сарая за чверть до десятої, привівши з собою лікаря й заводського охоронника. Передбачаючи, що на перше добування піридину сюди збіжиться чи не весь завод, він наказав охоронникові нікого й близько не підпускати.

За п'ять хвилин до десятої прийшли Васюта й Каринський.

— Ну як, Миколо Дмитровичу? Хвилюєтесь? — спитав Васюта.

— Ні, Даниле Максимовичу,— посміхнувся Каргат.— Хвилювання буває, коли нема певності. А я твердо знаю, що піридин буде!

Буденний, дещо заклопотаний вигляд, спокійний голос,— коли й були якісь побоювання у Васюти, то вони враз зникли.

Насправді ж Каргат ледве стримував хвилювання. Хвилювався, сам не знаючи чому: адже все було продумане, багато разів перевірене, кожна дрібниця врахована, кожний рух його і Слинська заздалегідь прорепетираваний. Ні помилки, ні несподіванки трапитися не могло. Каргат уже зараз бачив, як розчин у чані після розмішування вкривається темним шаром піридинових основ, як літимуться вони, відстоявшись, з трубки сифона до чисто вимитого, уже поставленого біля стінки широкогорлого бутля, а звідти довгим шлангом підуть до запасного збірника в ректифікаційному цеху. Та принаймні тиждень треба працювати цьому чанові, щоб завантажити одну колону на одну зміну. Як шкода, що Сергій Павлович повезе лише сирий піридин!

Але хвилювався Каргат тільки до тієї секунди, коли почалась робота. Тільки-но став він із Слинськом на помості коло чана, наказав одкрити кран, і долинуло булькання сульфату,— стало не до хвилювань. Зосталося лише бажання якнайточніше провести дослід.

Завикувала рідина, дві лопатки щосили погнали її обертом.

Орудувати лопаткою було нелегко. Не звиклий до фізичної праці, Каргат відчув це одразу. Але від Слинька він не відставав. І, ні на секунду не затримуючи руху лопатки, пильно стежив за секундною стрілкою годинника на своїй руці, щоб не пропустити моменту, коли треба закрити кран.

Чан був завантажений за сорок секунд. Після цього робота мала стати легшою: не треба ж розпорошувати уваги між годинником і тим, що робиться в чані... Може, на хвилину або дві вона й стала легшою. А потім лоб раптом узвяся рясним потом. І у вухах почали віддаватися удари серця.

Але Каргат стояв обличчям до дверей, і легкий вітерець, вриваючись до сарая, сушив піт на лобі, вливав свіжість у легені.

Ненадовго вистачило свіжості у цього вітерця. Щораз гострішими, задушливішими ставали хвилі повітря. У Каргата засвербіло в очах і в носі. Невже Русевич таки мав рацію — реакція в чані відбувається бурхливіше? І що це за вітер такий — не в силі відігнати цей огидний запах?

Каргат обережно озирнувся на присутніх. З полегшенням побачив, що ніхто цього запаху не помічає. Навіть Слинько не кривиться. Навлаки, весело підморгує на Русевича, бо той весь час трохи не бігає довкола чана. Каргат зміркував: вітер жene всі випари на нього. От і гаразд. Ніхто нічого не помітить, а в нього, Каргата, вистачить сили витримати і не таке. Хай запах стане ще задушливішим, — Русевич про це не дізнається, не перешкодить народженню першого радянського піридину. Сергій Павлович будь-що поїде сьогодні не з порожніми руками!

Ще через хвилину ноги начебто задубіли. І здалось, ніби хтось щосили вдарив по голові, — так заболіла раптом рана. А вона вже давно загоілась.

Час уповільнив свій плин. Чимраз частіше Каргат поглядав на годинника, бо ввижалось йому, — навіть секундна стрілка перестала рухатися...

Десять хвилин минуло, а залишилося ще стільки ж...

Думки про те, що він не витримає, у Каргата не з'явилось. Але то буде мить найбільшого за все життя щастя, коли минуту нарешті ці десять хвилин. Тоді ж можна буде вибігти з сарая, віддихатися на свіжому повітрі. І коли випливатиме на поверхню розчину розби-

тій лопатками на дрібні крапельки піридин,— від утоми не лишиться нічого. Так, це тільки втома, а не отруєння.

Русевич, видно, помітив-таки щось на обличчі Каргата. Як не помітити, коли піт почав заливати йому очі! Русевич штовхнув лікtem лікаря. Той постояв, з-під долоні вдвівляючися в Каргата та Слинька. Потім метушиливо забігав навколо помосту, обмацуєчи долонями чан. Кілька разів поривався спитати щось у Каргата, та не лаважувався, наперед знаючи, що той відповість.

— Як почуваєте себе?

Це Русевич підійшов до Слинька.

— Чудово, Валентине Модестовичу,— з цілком правдивою бадьорістю відповів той і знов підморгнув Каргатові.— Все в порядку.

На його підморгування Каргат хотів відповісти тим же. Та лише його раптом перекривилось, на ньому застигла гримаса болю. А біль у голові став такий, немов до рани приклади розпечено залізо.

Русевич побачив ту гримасу. Побачив її і лікар, кинувся до помосту. Випередивши його, до Каргата підскочив Русевич, обома руками сколив за ногу. Тут же опинився й Каринський.

— Зараз же відійтіть од чана! Марш на свіже повітря!

Хто це крикнув, Каргат не розібрав. Він вицідив крізь зуби:

— Підійті ви всі троє...

І тут же схаменувся, замовк. Глянув на годинник. Якихось чотири хвилини з секундами лишилося. І розчин почав уже пінитися — шипінням уже заглушається булькання в чані. Реакція наближається до кінця.

Перший радянський піридин здобуто!

Перемога!

Зібравши рештки сил, Каргат вимовив:

— Зараз кінчаемо, Сергію Павловичу. Слово честі, почуваю я себе непогано, трохи втомився. З незвички.

Його пойняла дивна апатія. Руки ще машинально орудували лопаткою. А перед очима з'явились якісь темні плями. Вони гойдались, розплівались, збільшувались. От уже нібито сірим туманом запнулися обличчя Каринського, Русевича, погано стало видно чан. І раптом загойдався поміст — от-от провалиться кудись крізь землю.

Каргат опанував себе новим неймовірним зусиллям. Але не помітив, коли саме стрибнули до нього директор і головний інженер. Рвонувся, але було вже пізно: його скопили під руки, потягли геть од чана...

Начебто здалеку долинув переляканий голос Слинька:

— Миколо Дмитровичу, не пручайтесь! Я сам з усім упораюсь!

Каргат встиг крикнути йому:

— Ще півтори хвилини — і ура!

І бессило повис на руках, що підтримували його. Чорні плями перед очима розплівлись, запнули все. Як добре, що тут нема Лари...

Темнота і спокій тривали, мабуть, зовсім недовго. Отяминувшись, Каргат побачив, що сидить на якомусь ящику за десять кроків од саю, в холодку. Поруч нього лікар — тримає його за поперек, притиснувши до себе; вільною рукою мацає пульс. Нестерпно болить голова, її не можна тримати прямо, вона хилиться лікареві на плече. Але в легені вривається свіже повітря. Втому от-от облишишь його.

— Ну, як?

Це голос Васюти. А самого його Каргат не бачить: нема сил одірвати голову від затишного лікаревого плача. Він напружується, хоче промовити:

— Просто втомився. А ви всі... Ну, чого ви так перепошлились. І не кажіть, будь ласка, нічого Ларі.

І нечує власного голосу.

Навіть для того, щоб скосити очі на ліву руку, треба казна-скільки сил. І годинника все одно не видно, бо рука знесилено висить поміж колін. Трохи перепочивши, повернув ту руку. Аж тоді розглядів нарешті, що минуло вже дві хвилини зайві. Та чи встиг Слинько? Чи не відтягли і його завчасно від чана?

І тут же Каргат побачив свого помічника. Так само під руки виводили його з саю Каринський Й Русевич. Слинько щось кричав, пручався, та боротися відразу з двома було над його сили. Каргат хотів був гукнути йому, щоб він не опирався, що свого вони домоглись-таки. Та навіть губами не зміг поворухнути.

А ще через мить він уже забув про Слинька.

Немов не він, а хтось сторонній подумав, що розчин, отже, вже відстоюється, за годину можна буде взятися до останньої операції, яка вивершить їх перемогу — до

знімання піридину з поверхні розчину. А тим часом можна заплющити очі, ні про що не думати, відпочивати... І все-таки як дивно — так швидко втомитися?

Каргат примостиувся на плечі лікаря ще зручніше, заплюшив очі. Стало зовсім легко. І раптом гострий біль струснув усе тіло. До горла підкотила блювота.

ОДУЖАННЯ

Від того, що було далі, зосталося кілька розірваних, переплутаних споминів.

Був жагучий біль у грудях, наче їх налило окропом. Розколювалась голова. Страшно різало в очах, коли пробував їх розплющити. Раз у раз нападав кашель, що шматував усе тіло.

Навколо весь час звучали глухі голоси, і єдиним бажанням було, щоб настала тиша. І тиша інколи настала. Тоді по всьому світу розливався дивовижний спокій.

Та неодмінно цей спокій порушувався якимсь болісним дотиканням. Не відразу доходило до свідомості, що то колють у руки або в груди. Навіщо його мучать? Щоб спитати про це, він розплющував очі й щоразу бачив коло себе двох: лікаря і якусь літню жінку в білому.

Інколи ніби десь далеко, в тумані, виднівся силует Лари. То вона стояла коло вікна, і вечірнє сонце розсипалось в її волоссі незчисленними іскрами. То схилялась до нього, щось шепотіла, а він не міг розібрати ані одного слова.

Бували в кімнаті ще якісь люди, мовчки стояли коло ліжка. Але впізнавати їх не хотілось: на це безліч сил потрібно. Та й усі вони були оповиті темним серпанком.

Потім трапилось щось зовсім неймовірне. В кімнаті півморок, бо горить лише настільна лампа, прикрита якоюсь тканиною. Серед кімнати стоять Лара і ще хтось із білою головою. Багато часу минуло, перш ніж прийшла догадка, що то — Слинько. А Лара бліда, волосся в неї переплутане. Чому ж вона не розчесалась?.. Притиснувши руки до грудей, Лара перелякано, пошепки говорить щось Іванові Степановичу, а той суворо похитує білою головою. Хотілось сказати про свою

радість од того, що Іван Степанович почуває себе добре, дізнатися, що перелякало Лару. Та губи не в силі поворухнутися, а очі самі собою заплющилися.

Розплющились вони начебто через мить, не більше. В кімнаті був той же півморок. А Слинько — то вже зовсім не Слинько, а Васюта. І не стоїть він, а сидить на стільці біля ліжка. В одній руці пляшечка, в другій — чарка. Дрібними крапельками спадає в чарку каламутна рідина. А Лара вже встигла сісти в крісло, відкинула голову на його спинку, задрімала. Потім Васюта схиляється, напуває його з чарки. Там щось надзвичайно бридке. Але нема сил виплюнути, до того ж Васюта вільною рукою підтримує йому голову, не дозволяє відвертатися.

Знов заплющив очі і зараз же розплющив їх. І виявилось — зовсім не Васюта, а Лара схилилась до нього з чаркою в руках.

Чому все так химерно плутається?

Далі був сон. Справжній сон, а не непритомність. Засинав, прокидався, пив бридкі ліки, молоко. Виразніше почали долинати голоси, прохоплювались окремі слова. Та хоч як напружено він дослухався, а не міг розібрати майже нічого. Його примушували щось їсти, після того довго не давала йому заснути нудота. Крізь сон чув, як приходили лікарі, обмачували його, оглядали. Приходив Васюта. Навіть Русевич забігав — у засмальцюваному піджаку, з брудними руками. Прямо з заводу, чи що?.. Чому в нього таке змучене обличчя? Що робить він тепер у цехах?

Сон тривав дуже довго...

Коли Каргат прокинувся остаточно, в кімнаті не було нікого. А дрібні щілинки на спущених шторах позолотило високе вже сонце. Невже він проспав гудок? Як це могло з ним трапитися? Каргат рвучко скинув з себе ковдру, сів на ліжку. І в ту ж мить знов упав на подушку. В очах потемніло, кімната попливла...

Він пригадав усе...

Коли Лара ввійшла до кімнати, Каргат нервово спістав її:

— Як почуває себе Іван Степанович? Він справді був тут?

— Він здоровий.

Лара присіла на краєчку ліжка. Бліда, з синіми тінями під очима... і чарівна. З хвилину вона мовчки

дивилась на свого чоловіка, наче не сміла повірити, що він уже притомний, навіть почав уже розмовляти. По тому обережно провела пальцями по його обличчю, помацала йому лоб.

— Як тобі?

— Завтра почуватиму себе, мабуть, нормальню, — впевнено почав Каргат і здивувався: ніколи не чув, щоб голос його звучав так тихо. — А сьогодні ще й сидіти не можу. Спробував і впав... Що ж, після вчорашнього...

— Сьогодні дванадцяте травня, — поправила його Лара. — І... і... ти сам у всьому винуватий, Колю.

Сльози бризнули з її очей так, наче прорвало якусь невидиму загату. З грудей вирвалось довго стримуване ридання. Лара притулилась обличчям до чоловікових грудей. Здригалась всім тілом, мов мале дівчатко.

І перед нею Каргат відчув себе безмежно винуватим. Скільки мук завдав їй своєю необережністю!..

А піридини...

Що з ними?

Чи перелили їх у бутлі?..

Що пережила вона, його Лариска, коли хтось прибіг до лабораторії, сказав, що він отруєний? Четвертий, виходить, день лежить він, три ночі вона не спала, сиділа коло нього...

Каргат мовчав, даючи виплакатися Ларі. Ніжно пе-ребираю золотисте волосся.

— Я був такий певний, Лариско, що нічого не станеться, — почав він, коли вона трохи заспокоїлася. — Там же така чудова природна вентиляція. Та я не передбачав, що реакція в чані відбуватиметься бурхливіше, ніж у лабораторних умовах. І ніхто не міг цього передбачити. До того ж усе, що виривалося з чана, вітер гнав на мене... Ну, годі тобі, заспокойся. Більше я такого ніколи не зроблю. Я ж тепер розумніший.

— Про що ти тоді думав?

Каргат заплющив очі.

— Про те, що я надто швидко втомився. І про те, і цо в чані народжується перший радянський піридин. І про те, що таким способом піридин добуваються вперше в усьому світі. І про те, що це — найдешевший і найкращий на всій землі піридин. — Каргат спробував посміхнутися. — Де ж тут було подумати про те, що слід припинити випробування установки... Ти не знаєш, Каринський поїхав до Харкова?

— Так.

Далі розпитувати Лара дозволила тільки після того, як він поснідав і випив свої бридкі ліки. Істи йому не хотілось, але він примусив себе випити склянку молока та згризти якийсь сухар. Ів, борючись з нудотою. Не хотів завдавати зайвого смутку Ларі. А коли поїв і полежав з заплющеними очима, відчув себе бадьоріше. Дивлячись на нього, повеселішала їй Лара.

— Ну, а що Русевич? — спитав Каргат, коли Лара знову сіла коло нього. — І досі ледве повертається?

Лара раптом розсміялась.

— Не думаю. На нього, кажуть, дуже вплинуло нещастя з тобою. Ти не впізнаєш його. Він майже не виходить з заводу. Я чула, він тепер до таких щілин на заводі придирається, що про їх існування досі ніхто й не зінав. Нервується більше, ніж будь-коли. Тільки його голос і чути на подвір'ї. Дівчата мені розповідали, — такі іноді слівця пускає, що в лабораторіях не можна тримати вікон розчиненими. А раніше з ним такого не траплялось.

Каргат слухав її здивовано.

— Я особисто ніколи не вважав лайку дійовим засобом керівництва. А до чого вона у Русевича приводить?

— Не знаю. Мені ці дні не до того було. На завод я не ходила... А засміялась я з іншого. Вчора надвечір Валентин Модестович заходив сюди. Він вважає, що нещастя з тобою сталося виключно через його недогляд.

— Сентименти почались, — буркнув Каргат. — Цього ще бракує. Краще б він...

Лара перебила його:

— Не знаю, хто з вас двох сентиментальніший... Коли він приходив, ти спав...

— Я бачив його. Він був у якомусь розтерзаному піджаку, з брудними руками. Це тебе смішить?

— Ні, не це. Хіба ти не пам'ятаєш, що було далі?

— Нічого не було. Просто я заснув.

— Значить, ти розмовляв з ним уві сні. Русевич так це й зрозумів. Але твої слова дуже його розчулили... Він зайшов спитати, як ти себе почуваєш. І щиро зрадів, коли я сказала, що ти вже почав видужувати... Учора вдень лікарі це сказали. А я їм не повірила. Ні позавчора, ні дев'ятого ніякої надії не було, що ти ви-

живеш. І навіть учора вранці лікарі ще побоювались, чи не буде гнійного плевриту.— Знову Ларині очі наповнилися слезами, та вона примусила себе говорити спокійно.— Так про Валентина Модестовича... Він заспокоював мене. Сказав, що послав когось по якогось знаменитого лікаря. Сьогодні те світило буде тут... А коли прощався, то мовив: «Трудно зараз на заводі без Миколи Дмитровича».

— Він так сказав? — не повірив Каргат.

— Цими самими словами... І тільки вимовив він їх, як обізвався ти. Невиразно, тихо, я ледве розбирала. Я ще перепитала в тебе щось, але ти не почув.

— Що ж я сказав?

— Очевидно, тобі марилося, що ти з Русевичем розмовляєш... «Валентине Модестовичу,— сказав ти,— я винуватий перед вами. Ні, не в усьому. Та вина е. Давайте все ж таки спробуємо... Ну, не закреслити те, що було, а не зважати на нього. Адже тепер я розумію, коли й у чому можу бути неправим я». Валентин Модестович замахав на тебе руками: «Що ви, що ви, Миколо Дмитровичу! Не час зараз зводити порахунки». Але ти вів своєї: «Тепер нічого подібного більше не трапиться. Я вже знаю, де ви сильніші за мене. І хіба вам ще й досі невідомо, в чому сильніший я?» От бачиш, гордота не облишає тебе, навіть коли ти мариш... Потім ти помовчав, ніби прислухаючись до відповіді, і твердо закінчив: «Не вірите? То я доведу вам, що вірити мені можна. Я інший тепер. Але ж і ви інший». Русевич аж відвернувся від мене, щоб не побачила я, як він розчулівся. І забуркотів он в оту стінку: «Перекажіть йому, коли прокинеться, щоб не сушив він собі голови торішнім снігом».

— Угу,— невиразно промовив Каргат.

Лара нахилилась до нього.

— Ти не угукай, ти скажи: чи лише снівся ти собі таким, чи ти справді так думаєш?

Бліді щоки Каргата порожевіли. Він одвів свій погляд убік, довго розглядав давно знайомий малюнок на килимку коло ліжка.

— Скільки я пам'ятаю, то й тобі я освідчився в напівнепрітомному стані,— сказав він зрештою.— Вийшло непогано... А чи не зайде сюди Русевич і сьогодні?

— Не знаю. Вчора він лише на кілька хвилин виправався з заводу. Він тепер навіть обіdatи додому не хо-

дить. Служниця носить йому обід до заводоуправління.

— Доведеться розмову з ним відкласти до завтра. Але завтра я буду цілком свідомий. Більше, мабуть, про роботу думатиму.

— Ні, Колю. Найменше — ти лежатимеш ще три дні. До того ж — суворий режим.

Хотілось Каргатові кинути: «То ще подивимось!» Але побачив стривожені очі Лари й промовчав. Узяв її руку, поклав її собі під щоку.

— Невже такий поганий у мене стан?

— Та тебе ж ледве від смерті врятували!

Усмішка таки ворухнула Каргатові губи.

— Ну, зі смертю у мене взаємини ще гірші, ніж з Русевичем. Нічого вона не зуміла зі мною зробити і не зуміє... Ну, а якщо треба, то я полежу. Тобі не буде нудно?

І про те, що не стосувалося тільки їх двох, вони заговорили не скоро. Лара прилягла на краю ліжка поверх ковдри, примостилася головою на плечі чоловіка...

...Каргат повторив запитання, що зосталося без відповіді:

— Чим же зайнятий Русевич на заводі?

Лара відповіла не відразу.

— Я ж уже говорила, Колю: нічого як слід не знаю... О дванадцятій обіцяв прийти Данило Максимович... Ти знаєш, він дуже любить тебе. Позавчора півночі просидів коло твого ліжка. Щоб я поспала... У нього про все їй розпитаєш.

Очі її заплющились. І відповідала вона немовби через силу. А коли Каргат спітав про те, про що найбільше хотілось йому знати,— про піридиши,— у відповідь почув сонний подих. Три ночі взяли своє.

Хто знає, скільки минуло часу. Каргат лежав нерухомо, боячись, розбудити Лару. Золотисте волосся лоскотало йому щоку, як тоді, коли сиділа вона на підлокітнику крісла. Тоді вона також відвела небезпеку від нього... Два тижні тому це сталося, а здається — стільки часу відтоді минуло...

Хто знає, скільки проспала б Лара, коли б не прийшов Васюта. Довелось попросити, щоб він почекав трохи в коридорі: його стукіт не розбудив її.

...Васюта просидів години з півтори. Новин було багато і таких цікавих, що їх, власне, і не слід було б

розвідати Каргатові: кожна занадто хвилювала його. Під кінець відвідин Каргат зовсім знесилися. Але вдоволений був безмежно. Настільки, що коли Васюта заїдав од нього, щоб він не три дні, а найменше тиждень пролежав у ліжку, Каргат дав слово, не задумуючись.

Передусім Данило Максимович заспокоїв хворого щодо піридину. Правда, не година минула між розмішуванням і зняттям сирого піридину з поверхні розчину, а понад три. До того хіба було?.. Останню операцію проробили Русевич і Петров. Сорок п'ять літрів зняли. Це трохи менше, ніж передбачав Каргат, але ж за три години частина сирих піридинів випарувалась, а дециця залишилась у приладі, бо восьмого травня і Русевич, і Петров не в такому були стані, щоб від них можна було вимагати абсолютної точності. Проаналізували знятий піридин негайно. Сам Петушек аналізував — усіма можливими способами. Щось із півтори години порався. Такий докладний документ написав — комар носа не підточить. На всі можливі й неможливі запитання дав у тому документі відповідь. Сказати, що то — ідеальний піридин, було б хвастощами. Але ж Микола Дмитрович сам не раз казав, стандартний піридин завод зможе видавати лише після завершення плану раціоналізації.

Каринський повіз до Харкова аж два літтри сирого піридину. Нарада в Хімоб'єднанні була призначена на вчора, на другу годину дня. На неї Каринський повинен був прийти ще з одним аналізом якоїсь авторитетної харківської лабораторії: а що, мовляв, коли в когось на нараді виникнуть сумніви щодо заводського аналізу?

Сьогодні вранці від Каринського надійшла телеграма. Васюта показав її Каргатові: «Затримаюсь два дні складаю договори піврічну продукцію піридинів». Коментарі, як то кажуть, зайві. Тріумф був би ще більший, якби Каргат не лежав у ліжку.

— А що сталося з Русевичем?

— Не легко йому зараз, Миколо Дмитровичу.— Васюта примуржив одне око.— Він переживає аж кілька драм.

— Ох! — зітхнув Каргат.

— А от зітхання, та ще такі, тут не до речі,— похмурішав Васюта.

Валентин Модестович вважає, що за отруєння Каргата найбільше має відповідати він, головний інженер. Він повинен був усе передбачити. Те, що він ніколи не добував піридинів і що піридини ніколи на радянських заводах не вироблялись, для нього не виправдання. Хто-хто, а він вдачу Каргата знає. Отож він повинен був стояти не внизу, а на помості, біля Каргата. Він ніколи не простить собі такої необачності.

— Почули б ви, як відповідає він тим, хто старається заспокоїти його.

Друга драма — тут уже зовсім не до усмішок. З одного великого вівчарського радгоспу позавчора вранці прибув лист. В тому радгоспі нещодавно мили вівці креоліном,— нищили паразитів. Креолін з цього заводу, з березневої продукції. Після миття вівці почали хворіти, були навіть поодинокі випадки падежу...

Боляче було дивитися на Валентина Модестовича, коли він прочитав цього листа. Коли те, що відбувалося на заводі протягом березня і квітня, не переконало головного інженера в його неправоті, коли аж досі лишалася в ньому надія відстоюти свої позиції, то цей випадок вибив з-під нього навіть рештки підстав, що на них трималася та надія. Значить, на заводі справді-таки не гаразд? Значить, вся двомісячна боротьба Русевича з Каргатом навіть не помилка, а злочин? Значить, Каргат був тисячу раз правий, коли вимагав навести порядок на заводі? Це — страшні запитання. Адже відповідь на них може бути тільки одна.

Руки у Русевича не опустились. У нього вистачило сил глянути правді в очі.

Ці три дні він не виходив з цехів, часто його бачили за такою роботою, що її кожний намагається зіпхнути на іншого. І не тільки сам він такий став — геть усіх примусив повище закотити рукави.

Такої напруженої роботи завод ще ніколи не бачив.

Так було позавчора. Так тривало вчора. Так триває сьогодні. Так триватиме і завтра — аж поки завод не заблизить, мов новий.

— Ну, а наслідки які? — перебив Каргат.—Хоч щось уже видно?

Він звівся на лікоть. Очі його поблизували. Здавалось, він ладен кинутися на Васюту.

Васюта ніби не помічав цього.

— Звідки взялися наслідкам, Миколо Дмитровичу? Всього ж тільки третій день.

— А чи давно ви осліпли, Даниле Максимовичу? — гостро скрикнув Каргат. — Не помітили змін... Не вірю я вам! З того, що ви сказали і що я почув од Лари, мені ясно одно: Русевич нарешті по-справжньому заходився наводити лад на заводі. І те, про що я галасував протягом мало не двох місяців, те, для чого ви два місяці організовували людей, на здійснення чого йому десьять днів тому треба було не менше, як півтора місяця, він намагається тепер зробити за кілька днів. Який новий термін призначив Русевич?

— Не знаю, — сказав Васюта.

Але в очах його замерехтіла хитра посмішка, і Каргат враз її помітив.

— Криєтесь од мене? Гаразд. — Каргат повернувся до Лари; вона сиділа в ногах на ліжку і з не меншою, ніж він, цікавістю слухала Васюту. — Будь ласка, Ларо, негайно піди до лабораторії, візьми там усі вчорашні й сьогоднішні аналізи та попроси від моого імені в Ігнація Карловича надсилати мені протоколи двічі на день.

— Цього я не врахував, — розвів руками Васюта. — Правильно, документи лабораторії ясно покажуть вам стан на заводі... І, щиро скажу, побоюався я, що ви злопам'ятливий. Я хотів остаточно закріпити мир між вами й Валентином Модестовичем. Справжній мир. Я гавдав: прийде, мовляв, Микола Дмитрович на завод, а там усе так, як йому мріялось. Поганій хіба був би сюрприз для вас?.. Сьогодні я хотів лише натякнути, що сюрприз цей готує саме Валентин Модестович.

— Який же термін він призначив? — нетерпляче повторив Каргат.

— По-моєму, він хоче забагато. Він так розраховує: тиждень ви ще полежите. Та днів за три мине, поки ви настільки поздоровшаєте, що зможете повторити промивання нової порції сульфату... але вже з одним пристроєм до вашого чана.

— З яким?

— Валентин Модестович і Віктор Михайлович удвох додумались до механізованого розмішування. Вони хотіть, щоб промивання сульфату відбувалось в абсолютно закритому чані. Без ніяких отворів. Оті дірки для

лопаток — вони, знаєте, щоразу можуть призводити до того ж самого. Так Русевич з Петровим вирішили застосувати до вашого чана пристрій для розмішування за принципом звичайної морожениці.

— Що-о?

Лице Каргата взялося зморшками, наче раптом стало йому боляче.

— Ви невдоволені? — чи то здивовано, чи то перелякано спітав Васюта. — А мені думалося, — ви хоч і хворий, а аж до стелі підстрибнете.

— І ви не помилились! Неодмінно підстрибнув би, коли б сили вистачило. Це ж геніальна ідея!.. Як я сам до такої простої речі не додумався... І коли цей пристрій готовий буде?

— Майструє його Слинько. Віктор Михайлович дотядає. Обіцяють, що все буде готове до вашого видужання... Так ото я й хотів сказати: Валентин Модестович гарантує, що в наступній порції піридину і в усіх подальших не буде ні міліграма домішок — ні хімічних, ні механічних. А раз піридин буде чистий...

— Сам знаю, що це означає! — перебив Каргат. — Дуже добре знаю... Яка досада, що я змушеній лежати!

— Полежте, Миколо Дмитровичу, — лагідно промовив Васюта. — Як слід видужайте. Наберіться побільше сил. І зробіть приємність нам усім, а надто Валентинові Модестовичу. Ви без нього працювали над планом раціоналізації. Дайте ж йому можливість без вас цей план — хай не вивершити, а тільки поставити на рейки. Ну, а вже тоді..

Васюта здивовано замовк.

На обличчі Каргата не лишилося й сліду того радісного хвилювання, яке кілька секунд тому аж бризкало з нього. Воно, лицез Каргата, стало раптом таким, яким Васюта бачив його при першому знайомстві, коли новий завідувач лабораторії розповідав про розгадану таємницю закордонних хімзаводів, про те, для чого він приїхав сюди.

Не менше хвилини Каргат нерухомим поглядом дивився крізь свого гостя, ніби забувши про нього. Нарешті він поволі повернув голову до дружини.

— Відставати ми не маємо права. — І Каргат заговорив так, наче звертався не до дружини, а до хіміка-аналітика дослідної лабораторії. — Ларо! Треба, щоб

сьогодні після денного гудка до мене зайдли твої подруги з дослідної. Завтра зранку дослідна почне розробляти нову проблему. Поки я лежатиму, ти й твої подруги повинні закінчити всі підготовчі дослідження.

Зосереджений погляд Каргата спинився на Васюті.

— Так над чим же, Даниле Максимовичу, розпочне працювати дослідна? Над карбоксилами? Антраценом? Спецодягом для робітників хімпромисловості?.. Велике прохання до вас: хай головний інженер повідомить мене про свої міркування до початку другої зміни.

*Харків
1933—1936
1971*

ЮРІЙ ШОВКОПЛЯС

ВИБРАНІ ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

ЮРІЙ ШОВКОПЛЯС

ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

ОПОВІДАННЯ

ТОМ

1

ВИДАВНИЦТВО

ХУДОЖНЬОТ

ЛІТЕРАТУРИ

«ДНІПРО»

КИЇВ

1973

ЗМІСТ

З досвіду історії і сучасності. Володимир Брюгген	5
Інженери. Роман	17
Оповідання	
«Геній»	443
Професор	484
Хатка на галявині	517
Вогнина ніч	533

ЮРИЙ ЮРЬЕВИЧ ШОВКОПЛЯС

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В ДВУХ ТОМАХ

Т о м п е р в ы й

ИНЖЕНЕРЫ

Р о м а н

РАССКАЗЫ

(На украинском языке)

Видавництво «Дійпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор В. М. Булавко

Художник С. П. Савицький

Художній редактор В. А. Кононенко
Технічні редактори Г. Г. Піддурський, Б. С. Грінберг
Коректор Н. О. Масловська

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР.
Київ, Воровського, 34.

БФ 29557. Здано на виробництво 29/III 1972 р.
Підписано до друку 27/XII 1972 р. Папір № 1.
Формат 84×108^{1/2}. Фізичн. друк. арк. 17,125.
Умовн. друк. арк. 28,77+1 вкл. Обліково-
видавн. арк. 31,432. Ціна 1 крб. 21 коп.
Зам. 1004. Тираж 30 000.